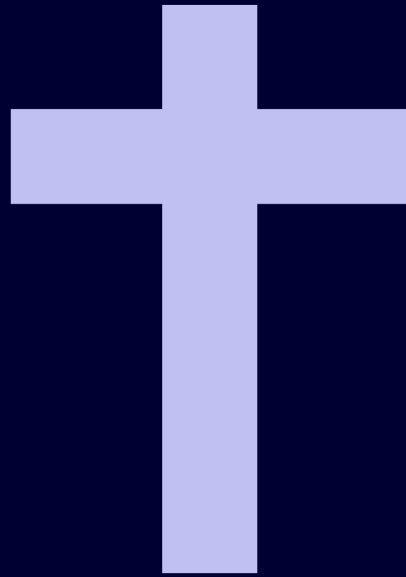

Nongan Hiyan

Portions of the Holy Bible in the Nali Language of Papua New
Guinea

Nongan Hiyan
Portions of the Holy Bible in the Nali Language of Papua New Guinea
Buk Baibel long tokples Nali long Niugini

copyright © 2008, 2012, 2020 PNG Bible Translation Association

Language: Nali

Translation by: PNG Bible Translation Association

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2022-07-22

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 28 May 2012
1c7cf377-af27-5ad9-9abb-06ab9a468be4

Contents

Ndroyi Melit Masih . . .	1
Markus	82

**NDROYI MELIT
MASIH
ENG: "GENESIS"
TP: "STAT BILONG
OLGETA SAMTING" O
"JENESIS"**

Titiye para Ngindrai imbusi melit masih isarayah

¹ Koluw koluw mamu kinna, Ngindrai imangsani kol pwan pe hu kol yang. ² Kol pwan ara, iro mwaihei o, pe hapesah kinto aliy pwi. Mburah lokuran naman-dran iramburuhi ndrita ndras pe Mwoiwa Ngindrai iho aliy.

³ Pwen Ngindrai ipa, "Ngana lang kilenganiy." Pwen o ilenganiy.

⁴ Ngindrai inime ngana lang irayah hiyan, pwen irandrokomatne ngana lang pe ping.

⁵ Ngindrai ipohowe ngana lang ara "lang" pe ping ara "ping." Piyahon iyamasan ndroulang ara -- isarayah langsih isamu iya melit masih.

⁶ Pwen Ngindrai ipa, "Hapesah kisarayah pe kisondriti ndran kirayah malkah." ⁷ Pwen Ngindrai isondriti ndran iya malkah. Hakah hira paingan yang pe hakah ita kol pwan. Pwen o isarayah tehe yiy ipwai.

⁸ Pe Ngindrai ipohowe paingan ara "yang." Piyahon iyamasan ndroulang ara -- lang luwoh.

⁹ Pwen Ngindrai ipa, "Ndran masih ita kol pwan kayawule pe kol pwosowen kirayah." Pwen melit masih irayah tehe ipwai. ¹⁰ Ngindrai ipohowe kol pwosowen ara "pwan," pe ipohowe ndras namandran ara "mwekeu." Pe Ngindrai inimei tehe kintayah hiyan.

¹¹ Pwen Ngindrai ipwai ipa, "Hu kei handra-handra mambu-wahu kiyasura pekehu, kapolo ndromndriu handra-handra hu

kalek ndrita pwan. Pwen pe hu mbuwakei hu kalon pe pekehu hu kalek tehe hu kei ara ko." Pwen melit masih irayah tehe Ngindrai ipwai. ¹² Pwen pe nondriya kol pwan masih hu kei handra-handra mambu-wahu iyapolo ndromndriu handra-handra husarayah, pe pekehu hulek tehe hu kei ara kopu. Pe Ngindrai inimei tehe kintayah hiyan. ¹³ Piyahon iyamasan ndroulang ara -- lang toyoh.

¹⁴ Pwen Ngindrai ipa, "Hu melit manganahu koho yang pe hu kaiki ndrokomatne lang pe ping. Pwen hu melit ara andre hu kapwaingani kaipisa lohongai tiken, pe karanonoyani walehe memelit tiken, pe andre hu kaiki ndrokomatne lang sih-sih pe hayou sih-sih. ¹⁵ Pe andre hu koho yang para hu kalengani kol pwan." Pwen melit masih irayah tehe ipwai. ¹⁶ Tehen tora ko Ngindrai imangsani melit malndra mangana hilu. Imangsani nganan namandran ngalan paramwandrai para kiyat lang pe nganan mendreheh ngalan walah para kiyat ping. Pwen Ngindrai imangsani hu piriya iyapolon i. ¹⁷ Ngindrai iyki melit masih hora yang para hu kalengani kol pwan. ¹⁸ Paramwandrai, walah, pe hu piriya ara, huiki ndrokomatne lang iya mawen pe ping iya mawen. Ngindrai inimei tehe kintayah hiyan. ¹⁹ Piyahon iyamasan ndroulang ara -- lang haahiu.

²⁰ Pwen Ngindrai ipa, "Hu ni pe hu melit masih handra-handra makunuwehu hu kapep mbulu ndras pe ndran. Pe hu norukan handra-handra para wohowoh hu kohowoh paingan." ²¹ Pwen Ngindrai imangsani hu kan namandran para ndras iyapolo hu melit masih hu tora tokai pe rangangai mbulndras. Pe melit masih aro andre hu kapo

noruhu pe karayah soyon iya tehe yihu kopu. Pe Ngindrai inimei tehe kintayah hiyan. ²² Pwen Ngindrai itoholi hu pe ipa, “Kapo noru wawu hu kaya soyon pe ndras andre kihon kiya ta wawu. Pe hu norukan para wohowoh ara hu karayah soyon iya koro kol pwan.” ²³ Piyahon iyamasan ndroulang ara — lang yimah.

²⁴ Pwen Ngindrai ipa, “Kol pwan kipep katahu kan masih pe kapo noruhu tehe yihu kopu. Yihu kan para wum, hu kan para seselek, pe hu kan puyap para yangiy ara hu kasarayah pe hu kapo noruhu tehe yihu kopu.” Pwen melit masih ipwai ara husarayah topwei. ²⁵ Tehen tora ko Ngindrai imangsani hu kan puyap para yangiy, pe hu kan para wum, iyasura hu kan para seselek husarayah, pe hupo noruhu tehe yihu kopu. Pe Ngindrai inimei tehe kintayah hiyan.

²⁶ Pwen napwai, Ngindrai ipa, “Yorou tukamangsani hu ndramat hukasarayah tehe yorou opu. Pwen andre hukanimnim katahu ni tora ndras pe hu norukan hu horawoh yang. Pe andre hu kanimnim katahu kan para wum pe hu kan para yangiy.”

²⁷ Pwen Ngindrai imangsani hu ndramat husarayah, mwensen tehe yiy opu. Imangsani hu ndramat malpat, kama pe pihin.

²⁸ Pwen Ngindrai itoholi hu pe ipwai iyatahu ipa, “Wawu kapo noru wawu kasarayah soyon, pe wawu kapep kol pwan, pe kaya mbukena melit masih tora ndrita kol pwan. Pe wawu kapwokerani hu ni tora ndras pe hu norukan para wohowoh, iyasura hu kan masih makunuwehu hu tora tokai ndrita pwan.”

²⁹ Pwen Ngindrai ipwai ipa, “Yo

uhungini wawu hu ndromndriu handra-handra iyapolo hu kei handra-handra mambuwahu pe mapekehu para kasarayah anandrina wawu. ³⁰ Pe hu kan masih para pwan pe hu norukan para paingan iyasura hu kan para seselek — melit masih makunuwehu ara — yo uhungini hu youkei masih iyasura ndromndriu masih para kasarayah anandrinahu.” Pwen isarayah tehe Ngindrai ipwai.

³¹ Pwen Ngindrai inime melit masih kinmangsaniy ara kinsarayah hiyan iya. Piyahon iyamasan ndroulang ara — lang annoh.

2

¹ Tehen torako, Ngindrai imangsani kol pwan pe hu kol yang iyasura melit masih iripo aliy.

² Nondriya lang manonoh ara, mbulya Ngindrai kinhipwen topwei. Pwen pe lang sih i ara ingoh iya mbulyan masih.

³ Ngindrai itoholi lang andrtoyoh ara pe ihaiyaniy, paratesah, kinmangsani melit masih ihipwen, pe ingoh iya lang ara.

Ngindrai imangsani piyang Yiten

⁴ Iye ara titiye para Ngindrai imangsani kol pwan pe hu kol yang isarayah.

Tandrohonga YAPAN Ngindrai imbusi kol pwan pe hu kol yang ara, ⁵ hu kei, hu malikei, pe hu ndromndriu handra-handra ara hu kanilek ndrita pwan mapu, pe mbulou mapu kindrut pe hamou ndramat para kipo mbulen kiya ndrita pwan ara kinsarayah mapu. ⁶ Hapeko ndran ara ngara kisuw mbulu pwan pe ngara kingas kisa paingan, pe ndrita pwan masih ara ipep iya ndran.

⁷ Pwen napwai YAPAN Ngindrai iwiri pwan hape, ipisai pe irayah tehe nombuwe ndramat, pe ihili ngohan

iya ngara ndrohongun. Pwen pe ileh pe isarayah ndramat.

⁸ Pwen YAPAN Ngindrai ihisi piyang hambut ngalan Yiten iya pwen te kup, pe ndramat nepo kinmangsani yiy ara, iyki yiy iya impwan aliy. ⁹ Pe YAPAN Ngindrai iyki hu kei hakou hakou hulek ndrita pwan. Hu kei ara, ara lahayahu iya, iya maran, pe mbuwahu ara hiyan para kaniyai. Kei hakou ita ndrokolo piyang ara keye taleh, pe kei hakou i ara kei para kapahasani hiyan pe mwomwan.

¹⁰ Pe ndran handrang itarah iyau Yiten, ngara kiyki ndran kiya piyang; pe sohopele ndran ara mahaandrang. ¹¹ Ngala ndran handrang ara Pison, irah irakayani kol namandran Hawila mepo *kolt** italiy. ¹² *Kolt* para kol Hawilah ara hiyan iya, pe kei hakou italiy, ngonoho ndreyen ara layin iya. Pe pat handra kenen namandran italiy yi, ngalan ara *kaniliyan†*. ¹³ Pe ndran lundrang ngalan ara Kihon, pe irah irakayani kol namandran Kus. ¹⁴ Pe ndran tindrang ngalan ara Taikris; pe irah irakayani ngilse kol namandran Assiriya iya pwen te kup. Pe ndran haandrang ngalan ara Yuparates.

¹⁵ Pwen YAPAN Ngindrai iwiri ndramat nepo imangsani yiy ara, pe iyki yiy iya pe iro nondriya nalpiyang Yiten, para kiro nimnim pe kipo mbulen kiyaliy.

¹⁶ Pwen pe YAPAN Ngindrai iyki nongnan pwokeyan iya kili ndramat ara toro: “Wou ara, aya hiyan para aroyan mbuwakei masakene iripo nalpiyang; ¹⁷ hapeko kei hakou o — kei para kapahasani hiyan pe mwomwan — ara mbunayan mbuwan. Kapa ayan, andre amat lang ara ko.”

¹⁸ Pwen pe YAPAN Ngindrai ipwai ipa, “Kinna hiyan para ndramat ara andre kinto ko mwaihei; pwi yoh.

Yo andre kumangsani hamou para kisopwat yiy.”

¹⁹ Pe YAPAN Ngindrai imangsani pwan isarayah hu kan namandran para yangiy, pe hu norukan hora-woh yang, iyapolo hu kan masakene. Pe iyki hu kan makunuwehu ara iya kili Atam para kiyoh ngala hu. Pwen iyoh ngalahu tehen tora, pe mahapo hu masih mangalahu ko. ²⁰ Tehen torako iyoh topwe ngalahu norukan masih para wohowoh, pe hu kan para wum pe hu kan para yangiy.

Hapeko mwelenga hu kan pe norukan masakene ara, andre hamou tahu kinlahiy para kisopwat Atam‡ pwi.

²¹ Pwen pe YAPAN Ngindrai imbusi ndramat iye pwan pe imatin turut. Iro matin turut ndron, pe Ngindrai iwiri ndruwin hakou para mbulsulkomwan pe irapairani kapilon imui iya nokun. ²² Pwen YAPAN Ngindrai iwiri ndruwi mbulsulkomwa ndramat ara pe imangsani isarayah pihin. Pwen iwiri pihin iya kili Atam.

²³ Pwen Atam ipwai ipa, “Yiy ara ndruwin iro ndruwi, pe sangin ara iro sangi. Pe ngalan ara ‘pihin,’ paratesah, yiy isarayah ipwen te kili kamai.”

²⁴ Tehen torako kapa kamai kitali taman pe tinan pe kipo hamou pihin kiya nambuyun, pwen andre hilu kasarayah hamou opu.

²⁵ Atam pe nambuyun ara mwaye hilu pwi, hapeko hilu kanmasi ta hilu pwi.

3

Hilu ndramat kanhilingi nongna Ngindrai pwi

¹ Pe mwat ara kan hamou mwelenga hu kan masakene mepo YAPAN Ngindrai imbusiy, pe kultuw tan

* **2:11:** Eng: gold; TP: gol † **2:12:** Eng: onyx/carnelian ‡ **2:20:** Ngalan “Atam” iya nongna kolo hu Hipuru ara ipa “ndramat”; Eng: In the Hebrew language, the name “Adam” means “man” or “mankind”; TP: Long tok Hibru, nem “Adam” i wankain olsem dispela tok “manmeri”

para kisuhuhuri nongan ara naman-dran iya. Pe mwat isike pihin ipa, “Kiya, Ngindrai ipwai ndrokonan isata walu tehe andre walu kaniyan mbuwakei masih iripo piyang iye pwi?”

² Pwen pihin ipwai iyata mwat ipa, “Yolu andre kayan mbuwakei masikene ita piyang. ³ Hapeko Ngindrai ipwatisingiy isa kili yolu tehe yolu mbuna kayan mbuwakei para kei hakou o iripo ndrokolo piyang. Ngindrai kinpwatisingiy pwen kinsa kili yolu toro: ‘Walu mbunakayan ndre mbunakambultuwe mbuwakei ara. Kapa walu kambusiy, andre walu kamat.’ ”

⁴ Pwen mwat ipwai iya kili pihin ipa, “Walu andre kanmat pwi! ⁵ Ngindrai tanan kapa walu kayan andre mara walu kileu, pe walu karayah tehe yiy opu, pe andre walu kapahasani hiyan pe mwomwan.”

⁶ Pwen pe pihin inime mbuwakei ara mwayih para kaniyai pe lahayan iya, iya maran, pe ihingorowei tehe mbuwakei ara andre kiyki lohongai hiyan kiya kili yiy. Pwen pe irihi sih pe iyniy, pe iyki haroh iya kili nambuyun. ⁷ Pwen pe mara hilu malmou kene ara ileu, pe hilu nime tehe mwaye hilu ara pwi. Pwen pe hilu rihi hu yowi *pik** hayah, hilsoruwei, pe hilrahasi hilu iyaliy.

⁸ Kol ipiyah pe inowu, pwen hilu hilingi ngasa YAPAN Ngindrai isa iho rikai nalpiyang. Pe hilu malohowe iya iho mwelenga hu kei para piyang. ⁹ Pwen YAPAN Ngindrai iyoh Atam pe ipa, “Wou ataleheh?”

¹⁰ Pwen Atam isomwiy ipa, “Yo uhulingi ngasam iripo piyang, pe yo ara mwaye pwi, pwen pe unoh pe ukohoni yo.”

¹¹ Pe Yapan Ngindrai isikei ipa, “Hiyeh ipwai satam tehe mwayem pwi? Wou pwokene aniyam mbuwakei nepo upwatisingiy satam para mbunayan ara.”

¹² Pwen Atam ipa toro: “Pihin nepo aiki yiy isa iripo kili yo ara, iyki mbuwakei ara isano pe uniy.”

¹³ Pwen pe YAPAN Ngindrai isike pihin ipa, “Paratapeh arakultuw tehen tora?”

Pe ipwai iyatan ipa, “Mwat ara ipwahihiri yo pe uniy.”

Ngindrai ipwatisingiy nongan iya kili hilu ndramat pe mwat

¹⁴ Pwen pe YAPAN Ngindrai ipwai iyata mwat ipa, “Wou ambusiy tehen tora,

pwen pe mahapo uten anam tehe wou andre akuni nopwaran namandran iya mwalinga hu kan

pe hu melit masih!

Pe andre aro selek kiya pundriyam pe aroyan kohu pwan tehen torako lang masih.

¹⁵ Pe yo andre kumbusi mwelem pe mwele pihin,

pe mwele ndrayem hu pe ndrayer pihin ara andre kiroho mwomwan.

Pe ndrayer pihin hamou ara andre kiraluluwi payam,

pe wou andre ayantani mbutindrikan.”

¹⁶ Pe yiy ipwai iya kili pihin ipa, “Yo andre kuiki nopwaran naman-dran kisa kili wou kiro mwonen mapwindriyam.

Pe kiro mwonen lang para amwalahiy ta mbunah, andre akuni ngandran namandran.

Hapeko wou andre aro namili nambuyum manau,

pe wou andre aro pahandran.”

¹⁷ Pe Yapan Ngindrai ipwai iya kili Atam ipa, “Nahapo anhilingi nongna nambuyum, pe anyani mbuwakei nepo uiki songot iyaliy para walu mbunakayan. Mwomwan tam o ambusiy,

pwen uten ana pwan tehe

mbulyam masih narombusi andre aro pisingat

lang sih tehe sih tehen torako.

* 3:7: Eng: fig leaves

18 Hu malkei maporon pe hu mwisi maskei handra-handra andre hu kalek pe karamburuhi pingem.

Pe wou andre aroyan mbuwakei para yangiy opu.

19 Andre apombulen pe apisingat kiya mwomwan, pe tehen torako pwen anandri-nam andre kirayah pe ayan ipo aya mat.

Yo umangsani wou iya pwan, pe andre amat pe andre amui aya pwan i.”

20 Pe Atam iyoh ngala nambuyun ara Ewa, paratesah, andre yiy kisarayah tinahu ndramat masih mwalehu.†

21 Pe YAPAN Ngindrai imbusi koiwe hilu iya kapilo kan, pe iykiy iya kili Atam pe nambuyun pe hilrahasi hilu iyaliy.

Ngindrai irase Atam hilu Ewa hilya mawen piyang Yiten

22 Pe YAPAN Ngindrai ipwai ipa, “Ndramat mahapo kinsarayah tehe worou opu, pe ipahasani hiyan pe mwomwan. Hilu ara, kanna hiyan para hilu kambultuwe mbuwakeye taleh pe hilu kayan pe hilu kaleh koro lang masih, ara pwi.” 23 Pwen pe YAPAN Ngindrai irase hilu ya mawen piyang Yiten, para hilu kaya pe kapo mbulen ka pwan nepo hilu tayah toliy. 24 Iyamulan para irase hilu ya mawen piyang Yiten, iyki angelou hamou iwiri semen hapai tehe mwan ngannganan iya iro tine iya pwen te kup para piyang Yiten pe iro rapaiwani haroh iya haroh para memerani hilu andre kansa pakeh kili keye taleh ara pwi.

4

Kain hilu Apel hilu yukyuk iya kili Yapan

1 Atam imatin iyapolo nambuyun Ewa, pe nambuyun ikuniy pe imwalahiy iyata norun Kain. Pe Ewa ipa, “Iya hiyan ta YAPAN o, isopwat yo pe uwiri mbunah hamou kamai iye*” 2 Iyamulan imwalahiy ta nalin hamou ngalan Apel.

Pe Apel ara yiy ndramat ngara kiro nimnim katahu sipsip, pe Kain ara yiy ndramat para mbulya piyang. 3 Iyamulan hape, Kain iya piyang pe iya kuni hu ndroha anandrinai tan iman pe iykiy iya kili YAPAN tehe totohun. 4 Hapeko Apel iwiri noru sipsip tan hamou ndrhou imuh pe iykiy iya kili YAPAN. Pe yiy ara ipwesani totohun ta Apel. 5 Hapeko kinpwesani totohun ta Kain pwi yoh. Pwen Kain ara ndrnan ilokuh pe mbulmaran ara ikohut.

6 Pwen pe YAPAN ipwai iyata Kain ipa, “Paratapeh ndrnam ilokuh? Pe paratapeh mbulmaram ikohut? 7 Kapa wou ambusi melit hiyan, yo andre kupwes kiyaliy. Hapeko kapa ambusi melit kinna hiyan pwi, andre mwomwan ita memerani wou. Pe mwomwan ara ita polndrikam, pe inamili wou pwokeyan iya. Pwen apwoke arapiyani; kapa pwi, andre kiramate wou.”

8 Porosih aro, Kain ipwai iyata nalin Apel ipa, “Kiya, takayau kaya yangiy na.” Hilya hilito yangiy, pe Kain ihilak o itingundru nalin pe imat.

9 Pwen YAPAN isike Kain ipa, “Nalim Apel kinna leheh?”

Pe Kain isomwiy ipa, “Yo ukowu tan o. Apa ndre kuro memerani nali ko?”

10 Pe YAPAN ipa, “Paratapeh wou ambusiy tehen tora? Ahalingiy! Ndreya nalim imuw ita pwan ara itarang isa kili yo. 11 Pwen mahapo uten anam pe urase wou aya mawen pwan iye, paratapeh, ndreye nalim ara imuw kinsusuhi pwan, pe

† 3:20: Iya nongna kolo hu Hipuru, ngalan “Ewa” ara ipa “mwalen”; Eng: “Eve” means “living”; TP: Long tok Hibru, nem “Iv” i klostu wankain olsem dispela tok “... i gat laip.” * 4:1: Iya nongna kolo hu Hipuru, ngalan “Kain” ara ipa “uwiriy”; Eng: “Cain” sounds like the Hebrew for “brought forth” or “acquired”; TP: Long tok Hibru dispela nem “Kein” i klostu wankain olsem dispela tok “kisim”

mwoiwa ndreye nalim ara ita ni-mam i. ¹² Kapa wou apa amangse piyang kiya ndrita pwan, andre hu anandrinai tam kasongut topwei. Pe wou andre ohorakohoyou hakol ka hakol tehen torako.”

¹³ Pwen Kain ipwai iya kili YAPAN ipa, “Nopwaran mahapo naikiy kisa kili yo ara kunlahiy para kukuniy pwi. ¹⁴ Mahapo napiyani yo nakuya mawen pwan iye, pe andre kunto nondriya pwokere tam pwi; andre kuro rakohoyou kol pwan hakol ka hakol torako. Kapa hamou kipuhunani yo ara andre kirayi yo.”

¹⁵ Hapeko YAPAN ipwai iyatan ipa, “Andre pwi yoh. Kapa hiyeh kirayi wou, andre kuiki nopwaran namandran kiya kili yiy.” Pe YAPAN irakinima Kain para hu ndramat kanime yiy andre hu kantayi yiy pwi.

¹⁶ Pwen Kain iya mawen mbulmara YAPAN, pe iya iye kol hakol ngalan Not† ita sahin iya pwen te kup para kol Yiten.

Iye ara ngala noru Kain hu

¹⁷ Kain imatin iyapolo pihin tan pe ikuniy, pe iyamulan imwalahiy iyata norun kamai ngalan Enok. Kain ihi kol hakol namandran pe ipohowe ngala kol ara iya pihisali norun Enok. ¹⁸ Iyamulan Enok iyki norun hamou kamai isarayah, ngalan ara Irat. Pe Irat iyki Mehuyayel, pe Mehuyayel iyki Metusayel, pe Metusayel iyki Lamek.

¹⁹ Lamek iwiri pihin malmou, hamou ngalan Atah pe hamou ngalan Sillah. ²⁰ Atah imwalahiy ta Yapal, pe Yapal ara tumbu ndramat masih ngara hu koro yopai pe yihu ngara kahang hu kan para wum. ²¹ Ngala nalin hamou ara Yupal pe yiy ara tumbu ndramat masih nepo ngara kara ndramiy pe kuwah.‡ ²² Sillah ara imwalahiy

iyata norun hamou kamai ngalan Tupal-Kain; pe Tupal-Kain ara yiy ngara kimbusi hu menmena mbulen iyau kili pras pe hayen.§ Pe Tupal-Kain ara ma pisun hamou ngalan ara Naamah.

²³ Lamek isikiye yiy iyata hilu pihin tan malmou ipa,

“Atah pe Sillah, alkahalingi yo na; walu nambuyu malmou kene kahalingi nongno.

Ndramat hamou irayi yo pe uwiri neken, hapeko kunitingundrun kinmat;

wihou hamou ara ihisili yo, pe kunta yiy kinmat.

²⁴ Kapa hamou pakirayi Kain andre kiwiri ngandran maporoandrtisap (7);

pe kapa hamou pakirayi Lamek ara, nopwaran tan andre kirayah namandran iya, tehe maporoandrtingui pe andrtisap (77).”

Ewa imwalahiy iyata mbunah hamou paiwe i

²⁵ Atam imatin iyasura nambuyun paiwe pe imwalahiy iyata norun hamou kamai yi, pe iyoh ngalan Set.** Pe Ewa ipa, “Ngindrai koyun isikirani yo pe ihingini yo mbunah hamou kamai yi para kiya soiwi Apel, paratesah Kain irayi yiy pe kinmat.” ²⁶ Pe Set ara iyki norun hamou kamai, pe ipohowe ngalan Enos.

Tandrohongan ara iya, pwen hu ndramat huyoh ngala YAPAN pe huro totohun iya kili yiy.

5

Iye ara ngala noru Atam hu masih

¹ Iye ara titiye ta ndrayer noru Atam hu.

† 4:16: Iya nongna kolo hu Hipuru, ngala kol “Not” ara ipa “iho makaiye”; ‡ 4:21: Eng: “... he was the father of all who play the harp and flute”; TP: “... em i tumbuna bilong ol man i save mekim musik long gita na mambu” § 4:22: Eng: “... who forged all kinds of tools out of bronze and iron”; TP: “... bras na ain” ** 4:25: Ngalan “Set” iya nongna kol tahu Hipuru ara, ipa “yukyuk”; Eng: The name “Seth” probably means “granted”; TP: long tok Hibru dispela nem “Set” i klostu wankain olsem dispela tok “givim”

Iro lang Ngindrai imangsani hu ndramat, imbusi hu pe husarayah tehe yiy opu. ² Imangsani hu ndramat, kamai pe pihin, pe iyoh yihu “ndramat” pe itoholi hu iro mwonen lang mepo imangsani hu.

³ Pwen Atam ara iyen pe hayou tan iro sangat pe tingui (130), pe iyki norun hamou kamai isarayah, mwensen tehe yiy opu, pe iyoh ngalan Set. ⁴ Iyamulan para iyki Set isa iro, Atam iyen pe hayou tan iro mandrolngat i (800), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ⁵ Pwen Atam ara, hayou tan masikene iya harong isarayah andrsongat pe tingui (930), pwen pe imat.

⁶ Pwen Set ara iyen pe hayou tan iro sangat pe yimah (105) pe iyki mbunah kamai hamou ngalan Enos. ⁷ Pe iyamulan para iyki Enos, Set iyen pe hayou tan iro androlngat pe andrtoyoh i (807), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ⁸ Pwen Set ara, hayou tan masikene iya harong isarayah andrsongat songui pe luwoh (912), pwen pe imat.

⁹ Pwen Enos ara iyen pe hayou tan iro andrsongui (90) pe iyki mbunah kamai hamou ngalan Kenan. ¹⁰ Pe iyamulan para iyki Kenan, Enos iyen pe hayou tan iro androlngat songui pe yimah i (815), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ¹¹ Pwen Enos ara, hayou tan masikene iya harong isarayah andrsongat pe yimah (905), pwen pe imat.

¹² Pwen Kenan ara iyen pe hayou tan iro andrtingui (70) pe iyki mbunah kamai hamou ngalan Mahalalel. ¹³ Pe iyamulan para iyki Mahalalel, Kenan iyen pe hayou tan iro androlngat pe haangui yi (840), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ¹⁴ Pwen Kenan ara, hayou tan masikene iya harong isarayah andrsongat pe songui (910), pwen pe imat.

¹⁵ Pwen Mahalalel ara iyen pe hayou tan iro annongui pe yimah (65) pe iyki mbunah kamai hamou ngalan Yaret. ¹⁶ Pe iyamulan para iyki Yaret, Mahalalel iyen pe hayou tan iro androlngat pe tingui yi (830), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ¹⁷ Pwen Mahalalel ara, hayou tan masikene iya harong isarayah androlngat andrsongui pe yimah (895), pwen pe imat.

¹⁸ Pwen Yaret ara iyen pe hayou tan iro sangat annongui pe luwoh (162) pe iyki mbunah kamai hamou ngalan Enok. ¹⁹ Pe iyamulan para iyki Enok, Yaret iyen pe hayou tan iro androlngat i (800), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ²⁰ Pwen Yaret ara, hayou tan masikene iya harong isarayah andrsongat annongui pe luwoh (962), pwen pe imat.

²¹ Pwen Enok ara iyen pe hayou tan iro annongui pe yimah (65) pe iyki mbunah kamai hamou ngalan Metuselah. ²² Pe iyamulan para iyki Metuselah, Enok iro tokai sura Ngindrai nondriya hayou matingat i (300), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ²³ Pwen Enok ara, hayou tan masikene iya harong isarayah tingat annongui pe yimah (365). ²⁴ Enok irotokai sura Ngindrai, pwen yiy ara imun o mwaihei o, paratesah, Ngindrai kinwiri yiy kin-nau.

²⁵ Pwen Metuselah ara iyen pe hayou tan iro sangat androlngui pe andrtoyoh (187) pe iyki mbunah kamai hamou ngalan Lamek. ²⁶ Pe iyamulan para iyki Lamek, Metuselah iyen pe hayou tan iro andrtingat androlngui pe luwoh i (782), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin. ²⁷ Pwen Metuselah ara, hayou tan masikene iya harong isarayah andrsongat annongui pe androsih (969), pwen pe imat.

²⁸ Pwen Lamek ara iyen pe hayou tan iro sangat androlngui pe luwoh (182) pe iyki mbunah kamai hamou. ²⁹ Yiy iyoh ngalan

Nowah* pe ipa, “YAPAN iten anapwan, hapeko mbunah iye andre kipwokarani worou kiya nopwaran pe ngandrahan para pwan.”³⁰ Pe iyamulan para iyki Nowah, Lamek iyen pe hayou tan iro yimingat andrsongui pe yimah i (595), pe iyki mundruwa norun hu hayah kamai pe pihin.³¹ Pwen Lamek ara, hayou tan masikene iya harong isarayah andrtingat andrtingui pe andrtoyoh (777), pwen pe imat.

³² Iyamulan, Nowah ara hayou tan iro mayimingat (500), pe iyki hu mbunah kamai matimou — Sem, Ham, pe Yapet.

6

Iye ara kultuw mwomwan tahu ndramat

¹ Iro tandrohonga hu ndramat iro kol pwan ara ndromweyahu iropo iya soyon iya, pe huiki noruhu pihin.² Pwen hu noru Ngindrai kamai tiken ara hu nime hu mbunah pihin ara lahayahu iya, pe hupo hu iya lohongai tahu ko.³ Pwen pe YAPAN ipa, “Mwoiwo andre kinto kili hu ndramat lang masih pwi, paratesah yihu kansarayah tehe hu ndramat o mwaihei para kol pwan. Pwen yihu andre konto ndrangan niwen pwi yoh, pe hayou tahu andre kiho sangat pe lungui o (120).”

⁴ Imwonen tandrohonga lang ara pe kiya mulan i, yihu noru Ngindrai kamai ara huiki hu mbunah iyatahu pihindrahin para kol pwan. Pe noruhu ara husarayah hu ndramat namandran, niwen,* pe pwokeyahu iya, pe mangalahu.

⁵ Pe YAPAN inime kultuwayi hu ndramat iro kol pwan ara mwomwan pe namandran iya. Pe hu ndramat masikene ara lohongahu pe ndr iyahu ara huro mwomwan tehen

torako lang sih tehe sih.⁶ Pe YAPAN ipa, paratesah umangsani hu ndramat pe hu mbusi tehen tora? Pwen ndriya Yapan ipworu tahu.⁷ Pwen YAPAN ipa, “Hu ndramat masih mepo umangsani hu andre kuramari topwe hu. Andre kupwasili topwe hu ndramat, hu kan masikene para wum pe para yangiy, hu kan para seselek, kiyasura hu norukan para wohowoh masikene. Kapa kunmangsani hu pwi, ara hiyan masih.”⁸ Hapeko YAPAN ipwes iyata Nowah, pe koyun ara isikirani yiy.

⁹⁻¹⁰ Iye ara titiye ta Nowah pe norun hu.

Noru Nowah hu matimou kamai, ngalahu ara iye: Sem, Ham, pe Yapet.

Pwen Nowah ara ndramat hamou kultuwayin hiyan masih iya kili hu ndramat masih tandrohongan ara. Hu ndramat konoho yirowe mwomwan ta Nowah pwi. Pe Nowah iro tokai iyasura Ngindrai lang masih.

¹¹ Hapeko hu ndramat huropo kol pwan, kultuwayi hu ara mwomwan masih iya mbulmara Ngindrai, pe tahatai ipwoke iro kol pwan masih.¹² Pe Ngindrai inimmisa isa kol pwan pe inime kultuw tahu ndramat masikene para kol pwan masih ara mwomwan opu.

Nowah imbusi ndroi

¹³ Pwen Ngindrai ipwai iya kili Nowah ipa, “Yo andre kupwasili topwe hu ndramat masih kiyasura kol pwan i, paratesah, kol pwan ipep iya tahatai pe kultuw mwomwan tahu ko.¹⁴ Kiya, Nowah, asah pe aselehe hakou ndroyem kiya kei pwokeyan pe ndr isiyon. Arandrihi nondriyan, pe awiri nalit pe apene nondriyan pe ngawan kene.¹⁵ Ambusi ndrohonga ndroi ara tehe toro: andrtingui pe yimingah (75) ara niwen, pe mulai paraliy ara songui pe lungah pe haroh

* 5:29: TP: Long tok Hiburu nem “Noa” i klostu wankain olsem dispela tok “malolo”. * 6:4: Eng: giants, Nephilim (anime Numbers/Namba 13:31-33) † 6:15: Nongna kol tahu Hipuru: 300 cubits long, 50 cubits wide, and 30 cubits high; TP: longpela bilong en inap 130 mita na bikpela bilong en inap 22 mita na antap bilong en inap 13 mita

(12.5). Pe niwen para mbulu ndroi iro pwan pe iya paingan ara andrtingah pe haroh (7.5).[†] ¹⁶ Pe kapa ambusi ndrindroh kihipwen, pwen aiki mwelenga ndrurwokou pe kanuh ara pwopwowe lumou kiho paingan.[‡] Aiki papai ara kiho ngilse ndroi, pe arandrihi nondriya ndroi kiya matisap — kiro pwan, ndrokolon, pe paingan. ¹⁷ Pe yo andre kuiki non namandran kirasumuluwani kol pwan kiyasura memelit masih makunuwehu, andre hu kahapwen topwei. ¹⁸ Yo andre kurapaniu tisingiy kisa kili wou, pwen pe wou, nambuyum, norum hu pe mbuyu norum hu ara andre wawu masikene kaya nondriya ndroi. ¹⁹ Pe awiri hu kan hamou-handra hamou-handra makunuwehu — hamou kamai pe hamou pihin — awiri hu kaya nondriya ndroi ka polo wou, pwen andre hu kanmat pwi. ²⁰ Hu norukan para wohowoh malmou-malmou, hu kan para yangiy pe para wum malmou-malmou, pe hu kan para seselek malmou-malmou andre hu masih kasa kili wou pe kaya nondriya ndroi, pwen andre hu kanmat pwi. ²¹ Awiri anandrinai masih para kaniyai handra-handra ana wawu pe anahu kan i, pe aikiy kiya kaisowa anandrinai.”

²² Pwen Nowah ihilingiy pe imbusi melit masih tehe Ngindrai ipwatisingiy iyatan.

7

Non namandran irayah

¹ Pwen YAPAN ipwai iyata Nowah ipa, “Yo unime wou opu ata hiyan pe imwonen iya mwelenga hu ndramat masih para kol pwan. Pwen pe awiri wawu hapat o pe akaya kene nondriya ndroi. ² Pe awiri hu kan para kaniyai — manandrtimou kamai pe manandrtimou pihin. Pe yihu kan nepo konoho yan pwi ara awiri malmou — hamou kamai pe hamou pihin. ³ Pe hu norukan ara

tehen aliy yi; awiri hu manandrtimou kamai pe manandrtimou pihin, para hu kapo noruhu paiwe koro kol pwan. ⁴ Kiro lang manandrtoyoh andre kuiki mbulou kindrut kisa pwan. Pe andre kindrut kiya manne lang mahaangui pe ping mahaangui. Tehen torako andre kupwasili topwe memelit masih makunuwe hu iropo kol pwan nepo umangsani hu.”

⁵ Pwen Nowah imbusi melit masih tehe YAPAN ipwatisingiy iyatan.

⁶ Iro tandrohonga mbulou indrut isa kol pwan, Nowah ara hayou tan iho mannongat (600). ⁷ Nowah iyapolo nambuyun, norun hu pe mbuyu ngundran hu, yihu masikene huya nondriya ndroi, paratesah, non pakeh nakirah. ⁸ Hu kan para kaniyai pe hu kan para kaniyai pwi, iyasura hu kan masih para seselek pe norukan nepo para wohowoh, ⁹ ara hu masikene kamai pe pihin huya kili Nowah pe huya nondriya ndroi, tehe Ngindrai ipwatisingiy kinna tan. ¹⁰ Pwen lang manandrtoyoh ara ihipwen, pwen non irah kol pwan.

¹¹ Nowah hayou tan iro mannongat (600), pe iro mwonen lang songui pe andrtoyoh para walah maluwoh, pwen pwan iramburing pe ndran isuw pe irambumbusau pe ingas isa ndrita pwan, pe mbulou indrut ikas iro paingan yang pe isa kol pwan masih. ¹² Mbulou irondrut, irondrut, irondrut ipoo lang mahaangui pe ping mahaangui.

¹³ Pe iro mwonen lang nepo mbulou indrut, Nowah, nambuyun pe norun hu matimou Sem, Ham, pe Yapet, iyasura nambuyu hu, huya nondriya ndroi. ¹⁴ Pe hu kan para wum pe hu kan puyap para yangiy, pe hu kan para seselek iyasura hu norukan masikene huya nondriya ndroi. ¹⁵ Hamou kamai pe hamou pihin para kan handra-handra pe norukan handra-handra hu memelit masikene makunuwehu ara husa kili Nowah pe huya nondriya ndroi.

[‡] 6:16: Hipuru: a cubit; TP: hap mita samting

16 Hu kan masikene, hamou kamai pe hamou pihin, huya nondriya ndroi tehe Ngindrai ipwatisingiy iyata Nowah, pwen pe YAPAN iwari papai.

17 Non irotah, irotah ipo lang mahaangui, pe non ingas pe irasumuluwani kol pwan pe ihiri ndroi iho hin ndrita pwan. 18 Non irah iya namandran iya iro kol pwan, pe ndroi ara iho raipit ndrita non. 19 Non ingas iya paingan masih, pe iramburuhi hu ngondron namandran masikene para kol pwan. 20 Irah pe ingas iya paingan masih pe irasumuluwani hu ngondron topwei. Pe ndrohonga ngondron pe ndrita non ara pakeh mahaangah.* 21 Melit masih makunuwehu iripo kol pwan hu kanmat topwei — hu norukan masih, hu kan namandran pe mendreheh masih para wum pe para yangiy, iyapolo hu ndramat masih, ara hu masikene hu kanhipwen topwei. 22 Melit masih tora hiringoha hu iyau ngara ndrohonguhu ara hu kanmat topwei. 23 Pe YAPAN ipwasili topwe memelit masih makunuwehu iro kol pwan — hu ndramat pe hu kan masih, hu kan para seselek pe hu norukan masih. Hapeko Nowah iyapolo hu masikene huro nondriya ndroi ara mwale hu.

24 Pe non ara kintamat pwi ipo iya lang sangat pe yimingui (150).

8

Non ihipwen

1 Hapeko Ngindrai ara ilohongani Nowah iyasura hu kan pe hu melit masih makunuwehu huropolo yiy nondriya ndroi. Pwen Ngindrai imbusi nohai imayum, pe ndras pe non iro tayos iya pwan. 2 Pwan mepo iramburing pe ndran isu pe irambumbusau isa paingan ara kinhipwen, pe mbulou indrut ikas ara kinhipwen i. 3 Lang sangat pe yimingui (150) ihipwen, pwen non ara iro

tayos hape, 4 pe lang songui pe andrtoyoh para walah manandrtoyoh ihipwen, pwen ndroi ara iya kuw iya ngondron Hararat.* 5 Pe non iro tayos isa pwan, pe hu ngondron sih-sih husarayah iro lang sih para walah songui.

6 Iyamulan para lang mahaangui ihipwen, pwen Nowah itepe marasip para ndroi nepo imbusiy. 7 Pe Nowah ipwandrisa norukan hamou lokuran iya pe kinmui pwi; yiy iya ihowoh pe irakayani ndroi ipo non irayos pe pwan ipwasau. 8 Pwen ipwandrisa pai hamou iya, para kinimei tehe non kintayos pwen kinna ndrita pwan ndre mapu. 9 Hapeko non ara iro sumuluwani kol pwan ndron, pe pai ara kinnime hape kol pwosowen para kimpwan aliy ara pwi. Pwen iwih imui iya ndroi, pe Nowah niman iyah iya ngawan pe iwiri pai imui isa nondriya ndroi, paratesah non ara iro ndrita pwan manau. 10 Nowah ilonge ipo lang manandrtoyoh ihipwen i, pwen iyki pai iwih iya ngawan paiwe. 11 Pwen kol iro piyah pe iwih imui isa kili Nowah, pe iwiri kaimbuwe youkei hapak para kei *holip*† iho pohon. Pwen Nowah inimei pe ipahasani tehe non ara kintayos kinna pwan hape yi. 12 Pe Nowah ilonge iya lang manandrtoyoh ihipwen i, pwen ipwandrisa pai iwih imui iya ngawan paiwe. Tandrohongan ara pai iya ko kinnayau masih, pe kinimui pwi.

13 Pe Nowah hayou tan iro annongat pe sih (601), pe iro mwonen lang sih imu para walah sih imu, non ara kinhipwen masih, hapeko pwan ara kinpwasau hiyan mapu. Pe Nowah iwiri tamburuha ndroi hape iya mawen, pe maran iya pwan pe inime ndran kinsapak pe pwan ara iro pwasau. 14 Pe iro lang lungui pe andrtoyoh para walah luwoh, pwen kol pwan ara kinpwasau topwei.

15 Pwen Ngindrai ipwai iya kili

* 7:20: Nongna hu Hipuru:15 cubits; Eng: 7 metres; TP: 7-pela mita   * 8:4: Eng: mountains of Ararat; TP: maunten bilong Ararat   † 8:11: Eng: olive

Nowah ipa, ¹⁶ “Akasa ngawan — wou pe nambuyum, norum hu pe mbuyu norum hu. ¹⁷ Pe melit masih makunuwehu tora nondriya ndroi ara awiri hu kasa pwan kiyasura wou — hu kan pe hu norukan para wohowoh, iyasura hu kan para seselek ara, hu masih kasa pwan, pe hu kapo noruhu pe hu kahon koro kol pwan pe hu kaya soyon iya.”

¹⁸ Pwen Nowah isa pwan iyasura nambuyun, norun hu, pe mbuyu norun hu. ¹⁹ Yihu kan handra-handra, iyapolo hu kan para seselek pe hu norukan masih ara hu masikene husa pwan topwei. Hu kan masih ngara hu karikai pe kaselek ndrita pwan ara hunnon hayoi-hayoi pe hutuh ndroi husa pwan.

Nowah iyukyuk iya kili Yapan

²⁰ Pwen Nowah isoye keyeu para totohun iya kili YAPAN. Pe iwiri hu kan pe hu norukan handra-handra para kaniyai, pe itimwi hu iyaliy tehe totohun iya kili YAPAN. ²¹ Pe YAPAN ihingi ngonoho kosumwan itinam pe ndriyan ipwesaniy. Pe ipa, “Konan kapa hu ndramat kambusi melit mwomwan mawihou tahu, hapeko yo andre kunuten ana pwan paiwe ara pwi. Pe yo andre kuntamari melit masih makunuwehu paiwe pwi tehe mahapo umbusiy.”

²² “Lang para kahasiy pe lang para karihiy,
lang para kawulen pe lang para kangandrah,
lang para mwandrai pe lang para mbulou,
pe lang pe ping —
melit masih aro andre kinihipwen pwi yoh.
Andre kiro tehen torako kipo kol pwan kihipwen.”

9

Ngindrairapaniu iyasura Nowah

¹ Ngindrairapaniu itoholi Nowah iyasura norun hu pe ipwai iyatahu ipa, “Akapo noru wawu; akahon pe ndromweya wawu kiya namandran

pe akapep kol pwan masih. ² Pe maram kiro nimnim ka tahu kan masih — hu norukan masih hora woh paingan, iyasura melit masih hu tora selek ndrita pwan pe hu ni masih tora ndras — yihu melit masikene ara andre hu kanoh turut ta wawu ndramat. ³ Hu kan masih makunuwehu nepo hutora selek, hutora tokai, pe huhora woh, andre kasarayah anandrina wawu ndramat kiyasura menmena piyang tehe mamu.

⁴ Hapeko wou mbunayan sangi kan nepo ndrai itandron aliy, paratesah, ndrai ara ndroiya taleh. ⁵ Pe kapa sehe ndramat ndre kan kitingundru hamou ndramat kimat andre kiro tine mbulmoro pe kikuni nopwaran kiya melit mepo imbusiy.

⁶ Kapa hiyeh kirayi hamou ndramat kimat
andre hu ndramat hu katingundrun kiya soiwin,
paratesah, Ngindrairapaniu imangsani ndramat
mwensen tehe yiy opu.

⁷ Pe wawu andre kapo noru wawu hu kaya soyon, pe ndromweya wawu kihon pe ndrayer wawu hu andre kapep kol pwan masih.”

⁸ Pwen Ngindrairapaniu ipwai iya kili Nowah iyapolo norun hu ipa, ⁹ “Mahapo yo nakurapaniu kiyasura norum hu pe ndrayer hu, andre hu kasarayah kamulan, ¹⁰ pe kiyasura melit masih makunuwehu — hu norukan pe hu kan para wum iyapolo hu kan para yangiy nepo husa mawen nondriya ndroi — pe melit masih makunuwehu topo ndrita kol pwan. ¹¹ Yo uiki nongan para tapaniu isa kili wawu; pe yo andre kunmbusi non kingas pe kipwasili melit masikene makunuwehu paiwe ara pwi; pe upwatisingi nongno tehe non andre kinrah pe kinrasumuluwani kol pwan paiwe ara pwi yoh.”

¹² Pe Ngindrairapaniu ipa, “Iye ara ndraikiya tapaniu to pwokeyan, urupo mbusiy mwelengo pe mwelenga wawu pe hu kan makunuwehu

tora kili wawu; pe andre kinto-kinto hasap kiyau hasap. ¹³ Yo umbusi mwolou to hira kokom para ndraikiya tapaniu kiro mwele pe mwelenga kol pwan. ¹⁴ Kapa akanime uiki mburah kiramburuhi kol pwan pe maparamwandrayen, andre mwolou kisarayah kiho aliy. ¹⁵ Pe andre kuro lohongani nongan para tapaniu mepo nakiro mwelengo pe mwelenga wawu kiyasura hu kan masih makunuwehu handra-handra. Yo upwatisingi nongno tehe non andre kinrah paiwe para kipwasili topwe hu melit masakene ara pwi. ¹⁶ Kapa mwolou kisarayah kiho kokom, andre kunimei pe kulohongani nongno para tapaniu andre kinto-kinto mwelengo pe mwelenga hu melit masih makunuwehu handra-handra hu tora kol pwan.”

¹⁷ Pwen Ngindrai ipwai iyata Nowah ipa, “Mwolou iye ara ndraikiya lohonge pe nongan pwokeyan para tapaniu to mepo yo kunikiy mwele pe mwelenga hu melit masih makunuwehu tora kol pwan.”

Nowah ipwayi norun Ham

¹⁸ Pe ngala noru Nowah hu huro nondriya ndroi pe husa pwan ara iye: Sem, Ham, pe Yapet. (Ham ara tama Kanaan.)

¹⁹ Yihu noru Nowah matimou ara husarayah tumbuho ndramat masih pe hu silihi kol pwan masakene.

²⁰ Nowah ara, yiy ndramat para mbulya piyang, pe ihisi piyang hambut iya mwisi *wain*.* ²¹ Iyamulan Nowah irapaiwani ndrunu *wain* ngahan, iyin pe maran imbui, pe iye matin numwan pe mwayen pwi. ²² Pe Ham, tama Kanaan, iya pe inime taman iye matin pe mwayen pwi. Pwen iyapwai iyata nalin malmou hilto ngawan. ²³ Hapeko Sem pe Yapet hilu wiri koyau hamou pe hiluikiy iye rondrih payandrupwese hilu. Pe hilu torokai

te ndruiwa hilu pe hilu ndrutihi tama hilu iyaliy. Pe hilu tikai te mara hilu imui, para hilu mbunakanime tama hilu mwayen pwi.

²⁴ Pwen pe pwoke para *wain* ihipwen, pe Nowah isatine pe ihilong sehe melit norun kopwan imbusi iyatan. ²⁵ Pwen pe yiy iten ana Kanaan ipa,

“Wou andre aro pahandra nalim hu pe aya pwandrendres tahu ko mwaihei.”

²⁶ Pe Nowah ipa toro:

“Kahari ngala YAPAN, Ngindrai ata Sem!

Pe Kanaan ara andre kisarayah pwandrendres o mwaihei ata Sem.

²⁷ Pe Ngindrai andre kimbusi ndraye Yapet hu kaya soyon, pe ndraren hu andre hu kampwan sura kamaye Sem.

Pe Kanaan ara andre kirayah pwandrendres ta Yapet i.”

²⁸ Iyamulan para non namandran, Nowah iyen pe hayou tan iro tingat pe yimingui yi (350). ²⁹ Hayou ta Nowah masakene iya harong, ara irayah andrsongat pe yimingui (950), pwen pe imat.

10

Iye ara ndraye ngala noru Nowah hu

¹ Iye ara titiye ta noru Nowah hu — - Sem, Ham, pe Yapet. Noru Nowah hu matimou ara hupo noruhu iyamulan para non namandran irasumuluwani kol pwan masih ihipwen.

² Iye ara ngala noru Yapet hu kamai:

Komer, Makok, Matai, Yawan, Tupal, Mesek, pe Tiras.

³ Pe iye ara ngala noru Komer hu kamai:

Askenas, Ripat, pe Tokarmah.

⁴ Iye ara ngala noru Yawan hu kamai:

* **9:20:** Eng: was the first to plant a vineyard; TP: em i namba wan man bilong planim gaden wain

* **10:4:** Eng: the Kittim (a people living on Cyprus); TP: ol man bilong Saiprus † **10:4:** Eng: the Rodanim/Dodanim; TP: ol Dodan

Elisah, Tarsis iyapolo hu ndramat para Saiprus* pe hu Totan.† 5 Pe ndrayeru noru Yapet hu, hu masumbuwe iya leng pe mbuson. Pe huyempwan kolohu hakol-hakol pe nongna kolohu ara handra-handra.

6 Iye ara ngala noru Ham hu kamai:

Kus,‡ Misrayim,§ Put,** pe Kanaan.

7 Iye ara ngala noru Kus hu kamai: Sepa, Hawilah, Saptah, Raamah, pe Saptaka.

Pe Raamah ara, ngala norun hilu malmou ara Siepa pe Tetan.

8 Kus ara iyki norun hamou i ngalan Nimrot. Yiy irayah ndramat hamou pwokeyan para pahun.

9 YAPAN iyki pwoke iya kili Nimrot pe irayah ndramat hamou pwokeyan para poya yohou. Pwen mahapo kapa hamou kisikiye hamou andre kipa, “Wou tehe Nimrot imwonen, yiy ndramat para kahaya yohou mbulmara YAPAN.” 10 Nimrot ara irayah yapane hu kol mahaakol iye: Papel, Erek, Akkat, pe Kalneh. Pe isarayah tehe kenon†† para kol mahaakol ara, hutora nondriya kol namandran Papiilon. 11 Pwen itali Papiilon pe iya Assiriya pe imangsani hu kol namandran iye kene: Niniweh, Rehopot-Ir, Kalah, 12 iyapolo Resen ara, ita mwalinga Niniweh pe mwalinga kol namandran Kalah.

13 Hu noru Misrayim ara hu ndramat para Litiya,‡‡ Anam, Lehap, Naptu, 14 pe iyapolo Patrus, Kasluh, pe hu para Kaptor. (Hu ndramat para Pilistiya ara husarayah ndrayeru Kasluh.)

15 Kanaan ara iyki norun ndrighou ngalan Siton. Pe Kanaan ara tumbu

Hit, 16 hu Yepus, hu Amor, hu Kirkas, 17 iyapolo hu Hiwi, hu Ark, hu Sini, 18 pe iyapolo hu Arwat, hu Semar, pe hu Hamat.

Iyamulan hu tumbu Kanaan ara hu masumbuwe. 19 Ndringa pwenehu Kanaan ara iro Siton, pe iya pakeh Kerar pe Kasa, pwen irapaiwaniy iya pwen te Sotom, Komorrhah, Atmah, pe Sepoyim, pe iya manne Lasa.

20 Ariyo ara noru Ham hu kamai, yihu yempwan kamayeru hawum-hawum, pe nongna kolohu ara handra-handra, pe huro kolohu hakol-hakol.

21 Sem ara iyki norun hayah kamai pe isarayah tumbu Eper masih. Pe Yapet, nalin namandran ara Sem.

22 Iye ara ngala noru Sem hu kamai: Elam, Assur, Arpaksat, Litiya,§§ pe Aram.

23 Pe ngala noru Aram hu ara Us, Hul, Keter, pe Mesek.

24 Arpaksat iyki norun Selah, pe Selah iyki norun Eper.

25 Eper ara iyki norun malmou kamai:

Pelek pe Yoktan. Iro tandrohonga Pelek isarayah iro, hu ndramat masih para kol pwan hu masumbuwe huya marakol.*** Pwen pe huyoh ngalan Pelek, paratesah, mbulndroyi nongan para ngalan “Pelek” iya nongna kolohu ara ipa “masumbuwe.”

26 Yoktan ara iyki norun hu kamai, ngalahu ara iye:

Almotat, Selep, Hasarmawet, 27 iyapolo Yerah, Hatoram, Usal, 28 iyapolo Tikla, Opal, Apimayel, 29 iyapolo Sepa, Opir, Hawilah, pe Yopap. Ariyo kene ara ngala noru Yoktan hu.

‡ 10:6: Eng: Cush; TP: Kus (Long tok Hibu, dispela nem Kus em i nem bilong kantri Sudan) § 10:6: Eng: Mizraim/Egypt; TP: Isip ** 10:6: Eng: Put (Libya); TP: Libia †† 10:10: Eng: “The first centres of his kingdom ...”; TP: “Nimrot i bosim ...” ‡‡ 10:13: Eng: Ludites; TP: ol lain manmeri bilong Lidia §§ 10:22: Eng: Lud; TP: Lidia *** 10:25: Anime sapta 11:1-9

³⁰ Kol nepo huro aliy ara ndrangan iro Mesa iya manne Separ, ita mwalinga hu pahayi iyayau tehe paramwandrai ingas.

³¹ Ariyo ara ndraye noru Sem hu kamai, yihu yempwan kamayehu hawum-hawum, pe nongna kolohu ara handra-handra, pe huro kolohu hakol-hakol.

³² Pe ariyo kene ara ndraye noru Nowah hu para wum hawum-hawum pe kol hakol-hakol. Iyamulan para non namandran ingas ihipwen, hu masakene hurayah iro kili noru Nowah hu ko, pe hu masumbuwe huya kol pwan masih.

11

Yapan irapaiwani nongna kolohu ndramat masih

¹ Koluw kinna, ndramat masih para kol pwan nongna kol tahu ara handra ko, pe ndrangen ara iya wule handra ko. ² Yihu rotokai yapwen te sahin para paramwandrai ingas, pe huyarayah iya pwan hambut ita Papiilon, hu ndramat kenyan aliy pwi. Pwen pe huya hu mipwan aliy.

³ Iyamulan huyen pe hamou ipwai iyata hamou hupa, “Kiya, worou tukapo tiken pwan nakak, pe tuka-suluyaniy kiyapolo memelit tiken. Pwen tukarandangandrihiy kiya ngandraha mwan, pe kiya pwokeyan tehe hambut pat.” Pwen tehen tora ko hu pwili wum tahu iya memelit tehe pat, pe melit handra tehe nalit. Pwen pe hu pene mwelenga pat iyawule pe iya pwokeyan masih. ⁴ Pwen hupa, “Kiya, mahapo natukambusi kol hakol namandran kiya kolorou pe natukapwili hawum wum namandran, niwen pe payandrohan kiya wiri yang. Pwen hu ndramat masih para kol pwan andre hu kanime pe kahari ngalarou pe andre tukanmasumbuwe kanna kene kol hakol-hakol pwi; andre tukeye wule ko.”

⁵ Pwen YAPAN isa kol pwan, pe ime kol namandran pe wum niwen hu ndramat masih para kol pwan hu pwiliy iya iyoho paingan pakeh yang. ⁶ Pwen YAPAN ipa, “Mahapo hu ndramat masih iye ara hu hapat o, pe nongna kol tahu ara handra ko, pe hu ngara kapo mbulyahu kawule. Kindrou pwi andre hu kambusi sehe lohonge kiya lohongai tahu ko. ⁷ Kiya, tukaya pwan pe tukaya paiwani nongna kol tahu. Pwen andre hamou kinhilingi nongna hamou pwi.”

⁸ Pwen YAPAN irasumbuwani hu, pe hu masumbuwe huya kene kol pwan masih. Pe hu hupwen mbulen o, pe kol namandran ara hu kamangsaniy pwi. ⁹ Iyamulan huyoh ngala kol ara Papel,* paratesah YAPAN irapaiwani nongna kol tahu imapaiwe para hamou andre kinhilingi nongna hamou pwi. Pe irasumbuwani hu pe hu masumbuwe huya kol pwan masih.

Ngala noru Sem hu

¹⁰ Iye ara titiye ta Sem.

Tandrohonga hayou malwoh ihipwen para non namandran ingas kol pwan, pe noru Sem hamou kamai ngalan Arpaksat irayah imwonen hayou ta taman ara masangat (100). ¹¹ Iyamulan para norun Arpaksat, Sem iyen hayou mayimingat (500), pe iyki norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

¹² Pe Arpaksat hayou tan iho tingui pe yimah (35), pe iyki norun hamou kamai ngalan Selah. ¹³ Pwen iyamulan para norun Selah, Arpaksat iyen hayou haangat pe royoh (403) pe iyki norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

¹⁴ Selah iyen pe hayou tan iho matingui (30), pe iyki norun hamou kamai ngalan Eper. ¹⁵ Iyamulan para norun Eper, Selah iyen hayou haangat pe royoh (403), pe iyki

* **11:9:** “Papel” iya nongna kol tahu Hipuru, ndrangen ara pakipakeh kili nongan handra ipa “imapaiwe”; Eng: confused; TP: paulim

norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

¹⁶ Eper iyen pe hayou tan iho tingui pe hahiu (34), pe iyki norun hamou kamai ngalan Pelek. ¹⁷ Iyamulan para norun Pelek, Eper iyen hayou haangat pe tingui (430), pe iyki norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

¹⁸ Pelek iyen pe hayou tan iho matingui (30) pe iyki norun hamou kamai ngalan Reu. ¹⁹ Iyamulan para norun Reu, Pelek iyen hayou lungat pe androsih (209), pe iyki norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

²⁰ Reu iyen pe hayou tan iho tingui pe luwoh (32), pe iyki norun hamou kamai ngalan Seruk. ²¹ Iyamulan para norun Seruk, Reu iyen hayou lungat pe andrtoyoh (207) pe iyki norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

²² Pwen Seruk iyen pe hayou tan iho matingui (30) pe iyki norun hamou kamai ngalan Nahor. ²³ Pwen iyamulan para norun Nahor, Seruk iyen hayou malungat (200) pe iyki norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

²⁴ Nahor iyen pe hayou tan iho lungui pe androsih (29) pe iyki norun hamou kamai ngalan Terah. ²⁵ Iyamulan para norun Terah, Nahor iyen hayou sangat songui pe androsih (119), pe iyki norun hu tiken kamai pe pihin, iyamulan imat.

²⁶ Terah iyen pe hayou tan iho andrtingui (70) pe iyki norun kamai matimou ngalahu Aparam, Nahor, pe Haran.

²⁷ Iye ara titiye ta Terah, tama Aparam, Nahor, pe Haran.

Iyamulan Haran iyki norun hamou kamai ngalan Lot. ²⁸ Iyamulan Haran iyesura taman Terah, pe imat iro kol Ur, mepo iyki yiy iro aliy. Kol Ur ara ita nondriya kol namandran tahu Kaltiya. ²⁹ Aparam pe Nahor hilu yen, pe hilu yesou. Aparam iwiri pihin hamou ngalan Sarai pe Nahor iwiri pihin hamou ngalan Milkah, nali Yiskah; tama hilu ara

hamou o, Haran. ³⁰ Sarai ara kinkun hamou mbunah pwi masih.

³¹ Pwen Terah iwiri norun kamai Aparam, pe tumbun Lot, mepo noru Haran, pe mbuyu norun Sarai, nambuyu Aparam, iyasura yiy, pe huyau. Terah iyasura hu masih, hutine pe hutali kol hakol ngalan Ur ita nondriya kol namandran Kaltiya, pe huyau hu pakaya kol namandran Kanaan. Hapeko huyau huya huye kol Haran pe hu mipwan aliy namu.

³² Huya huyen aliy, pe Terah hayou tan lungat pe yimah (205) pwen iyamat iro Haran.

12

Ngindrai iyoh Aparam

¹ YAPAN ipwai iyata Aparam ipa, "Atine pe atali kolom pe yowem hu pe pwene tamam, pe aya kol hakol nakupwainganiy kisa kili wou.

² Yo andre kutoholi wou,
pe ndrayem hu andre kasarayah
soyon iya,
pe andre ngalam kiya namandran pe
hu ndramat soyon iya andre
hu kapahasani wou,
pe mipwan tahu ara andre
kiro hiyan masih kiyau hiyan
atam.

³ Yo andre kutoholi hiyeh kapa kito-
holi wou,
pe andre kutean ana hiyeh kapa
kiten anam.
Hu ndramat masih para kol pwan
ara
yo andre kutoholi hu para hiyan
atam."

⁴ Aparam ara hayou tan manan-
drtingui pe yimah (75) pe itali Ha-
ran pe iyau iya kol tehe YAPAN kin-
pwai kinna tan mamu. Pe Lot
irikai iyasura yiy. ⁵ Pwen Aparam
iwiri nambuyun Sarai pe noru nalin
Lot iyasura meltahu masih pe hu
ndramat masih para mbulyan mepo
iwiri hu iro Haran pe huyau huya
kol namandran Kanaan. ⁶ Pwen
huyarayah huyaliy pe Aparam iro-
tokai iya manne kei hakou naman-
dran ngalan Moreh ita kol Sekem.

Tandrohonga tokuyai tan iya nondriya kol namandran Kanaan ara hu ndramira Kanaan ara huro ndron aliy.

⁷ YAPAN isarayah iya kili Aparam pe ipwai iyatan ipa, “Yo andre kuhingini ndrayem hu kiya pwan iye kamulan.” Pwen pe Aparam isoye keyeu para totohun pe itohun iya kili YAPAN.

⁸ Iyamulan Aparam iyau iya pwen te kup, pe iyarayah iya pahayi sih namandran ita pakeh kol hakol ngalan Petel. Pwen pe iyen aliy pe ipwili wum tan iho ndrokolo kol malkol, Petel pe Ai. Petel ara ita sahin iya pwen te paramwandrai iyalai. Ai ara ita sahin iya pwen te paramwandrai ingas. Pwen iyen aliy pe isoye keyeu para totohun paiwe pe itohun iya ngala YAPAN. ⁹ Iyamulan Aparam irakuhuye pe irikai iro hakol iya hakol ipo iyarayah iya kol Nekep.

Aparam iya iro Yisip

¹⁰ Aparam isa iro kol namandran Kanaan pe mundruwai namandran isarayah, pe itali Kanaan pe iya pwen masih iya Yisip para kimpwan aliy hape na. ¹¹ Aparam irotokai nakiya pakeh Yisip pe ipwai iyata nambuyun ipa, “Yo upahasaniy tehe wou ara pihin hamou lahayam iya. ¹² Mahapo kapa takayarayah kaya Yisip, andre hu ndramat para Yisip kanime wou, pe hu kapa, ‘Pihin hira nambuyu Aparam.’ Pwen pe andre hu karayi yo kumat pe wou ayen. ¹³ Kapa hu kasok wou, apwai kiy-atahu tehe wou pisu. Pwen andre hu kambusi hiyan sato pe hu kantayi yo pwi, paratesah, andre hu kanime wou pihin mwayih, pe hu kanamili wou.”

¹⁴ Aparam isarayah isa Yisip pe hu ndramat para Yisip hu nime Sarai ara pihin hamou lahayam iya. ¹⁵ Hu ndramat namandran para poho mbulen ta Kenon para Yisip* hu nime Sarai ara lahayam iya pe huya pwai iyata kenon, pe hu wiri yiy iya

nondriya seu ta kenon. ¹⁶ Kenon inime Sarai ara lahayam iya, pe iwiri yiy iya nambuyun pe ipomene Aparam iya hiyan; ihingini Aparam iya sipsip, meme, mbulmwakau, *tongki* kamai pe pihin, pe *kamel*, pe hu ndramat para mbulyan — kamai pe pihin.

¹⁷ Hapeko YAPAN ndrinnan ilokuh, pe irakultuwani hu ndramat masih para wum ta kenon, paratesah kenon iwiri Sarai nambuyu Aparam iya nambuyun. ¹⁸ Pwen kenon iyoh Aparam isa kili yiy pe ipwai iyatan ipa, “Paratesah pe wou apwasike yo apa Sarai ara pisum? Mbuwalim apwai sato ngawan tehe yiy ara nambuyum? ¹⁹ Paratapeh pe wou apwasoyou apa Sarai ara pisum, pe uwiri Sarai iya nambuyu? Iye, awiri nambuyum pe walu kayau.” ²⁰ Pwen pe kenon ipwandrisa hu ndramiran pe huya pwai iyata Aparam para kiwiri nambuyun pe meltan masih pe hu kaya mawen Yisip.

13

Lot itali Aparam

¹ Pwen Aparam iwiri nambuyun, noru nalin Lot, iyasura meltan masih, pe itine Yisip pe iyau iya kol ndrohoyin ngalan Nekep. ² Aparam ara yiy ndramat hamou ma meltan soyon pe kennen hu ara soyon iya, iyasura *silwa* pe *kolt*.

³ Pwen irakuhuye pe itali Nekep pe iyases ta hape ta hape ipo iyarayah iya kol hakol ngalan Petel. Pe impwan kol mamu iyen aliy ndrokolo kol malkol Petel pe Ai, ⁴ kol mepo isoye keyeu para totohun iro aliy. Pwen pe itohun paiwe iya kili YAPAN.

⁵ Lot ara irikai iyapolo Aparam, pe meltan pe kennen pe hu ndramiran para poya mbulyan ara soyon iya. ⁶ Hapeko pwan mepo hilu yen aliy ara mbuskau o. Kinlahi hilu malmou kene pwi, paratesah, hilu malmou kene melta hilu ara soyon iya.

* **12:15:** Hu ndramat para kol Yisip ngara hu kayoh “kenon” ndre “king” ara “Paraoh”; Eng: Pharaoh

⁷ Yihu ye wule pe takokowai irayah ndrokolo hu ndramat para mbulya Lot pe hu ndramat para mbulya Aparam. Tandrohongan ara, ara yihu ndramira Kanaan pe yihu ndramira Peris ara huro pwan ara pe huro namnam iyaliy.

⁸ Huyen pe Aparam ipwai iyata Lot ipa, “Talu hapat o; mbuna talu karakokowai mwelenga talu pe yihu ndramat para mbulya talu. ⁹ Anime pwan namandran ita ko mwaihei? Talu nakasopat ara. Wou aya pwen te nimam mot pe yo kuya pwen te nimo kamou; pe kapa mbuwalim para aya pwen te nimam mot, kiya, aya pwen te nimam kamou pe yo kuya pwen te nimo mot.”

¹⁰ Lang ara Lot itine pe maran isalti pwan hambut namandran ita pakeh ngilse Ndran Yortan. Pwan ara, ara ndrunun soyon iya, iya manne kol hakol ngalan Sowar ita pakeh Yisip, pe ndran paraliy ara tehe piyang ta YAPAN ngalan Yiten. (Lang ara, YAPAN kintakultuwani kol malkol Sotom pe Komorrah mapwi.)

¹¹ Pwen Lot inamili pwan namandran ariya, pe irakuhuye pe iyau iya pwen te kup. Pwen tehen tora ko pe Aparam hilu Lot hilu sopat. ¹² Aparam impwan Kanaan pe Lot iya impwan ndrokolo hu kol namandran huro ngilse ndran, pe ipwili yumwan iho pakeh Sotom. ¹³ Hu ndramat para kol Sotom ara kultuwayihu mwomwan namandran masih iya mbulmara YAPAN.

Aparam iya Heporon

¹⁴ Iyamulan para Lot kintali Aparam, YAPAN isarayah iya kili Aparam pe ipwai iyatan ipa, “Orotine ndrohonokum pe maram kiya pwen te kup, hai, tolau, pe rai. ¹⁵ Pwan masih mepo maram ita nimei ara andre kuhingini wou pe ndrayem hu kiya mulan hasap kiyau hasap, pe hu keyen aliy lang masih. ¹⁶ Yo andre kumbusiy pe

ndrayem hu andre kasarayah soyon iya tehe kohu pwan, pe kapa hamou ndramat kilahi kindromwa kohu pwan masih ita kol pwan, pwen andre kilahi kindromwa ndrayem hu yi. ¹⁷ Atine pe arikai nondriya kol ara haroh kiya haroh pe sahin kiya sahin, paratesah, yo nakuhingini wou kiyaliy.”

¹⁸ Pwen Aparam irakuhuye yiy pe iyeses ipo iya Heporon pe ipwili yumwan iro pakeh kili hu kei namandran ata Mamre. Iyamulan iyen aliy pe isoye keyeu para totohun iya kili YAPAN.

14

*Pahun namandran irayah kili hu kenon**

¹ Lang ara Amrapel Kenon para kol hakol ngalan Sinar, Ariyok Kenon para kol Ellasar, Ketorlawomer Kenon para kol Elam, pe Tital Kenon para kol Koyim, ² hu kenon mahamou ara huyapo pahun iyasura hu kenon mayimou iye: Pera Kenon para kol Sotom, Pirsas Kenon para kol Komorrah, Sinap Kenon para kol Atmah, Semeper Kenon para kol Sepoyim, pe Kenon para kol Pela (mahapo hu pohowei ngala kol ara Sowar). ³ Hu kenon mayimou aro ara huya rawure hu ndramat tahu para pahun iya pwenten hambut ngalan Sittim ita ngilse ndras namandran. (Mahapo hu tora yoh ngalan “Ndras Meren.”†) ⁴ Yihu kenon mayimou aro, ara ngara hu koro pahandra Kenon Ketorlawomer hayou songui pe luwoh pe hayou tahu pakiya songui pe royoh ndrinahu ilokuh ta Kenon Ketorlawomer pe hu kanhilingi nongnan pwi.

⁵⁻⁶ Iro hayou songui pe hahiu pwen Ketorlawomer iyoh hu kenon matimou husa kili yiy — Amrapel Kenon para kol Sinar, Ariyok Kenon para kol Ellasar, pe Tital Kenon para kol Koyim. Husa iyasura hu

* **14::** Hu kenon masih nondriya titiye iye (sapta 14), ara yihu namandran para hu kol ariya; Eng & TP: king † **14:3:** Eng: Dead Sea; TP: Det Si

ndramat tahu para pahun, pe hupo pahun iyasura hu Repa huro kol Asterot-Karnayim, pe huraawaitini hu. Pwen hungas kol Ham pe hupopahun pe huraawaitini hu ndramira Sus; pe hungas yangiy para kol Kiriyatayim pe hupopahun pe huraawaitini hu ndramira Em. Pwen pe hupopahun pe huraawaitini hu ndramira Hor huye pahayi namandran para Seyir; pe husani hu pe huwop iya pwen te kol El-paran, pakeh kili kol mepo ndramat konohoyen aliy pwi. ⁷ Iyamulan Ketorlawomer pe hu ndramira pahun tan hu paiwani hu pe humui huya kol Kates, ngalan handra mamu ngara hu kapohowei Enmispat. Hupopahun pe huraawaitini hu ndramat para pwan masih tahu Amelek pe huraawaitini hu Amor i, huro kol Hasason Tamar.

⁸ Pwen hu kenon mayimou para Sotom, Komorrah, Atmah, Sepoyim, pe Pela iyapolo hu ndramat tahu para pahun huya rawure hu huya pwenten hambut ngalan Sittim. ⁹ Pwen huya huyen aliy pe huya popahun iyapolo hu kenon mahamou, Ketorlawomer Kenon para kol Elam, Tital Kenon para kol Koyim, Amrapel Kenon para kol Sinar, pe Ariyok Kenon para kol Ellasar. Hu kenon mahamou iye ara hupo pahun iyapolo hu kenon mayimou. ¹⁰ Hupopahun huya, pe Kenon para Sotom pe Kenon para Komorrah hilu wop iyasura hu ndramat ta hilu tiken para pahun. Hapeko hu tiken huya yos iya ngat tiken mburan iro pwenten para Sittim pe hu masih huwop huya ngondron. ¹¹ Ketorlawomer iyasura hu kenon matimou aro ara yihu wiri meltahu ndramat para Sotom pe Komorrah iyasura anandrinahu pe huyau. ¹² Pwen pe hu wiri noru nali Aparam, Lot, pe meltan masih, paratesah, irosura hu.

¹³ Hapeko ndramat hamou iwop

pe iyarayah iya kili Aparam pe iya nese ndrainga Aparam. Ndramat mepo iwop ara, ara yiy hamou Hipuru. Aparam iye pakeh kili hu kei namandran ata Mamre. Mamre ara, yiy ndramat hamou para Amor. Yiy pe nalin hilu, Eskol pe Aner, yihu matimou kene ara, ara yihu kowase Aparam. ¹⁴ Aparam ihilingi nongan iro kili ndramat aro ipwai iyatan tehe pahun namandran irayah iro Sotom pe hu kanwiri noru nalin Lot pe meltan masih pe hu kanyau. Pwen pe Aparam ndrinan ilokuh pe iyoh hu ndramiran tingat songui pe androlmou (318), hu ndramat para pahun para wum tan. Pwen huya po pahun iyapolo hu kenon mahamou mepo hu wiri Lot iyasura hu pe husani hu iya manne kol hakol ngalan Tan. ¹⁵ Kol iping pe Aparam iwong iyatahu ndramat para pahun, pe ipwai iyatahu para hu tiken hu kayau hasai pe hu tiken hu kayau hasai, pe huyau huya popahun. Husani Kenon Ketorlawomer iyasura yowen hu pe huwop iya pwen te kol hakol ngalan Hopah. Hopah ara kol hakol iya pwen te hai ndruwa kol namandran Tamaskus. ¹⁶ Pwen pe iwiri melit masih mepo hu pahanowei iyasura noru nalin Lot pe meltan masih iyapolo hu pihin pe ndramilan hu.

Melkisetek itoholi Aparam

¹⁷ Iyamulan para Aparam isani Kenon Ketorlawomer iyasura hu kenon matimou hu kanyau, yiy imui isa, pe Kenon para Sotom iya puhunani yiy iro pwenten sih ngalan Sapeh ngara hu kapohowei “Pwenten ta Kenon.”

¹⁸ Pwen Melkisetek, yiy Kenon para kol Salem pe yiy ndramat hamou para mbulya Ngindrai iyera Paingan Masih‡, ara isap ana Aparam ndrina nohun pe ndruru wain§ isa ngawan kili yiy. ¹⁹ Pwen pe itoholi Aparam ipa,

‡ 14:18: Eng: priest of God Most High; TP: pris bilong God Antap Tru § 14:18: Eng: bread and wine; TP: bret na wain

“Ngindrai iyera Paingan Masih, mepo imbusi kol pwan pe yang andre kitoholi wou.

²⁰ Pe tukahari ngala Ngindrai kiya paingan masih, paratesah, yiy irosura wou pe apo pahun iyapolo hu ndram pe arayi hu pe asani huyau topwei.”

Pwen Aparam itaingani memelit masih mepo iro kili yiy iya pwelekei masongui pe iyki pwelekei sih ara iyata Melkisetek.

²¹ Iyamulan Kenon para Sotom ipwai iyata Aparam ipa, “Aiki hu ndramiro kamui, pe melit masih ara atam.”

²² Hapeko Aparam ipwai iyata Kenon para Sotom ipa, “Uhuri nimo iya paingan pe upwai ngawan iya mbulmara YAPAN, Ngindrai iyera Paingan Masih mepo imbusi kol pwan pe paingan yang, pe urandran-gan ²³ tehe yo andre kunpo handra meltam pwi masih. Matisan kamulan apa, ‘Yo ko umbusi Aparam pe iya ndramat hamou namandran pe meltan soyon!’ ²⁴ Yo andre kunpo handra melit pwi masih. Yo andre kuwiri memelit mepo hu ndramat to kanyaniy, pe iyasura memelit tiken tahu ndramat matimou ngalahu ara iye: Aner, Eskol, pe Mamre. Yihu matimou ara ko andre hu kapo memelit.”

15

Ngindrai irapaniu iyapolo Aparam

¹ Iyamulan YAPAN iwong iya kili Aparam iya taltal, pe ipwai iyatan ipa,

“Aparam, mbunanoh.

Andre kupenani wou iya sehe mwomwan kisarayah kili wou,

pe andre kurapayam kiya memelit soyon iya.”

² Hapeko Aparam ihilingiy pe ipa, “O, YAPAN NGINDRAI, wou naiki tesah ndrokonan kisa to? Konan. Yo noru

pwi pe melto masikene iripo andre sehe ndramat maran kiro aliy? Yo ndramiro hamou o ara Eliyaser para kol Tamaskus. ³ Pe anhang yo hamou mbunah pwi. Pwen andre ndramat ara para poya mbulyo andre maran kiro melto masih.”

⁴ Pwen pe Aparam ihilingi YAPAN iwong iya kili yiy paiwe ipa, “Ndramat para poya mbulyam ara andre kinwiri meltam masikene pwi yoh. Norum, ndreyem imwonen andre kiwiri nokum pe kinimnim kiya meltam masih.” ⁵ Pwen YAPAN iwiri yiy iya ngawan pe ipwai iyatan ipa, “Maram kiya paingan pe anime hu piriya masih hora yang. Alahi andromwa hu? Pwi yoh! Tehen tora ko ndrayem hu andre karayah tehen aliy.”

⁶ Aparam ihilingiy pe ilohongani tisingi nongna YAPAN ara ndrokonan masih. Pwen pe YAPAN ipohowe Aparam ara ndramat hamou imwonen masih.

⁷ Pwen YAPAN ipwai iyatan ipa, “Yo YAPAN mepo uwiri wou asa mawen kol Ur, ita nondriya kol namandran Kaltiya, para kuiki pwan iye kisatam pe kiya pwenem.”

⁸ Hapeko Aparam ipwai iyatan ipa, “YAPAN NGINDRAI, yo andre kupahasaniy tehe tapeh mepo pwan aro nakiya mbukenan yo?”

⁹ Pwen YAPAN ipwai iyata Aparam ipa, “Aya wiri mbulmwakau hamou pihin, meme hamou, pe sipsip hamou kamai, hu kan masih, ara hayou tahu maroyoh, pe kiyasura pai malmou.” ¹⁰ Aparam iya wiri hu kan masih tehe YAPAN ipwai iyatan, pe iwiri hu isa kili yiy. Pwen iralle hu iya malto pe iyki hu haroh iya sahin pe haroh iya sahin, haroh iye ngilse haroh, pe hilu pai o ara kintalle hilu pwi. ¹¹ Pwen hu mannah tiken huwoh husa pwan pakasa sap ana hu, hapeko Aparam imbultahahu pe huwoh.

¹² Lang ara paramwandrai pakeh nakiyalai, pe matiliu irayi Aparam, pe iye pwan pe imatin turut. Pwen

inime melit handra mburuan-
mburuan isarayah isa kili yiy tehe
nihinih pe inohowani yiy. ¹³ Pwen
YAPAN iwong iya kili yiy ipa, “Wou
apahasaniy tehe ndrayem hu andre
kampwan kol hakol mepo kolohu
pwi, pe andre kapo mbulen kiya pa-
handra hu ndramat para kol ara. Pe
andre hu kaya pwandrendres tahu,
pe hu ndramat para kol ara andre hu
karandrondroyani ndrayem hu kipo
hayou mahaangat. ¹⁴ Kiya mulan
andre kurakultuwani hu ndramat
masih para kol namandran ara kiya
mwomwan masih. Pe kamulan
paraliy andre ndrayem hu kasa
mawen kol namandran ara kiyasura
meltahu soyon iya. ¹⁵ Pe wou ara
andraya parangoloh masih, pe kimat
tam ara andre kisarayah waison o.
Pe norum hu andre hu karoni wou
oho ndruiwa tamam pe tumbum hu.
¹⁶ Pwen kiya mulan masih ndrayehu
mahaasap andre hu kamui kasa
kol aripo. Hapeko mahapo ara,
takultuw mwomwan tahu Amor ara
hiramwak ndron.”

¹⁷ Paramwandrai kinna lai pe kol
kinlokuh, pwen Aparam inime ko-
sumwan irotinam kohoyonga mwan,
pe mwan iro yat paisui. Melit mal-
ndra ara hilu ro yau mwelenga hu
kan mepo kintalle hu pwen huro
pwan. ¹⁸ Iro mwonen lang ara YAPAN
ipwai iyata Aparam ipa, “Mahapo
talunakaramwaniye kiya hiyan —
- tehe yo andre kuiki pwan kiro
matine Ndran Yisip kiya matine
Ndran Namandran Yuparates kiy-
ata ndrayem hu. ¹⁹ Pwan ara ma-
hapo yihu ndramira Ken, Kenis, Kat-
mon, ²⁰ Hit, Peris, Repa, ²¹ Amor,
Kanaan, Kirkas pe Yepus hu yeram-
pwan aliy.”

16

Hakar irayah nambuyu Aparam

¹ Sarai ara nambuyu Aparam
hilyesou ndrangan niwen iya,
hapeko Sarai kinkun hamou noru
Aparam ara pwi. Pwen Sarai
ma pihin tan hamou pihi Yisip

para poya mbulyan, ngalan ara
Hakar. ² Iyamulan Sarai ipwai
iyata Aparam ipa, “YAPAN mbuwalin
para yo kukun hamou mbunah.
Pwen pe lohongai to ipa ndre
hiyan para amatin kiyapolo Hakar
pe yiy andre kikun mbunah kiya
soiwim.” Aparam ihilingiy pe ipa
hiyan iya lohonga Sarai. ³ Pwen
Sarai iyki Hakar pihi Yisip iya
kili Aparam tehe nambuyun para
hilkapo mbunah. Hayou masongui
hipwen para Aparam iye Kanaan,
pwen lohonge aro irayah. ⁴ Pwen
Aparam iwiri Hakar pe imatin sura
yiy. Pe Hakar ipahasaniy tehe yiy
ara mapwindriyan, pwen iya pe
iho timwak pe iho tingani ndriyan
mbulmara Sarai. Pwen pe Sarai
ndrinan ilokuh. ⁵ Pwen Sarai ipwai
iyata Aparam ipa, “Wou ambusiy pe
Hakar hira rapwespwes mbulmoro
pe imbusi yo tehe hamou pihin
mwaihei. YAPAN o kipahasaniy hiyeh
kili talu imbusiy pe melit mwomwan
ara isarayah tehen toro.”

⁶ Aparam ipwai iyata Sarai ipa,
“Hiyan. Hakar, pihin para poya
mbulyam ara, ita pahandram o. Ita
lohongai tam o apambusi tapeh kiy-
atan.” Pwen Sarai ihilingi nongna
Aparam, pe irasingat ana Hakar pe
Hakar iwop.

⁷ Hakar iyau iya iye kol mwai-
hei pakeh sohomwiying handrang
ngilse sai iya kol Sur. Pe angelou
ta YAPAN hamou iyarayah iya kili yiy
⁸ pe ipa, “Hakar, wou ara pihin para
poya mbulya Sarai. Pe wou ayau
aleheh pe naya aleheh?”

Hakar ipwai iyata angelou ipa, “Yo
uwop ta Sarai, paratesah, yiy ira-
sisingat ano.”

⁹ Pwen angelou ta YAPAN ipwai
iyata Hakar ipa, “Amui aya kili Sarai;
ahalingi yiy pe aro pahandran para
poya mbulyan.” ¹⁰ Pe ipwai iytan
paiwe ipa, “Yo andre kumbusiy pe
ndrayem hu andre karayah soyon
iya pe kinlahi hamou kindromwa hu
pwi.”

11 Pwen angelou ta YAPAN ipwai iyatan paiwe ipa,

“Wou mapwindriyam
pe wou andre akuni mbunah
hamou kamai
pe apohowe ngalan Yismayel,*
paratesah YAPAN kinhilingi
ndringem para koisirai.

12 Hapeko norum andre kiyen pe mipwan tan andre kimbus tehe hamou puw puyap.†

Yiy andre kihimwomwan kiy-
atahu ndramat masih
pe hu ndramat masih andre hu
kahamwomwan kiya kili yiy.
Yiy andre kinikuw sura nalin hu
hiyan pwi.”

13 Angelou iwong ihipwen pe kinyau, pe Hakar iyen, iro lolohonge. Pwen ipohowe ngala YAPAN mepo iwong isa kili yiy ara, “Ngindrai mamaran pe inime yo;” paratesah, ipa, “Yo unime hiyeh ngara kinime yo.” 14 Pwen pe mahapo hu ndramat hu pohowe ngala ndrikou ara “Peer-Lahai-Roi,”‡ ita tehen torako ita ndrokolo kol malkol, Kates pe Peret.

15 Pwen Hakar ikuni noru Aparam kamai, pe Aparam ipohowe ngalan ara Yismayel. 16 Pwen pe Aparam hayou tan iho androlngui pe anoh (86) pwen Hakar imwalahiy iyata norun kamai, Yismayel.

17

Ngala Aparam isarayah howen

1 Aparam hayou tan andrsongui pe androsih pe YAPAN iyarayah iya kili yiy pe ipwai iyatan ipa, “Yo ara Ngindrai Pwokeyan Masih. Ahalingi yo pe oho ndruwa nongno pe ambusi melit masih hiyan. 2 Mahapo talu nakarapaniu mwalinga talu pe andre kumbusi ndrayem hu kasarayah soyon iya.”

3 Aparam itukuruhu pe payan iya iye ndrita pwan pe Ngindrai ipwai iyatan ipa, 4 “Mahapo talu nakarapaniu pe upwai ndrokonan tehe wou andre arayah tumbuhu ndraye ndramat soyon andre hu koro kene kol pwan. 5 Pwen andre hu kaniyoh ngalam “Aparam”*

pwi; andre hu kayoh ngalam ara “Aparaham,”† paratesah, yo andre kumbusiy pe wou ara andre arayah tumbuhu ndraye ndramat soyon iya.

6 Pe yo andre kumbusi ndrayem hu kasarayah soyon, pe tiken tahu andre hu kasarayah hu kenon. 7 Yo nakurapaniu mwelenga talu kiya nongan to, andre kiro kili wou kiya lang kamulan pe nongan to andre kinhipwen pwi. Yo ara Ngindrai tam pe Ngindraye ndrayem hu andre kasarayah kamulan. 8 Yo andre kuiki pwan masih para Kanaan satam. Mahapo atampwan aliy tehe hamou ndramat mawen. Hapeko andre kuhingini wou kiyaliy pe ndrayem hu kiya mulan hasap kiyau hasap pe kiya kolohu. Pe hu keyen aliy lang masih, pe yo andre kurayah Ngindrai tahu.”

Ngindrai ipwai iyatahu ndraye Aparaham kamai para kasondriti kapilo hu

9 Pwen Ngindrai iwong iya kili yiy ipa, “Wou pe ndrayem hu kiyamulan, wawu masih kahalingi tapaniu to pe kaposingiy kiya hiyan. 10 Wou pe ndrayem hu kamulan, wawu masih nongna wawu pe lohonga wawu masih kiya handra ko para kasondriti kapilo wawu kamai masih.‡

11 Pe wou ara andre hamou kison-driti kapilom, pe andre kipwain-ganiy tehe nongna talu pe lohonge tatalu ara handra ko tehe talu tapaniu. 12 Pe hu mbunah kamai masih

* 16:11: “Yismayel” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “Ngindrai ihilong”; † 16:12: Eng: wild donkey; TP: wel donki ‡ 16:14: “Peer-Lahai-Roi” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “Ndrikou ta Ngindrai mepo mamaran pe inime yo”; Eng: “Well of the Living One who sees me”; TP: “Hul wara bilong God igat laip na i lukim mi” * 17:5: Eng: “exalted father” † 17:5: “Aparaham” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa, “Tumbuhu soyon iya” Eng: “Father of many (nations)”; TP: “Papa bilong planti lain manmeri” ‡ 17:10: Eng: circumcised, circumcision

mepo tinahu kinmwalahiy tahu, pe lang tahu iro mandrolwoh ara, andre kasondriti kapilohu masih — hu mbunah noruhu ndramat para wum tam pe noruhu ndramat para poya mbulyam, pe kiyasura hu mbunah tahu ndramat mepo asou hu, huro kol tiken mawen mepo ndrayem imwonen pwi. ¹³ Hu mbunah kamai masih tinahu imwalahiy iyatahu iro wum tam, pe hu kamai masih atasou hu iro kol mwanan ara hu masih kahalingiy pe kasondriti kapilo hu. Pwen andre nongan to uikiy ara andre kisarayah kiro sangi wawu pe andre kipwaingani tapaniu to, pe andre kinihipwen pwi. ¹⁴ Kapa hamou kinhilingi nongan ato pwi pe hu kasondriti kapilon pwi, ara andre kiya mawen kili ndramiro hu mepo hu kasondriti kapilohu pwen. Pe andre kintayah yowe pwi, paratesah, yiy kintanhuyani tapaniu to pwi.”

¹⁵ Pwen Ngindrai ipwai iyata Aparaham ipa, “Mahapo mbunayoh ngala nambuyum Sarai, kiro mahapo kiya ayoh ngalan Sarah. § ¹⁶ Yo andre kutoholi yiy, pe yiy andre kikuni norum hamou kamai. Pe andre kutoholi Sarah, pe ndrayen hu andre kasarayah soyon iya, pe hu kenon tiken andre karayah kili ndrayen hu.”

¹⁷ Aparaham itukuruhu pe payan iya iye ndrita pwan pe ilolohonge pe ihai, pe ipa, “Sehe ndramat nepo hayou tan kinna masangat pwen pe andre kipo mbunah? Sarah hayou tan andrsongui, ita ilahi kikun mbunah?” ¹⁸ Yiy ipwai iyata Ngindrai ipa, “Konan. Hiyan para maram kiro ta Yismayel pe atoholi yiy?”

¹⁹ Hapeko Ngindrai ipwai iyatan ipa, “Pwi yoh! Nambuyum Sarah andre kikuni norum hamou kamai, pe andre ayoh ngalan Yisak. Pwen andre kurapaniu kiyasura yiy, pe tapaniu to andre kinto-kinto kili ndrayen

hu kamulan pe andre kinihipwen pwi. ²⁰ Pe yo kunhilingi nongnam mamu asike yo iyata Yismayel. Pwen yo andre kutoholi yiy pe andre kuhingini yiy hu mbunah soyon pe ndrayen hu andre kasarayah soyon iya. Pe yiy andre kiya tamahu ndramat namandran songui pe lumou pe andre kumbusi yowen hu karayah pwokeyahu iya. ²¹ Hapeko yo andre kuiki nongan to para tapaniu kiya kili norum Yisak. Pe walah songui pe luwoh kihipwen, noru Sarah ara kinsarayah.” ²² Iyamulan para Ngindrai iwong iyata Aparaham ihipwen, Aparaham iyen pe yiy iyau.

²³ Iro lang ara ko Aparaham ihilingi nongna Ngindrai pe isondriti kapilo norun Yismayel iyapolo hu kamai masih para wum kili yiy, iyasura hu kamai para poya mbulyan mepo kinsowani hu. ²⁴ Aparaham ara hayou tan andrsongui pe androsih pe hu sondriti kapilon, ²⁵ pe norun Yismayel ara hayou tan songui pe royoh. ²⁶ Hilu malmou kene hu sondriti kapilo hilu iro nondriya lang sih o, ²⁷ iyasura hu kamai masih para wum tan, pe hu kamai masih para poya mbulyan.

18

Yapan ipa Sarah andre kikuni mbunah hamou kamai

¹ Lang sih ndrokolo lang pe paramwandrai ara ngandrahan iya, YAPAN iyarayah iya kili Aparaham. Aparaham iyempwan pohomara kamai tan iro pakeh kili hu kei namandran ata Mamre. ² Aparaham iyempwan pe payan pakitandras pwi, inime hu ndramat matimou huro tine. Pwen ihimbuh iya pe iyarapuhunani hu, pe itukuruhu pe payan iya iho ndrita pwan.

³ Pwen pe ipwai ipa, “Yapane, kapa apwes sato, hiyan para kusopwat wawu. ⁴ Wawu keyen iye pe yo

§ 17:15: “Sarai” ndre “Sarah” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa, “Noru kenon pihin”; Eng: “Sarah” and “Sarai” mean “Princess”; TP: “Pikinini meri bilong king”

kuyapwai kiyata hamou para kipo hape ndran kisa. Pe wawu kasungani ndrika wawu kihipwen, pwen wawu kayangoh kaya pahandra kei iye. ⁵ Akamin; pe yo kuyapo hape anandrinai kisa pe wawu kainiy pe andre kipwokeyani wawu para wawu kayau. Wawu sa kol to pe yo upwes para kusopwat wawu.”

Pwen hupwai iyatan hupa, “Hiyan, apo. Yowu rawuloh iya lohongai tam.”

⁶ Aparaham ileheleh iya kamai tan, pe ipwai iyata Sarah ipa, “Kileh, aya wiri *palawa** sahat namandran mepo anrahiy pe kinna wawan masih, ara awiriy kisa, asulyaniy, pe atun tiken ndrina nohun.”

⁷ Pe yiy ingap iya kili hu mbulmwakau tan pe ipirani hamou noru mbulmwakau mepo sangin imuh. Pe iwiriy iya kili ndramat hamou para poya mbulyan pe imbusiy leheleh pe iya mwan. Imayis ihipwen, pwen iwiriy pe iyaikiy iya kili Aparaham. ⁸ Pwen Aparaham iwiri sis,† pe susu mbulmwakau pe noru mbulmwakau ariya pe yiy mbukenan iykiy iya kili hu matimou pe huyan. Huro namnam pe yiy ara iro tine pahandra kei hakou ngilse hu.

⁹ Pwen hu sikei yiy hupa, “Nambuyum Sarah aleheh?”

Aparaham ipwai iyatahu ipa, “Yiy iyera kamai.”

¹⁰ Hamou tahu ipwai iyatan ipa, “Walah songui pe luwoh kihipwen, pe kumui kusa, pwen andre noru Sarah hamou kamai kiro.”

Sarah iro pohomara kamai ndruwa ndramat mepo iro wong ara, pe ihilingi nongan masih ndramat ara iropwai. ¹¹ Aparaham pe Sarah ara hilu kanna parangoloh pwen pe hilu kanlahiy para kakun mbunah pwi, pe Sarah ara kinhipwen sapiya walah tan. ¹² Pwen Sarah ihisani yiy mbukenan pe ipa, “Mahapo kunna pihi parangoloh masih, pe nomwule pwen. Pe namandran ato

kinna parangoloh pwen i. Pe andre kumatin kuyapolo kamai to pe yolu kapwes pe kapo mbunah tapeh?”

¹³ Pwen YAPAN isike Aparaham ipa, “Paratapeh Sarah ihai pe ipa, ‘Yo andre kukun mbunah tapeh, mepo yo kunna pihi parangoloh pwen?’

¹⁴ Sehe melit pwokeyan mepo kinlahiy para YAPAN kimbusi pwi yeh? Tehe kunpwai, walah songui pe luwoh kihipwen, pe pakusa, pwen andre noru Sarah hamou kamai kin-sarayah pwen kiro.”

¹⁵ Sarah ihilingi nongna YAPAN pe inoh. Pwen pe ipwasoyou ipa, “Pwi yoh, yo kunhai pwi!”

Pwen YAPAN ipwai iyatan ipa, “Pwi; wou ahai ndrokonan.”

Yapan nakipwalngani kol Sotom

¹⁶ Pwen hu ndramat matimou huyau huya ngondron pe marahu iya kol namandran Sotom, pe Aparaham irikai iya surahu pe iyaiki hu huya sai. ¹⁷ Pwen YAPAN iwong iya lohongan ipa, “Yo andre kunkohoni handra lohongai kili Aparaham pwi, para sehe lohongai nakumbusiy. ¹⁸ Ndraye Aparaham hu andre karayah soyon pe pwokeyahu iya, pe andre kutoholi kol pwan masih kiyau kili Aparaham. ¹⁹ Yo kumpohowe yiy para kiwong pwokeyan kiya kili norun hu masih, pe ndrayer hu para hu kahalingi yo pe kambusi melit masih hiyan pe kimwonen. Kapa hu kambusi lohongai masih tehe kunpwai, yo andre kumbusi memelit masih tehe kunpwatingiy kinna tan.”

²⁰ Pwen YAPAN ipwai iya kili Aparaham ipa, “Yo kunhiling nongan soyon tehe kol malkol Sotom pe Komorah ara kultuw tahu mwomwan pe namandran masih. ²¹ Yo andre kuyapwan pe andre kuya nime kultuwayihu tehe kunhiling ara ndrokonan ndre pwi, pe andre kupahasaniy.”

²² Pwen hilu ndramat malmou hilyau hilya pwen te Sotom, pe

* 18:6: Eng: flour; TP: plaua † 18:8: Eng: cheese, cheesecurd

Yapan o irontron sura Aparaham.
²³ Pwen Aparaham iya pakeh kili YAPAN pe isike yiy ipa, “Apwai ndrokonan — andre apwasili hu ndramat hiyan kiyapolo hu ndramat mwomwan? ²⁴ Pe kapa hu ndramat hiyan tora kol ara hu mayimingui, andre apwasili hu topwei, ndre konan, hu koro? — paratesah, hu ndramat hiyan ara mayimingui hu toraliy.
²⁵ Ndrokonan upahasaniy tehe wou anlahiy para arayi hu ndramat hiyan kiyasura hu ndramat mwomwan pwi. Ara tehen tapeh! Wou anlahiy para ambusi kultuw tora kiyawule kili hu ndramat hiyan pe mwomwan kene pwi. Andre kintayah tehen tora pwi. Ndramat namandran para tamwaniye para kol pwan masih ara andre kimbus lohongai masih kimwonen pe kihisoule, ndre?”

²⁶ Pwen YAPAN ipwai iyata Aparaham ipa, “Kapa kunime hu ndramat hiyan tora kol Sotom koho mayimingui andre kunmbusi hapesah kinna tahu masakene pwi.”

²⁷ Pwen Aparaham ipwai paiwe iya kili yiy ipa, “O Yapan, ndrnam mbuna kilokuh kiya nongan masih kunwong kinnaliy, koyum kisikirani yo. Yo ndramat mwaihei o tehe kohu pwan pe palam, pe kunlahiy para kuwong kiya handra lohongai pwi.
²⁸ Kapa hu ndramat hiyan mayimingui pukene pe hu koho haangui pe yimou, andre arayi hu topwei kiyasura hu ndramat mwomwan?”

Pwen yiy isomwiy ipa, “Andre yo kuntamate kol Sotom pwi, kapa kunime hu haangui pe yimou o.”

²⁹ Aparaham iwong paiwe ipa, “Kapa anime yihu mahaangui o?”

Pwen ipwai ipa, “Andre kunmbusi hapesah pwi kapa yihu mahaangui o.”

³⁰ Pwen Aparaham iwong paiwe ipa, “Yapan, ndrnam mbuna kilokuh to. Yo nakuwong paiwe kisa kili wou. Andre ambusi tapeh kapa yihu matingui o?”

Pwen ipwai ipa, “Andre kunmbusiy pwi kapa kunime hu matingui hu toraliy.”

³¹ Aparaham iwong imui paiwe iya kili Yapan ipa, “Ndrnam mbuna kilokuh to para uwong soyon. Kapa anime yihu malungui o?”

Pwen ipwai ipa, “Iya hiyan atahu malungui, andre kuntamate topwe hu pwi.”

³² Iyamulan ipa, “O Yapan, ndrnam mbuna kilokuh to. Yo nakuwong porosih iye ko pe nongno nakihipwen. Kapa anime hu masongui o, andre ambusi tapeh?”

Pwen ipwai ipa, “Andre kuntamate topwe hu pwi iya hiyan atahu masongui o.”

³³ YAPAN iwong iya kili Aparaham ihipwen, iyamulan iyau pe Aparaham imui iya kamai tan.

19

Hu Sotom hu rakultuw mwomwan

¹ Kol ipiyah, pe Lot iyempwan pohomara papai namandran para kol namandran Sotom, pe inime hilu angelou malmou hilu rotokai nakasa kol Sotom. Pwen itine pe irikai iya kili hilu, pe itukruhu pe payan iya pwan, ² pe iwong iya kili hilu ipa, “Walu yapan to, walu kasa seu to pe kasungani ndrika walu pe kaye seu to mepo kiping. Moh makohun o, walu katine pe walu karikai.”

Pe hilpa, “Pwi yoh, yolu andre koro matin ndrokolo kol aripo ndrohonoku mbultere.”

³ Hapeko Lot nongnan ipwoke pe hilyapolo yiy pe huya seu tan. Pwen Lot ipwai iya kili hu ndramat para poya mbulyan para hu katun tiken ndrnam nohun, yis* aliy pwi. Pwen hu mbusi anandrnam hilu pe hilyan.

⁴ Iyamulan para namnam, hilu angelou malmou pakaya matin, pe hu kamai masih para kol namandran Sotom husa seu ta Lot. Yihu parangoloh pe wihou masih ara, hu hupwen husa pe hu rakayani seu.

⁵ Pe huyoh iya kili Lot pe husike yiy

* 19:3: Eng: yeast

hupa, “Hilu ndramat malmou kansa tora kili wou mahapo yoping ara hilu aleheh? Awiri hilu kasa ngawan kili yowu para yowu kangas ta hilu.”

⁶ Lot iya ngawan kili hu, pe iwari papai iro ndruwan. ⁷ Pe ipwai iya kili hu ndramat para Sotom ipa, “Wawu kowase, wawu mbuna kambusi melit mwomwan tora. ⁸ Akanime; noru malmou pihin ara hilu kanmatin kinnapolo hu kamai mapu. Kuya wiri hilu kasa ngawan kili wawu pe wawu kambusi sehe lohongai ta wawu kiya kili hilu. Hapeko wawu mbuna kambusi handra melit mwomwan kiya kili hilu kamai malmou iye. Hilu ara topo seu to pe yo andre kuponokulani hilu.”

⁹ Hapeko yihu ndramat ara hamou ipwai iya kili hamou hupa, “Ndramat ita kolon iye pwi. Ipa ndre yiy hiyeh mepo ita wong pe ipa tukahalingi yiy?” Pwen hu pwai iyatan hupa, “Lot, aya mawen! Kapa anna mawen pwi, andre yowu kambusi mwomwan kiya kili hilu malmou ara, pe yowu karakultuwani wou kiya mwomwan masih.” Pwen hu tinihi Lot pe yihu pakaya tumbuwe papai para seu.

¹⁰ Hapeko hilu malmou ara hilu hileh o, pe hilu luwi Lot iro ngawan isa nondriya seu pe hilwari papai. ¹¹ Pwen pe hilu yohi marahu ndramat huro ngawan ara iyoh masih, pe yihu kanlahi kanime papai para seu pwi yoh.

Lot itali Sotom

¹² Pwen hilu angelou malmou hilu pwai iya kili Lot hilpa, “Kapa wou manorum hu kamai ndre pihin, ndre noru sowam hu, ndre hamou para wum tam iripo kol namandran iye, awiri hu pe wawu masih kaya mawen kol iye. ¹³ YAPAN ipwandrisa yolu para yolu karakultuwani kol namandran iye kiya mwomwan masih; paratesah, YAPAN kinihilong tehe kultuwayihu ara mwomwan masih.”

¹⁴ Pwen Lot irikai iya kili hilu ndramat malmou hilu pakayesou kiya kili norun malmou pihin, pe ipwai iya kili hilu ipa, “Walu kaleheleh pe kaya mawen kol iye. YAPAN andre kirakultuwani kol Sotom kiya mwomwan masih.” Hapeko hilu ndramat ara hilu hilingi Lot iwong, pe hilupa ndre Lot ara ipwasesemit iya kili hilu.

¹⁵ Makohuping o, hilu angelou malmou hilu pwai iyata Lot para kileheleh pe hilpa, “Kileh! Awiri nambuyum pe norun malmou pihin pe wawu kaya mawen kol iye. Matisan YAPAN kipwasili kol namandran iye pe wawu kakuni nopwaran.”

¹⁶ Lot ihindrundru pe kinihileh pwi, hapeko Yapan koyun isikirani yiy. Pwen pe hilu angelou malmou hilu mbultuwe nima Lot, nambuyun, pe norun hilu malmou pihin pe hilu luwi hu huya ngawan kol Sotom. ¹⁷ Pwen hamou ta hilu angelou malmou ara ipwai iyata Lot pe norun hu ipa, “Wawu kawop kileh kaya mwanan; matisan wawu kamat. Mara wawu mbuna kimui kiya mulan, pe wawu mbuna kayangoh kaya kol pwenten. Wawu kawop kaya paingan ngondron pe andre wawu kanmat pwi.”

¹⁸ Hapeko Lot ipwai iyata hilu malmou ipa, “Pwi yoh, walu Yapan; kaha nokule hape satowu. ¹⁹ Walu kanmbusi hiyan sato pe kunmat pwi, hapeko kol ngondron ara mwanan iya. Andre kunnarayah naliy mapwi pe mwomwan kisa kirayi yo pe kumat.” ²⁰ Pwen ipwai iyata angelou paiwe ipa, “Anime kol hakol mendreheh hira? Ara hira pakeh masih, animei? Hiyan para kuya kohon kuyaliy. Pwen pe andre kunmat pwi.”

²¹ Pe angelou ipwai iyatan ipa, “Hiyan, yo upwes iya lohongam. Yo andre kunmbusi mwomwan kinna kol mendreheh ara pwi. ²² Kiya, aleheleh! Angap! Andre kunmbusi hapesah pwi kipo ayarayah aya kol ara.” Lot inime kol pe ipa kol ara

mbuskau o. Pwen huyoh ngala kol ara Sowar.†

Yapan ipwalngani kol malkol Sotom pe Komorah

²³ Paramwandrai iro ngas nakisa paingan pe Lot iyarayah iya Sowar. ²⁴ YAPAN imbusi mwan iro yat sombule pat pe ilon iro paingan yang pe isa pwan ara tehe mbulou indrut pe itimwi kol malkol Sotom pe Komorah. ²⁵ Tehen torako pe YAPAN ipwalngani kol malkol ara iyasura hu ndramat masih huro aliy pe mbuwakei masikene iro ndrita pwan ara isongut topwei. ²⁶ Nambuyu Lot maran imui iya mulan pe YAPAN ipaiwani yiy pe irayah tehe pat sou pe iro tine tehe sih ndruw.

²⁷ Mandroulang sih i, Aparaham itine pe iya kol mepo mamu iro tine aliy pe iwong iyasura YAPAN. ²⁸ Iya iro tine kol ara pe maran pakiya kol pwenten masih para pwan Sotom pe Komorah pwi, kosumwan irotinam aliy ara tehe iro yau sih ndromwan namandran.

²⁹ Ngindrai ilohongani nongna Aparaham pe neren iyata Lot. Pwen pe Lot iwop iya Sowar pe iya kohon tandrohonga Ngindrai itimwi Sotom pe Komorah isongut iya mwomwan.

Hu para Mowap pe Amon husarayah

³⁰ Lot inoh para kiye Sowar, pe ipwai iyata norun malmou pihin, pe huwop huya ngondron pe huya kohon huya nondriya ngat sih. ³¹ Lang sih norun pihini namandran ipwai iyata pihini mendreheh ipa, “Tama talu kinna parangoloh. Mahapo kol pwan masih hamou kamai kinto aliy pwi para kiwiri talu pe talu kakun mbunah tehe hu ndramat para koluw ngara kambusiy. ³² Kiya,

takahang tama talu ndran ngandrahan ngahan‡ pe kiyin para kimbusi yiy pe lohongan kiya pwi, pe talu kamatin kiyasura yiy pe takakun mbunah.”

³³ Huyen kol iping, pe hilu hang tama hilu ndran ngandrahan ngahan, pe iyin pe lohongan iya pwi masih. Pe yiy pihini namandran iyamatin iyapolo yiy. Tama hilu ara iyin ndran ngandrahan pe iyiki lohonga pwi iyatan pe tanan hapesah pwi. Yiy kinpahasaniy tehe norun pihin kinmatin sura yiy pe kinsa mawen ara pwi.

³⁴ Mandroulang, pihini namandran ipwai iyata nalin pihini mendreheh ipa, “Pinge ping yo umatin iyasura yiy, pe mepo kiping takahang yiy ndran ngandrahan paiwe pe wou aya matin ayasura yiy. Pwen talu malmou kene andre kakun mbunah kili tama talu.” ³⁵ Pwen ping ara hilu hang yiy ndran ngandrahan paiwe para lohongan kiya pwi, pe iyin pe lohongan iya pwi masih, pe tannan hapesah pwi, pe norun pihini mendreheh iya pe imatin iyasura yiy. Pe yiy kinpahasaniy porosih i tehe norun kinmatin sura yiy pe kinsa mawen ara pwi.

³⁶ Pwen hilu malmou kene hilu kuni noru tama hilu. ³⁷ Yiy pihini namandran ikuni norun hamou kamai pe iyoh ngalan Mowap. § Mbunah aro ara isarayah tumbuho ndramira Mowap mahapo hutora. ³⁸ Yiy pihini mendreheh ikuni norun hamou kamai ngalan Pen-Amami. ** Yiy ara isarayah tumbuho ndramira Amon mahapo hutora.

20

Aparaham pe Apimelek

¹ Iyamulan Aparaham irakuhuye pe itine iyau iya kol namandran Nekep, pe ipwili yumwan iro

† 19:22: “Sowar” iya nongna kol tahu Hipuru, ndrigen ara pakipakeh kili nongan handra ipa “mendreheh”; Eng: “Small”; TP: “Liklik” ‡ 19:32: Eng: wine § 19:37: “Mowap” iya nongna kol tahu Hipuru, ndrigen ara pakipakeh kili nongan handra ipa “Irayah kili tomo”; Eng: “from Father”; TP: “Em i kam long papa bilong mi” ** 19:38: “Pen-Amami” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa, “Noru ndreyeye hu”; Eng: “Son of my people”; TP: “Pikinini wanblut bilong mi”

ndrokolo kol malkol, Kates pe Sur. Lang sih Aparaham iya kol hakol ngalan Kerar, ² pe ipwai iyatahu ndramat para kol ara tehe Sarah ara pisun. Pwen pe Kenon Apimelek para kol Kerar ipwai iyatahu ndramiran pe huya wiri Sarah isa kili yiy.

³ Pe Ngindrai iyarayah iya kili Apimelek iya nihinih pe ipwai iyatan ipa, “Wou andre amat, paratesah awiri pihin ita kiliwou ara kinyesou.”

⁴ Hapeko Apimelek ara kinmatin kinna sura Sarah ara mapu. Apimelek iyen pe ilolohonge pe ipwai iyata Ngindrai ipa, “Yapan to, kunmbusi handra melit mwomwan pwi yoh! Wou narayi yo pe hu ndramat to ko mwaihei? ⁵ Aparaham mbukenan ipa Sarah ara pisun, pe Sarah ipwai isa kili yo tehe Aparaham ipwai. Sarah ipa Aparaham ara wayin. Pwen pe umbusi lohonge iye ara iyau sai hiyan, pe imwonen. Yo kunmbusi handra lohongai mwomwan pwi.”

⁶ Pwen Ngindrai ipwai iyatan iho nondriya nihinih ipa, “Upahasaniy tehe wou ambusi lohongai iye ara iyau sai imwonen pe hiyan. Pwen pe upahasaniy pe kunna hiyan satam para ambultuwe yiy pwi, pe antakultuwani yiy pwi. ⁷ Hapeko mahapo ko ayaiki pihin ara kimui kiya kili nambuyun. Nambuyun ara yiy hamou pohon para mbulyo.* Pwen ndramat ara andre kitoholi wou pe andre anmat pwi. Pe kapa anaiki yiy kinmui pwi, upwai satam imwonen, wou pe hu ndramat tam masih ara andre wawu kamat topwei.”

⁸ Makohu ping o, Apimelek iyoh hu ndramat namandran para poho mbulen tan husa pe itiyani melit masih tehe kinhilingi Ngindrai kinpwai kinnatan iya nihinih pe hunoh mimi hu. ⁹ Pwen Apimelek iyoh Aparaham iya kili yiy, pe isike yiy ipa, “Wou apambusi tesah kisa kili

yowu yeh? Yo umbusi tesah mwomwan isa kili wou pe apambusi kultuw ara kisa kili yo pe melto masih? Lohongai ara anlahiy para ambusiy pwi.”

¹⁰ Pwen Apimelek isike Aparaham ipa, “Paratapeh pe wou ambusi lohongai tehen tora?”

¹¹ Aparaham ipwai iyatan ipa, “Yo upa ndre hu ndramat para kol iye ara konhonoh ta Ngindrai pwi. Pe andre karayi yo pe kawiri nambuyu. ¹² Pe Sarah ara pisu ndrokonan. Yolu malmou kene tama yolu ara hamou o, hapeko tina yolu ara malmou, pe uwiri yiy iya nambuyu. ¹³ Tandrohonga Ngindrai iyoh yo pe utali wum ta tomo pe hu yowe, ara upwai iyata Sarah upa, ‘Kapa talu kaya kol hakol-hakol, ara ayoh yo wayim. Pwen lohongan ara andre kiyanganiny tehe wou ara anamili yo namandran iya.’ ”

¹⁴ Pwen Apimelek iyki Sarah imui iya kili Aparaham, pe lang ara ko ihingini Aparaham iya mbulmwakau pe sipsip tiken, pe iyasura hu ndramat tiken para poya mbulyan. ¹⁵ Pe Apimelek ipwai iyata Aparaham ipa, “Pwan namandran iye ara ato ko. Wou ayampwan hape aleheh kapa anamiliy.”

¹⁶ Pwen ipwai iyata Sarah ipa, “Yo mahapo ko nakuiki sombu pat *silwa*† masopou (1,000) nakiyata wayim, pe hu yowem masih andre hu kaphasaniy tehe wou anmbusi handra kultuw mwomwan ara pwi.”

¹⁷⁻¹⁸ Apimelek pakiwiri Sarah pakiya nambuyun pe YAPAN irakultuwani hu pihin masih para wum ta Apimelek para hu andre kankun mbunah pwi. Hapeko iyamulan Aparaham koyun isikirani Apimelek pe itohun iya kili Ngindrai, pe Ngindrai imbusi Apimelek iya hiyan. Pwen pe nambuyu Apimelek iyasura hu pihin masih para poya mbulyan

* **20:7:** Eng: prophet; TP: profet bilong mi † **20:16:** sombu pat silwa ara tehe 11.5 kilo; Eng: a thousand shekels of silver;

ara, hu lahiy para hu kakun mbunah paiwe.

21

Sarah ikuni Yisak

¹ Pwen YAPAN imbusi hiyan iyata Sarah tehe kinpwai; pe imbusiy tehe kinpwatingiy kinna tan. ² Aparaham ara kinna parangoloh masih, hapeko Sarah ara mapwin-driyan pe imwalahiy iyata mbunah kamai. Pe imwalahiy iyatan ara imwonen lang tehe Ngindrai kinpwai para kimwalahiy.* ³ Pe Aparaham iyoh ngala norun, mepo Sarah imwalahiy iyatan ara, Yisak.† ⁴ Pwen pe lang mandrolwoh ta Yisak ihipwen, Aparaham isondriti kapilo Yisak tehe Ngindrai kinpwatingiy kinna tan.‡ ⁵ Aparaham hayou tan ara iro masangat, pwen Sarah imwalahiy iyata Yisak.

⁶ Sarah ipa, “Ngindrai iyki pwesai pe haisai iripo kili yo. Pwen kapa hiyeh kihilingiy, andre kipwes kisasura yo.” ⁷ Pwen Sarah ipwai porosihi ipa, “Koluw hiyeh ilahiy para kipwai kiyata Aparaham toro: ‘Pihin tam Sarah ara andre kikuni mbunah pe kiyuk sus kiyatan?’ Aparaham kinna parangoloh pwen, hapeko yo ukuni norun hamou kamai.”

⁸ Pe mbunah kinmandra, pwen Aparaham imbusi yon iro mwonen lang Yisak ihipwen sus.

Aparaham irase Hakar pe Yismayel

⁹ Hakar, pihi Yisip, ikuni noru Aparaham kamai, Yismayel. Pe lang sih Sarah inime Ismayel iro nonoyou. ¹⁰ Pe Sarah ipwai iya kili Aparaham ipa, “Arase pihin para poya mbulyo ara pe hilu norun kene hilkayau. Mbunah ara andre kinpo handra meltam kamulan ara pwi. Yisak o andre kiro nimnim kiya meltam masih.”

¹¹ Yismayel ara noru Aparaham i, pwen pe nongna Sarah ara imbusi Aparaham iporu. ¹² Hapeko Ngindrai ipwai iyata Aparaham ipa, “Mbunalolohonge soyon kiyata mbunah kamai pe pihin para poya mbulyam. Ambusiy tehe Sarah kinpwai satam, paratesah, ndrayem hu masih andre kasarayah kamulan ara hu koro kili Yisak o. ¹³ Hapeko yo andre kumbusi ndraye noru Hakar hu kasarayah soyo-soyon iya, paratesah yiy ara norum i.”

¹⁴ Makohuping sih, Aparaham iwiri pwendran ipew iya ndran iyasura anandrinai pe iykiy iya pwese Hakar. Pe Aparaham iyki wihou iya kili Hakar pe irase hilu pe hilyau. Hakar hilu norun hilya hiltorokai kol pwosowen Peersepa nepo ndramat aliy pwi.

¹⁵ Pwen ndran ihipwen masih pe Hakar iyki norun wihou iya pe imi pahandra kei hakou mendreheh. ¹⁶ Pwen Hakar iyau iya mawen hape pe impwan aliy, pe ilolohonge soyon toro: “Yo mbuwali para kunime noru kimat.” Pe Hakar impwan pe iro rang memesun.

¹⁷ Pe wihou ara irang pe Ngindrai ihilingiy. Pwen angelou hamou ta Ngindrai iho paingan yang pe iyoh iya kili Hakar ipa, “Hakar, ariya tehen tapeh? Mbunanoh; wihou ita rang yoro ara Ngindrai kinhilingi ndrungen pwen. ¹⁸ Atine pe aya soli yiy kitine pe kisa kili wou. Yo andre kumbusi yiy pe ndrayen hu andre kasarayah soyon iya.”

¹⁹ Pwen Ngindrai imbusi mara Hakar ileu pe inime ndrikou sih. Pe Hakar iwiri pwisindran iya, imwaniy, isa pe norun iyin.

²⁰ Pe Ngindrai irosura yiy pe iro mandra. Iye kol pwosowen mwaihei o mepo ndramat aliy pwi, pe irayah ndramat para piyeya tapwiwe. § ²¹ Yiy iya irondron kol mwai-

* **21:2:** Anime sapta 17:21 † **21:3:** Ngalan “Yisak” iya nongna kolo hu Hipuru ara ipa “ihai”; Eng: “Isaac” means “he laughs” ‡ **21:4:** Anime sapta 17:12 § **21:20:** Eng: archer; TP: saveman tru bilong sut long banara

hei para Paran nepo ndramat aliy pwi, pe tinan iwiri pihi Yisip hamou pe isokomburani yiy iya nambuyu norun.

Aparaham itapaniu iyapolo Apimelek

²² Iya lang ara Kenon Apimelek iyasura Pikol, namandran hamou ngara kimu para singora pahun, hilu hilya kili Aparaham. Pe kenon ipwai iyata Aparaham ipa, “Ngindrai ita sura wou iya melit masih ambusiy.

²³ Mahapo apwatingiy kiya mbulmara Ngindrai, pe apwai ngawan tehe wou andre anmbusi kultuw pwasoyou kisa kili yo, ndre noru hu, ndre ndrayer hu pwi; paratesah, yo kunmbusi hiyan kinsa kili wou pwen. Tehen torako ambusi kultuw hiyan kisa kili yo pe kol namandran nepo asa aripo aliy.”

²⁴ Pe Aparaham ipwai iyatan ipa, “Yo upwatingi nongno toro: andre kumbusiy tehe anpwai.”

²⁵ Pwen Aparaham iya pohowe lohongai tan iya kili Apimelek iya ndran ndrikou mepo hu ndramat para poya mbulya Apimelek hu kanwiry pwen. ²⁶ Pe Apimelek ipwai iyata Aparaham ipa, “Yo tono pwi. Anpwai sato pwi yoh; mepo ko uhulong.”

²⁷ Pwen Aparaham iyki sipsip hayah pe mbulmwakau hayah iya kili Apimelek para hilu karapaniu pe hilu koro hiyan. ²⁸ Pe Aparaham iwiri noru sipsip pihin manandrtimou nepo iro nondriya hu sipsip tan, pe iykiy iya iro mawen hape. ²⁹ Pe Apimelek isikei Aparaham ipa, “Paratapeh ambusiy tehen tora?”

³⁰ Pe Aparaham ipwai ipa, “Wou awiri noru sipsip manandrtimou iye. Iya lohonge tehen torako andre apwai ngawan tehe yoko usoye ndran ndrikou ara.”

³¹ Pe hilu tapaniu iro kol ara para hilu koro hiyan. Pwen pe hu pohowe ngala kol ara Peersepa.**

³² Hilu tapaniu ihipwen iro kol Peersepa, pe Apimelek iyasura Pikol, namandran tan, hilmui hilya pwan tahu Pilistiya. ³³ Pe Aparaham iyki kei hakou mendreheh iro Peersepa, pe yiy iro totohun iya kili YAPAN, yiy Ngindrai andre kinto-kinto. ³⁴ Pe Aparaham iye manau kol tahu Pilistiya ara ndrangan niwen iya.

22

Ngindrai ipwai iyata Aparaham para kiyki Yisak tehe yukyuk

¹ Iyamulan Ngindrai ihinonou lohonga Aparaham pe tahihilong tan. Pwen Ngindrai iyoh yiy.

Pe Aparaham isomwiy ipa, “Tegah? Yo iye.”

² Pe Ngindrai ipa, “Wou awiri norum hamou o, Yisak, mepo ndriyam imbulihi yiy pwokeyan iya pe walu kaya kol Moriyah. Ngondron sih kintorialiy andre kupwainganiy satam, pe aya timwi norum kiyaliy tehe yukyuk.”

³ Pwen makohuping sih Aparaham itine. Yiy imwaniyani *tongki* tan pe iwiri ndramira mbulyan malmou iyasura yiy pe norun Yisak. Pwen isaya kihiy para timwi yukyuk, pe huyau huyerokai, huya kol nepo Ngindrai kinpwai kinna tan.

⁴ Hu yerokai, yerokai, ipo iro lang maroyoh ihipwen Aparaham maran itandras pe inime kol ara iya mwanan hape. ⁵ Aparaham ipwai iyata hilu ndramat malmou para mbulyan ipa, “Walu koro iye kiyasura *tongki*. Yo pe mbunah kamai iye andre yolu kaya totohun kaya yoro. Khipwen, andre yolu kamui kasa kili walu.”

⁶ Pe Aparaham iyki kihiy iya pwese Yisak pe irosap para katimwi yukyuk. Aparaham ara irokun

** **21:31:** Ngala kol “Peersepa”, iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “ndrikou para androtoyoh” ndre “ndrikou para tapaniu”; Eng: The word “Beersheba” can mean “well of seven” or “well of the oath”; TP: Long tok Hibru nem “Berseba” i klostu wankain olsem dispela tok “Hul wara bilong kontrak”

semen pe mwan, pwen hilu malmou kene hilyau.

⁷ Yisak ipa, “Tomo.”

Pe Aparaham isomwiy ipa, “Tegah, noru?”

Pe norun ipa, “Talu kun kihiy pe talu sap mwan iripo, hapeko noru sipsip para yukyuk aleheh?”

⁸ Aparaham isomwiy ipa, “Ngindrai mbukenan o andre kiyuk noru sipsip hamou para katimwiy tehe yukyuk.” Pwen pe hiltorokai ndron hilya.

⁹ Pwen hiltorokai pe hilyarayah iya kol nepo Ngindrai kinpwai pwen kinnata Aparaham ara, pe Aparaham isoye keyeu iro ariya pe ipwalani kihiy iya ndritan. Pwen iwasi tiriya norun kamai Yisak pe iyki yiy iya keyeu ndrita kihiy. ¹⁰ Pe Aparaham ihiri semen iya iho hin pe pakitingundru Yisak. ¹¹ Indrou pwi pe angelou ta YAPAN iho paingan yang pe iyoh yiy ipa, “Aparaham! Aparaham!”

Pe yiy isomwiy ipa, “Tegah! Yo iye.”

¹² Pe angelou ipa, “Aiki semen kiya pwan. Mbunarayi mbunah ara, pe mbunambusi hapesah kiya kili yiy. Mahapo upahasaniy tehe wou ara ndramat para tahilingiya nongna Ngindrai ndrokonan. Pe norum mepo ndriyam imbulihi yiy imwonen, ara apaiki yiy kisa kili yo.”

¹³ Aparaham maran pakiya yangiy pwi, inime noru sipsip hamou kamai mandrosuwan ipet iho ndrakei hakou mendreheh. Pwen iya wiriy isa pe itingundrun pe iykiy iya keyeu pe itimwiy iya soiwi norun tehe yukyuk para totohun. ¹⁴ Aparaham ipohowe ngala kol ara, “YAPAN andre kiykiy.” Iro matinen ara isa mannen mahapo, hu ndramat ngara hu kapa, “YAPAN andre kiykiy kiya ngondron atan.”

¹⁵ Pwen angelou ta YAPAN iho yang pe iyoh iya kili Aparaham porosihi ipa, ¹⁶ “YAPAN ipa, ‘Yo upwai ndrokonan iya ngolo toro: wou nerem kinna ta norum pwi

pe apaiki yiy masih kisa kili yo, ¹⁷ pwen pe andre kumbusi ndrayem hu kasarayah soyo-soyon iya. Yihu andre karayah tehe kalayeng ita leng pe hu piriya hora yang. Pe ndrayem hu andre hu kapo pahun kiya kili hu ndram pe andre hu kawiri topwe kolohu ndram naman-dran kiya kolohu. ¹⁸ Pe yihu ndramat masih para kol pwan andre kutoholi hu kiyau kili ndrayem hu, paratesah, wou ahalingi yo.’ ”

¹⁹ Pwen Aparaham hilu hilmui hilya kili ndramat malmou para poya mbulyan. Pe humui huya kol Peersepa pe Aparaham iyen aliy.

Ngala noru Nahor hu iye

²⁰ Iyamulan hape, Aparaham ihilong tehe Milkah, nambuyu nalin Nahor, ara ikuni norun hu tiken kamai. ²¹ Pe ndrighou tahu ara ngalan Us, mundruwa ndrighou ara ngalan Pus, pe isa parahara ndrighou ara ngalan Kemuwel (nepo tama Aram). ²² Pe hu sarayah mulan ara ngalahu iye: Keset, Haso, Piltas, Yitlap pe Petuwel. ²³ Petuwel ara isarayah tama Repekah. Aparaham nalin ara Nahor, iwiri Milkah pe iyki norun kamai mandrolmou ara. ²⁴ Pe yihu husa suran ara noru Nahor nondriya Reumah, pihin para mbulyan. Pe ngalahu ara iye kene: Tepah, Kaham, Tahas pe Maakah.

23

Sarah imat pe Aparaham isowani pwan para karoni yiy

¹ Sarah iyen pe hayou tan iho sangat pe lungui pe andrtoyoh (127). ² Pwen iyamat iro kol namandran Kiriyat Arpa (ngalan handra ara Heporon), ita nondriya pwan Kanaan. Pe Aparaham koyun isikirani yiy pe irangsi yiy.

³ Pwen iyki nombuwe Sarah ihondron kei, pe Aparaham itine pe iya wong iya kili hu ndramira Hit ipa, ⁴ “Yo ara ndramat para kol mawen hapeko usa pe umpwan mwalinga wawu. Pe pihin to ara kinmat, pe

yo nakusowani hambut pwan kili wawu para kuroni yiy kiyen aliy.”

⁵ Pwen hu ndramira Hit hu pwai iyatan hupa, ⁶ “Yapan, ahalingi yowu; yowu nime wou ara yapanewu hamou hiyan iya. Hiyan, aroni nambuyum kiya sehe ngat sou nepo animei hiyan masih para aya pe aroni yiy kiyaliy. Hamou towu andre kinpa tehen tapeh kinna ngat sou atan para aroni nambuyum kiyaliy ara pwi.”

⁷ Aparaham itine pe itukuruhu iyatahu ndramat para kol Hit. ⁸ Pe ipwai iyatahu ipa, “Kapa wawu kanpa hiyan para kuroni nambuyu kiya ngat sou sih iripo aripo, pwen wawu kaya pe kasike Eporon, noru Sohar ⁹ kapa kipa hiyan para kusowani ngat sou atan ita mbusungo pwan hambut ngalan Makpela kisa kili yo. Kapa kiya hiyan katan, pwen asike yiy para kiyki kenen kimwonen para kusowan yiy kili yiy. Tehen torako pwan andre kisa mbukenan yo para tona yowu.”

¹⁰ Eporon irompwan mwalinga hu ndramira Hit hu tora kol para tawuwure, pakeh pohomara papai para kol namandran ara. Pwen Eporon isomwi Aparaham pe ipwai ipa, ¹¹ “Yapan, ahalingi yo. Mbunalohonge soyon para sowa pwan; konan. Andre kuhingini wou o mwaihei pwan ara kiyasura ngat italiy. Andre kuikiy kisatam kiya mbulmarahu to, hu topo, pe wou aroni nambuyum kiyaliy.”

¹² Pwen Aparaham itukuruhu iya kili hu ndramira kol ara porosih i. ¹³ Pe yiy ipwai iyata Eporon iya mbulmarahu ndramat masih ipa, “Kiya. Eporon, ahalingi yo namu. Yo nakusowani pwan tam ara. Pwen awiri sombu pat ato pe andre kuroni nambuyu kiyen aliy.”

¹⁴ Eporon ara isomwi nongna Aparaham ipa, ¹⁵ “Yapan, ahalingi yo. Pwan ara, kenen ara sombu

silwa mahaangat.* Hapeko mwalinga talu ara namandran pe pwan ara mwaihei o. Konan! Awiri pwan pe aroni nambuyum kaliy.”

¹⁶ Aparaham ipa hiyan iya nongna Eporon. Pwen isowani pwan ara iya kenen tehe Eporon ipwai iya mbulmarahu ndramira Hit. Nopwaran para *silwa* ara hu ranonoye tehe hu ndramat ngara hu karanonoye melit, pe irayah mahaangat.†

¹⁷ Melit masikene ata Eporon ita Makpela ita paheh kol Mamre ara kinna ta Aparaham. Pwan pe ngat sou, iyasura hu kei pe melit masih ita ndrita pwan ara kinna tan. ¹⁸ Pwen hu ndramira Hit masih hu tora kol para tawuwure ara, ara hu pahasan y tehe pwan kinna mbukenan Aparaham. ¹⁹ Iyamulan, Aparaham ironi nambuyun Sarah, iya ngat sou ita pwan ngalan Makpela, pakeh kili kol Mamre ita nondriya kol namandran Kanaan. (Ngala kol Mamre handra ara hu pohowe Heporon.) ²⁰ Pwan pe ngat sou tahu Hit ara, hu kantaliy kinnata Aparaham para tona hu ndramiran.

24

Aparaham isokomburani nambuyu Yisak

¹ Aparaham ara kinna parangoloh pwen. Pe YAPAN kintoholi yiy kinna melit masikene imbusiy. ² Pwen Aparaham ipwai iya kili ndramat iya pohon tahu ndramat masih para poya mbulyan nepo ngara kinimnim kiya melit masih atan, ara ipa, “Aiki nimam kiya pahandra mbupo, pe apwatisingiy ndrokonan kisa kili yo. ³ Yo unamili wou para awong ndrokonan kiya mbulmara YAPAN, Ngindrai para paingan yang pe kol pwan, tehe wou andre anna seyeh hamou nambuyu noru mwelenga hu pihindrahin hutopo kol Kanaan aripo ara pwi masih. ⁴ Amui aya

* **23:15:** singayai ara, ara kenen namandra-namandran iya; TP: “50 kilo silva”; † **23:16:** Anime 23:15

kolo mamu pe aseych hamou pihindrahin mwelenga hu ndrayer imwonen pe kiya nambuyu noru Yisak.”

⁵ Pwen pe ndramat para mbulyan ipwai ipa, “Kapa pihindrahin ara mbuwalin para kitali kolon pe kisa kol iye sura yo, pwen andre tehen tapeh? Hiyan para kuwiri norum kiya pe kiyayesou kaliy?”

⁶ Hapeko Aparaham ipa, “Pwi yoh! Mbunawiri noru kimui kiya kol ara.

⁷ YAPAN, Ngindrai para paingan yang, ara kinwiri yo usa mawen pwan kili yowe tomo hu. Pe kinpwatisingiy nongan pwokeyan kinsa kili yo, para yiy andre kihingini pwan iye kiyata tumbu. Ngindrai andre kipwandrisa angelou tan kimu pe wou andre aro ndruman para aya pe awiri nambuyu noru. ⁸ Kapa pihindrahin ara mbuwalin para kisa suram, pwen nongan napwatisingiy mahapo ara andre kiya mwaihei opu. Hapeko wou mbunawiri noru kiya kol ara.” ⁹ Pwen pe ndramat para mbulyan iyki niman iya pahandra mbupa namandran tan, Aparaham. Pe ipwatisingiy nongan pwokeyan tehe Aparaham kinpwai.

¹⁰ Pwen ndramat para mbulyan iwiri *kamel* masongui ata Aparaham, iyapolo hu melit ata namandran tan handra-handra, hiyan masih pe soyon iya. Pe iyau iya kol ta Nahor ita nondriya kol Mesopotemiya.*

¹¹ Pwen iyarayah, pe iyki hu *kamel* huye pwan ngilse ndrikou pakehekeh kol. Pe kol ipiyah pe hu pihindrahin nakasa mwe ndran.

¹² Pe yiy itohun ipa, “O YAPAN, Ngindrai ta namandran to Aparaham. Wou koyum kisikirani namandran to, pe lang mepo ambusi mbulen to kiyarayah hiyan.

¹³ Animei! Yo uropo tine ngilse ndrikou iye, pe hu pihindrahin para kol iye hu nakasa mwe ndran.

¹⁴ Pwen pe yo andre kupwai kiyata hamou pihindrahin kupa, ‘Hiyan para awiri pwendran tam kisa pe

kuyin?’ Pe kapa kipa, ‘Hiyan, ayin, pe andre kuhang ndran kiyatahu *kamel* tam i,’ pwen andre kupahasaniy tehe pihindrahin ara ko anpwaingani yiy para kiyata yau tam, Yisak. Iya lohongai ara ko, ayinganiy tehe koyum ara isikirani namandran to, Aparaham.”

¹⁵ Pwen pe iro totohun manau, pe Repekah isarayah iyasura pwendran tan iro pwesen. Repekah ara noru Petuwel, pe Petuwel ara noru Milkah nambuyu Nahor, pe Nahor ara nali Aparaham. ¹⁶ Repekah ara yiy hamou pihindrahin lahayani iya pe yiy ara kinimatin kinna sura hamou kamai mapu. Pe ilai iya ndrikou pe imwani ndran tan ihipwen pe imui iya paingan.

¹⁷ Pwen ndramat para mbulen ihileh iya puhunani yiy pe ipa, “Hiyan para hape ndran ita pwendran tam kisa pe kuyin?”

¹⁸ Pe Repekah ipa toro: “Yapan to, ayin.” Pwen ihileh pe isoli pwendran isa pwan iro niman, pe iykiy iya kili yiy pe iyin.

¹⁹ Iyin ihipwen, pe Repekah ipa, “Andre kumwe ndran kiyatahu *kamel* tam i, kipo hu kahamosu hu.” ²⁰ Pwen ihimbuh pe itilingi ndran iho ndrohonoku kuimwahu, pe ihileh imui iya ndrikou pe iwiri pwendran tan pe iromwaniiy para kiyatahu *kamel* masih. ²¹ Pe ndramat ara kiniwong sahin nongan pwi. Hapeko maran irotis para kinimey tehe YAPAN andre kimbusi lohonge aro andre kisarayah ndrokonan ndre pwi.

²² Pwen pe hu *kamel* huyin ndran ihipwen, pe ndramat ara iwiri soyou sih hu mbusiy iyau *kolt*† pe iykiy iya ndrohongu Repekah. Pwen iwiri mbunahai maluwoh hu mbusiy iyau *kolt* pe iykiy iya mbunahan. Pwen nopwaran para soyou ara mayimah pe nopwaran para mbunahai maluwoh ara masangat.‡ ²³ Pwen ndramat ara isikei ipa, “Wou noru hiyeh?”

* **24:10:** Hebrew & English: “Aram Naharaim” grams ... 100 grams

† **24:22:** Eng: gold; TP: gol

‡ **24:22:** Eng: 5

Hape yokyok ita seu ta tamam ndre pwi, para yo pe ndramiro hu kasa pe koro matin aliy mepo kiping?”

²⁴ Pe Repekah ipwai ipa, “Tomo ara Petuwel, yiy noru Nahor pe Milkah.” ²⁵ Pe ipwai paiwe iya kili yiy ipa, “Kalsiu kili yowu ara ndromndriu pe anandrinahu kan ara soyon iya italiy para hu *kamel* tam hu kayan. Pe seu towu sahin ara hiyan para wawu kasa pe koro matin aliy mepo kiping.”

²⁶ Pwen ndramat ara itukuruhu iya pwan pe yiy itotohun iya kili YAPAN. ²⁷ Ipa, “Urawuloh ata YAPAN, Ngindrai ta namandran to, Aparaham. Yiy koyun isikirani namandran to pe imbusi hiyan iyatan; tehe yo, ara YAPAN imu iya tokuyo, pe iwiri yo usa mwonen usa wum kili yowehu namandran to.”

²⁸ Pwen pihindrahin ara ingap imwonen iya seu kili tinan, pe inese ndraingahu iya melit masih mepo isarayah kili yiy. ²⁹⁻³⁰ Repekah ara wayin hamou ngalan Lapan. Yiy inime soyon pe mbunahai iro mbunaha pisun, pe ihilingi Repekah inese nongna ndramat ara ipwai iyatan. Pwen Lapan ingap iya ngawan pe iya kili ndramat para mbulya Aparaham ara iro tine sura hu *kamel* tan ngilse ndrikou. ³¹ Pe Lapan ipa, “Asa. YAPAN kintoholi wou pwen. Paratapeh aripo tine ngawan iye? Yo kunmwaniyani nokum pe noku hu *kamel* tam i.”

³² Pwen pe ndramat para poya mbulya Aparaham ara iya seu. Pe Lapan ipwai iyatahu ndramat para mbulyan pe hu lokihi menmenahu masih iro ndrita *kamel* isa pwan, pe yihu yuk ndromndriu pe anandrinahu *kamel* para hu kayan. Yiy ipwai iyatahu para hu kapo ndran kisa kili ndramat para mbulya Aparaham pe yowen hu para hu kasungani polndrikahu kaliy. ³³ Pwen hu wiri anandrinai isa, hapeko ndramat para mbulya Aparaham ara ipwai ipa, “Yo andre kunnamnam kileh

pwi, kipo kuwong kiya sehe nongan iripo kili yo. Yo nakuwong hape na.”

Pe Lapan ipa, “Hiyan, awong namu.”

³⁴ Pe ndramat ara ipa toro:

“Yo ara ndramat hamou para mbulya Aparaham. ³⁵ YAPAN itoholi namandran to pe iyki meltan ara soyon iya. Ihingini yiy iya hu sipsip pe hu mbulmwakau, pe *silwa* pe *kolt*, hu ndramat para poya mbulyan kamai pe pihin, iyasura hu *kamel* pe *tongki*. ³⁶ Pihin ta namandran to, Sarah ara ikuni mbunah hamou kamai tandrohonga yiy kinna pihiparangoloh pwen. Pe namandran to andre kiyki hu meltan masih kiya kili norun pe andre kinimnim kaliy. ³⁷ Pwen namandran ato iyki nongan pwokeyan sato toro: ipa, ‘Mahapo uropo kol Kanaan, hapeko mbunakah hamou pihi Kanaan kiya nambuyu noru, pwi yoh! ³⁸ Hapeko wou aya kili ndrayer tomo hu, pe aya pire hamou nambuyun.’ Namandran to ipwai sato toro, pe upwatingiy iyatan tehe yo andre kumbusiy tehe kinpwai.

³⁹ Pwen pe upwai iya kili namandran to upa, ‘Kapa pihindrahin ara mbuwalin para kisapolo yo, pwen andre tehen tapeh?’

⁴⁰ Pe yiy isomwiy ipa ‘Yo ara ndramira YAPAN pe ngara kuhulingi nongnan. Pwen pe yiy andre kipwandrisa angelou tan kiyapolo wou para kimbusi mbulyam kirayah hiyan. Pe wou andre awiri nambuyu noru kamai kiro kili yowe tomo hu. ⁴¹ Aya kili hu pe ayapa nongno. Kapa yihu kasomwiy, ara hiyan. Pe kapa yihu kansomwiy pwi, ara amui mwaihei opu. Pwen andre nongan pwokeyan apwatingiy ara, andre kinyki nopwaran kinsa kili wou pwi.’

⁴² Pwen mepo usarayah usa ndrikou yoro, pe utohun upa, ‘YAPAN, Ngindrai ta namandran to Aparaham, wou ambusi mbulen to kirayah hiyan.’ ⁴³ Uro tine ngilse ndrikou, pe upa toro: ‘Kapa hamou pihindrahin

kisa mwe ndran, pe yo kupwai katan kupa, “Hiyan para kuyin hape ndran ita pwendran tam?”⁴⁴ pwen kapa yiy kipwai sato kipa, “Hiyan, ayin, pe andre kuhan ndran kiyatahu *kamel* tam i,” pwen pihindrahin ara, ara pihin mepo YAPAN kinpiraniy tehe yiy andre kirayah nambuyu noru namandran to.’

⁴⁵ Pe yo uro totohun manau, pe Repekah isarayah. Yiy ikuni pwisindran iro pwesen pe isapwen iyamwe ndran iya ndrikou. Pe yo upwai iyatan upa, ‘Hiyan para hape ndran ita pwendran tam kisa pe kuyin?’

⁴⁶ Pwen pe yiy ileheleh para isoli pwendran iro pwesen isa pwan pe ipa, ‘Ayin, pe yo andre kumwe ndran kiyatahu *kamel* tam i.’ Pwen uyin pe yiy iyuk iyatahu *kamel* to.

⁴⁷ Pe yo usike yiy, ‘Wou noru hiyeh?’

Pwen pe yiy ipwai ipa, ‘Tomo ara Petuwel, yiy noru Nahor pe Milkah.’

Pwen pe yo uiki soyoy iya ndrohongun pe mbunahai iya mbunahan.⁴⁸ Pwen pe yo utukuru iya pwan pe utohun iya kili YAPAN. Pe yo urawuloh iya kili YAPAN, Ngindrai ta namandran to Aparaham, paratesah, yiy iwiri yo usamwonen usa suwe nali Aparaham. Pwen pe usa para kuwiri norum pihindrahin para kiya nambuyu noru namandran to.⁴⁹ Kapa wawu kalohonganiy hiyan, pe kambusiy kimwonen kiya kili namandran to, pwen wawu kawong kimwonen sato. Kapa pukene, wawu kapwai ngawan kisato yi. Pwen yo andre kulolohongani sehe melit andre kumbusiy.”

⁵⁰ Pwen lohonga ndramat ara itiyani masih ihipwen topwei, pwen pe Lapan pe Petuwel hilu pwai imui iyatan hilpa, “Sehe melit nepo isarayah isa kili wou ara YAPAN imbusiy. Pwen youlu kanlahiy para kapa handra nongan hiyan ndre mwomwan pwi.⁵¹ Hiyan, Repekah impo. Pwen awiri yiy kiya nambuyu noru namandran tam, Aparaham, tehe YAPAN kinpwainganiy pwen.”

⁵² Pwen ndramat para poya mbulya Aparaham ihilingi sehe nongan hupwai, pe yiy itukuru iya pwan pe itotohun iyata YAPAN.⁵³ Pwen ndramat para mbulen ara iwiri hutiken memelit tehe *kolt*, *silwa* pe hu koyau tiken pe iyki hu iya kili Repekah. Pe yiy iyki tiken melit kenen namandran iya kili wayin pe tinan.⁵⁴ Pwen yiy iyapolo hu ndramat hurosura yiy, yihu namnam pe huyin ndran ihipwen, pwen huye matin.

Iya mandroulang para lang sih, yihu satine pe ndramat para mbulya Aparaham ipwai iyatahu ipa toro: “Yo andre kumui kuya kili namandran to.”

⁵⁵ Hapeko wayi Repekah pe tinan hilpwai iyatan hilpa, “Pihindrahin ara andre kimindron sura yowu na. Kiromatine lang masongui kamulan, pwen awiri yiy pe wawu kayau.”

⁵⁶ Hapeko yiy ipwai iyatahu ipa, “Mbunakaratuwe yo. Mahapoko YAPAN kinmwanyani soyo masih kin samwonen pwen kinsa kili yo. Pwen nakumui kuya kili namandran to.”

⁵⁷ Pwen yihu pwai toro: “Tukayoh pihindrahin ara kisa pe kasike yiy.”

⁵⁸ Pwen huyoh Repekah isa pe husok yiy hupa, “Hiyan para nayasura ndramat iye?”

Pwen ipa, “Ehe, andre kuya.”

⁵⁹ Pwen yihu pwandrisa Repekah iyasura pihin para kipwokarani yiy pe hilyau hilyasura ndramat para mbulya Aparaham pe yowen hu.⁶⁰ Pwen hu toholi Repekah pe hu pwai toro iyatan:

“Pisu, wou ara andre asarayah tinahu ndramat pusangat kiyau pusangat, pe ndrayem hu andre kasarayah ndramat para pahun kiyatahu ndram, pe andre hu kawiri hu kol namandran tahu ndram kiya mbukenan hu.”

⁶¹ Pwen Repekah iyapolo hu pihin para poya mbulyan hu mipwan ndrita *kamel* pe huro ndruwa

ndramat para mbulya Aparaham. Pwen ndramat para mbulya Aparaham iwiri Repekah pe huyau.

⁶² Tandrohongan ara ko, Yisak kintali ndran ndrikou ngalan Peer-Lahai-Roi, pe yiy iya iro kol pwsowen ngalan Nekep. ⁶³ Piyahon sih yiy ihorokai kol ngawan pe maran pakiya paingan pwi, inime hu *kamel* hurupo husa. ⁶⁴ Pwen Repekah inime Yisak pe itali *kamel* tan, pe ilai isa pwan. ⁶⁵ Pe yiy isike ndramat para mbulya Aparaham ipa, “Yohou sehe ndramat hiratokai kol ngawan yoro pe nakisa puhunani rou?”

Pe isomwiy ipa, “Yiy ara naman-dran to.” Pwen Repekah iwiri koyau tan pe ikulani mbulmaran iyaliy.

⁶⁶ Pwen ndramat para poya mbulen ara ipwai iya kili Yisak iya melit masih kinmbusiy pwen. ⁶⁷ Yisak iwiri Repekah iya kamai ta tinan, Sarah. Pwen hilu yesou. Yisak inamili Repekah pwokeyan iya, pwen pwesai imui iya kili yiy yamulan para kimat ta tinan, Sarah.

25

Hu tumbu Aparaham hayah kamai ara iye i

¹ Aparaham ara iyesou paiwe pe iwiri pihin hamou ngalan Keturah. ² Keturah ikuni norun hu, ngalahu ara iye kene: Simran, Yoksan, Metan, Mitiyan, Yispak pe Suwah. ³ Yoksan ara tama Sepa pe Tetan. Pe Tetan ara ndrayehu Assur, hu Letus pe yihu Leyum. ⁴ Mitiyan ara norun hu iye kene: Epah, Eper, Hanok, Apita pe Elitaah. Ariyo ara ndraye Keturah hu masih.

⁵ Aparaham ara iyki meltan masih iya kili norun Yisak. ⁶ Hapeko Aparaham ara kinmat mapu, pe iyki yukyuk hayah iya kili norun hu kamai para nondriya pihi mulan. Pwen pe ipwandrisa hu huyau huya pwen te Kup huya mawen kili Yisak.

Aparaham imat pe huroni yiy

⁷ Aparaham iyen pe hayou tan masih iya harong ara sangat andrtin-gui pe yimah (175). ⁸ Pe Aparaham ara iya parangoloh masih, pe hayou tan ara hiyan pe soyon iya. Pwen pe imat iho ndruwa tumbun hu. ⁹ Norun malmou Yisak pe Yismayel ara hilya hiltoni yiy iro ngat sou para Makpelah pakeh Mamre, nepo pwan ta Eporon koluw, yiy noru Sohar ndramira Hit. ¹⁰ Pwen pwan hambut tahu Hit nepo Aparaham isowaniy, ara Yisak iyasura Yismayel ara hiltoni Aparaham iya ngat sou mepo Aparaham ironi Sarah iro aliy mamu. ¹¹ Hiltoni Aparaham ihipwen, pwen Ngindrai itoholi Yisak. Yisak ara impwan ngilse ndran ndrikou iro kol Nekep, ngalan Peer-Lahai-Roi.

Ndraye Yismayel hu

¹² Iye ara titiye ta Yismayel hu, noru Aparaham nondriya Hakar, pihi Yisip para mbulya Sarah.

¹³ Iye ara ngala noru Yismayel hu kamai: yiy ndrihou ara ngalan Nepayot, mundruwa Nepayot ara Ketar, Atpeel, Mipsam, ¹⁴ Misma, Tuma, Masa, ¹⁵ Hatat, Tema, Yetur, Napis pe Ketemah. ¹⁶ Ariyo ara ngala ndraye noru Yismayel hu kamai songui pe lumou. Pe ngalahu ara kinrayah ngalahu kol mendremendreh mepo humimpwan aliy. ¹⁷ Yismayel iyen pe hayou tan iho sangat tingui pe andrtoyoh (137) pwen pe imat pe iho ndruwa tumbun hu. ¹⁸ Pe ndraye Yismayel hu huya pe huye kol namandran ndrokolo Hawilah pe Sur. Pe Sur ara ita pakeh Yisip ngilse sai iya pwen te Assiriya. Hapeko yihu ara hu konohompwan hiyan pwi.

Repekah imwalahiy ta Esau pe Yakop

¹⁹ Iye ara titiye ta noru Aparaham, Yisak.

Aparaham ara tama Yisak. ²⁰ Pwen Yisak ara hayou tan iro mahaangui pe iwiri Repekah, mepo noru Petuwel pihin. Pe Petuwel ara

ndramira Aram mepo para kol Mesopotemiya,* pe Repekah ara pisu Lapan.

²¹ Repekah ara kinlahiy para kikun mbunah pwi, pwen Yisak itohun iya kili YAPAN iyata Repekah, pe YAPAN ihilingi totohun tan, pe Repekah ara mapwindriyan. ²² Yiy ara norun mwan,† pe mapu kinmwalahiy ta hilu, hilu sopaiwe iro nondriya tina hilu, pe yiy ipa, “Weh, aripo tapeh? Sehe melit iriporayah isa kili yo? Pwen yiy iya sike YAPAN para kiyki lohongai paraliy.”

²³ Pe YAPAN ipwai iyatan ipa, “Hilu ndramat malpat hiltora ndriyam.

Pe hilmalpat ara andre hilu konto wule pwi.

Andre hu hapat kaya pwokeyahu katahu hapat.

Pe yiy mepo nakisarayah mu andre kiya pwandrendres ta yiy para mulan.”

²⁴ Pwen pe iro mwonen lang nakimwalahiy kiyata norun kamai malmou mwan,‡ ²⁵ pe imwalahiy tan imu ara sangin laman pe yomun soyon iramburuhi yiy, tehe hasai koyau, pwen pe huyoh ngalan Esau.§ ²⁶ Pwen Repekah imwalahiy iyata nalin hamou paiwe, pe yiy imbultuwe tisingi mbutika Esau. Pwen pe huyoh ngalan Yakop.** Yisak hayou tan iro mannongui (60) pwen norun mwan malmou hilsarayah.

Esau itali nokun tehe yiy ndrohan

²⁷ Hilu mbunah malmou kannawihou pwen, pe Esau irayah ndramat hamou para kahaya yohou iya kene yangiy masih. Yakop ara mbunah hamou waison pe ngara

kiye wum o. ²⁸ Yisak ara ngara kinamili Esau, paratesah yiy ndramat para kahaya yohou para namnam; hapeko Repekah ara ngara kinamili Yakop.

²⁹ Lang sih aro Yakop ara iro tuwe suw hayah, pe Esau iro yangiy pe isarayah isa wum mamundruwan.

³⁰ Pe Esau ipwai iyata Yakop ipa, “Kileh, kunmundrui turuwe yo. Aiki hayah suw laman mahapo antuwaniy ita kisa.” Ndroyin ara ko pe huyoh ngala Esau handra “Etom.”††

³¹ Pe Yakop ipwai iya kili yiy ipa, “Aiki ndrohonokum tehe ndrohan ara kisa kili yo pe andre kuiki suw kisa kili wou.”

³² Pe Esau ipwai ipa, “Anime! Yo ara pakeh nakumat. Kapa kumat, tesah hiyan ndrokonan ita ndrohonoku tehe ndrohan?”

³³ Pwen Yakop ipa, “Apwatisingiy ndrokonan, pwen aiki ndrohonokum tehe ndrohan ara kisa kili yo.” Pwen Esau ipwatisingiy ndrokonan, pe iyki ndrohonokun tehe ndrohan ara iya kili Yakop.

³⁴ Pwen Yakop iyki ndrinda nohun hayah iyasura suw nepo imbusiy iyau mbuwa malkei handra para kaniyai,‡‡ pe iykiy iya kili Esau. Pe Esau iyan pe iyin ndran, pwen itine pe iyau. Tehen torako, Esau inime ndrohonokun tehe ndrohan ara kinna mwaihei o.

26

Yisak iro kol namandran Kerar pe Peersepa

¹ Pe song namandran isarayah iro kol Kanaan paiwe, pe irayah tehe koluw mamu kintayah pwen, iro tandrohonga Aparaham. Pwen pe Yisak iya kili Kenon Apimelek para kol Kerar ita ngondriya kol namandran

* **25:20:** Eng: Paddan Aram; TP: Mesopotemia † **25:22:** Eng: twins; TP: tupela pikinini man

‡ **25:24:** Eng: twins; (tehe 25:22) § **25:25:** “Esau” iya nongna kol tahu Hipuru ara ndrangen pakimbus tehe nongan handra ipa “yomun soyon”; Eng: “hairy”; TP: “planti gras” ** **25:26:** “Yakop” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “imbultuwe mbutikan”; Eng: “he grasps the heel”; TP: “lek” †† **25:30:** “Etom” Iya nongna kol tahu Hipuru, ara ndrangen pakimbus tehe nongan sahin

“laman”; Eng: “red”; TP: “retpela” ‡‡ **25:34:** Eng: lentil (a kind of bean); TP: wanpela kain bin

Pilistiya. ² Pe YAPAN isarayah isa kili Yisak pe ipa, “Wou mbunaya Yisip. Aye sehe kol nepo kupwai kisatam para ayen aliy. ³ Ayendron kol iye na, pe andre kuro sura wou pe andre kutoholi wou. Yo andre kuiki pwan iye kisa kili wou pe ndrayem hu nepo nakasarayah kamulan. Pe andre kuramwaniyani tapaniu to nepo kunpwai kinna ta tamam Aparaham. ⁴ Andre kumbusi ndromweya ndrayem hu kasarayah soyo-soyon iya, tehe hu piriya hora yang; pe pwan masih iye andre kuikiy kiyatahu. Pe hu ndramat para kol masih topo kol pwan ara andre kutoholi hu kiyau kili ndrayem hu ko; ⁵ paratesah, Aparaham ihilingi nongno pe ipwatisingi pwahanou to masih.” ⁶ Pwen Yisak ara iye ndron Kerar.

⁷ Pwen hu ndramat hayah para kol ara husike Yisak iyata Repekah, pe Yisak ipa, “Yiy ara pisu.” Yisak ara inoh para kipohowe Repekah ara nambuyun, paratesah lohonge tan ara ipa, “Matisan hu ndramat para kol ara hu katingundru, paratesah, Repekah ara lahayen iya.”

⁸ Yisak iro kol ara ndrangan niwen iya, pe Kenon Apimelek para kol Pilistiya ara, maran iyau marasip pe inime Yisak iro tokonani nambuyun Repekah. ⁹ Pe Apimelek iyoh Yisak pe ipa, “Nahapo upahasaniy tehe pihin ara, ara pisum pwi; yiy ara nambuyun. Paratesah apohowe yiy ara pisum?”

Pe Yisak ipa, “Ulolohonge pe upa, kapa kupa yiy ara nambuyun andre hu katingundru.”

¹⁰ Pwen Apimelek ipa, “Wou apambusi tesah kisa kili yowu? Kapa hamou ndramiro kirandroyani nambuyun, pwen apaiki nopwaran ara kisa kili wu ko mwaihei, hapeko ndrokonan paraliy ara wou mbukenam.”

¹¹ Pwen pe Apimelek ipwatisingiy iya kili hu ndramat masih pe ipa,

“Kapa hamou ndramat kirandroyani Yisak ndre nambuyun, ara andre yiy kimat.”

¹² Pe Yisak ara ihisi piyang hambut pe ndrohonga hayou ara anandrinai soyo-soyon iya isarayah iro pwan ara, paratesah, YAPAN itoholi yiy. ¹³ Pe yiy ara irayah ndramat hamou namandran iya, pe meltan iro tayah iya soyon iya. ¹⁴ Pe hu sipsip pe hu mbulmwakau tan, iyapolo hu ndramiran para poya mbulyan ara hu soyon iya. Pwen pe hu Pilistiya ara hu ndrangis iyatan. ¹⁵ Pwen hutalon pwan pe huratulungi hu ndran ndrikou masih nepo hu ndramira Aparaham husoyei koluw.

¹⁶ Pe Apimelek ipwai iyata Yisak ipa, “Wawu karakuhuye pe kaya mawen kili yowu, paratesah, pwoke ta wawu kinsarayah pwokeyan iya isa kili yowu.”

¹⁷ Pwen Yisak irakuhuye pe iyau iya pwenten para Kerar pe ipwili numwan pe iyen aliy. ¹⁸ Koluw Aparaham isoye hu ndran ndrikou iro aliy ara, pe yiy kinmat pe hu Pilistiya huya pe huratulungi hu ndran ndrikou ara. Pwen Yisak iya pe ikaihi hu ndran ndrikou ara paiwe pe ipohowe ngala hu ndrikou ara tehe taman ipohowe mamu kinna.

¹⁹ Pe hu ndramat para poya mbulya Yisak ara, huro talon pwan iro Pwenten Kerar pe ndran isu mbulu pwan isa paingan pe ihou aliy. ²⁰ Hapeko hu ndramat nepo huro nimnim iyatahu mbulmwakau tahu Kerar ara, hurakokowai iyasura hu ndramat ngara hu kanimnim kiyata hu mbulmwakau ta Yisak ara hupa, “Ndran ndrikou ara towu!” Pwen Yisak ipohowe ngala ndran ndrikou ara “Takokowai,”* paratesah, hu ndramat hurakokowai iya kili yiy.

²¹ Pwen pe hu ndramira Yisak husoye ndran ndrikou sih paiwe, pe

* **26:20:** Nongna hu Hipuru: “Esek”; Eng: “Dispute”; TP: “Tok pait” † **26:21:** Nongna hu Hipuru: “Sitnah”; Eng: “Opposition”; TP: “Pasin birua”

hurakokowai yi. Pwen Yisak iyoh ngala ndran ndrikou ara, “Songot.”†

²² Pwen pe Yisak itali hape ara pe iya soye ndran ndrikou sih paiwe; iro tandrohongan ara, ara hu kanrakokowai pwi. Pe Yisak ipohowe ngala ndran ndrikou ara, “Ndrohonoku para pwanpwan hiyan.”‡ Paratesah ipa toro: “Nahapo YAPAN kiniyki pwan hape iye kinsa torou. Pe menmenarou ara, andre kisarayah hiyan iya kiro aliy.”

²³ Pwen Yisak itali kol ara pe iyau iya kol Peersepa. ²⁴ Ping ara ko Ngindrai iyarayah iya kili yiy pe ipa, “Yo ara Ngindrai ta tamam Aparaham. Mbunanoh. Yo uta sura wou; pe yo andre kutoholi wou pe ndromweya ndrayem hu andre kasarayah soyo-soyon iya, paratesah, unamili ndramiro, Aparaham.”

²⁵ Yisak isoye keyeu sih para totohun, pe itotohun iya ngala YAPAN. Pwen ipwili seu hawum pe hu yau tan husoye ndran ndrikou sih.

Yisak pe Apimelek hilu tapaniu

²⁶ Iyamulan Apimelek itali kol Kerar pe iwiri Ahussat, ndramat para pwahanou yiy, iyapolo Pikol, ndramat ngara kiya mu para singora pahun, pe huya nime Yisak. ²⁷ Yisak isok hu ipa, “Koluw wawu kanpwayi yo pe kanrase yo kunyau, pe paratapeh wawu mui wawu sa kili yo paiwe?”

²⁸ Pe yihu somwi yiy hupa, “Yowu nimei tehe YAPAN ara itasura wou, pwen yowu pa tukarapaniu mwalinga rou. Yowu andre karapaniu kiyasura wou, ²⁹ pe wou mbunambusi mwomwan kisa kili wu, paratesah, yowu kanrandroyani wou pwi. Yowu mbusi hiyan o kinsa kili wou, pe yowu pwandrisa wou ayau ayapolo koisirai. Pe mahapo YAPAN itatoholi wou.”

³⁰ Pwen Yisak ipo anandrinai namandran hape iyatahu, pwen huya pe hunamnam pe huyin ndran iyawule. ³¹ Pe hutine makohuping

o para lang sih, pe hupwatisingi nongan para tapaniu iro mwele hu. Pe Yisak ipwandrisa hu huyau, pe huyau huyapolo koisirai.

³² Lang ara ko hu ndramat para poya mbulya Yisak huya kili yiy pe hupa, “Yowu soye ndran ndrikou pe ndran ara kinisuw kinsa hiraliy.”

³³ Pwen Yisak ipohowe ngala ndran ndrikou ara “Sipah.” Iro tandrohonga lang ara isa manne mahapo hutorayoh ngala kol ara “Peersepa.”

Nambuyu Esau malmou

³⁴ Tandrohongan ara, Esau iyen pe hayou tan mahaangui; pe yiy iwiri Yutit SuPeeri iya nambuyun, iyapolo Pasemat SuElon. Peeri hilu Elon ara hilu ndramira Hit. ³⁵ Kultuwayi mbuyungundra Yisak pe Repekah ara ngara kimbusi ndrina hilu kimwa.

27

Yakop ipwasike taman pe iwiri lomwes ta Esau

¹ Yisak ara, kinna parangoloh pwen, pe maran ara kinyoh para kinnime handra melit pwi. Pwen pe iyoh Esau, norun ndrighou kamai pe ipwai iyatan ipa, “Noru!”

Pe Esau isomwiy ipa, “Tomo, apa tesah? Yo urupo.”

² Pe Yisak ipa toro: “Yo kunna parangoloh pwen, pe kunpahasaniy sehe lang andre yo kumat ara pwi.

³ Wou awiri kei tapwiwe kiyasura nah tam, pe aya yangiy pe ayakah ano hamou puyap. ⁴ Pwen awiri yohou ara pe aruwani kiyasura anandrinai kapan iya nepo ngara kunamiliy, pwen awiriy kisa kili yo. Pe anandrino kuiniy kihipwen, pwen andre kuiki lomwes to kisa kili wou; kiyamulan kumat.”

⁵ Yisak iro wong iyata Esau manau, pe Repekah ara iro hilingiy. Pwen Esau kinyau kinna yangiy para kiyakah yohou kisa, ⁶ pe Repekah ipwai iyata Yakop ipa, “Nahapoko yo uhulingiy tamam ipwai iyata

‡ 26:22: Nongna hu Hipuru: “Rehoboth”; Eng: “Room”; TP: “Ples bilong sindaun gut”

Esau ipa, ⁷ ‘Awiri hamou yohou pe aruwaniy kiyapolo hayah anandrinai pe awiriy kisa kili yo. Andre yo kuiniy kihipwen, pwen andre yo kuiki lomwes to kisa kili wou kiya mara YAPAN; kiyamulan kumat.’ ”
⁸ Pwen Repekah ipa, “Kiya, noru, wou ahalingi nokulani sehe melit nakupwai kisa tam para ambusiy mahapo. ⁹ Aya kou pe apirani noru meme malmou mepo nombuwe hilu imuh, pe awiriy kisa kiliyo. Pe andre yo kuruwaniy kiyasura anandrinai kapan iya, mepo tamam ngara kinamiliy. ¹⁰ Pe wou awiriy kiya kili tamam, pe andre kiyniy. Pwen andre kiyki lomwes tan kisa kili wou; kamulan kimat.”

¹¹ Hapeko Yakop irapaiwani poho tinan pe ipwai iyatan ipa, “Wou apahasaniy tehe Esau ara yomyomun soyon, hapeko yo ara pwi — yo mondro saiyon. ¹² Matisan tomo andre kihingoruwe yo pe kipa yo ara upwasike yiy; pwen yo mbukeno andre kumbusi tehen tora pe andre kiten ano — pwen andre kunwiri lomwes tan pwi.”

¹³ Hapeko tinan ipwai iyatan ipa, “Noru, wou mbunalolohonge. Yo andre kukuni nopwaran ara. Ambusi sehe melit kunpwai; aya kou pe awiri meme malmou kisa kili yo.”

¹⁴ Pwen Yakop iya pe iyawiri meme malmou pe iyaikiy iya kili tinan. Pe Repekah iruwani anandrinai kapan iya nepo tama Yakop ngara kinamiliy. ¹⁵ Pwen Repekah iyawiri koyau hamou lahayen ata Esau iro seu, pe ikohi Yakop iyaliy. ¹⁶ Pe yiy ikulani nima Yakop pe koyun saiyon iya kapilo meme. ¹⁷ Pe Repekah iwiri anandrinai nepo kapan iyasura ndrina nohun nepo kinruwaniy, pe iyaikiy iya kili Yakop.

¹⁸ Pwen Yakop iya kili taman pe iyoh ipa, “Tomo!”

Pe Yisak isomwiw ipa, “Apwai, noru. Wou hiyeh?”

¹⁹ Yakop ipwai iyata taman ipa, “Yo Esau, norum ndrighou kamai. Yo

kunmbusi melit masih tehe anpwai kinsa kili yo. Kiya, atine, ampwan, pe aini anam yohou. Khipwen, aiki lomwes atam kisa kili yo.”

²⁰ Hapeko Yisak isok norun ipa, “Noru, indrou sah awiri yohou ara isa?”

Pe Yakop ipwai iyatan ipa, “YAPAN, Ngindrai atam ara, ihingini yo yohou kileh.”

²¹ Pwen Yisak ipa toro iyata Yakop: “Asa pakeh pe kusehe mandram pe kuhungorwe wou. Wou noru ndrighou kamai Esau ndrokongan ndre pwi?”

²² Pe Yakop iya pakeh kili taman, pe taman ihingoruwe sangin pe ipa toro: “Wou ngasa mbulukoyun ara tehe Yakop. Hapeko yo uhungoruwe nimam ara tehe nima Esau.” ²³ Yisak kinyorowe Yakop pwi, paratesah, yomu meme ara ikulani nima Yakop, pe imbusi niman ara yomyomun soyon iya tehe ata Esau. Pwen itoholi yiy. ²⁴ Hapeko isok yiy paiwe ipa, “Wou ara noru Esau ndrokongan ndre pwi?”

Pe Yakop isomwiw ipa, “Ehe, yo kopu.”

²⁵ Pwen Yisak ipa, “Arai ano hape yohou kisa. Yo kuiniy kihipwen, pwen andre kuiki lomwes to kisa kili wou.”

Yakop iwiriy iya kili yiy, pe iyiniy; pe isap hayah ndrundu *wain* iyapairin pe iyin.

²⁶ Iyamulan taman ipwai iyatan ipa, “Noru, asa pakeh pe arahunghung kisa kili yo.”

²⁷ Pe Yakop iya pakeh pe irahunghung iya kili yiy, pe Yisak ihingi koyau ta Esau iro sangi Yakop. Pwen pe Yisak iyki lomwes iyatan pe ipa toro:

“Ngonoho melit hiyan ata noru,
 ara tehe ngonoho piyang
 YAPAN kintoholi pwen.

²⁸ Andre Ngindrai kimbusi naya para ping kisa
 pe kimbusi anandrinai soyon ki-
 rayah kiro piyang tam masih.

Pe andre yiy kihingini wou wit pe *wain* kisahapuh ara soyon iya.

²⁹ Andre hu ndramat para kol pwan masih kasarayah pwandrendres tam, pe andre hu katukuruhu kisa kili wou.

Pe andre nalim hu pe ndrayer tinam hu masih ara andre hu koro pahandram o.

Kapa hiyeh kiten anam, andre Yapan kiten anan.

Pe kapa hiyeh kitoholi wou ara andre Yapan kitoholi hu yi.”

³⁰ Yisak iyki lomwes iyata Yakop ihipwen, pe Yakop itali yiy nakiyau, pwen nalin Esau iro yangiy ara isarayah. ³¹ Yiy iruwani anandrinai hayah kapan, pe iyaikiy iya kili taman. Pwen ipwai iyata taman ipa, “Tomo, atine pe aini anam yohou iripo kili yo, pwen pe aiki lomwes tam kisa kili yo.”

³² Pe taman Yisak isok yiy ipa, “Wou hiyeh?”

Pe isomwiy ipa, “Yo yeh, yo norum ndrighou kamai, Esau.”

³³ Yisak ara, sangin ilelen naman-dran iya, pe ipa, “Ara hiyeh ndrokonan nepo iwiri yohou pe isaikiy isa kili yo mamu? Yo uniy irohohou pwen, pe wou asarayah. Yo kuniyki lomwes to kinna kili yiy, pe lomwes ara atan masih.”

³⁴ Esau ihilingi nongna taman, pe yiy ara irang turut pe ipa, “Tomo, wou aiki lomwes tam kisa kili yo yi.”

³⁵ Hapeko yiy ipa, “Nalim isa pe ipwasike yo pe kinwiri topwe lomwes tam.”

³⁶ Pwen Esau ipa, “Ngalan ‘Yakop’ ara ilahi yiy imwonen*, paratesah, kinpwasike yo maporoluwoh pwen ara. Yiy kinwiri noku tehe yiy ara ndrohan, pe nahapo kiniwiri lomwes to yi.” Pwen yiy isok ipa, “Tiken lomwes ita ndron ndre pwi?”

³⁷ Yisak ipwai iyatan ipa, “Yo kunbmusi yiy kinrayah pohon ta

walu kene. Pe yo kunbmusi yowem hu andre kasarayah pwandrendres tan, pe kuniyki wit pe *wain* soyon kinna tan. Nahapo apa ndre sehe melit ndrokonan iripo ndron para kuikiy kisa kili wou, Noru?”

³⁸ Esau ipwai iyata taman ipa, “Tehe tapeh Tomo, lomwes ariya ko ndre ita ndron? Kapa kiro ndron, Tomo, aiki lomwes kisa kili yo yi!” Iyamulan Esau irang turut paiwe.

³⁹ Pwen Yisak ipa toro iyatan, “Andre kolom ara kiro mawen pwan hiyan,

pe nambutun para ping ara kinlahiy para kisa ndrita pingem pwi.

⁴⁰ Wou andre apopahun kiya semen opu para apo anandrinam pe mipwan hiyan;

pe wou andre aro pahandra nalim.

Hapeko kamulan wou andre anto pahandra pwokere ta nalim pwi, pe kapa kiwong, andre anhilingi yiy pwi yi.”

⁴¹ Esau ara ndrinan ilokuh ta Yakop, paratesah, taman iyki lomwes masih kinna tan. Lohongan ilohonganiy pe ipa, “Pakeh tomo nakimat. Pe koisirai tan kihipwen, kutingundru Yakop.”

⁴² Hapeko Repekah ara kinhilingi lohonga Esau pwen, pe iyoh Yakop pe ipa, “Ahalingiy! Nalim Esau ara ndrinyan ita kiskis para kitingundrum. ⁴³ Noru, ambusiy sehe melit nakupwai satam; atine kileh pe awop aya kili wayi Lapan ita kol Haran. ⁴⁴ Aya pe aro sura yiy kipo ndrina lokuh ta nalim kihipwen. ⁴⁵ Kapa ndrina lokuh ta nalim ara kihipwen, pe koyun kirut sehe melit ambusiy iyatan, pwen andre yo kupwanos wou pe amui asa yi. Tehe tapeh, andre kupiyani walu noru malmou kene porosih o?”

Yisak ipwandrisa Yakop iya kili Lapan

* **27:36:** Ngalan “Yakop” iya nongna kol tahu ara ipa “ndramat para pwandraman”; Eng: “Jacob” means “he grasps the heel” (figuratively, “he deceives”); TP: “kisim ples”

⁴⁶ Pwen Repekah ipwai iyata Yisak ipa, “Yo ara wele kinimai kinata hilu pihi Hit. Kapa Yakop kiyesou kiyatahu pihi Hit, ara hiyan para kumat.”

28

¹ Yisak iyoh Yakop pe iyki lomwes iya kili yiy, pe ipwatisingiy iyatan ipa, “Wou mbunayesou kiya kili hamou pihi Kanaan; konan!
² Mahapoko aya Pattan Aram, aya wum ta tama tinam, Petuwel. Aro kili salim, Lapan, pe awiri norun hamou pihin kiya nambuyum.
³ Ngindrai Pwokeyan Masih andre kitoholi yesou tam, pe norum hu ara andre kasarayah soyon iya, pe wou andre asarayah tumbu hu yau soyon.
⁴ Ngindrai andre kihingini lomwes ta Aparaham kisa kili wou pe ndrayem hu kamulan. Pe pwan mamu nepo Ngindrai kiniykiy kinna ta Aparaham, mahapo asa amiraliy, ara andre awiriy kiya pwenem.”
⁵ Pwen Yisak ipwandrisa Yakop iyau iya Pattan Aram, iya kili Lapan noru Petuwel, yiy ndramira Aram. Pe Lapan ara wayi Repekah, tina Yakop pe Esau.

Esau iwiri pihin hamou paiwe yi

⁶ Napwai Esau kinpahasaniy pwen tehe Yisak kiniyki lomwes kinna ta Yakop, pe kinpwandrisa yiy kinna Pattan Aram para kiya yesou. Itandrohonga iyki lomwes iya kili yiy, ipwatisingiy iyatan ipa, “Mbunayesou kiya kili hu pihi Kanaan.”
⁷ Pe Yakop ihilingi nongna taman pe tinan, pe kinyau kinna kol Pattan Aram.
⁸ Napwai Esau kinpahsaniy pwen tehe taman Yisak ara kinoho namili hu pihi Kanaan ara pwi yoh.
⁹ Pwen Esau iya kili hu yowe Yismayel NdraAparaham pe iya wiri Mahalat SuYismayel, pisu Nepayot, iya nambuyun. Pe iwiriy iya paiwa hilu pihi mu ita kili yiy.

Yakop inihinih

¹⁰ Yakop itali kol Peersepa pe iyau para kiya kol Haran.
¹¹ Yiy iro tokai ipo iyarayah iya kol hakol, pe yiy iro aliy para kimatin, paratesah, paramwandrai ara kinipiyah pwen. Pwen pe iwiri pat sih pe iyki iye pwan iya waingan pe iye matin aliy.
¹² Yiy imatin pe inihiyani kannen sih, sahin iro pwan, pe sahin ara iya paingan yang, pe hu angelou ta Ngindrai ara soyon iya huro ngas ya paingan, pe hurotuh sapwan.
¹³ Pwen yiy inime YAPAN iho tine pakeh pe ipa, “Yo ara YAPAN, Ngindrai ta tumbang Aparaham pe Ngindrai ta tamam Yisak. Pwan nepo ayera matin aliy ara andre yo kuikiy kisa tam pe ndrayem hu.
¹⁴ Ndrayem hu ara andre kasarayah soyon iya tehe kohu pwan, pe andre yihu kamasumbuwe kaya rai, kup, hai, pe tolau. Hu ndramat para kol pwan masih andre hu kawiri lomwes ara kiyau kili wou pe ndrayem hu.
¹⁵ Hape aleheh nayaliy ara uta sura wou, pe uta pwokarani wou, pe andre yo kuwiri wou amui asa pwan iye yi. Pe andre kuntali wou pwi kipo kumbusi melit masih tehe upwai satam.”

¹⁶ Yakop isa poyoi pe ipa, “Ndrokonan tehe YAPAN ara iripo kol iye, pe yo ara ukowu!”
¹⁷ Yiy inoh pe ipa, “Kol iye tehen tapeh ndrokonan; andre ndrohonoku numwa Ngindrai! Ndrokonan! Hape aro ara andre ndrohonoku karam para yang.”

¹⁸ Yakop itine mandroulang pe iwiri pat iye waingan ara pe isondritiyaniy iro tine para kiho rikai pe lohongan kiro aliy. Pwen pe itilingi ndrai kei para *holip* iya ndritan para kipwaingani pat ara tehe ata Ngindrai.
¹⁹ Koluw hupohowe kol ara “Lus,” pe lang ara Yakop ipaiwani ngala kol ara iya “Petel.”*

²⁰ Pe Yakop irapaniu iya kili Ngindrai toro: “Kapa Ngindrai kiro sura yo, pe kipwokarani yo para tokuyo uropo mbusiy, pe kapa

* **28:19:** “Petel” iya nongna kol tahu Hipuru, ara ipa “numwa Ngindrai”

kihingini yo anandrino pe koiwe,
²¹ pe kapa yo kuro hiyan o pe kumui
 kuyarayah kuya kol ta tomo, pwen
 andre YAPAN kisarayah Ngindrai to.
²² Kol mepo usondritiyani pat ita tine
 aliy ara para kulohonganij tehe aro
 ara numwa Ngindrai. Pe melit masih
 nahang yo ara andre kuiki sih kiyau
 mwele melit masongui ara kimui
 kisa kili wou.”

29

Yakop iyarayah iya kol ta Lapan

¹ Yakop iro rikai manau iropo
 iya, pe iyarayah iya kili hu ndra-
 mat para kup. ² Pe maran pakiya
 pwi, inime ndran ndrikou iro kol
 ngawan. Pe yihu sipsip hurokum
 huya mandrairoyoh pe huye matin
 ndrahasa ndran ndrikou, paratesah,
 ngara hu kayin ndran ara. Hapeko
 pat namandran ara iye ndrita po-
 homara ndrikou. ³ Kapa hu sip-
 sip kasa harong, pwen hu ndramira
 sipsip ngara hu kasa pe katiriyani
 pat kiya mawen pohomara ndrikou,
 pe hu sipsip kayin ndran. Khip-
 wen, ngara katiriyani pat kimui kiya
 nokun paiwe.

⁴ Yakop isok hu ndramira sipsip
 ipa, “Wawu nali, wawu paraleheh?”

Pe yihu somwiy hupa, “Yowu para
 kol Haran.”

⁵ Pwen Yakop isok hu ipa, “Wawu
 pahasani tumbu Nahor kamai
 ngalan Lapan, ndre pwi?” Yihu
 somwiy hupa, “Ehe, yowu pahasani
 yiy.”

⁶ Pe ipwai iyatahu ipa, “Yiy hiyan
 o, ndre?”

Yihu pa, “Ehe, yiy hiyan o. Animei!
 Norun pihin Rahel isayau yohou iya-
 sura hu sipsip ta taman.”

⁷ Yakop ipwai iyatahu ipa,
 “Akanimei, paramwandrai iripon-
 dron paingan pe lang para hu sipsip
 karawurehu ara mapu. Akahang hu
 ndran pe akawiri hu kamui kaya yan
 ndromndriu.”

⁸ Yihu pa, “Yowu kanlahiy para
 kanmbusiy pwi, kipo yihu sipsip
 masih kasa harong. Pwen andre
 yowu kawiri pat kiya mawen pe yihu
 sipsip kayin ndran.”

⁹ Yakop iro wong iyasura hu
 manau pe Rahel isarayah iyasura
 hu sipsip ta taman, paratesah, ngara
 kipwokerani hu. ¹⁰ Yakop inime
 noru salin pihin iyasura sipsip tan,
 pwen iya ndrikou pe itiriyani pat iya
 mawen, pe iyuk ndran iyatahu sipsip
 ta salin Lapan. ¹¹ Pwen pe Yakop
 irahunghung iyata Rahel pe irang
 namandran. ¹² Yiy ipwai iyata Rahel
 ipa, “Yo pe tamam ara yolu hapat
 o. Yo ara noru Repekah.” Pwen pe
 Rahel ingap iya pe inese ndrainga
 taman.

¹³ Lapan ihilingiy tehe noru pisun,
 Yakop, isa, pe ileheleh iya pe iya
 puhunani yiy iho sai. Lapan indro-
 hosi yiy, pe irahunghung iyatan, pe
 iwiri yiy iya seu. Pwen Yakop itiyani
 melit masih irayah kili yiy. ¹⁴ Lapan
 ipa, “Ndrokonan! Talu ara ndriya
 sih opu.” Pwen pe Yakop iye manau
 sura yiy walah sih imwonen.

Yakop ipo mbulya Lapan

¹⁵ Lapan ipwai iyata Yakop ipa,
 “Mahisan apa ndre wou ara ndraiye
 pe apo mbulyo ko mwaihei, ara pwi
 yoh. Apwai sato, kennem masa-
 hayeh?”

¹⁶ Pe Lapan ara manorun malmou
 pihin — pihi namandran ngalan
 Leyah, pe pihi mendreheh ngalan
 Rahel. ¹⁷ Leyah ara maran lahin,*
 hapeko Rahel ara yiy lahayen masih,
 pe iramwaitini Leyah. ¹⁸ Yakop ara
 inamili Rahel pwokeyan, pe ipa, “An-
 dre kupo mbulyam nondriya hayou
 manandrtoyoh. Khipwen, pwen
 kuwiri Rahel, norum kopwan pihin.”

¹⁹ Pwen Lapan ipa, “Hiyan! Andre
 kuniyki yiy kinna tahu hayah pwi.
 Hiyan para kuiki yiy kisa tam. Pwen
 andre aro sura yo.” ²⁰ Yakop ipo
 mbulen iya manne hayou andrtoyoh
 para kiwiri Rahel. Hapeko, hayou

* 29:17: Hu ndramat para paiwani nongan tiken hu pa “lahin pwi”

manandrtoyoh ara tehe lang masa-hayeh o, paratesah ndriyan imbulihi Rahel namandran pe pwokeyan iya.

²¹ Pwen Yakop ipwai iya kili Lapan ipa, “Hayou manandrtoyoh pwen; awiri Rahel kisa pe yolu nakayesou ara.”

²² Pwen pe Lapan ipo kowase hilu pe imbultani hu ndramat masih para kol ara husawule pe hunamnam. ²³ Ping ara kiniwiri Rahel pwi, hapeko iwiri Leyah isa kili Yakop, pe Yakop imatin iyasura yiy. ²⁴ Lapan iyki pihin hamou para poya mbulyan, ngalan Silpah, ara iya kili Leyah para kipo mbulyan.

²⁵ Ndroulang para ping ara, Yakop inimei tehe yiy ara Leyah! Pwen Yakop iya kili Lapan pe ipa, “Paratesah pe ambusi tora isa kili yo? Yo upo mbulyam para kuwiri Rahel. Paratesah apwasike yo?”

²⁶ Lapan ipa, “Kowase, yowu ara konohoiki noru yowu pihi mendreheh kiyesou kimu kiya kili pihi namandran ara pwi yoh. ²⁷ Alonge na kipo kowase yesou para sandre sih kisayau na. Pwen andre kuiki Rahel kisa tam kapa ambulyani mbulen nondriya hayou manandrtoyoh paiwe yi.”

²⁸ Yakop ipwes. Iya sandre para kowase hilu Leyah ilon, pwen Lapan iyki norun pihin Rahel iya kili Yakop iya nambuyun. ²⁹ Lapan iyki pihin hamou para poya mbulyan, ngalan Pilhah, iya kili Rahel para kipo mbulyan.

³⁰ Yakop imatin iyasura Rahel, pe inamili Rahel namandran iya iyata Leyah. Pwen pe ipo mbulen ta Lapan hayou manandrtoyoh paiwe yi.

Ngala noru Yakop hu

³¹ YAPAN inimei tehe Yakop welen imai ta Leyah. Tehen tora ko pe YAPAN isopwat Leyah pe ikuni norun. Hapeko Rahel ara norun

pwi. ³² Leyah ara mapwindriyan pe imwalahiyy iyata norun kamai hamou, pe yiy ipa, “YAPAN inime nopwaran ato, pe nahapo nambuyu andre kinamili yo.” Pe iyoh ngala mbunah ara Rupen.†

³³ Yiy ikuniy paiwe pe imwalahiyy iyata mbunah kamai hamou, pe ipa, “YAPAN iyki noru kamai yi. YAPAN ihilingiy tehe Yakop kinnamili yo pwi.” Pwen pe yiy iyoh ngala mbunah ara Simeyon.‡

³⁴ Pwen Leyah ikuniy pe imwalahiyy iyata norun kamai hamou paiwe yi. Pe yiy ipa, “Matisan nambuyu mahapo welen kisso to, paratesah, yo kunmwalahiyy pwen kinna tahu mbunah matimou.” Pe iyoh ngala mbunah ara Lepi.§

³⁵ Iya mulan pwen ikuniy paiwe pe imwalahiyy iyata norun kamai hamou i. Leyah ipa, “Nahapo andre kuhuri ngala YAPAN.” Pe iyoh ngala mbunah ara Yutah.** Pwen pe Leyah ingoh kuniya mbunah hape pe ihou.

30

¹ Pwen Rahel ara inimei tehe kinkun hamou noru Yakop pwi. Pe Rahel ara ingongowani nalin Leyah, pe ipwai iyata Yakop ipa, “Ahang yo hamou mbunah! Kapa pwi, andre kumat.”

² Yakop ndrinnan ilokuh ta Rahel pe ipa, “Apa ndre yo Ngindrai? Ngindrai mbukenan iparuwe wou pe ankun mbunah pwi.”

³ Pe Rahel ipa, “Iye ara Pilhah, pihin para poya mbulyo. Amatin kiyasura yiy pe alkapo mbunah kanoru pe yo andre kurayah tina hu mbunah ara.”

⁴ Pwen pe Rahel iwiri Pilhah, pihin para poya mbulyan, pe iyki yiy iya kili Yakop, pe Yakop imatin iyasura yiy. ⁵ Pe Pilhah ikuniy pe imwalahiyy iyata norun hamou kamai. ⁶ Pwen

† 29:32: “Rupen” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “Anime, noru kamai”; ‡ 29:33: “Simeyon” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “ihilingiy”; Eng: “one who hears”; TP: “harim” § 29:34: “Lepi” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “welen iso to”; ** 29:35: “Yutah” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “kahari ngalam”;

Rahel ipa, “Ngindrai kinnime yo pwen, pe yiy kinpahasani kultuw ato. Yiy kinhilingi totohun to pe iyki mbunah kamai iye isa kili yo.” Pwen pe Rahel iyoh ngalan ara Tan.*

7 Pe Pilhah ikuni noru Yakop hamou kamai paiwe, pe imwalahiy iyatan. 8 Rahel ipa, “Ndriyo itayi nali pe kuntamwaitini yiy.” Pwen pe iyoh ngalan ara Naptali.†

9 Lang ara Leyah inimei tehe yiy kinihipwen mbunah i. Pe yiy iyki Silpah, pihin para poya mbulyan, iya kili Yakop tehe nambuyun. 10 Iyamulan, Silpah imwalahiy iyata mbunah kamai hamou noru Yakop. 11 Pwen pe Leyah ipa, “Mwakan kuntamwaitini yiy.” Pwen pe iyoh ngalan ara Kat.‡

12 Pihin para poya mbulya Leyah, Silpah ara imwalahiy iyata noru Yakop hamou kamai paiwe yi. 13 Pe Leyah ipwai ipa, “Yo upwes, pe andre yihu pihin masih hu kapa yo ara pihin para pwesai.” Pwen pe iyoh ngalan ara Aser.§

14 Imwonen lang para poya wit pe Rupen iya piyang pe inime mbuwa nonou hayah, irihiy, pe iwiriy pe isaikiy isa kili tinan Leyah. Pe Rahel ipwai iyata Leyah ipa, “Yo unamili nonou ta norum kamai ara; ahang yo hayah.”

15 Leyah ipa, “Wou anwiri nambuyu pwen, pe ara kinlahi wou pwi? Pe mahapo apawiri nonou ta noru kapolon i?”

Rahel ipa, “Hiyan, nepo kiping amatin sura Yakop pe apo soiwi nonou ta norum.”

16 Kol ipiyah, Yakop itali piyang pe isarayah. Leyah iya puhunani yiy pe ipa, “Wou andre amatin kiyasura yo mepo kiping, paratesah, kunsowani wou kinna nonou ta noru kamai

pwen.” Pwen pe ping ara Yakop imatin iyasura yiy.

17 Ngindrai ihilingi totohun ta Leyah, pe ikuni noru Yakop kamai iyasura hu mahamou i. 18 Pwen Leyah ipa, “Ngindrai iyki ndraimo isa kili yo, paratesah, yo uiki pihin para mbulyo iya kili kamai to.” Pwen iyoh ngala norun ara Yissakar.**

19 Leyah imwalahiy paiwe iyata noru Yakop hamou kamai. Ndromweyahu masih iya harong nahapo ara hu mannomou. 20 Pe Leyah ipa, “Yukyuk ta Ngindrai ara ihingini yo melit handra hiyan iya. Nepo aro nambuyu andre kinamili yo, paratesah, yo kunmwalahiy kinata norun hu mannomou kamai.” Pwen pe iyoh ngalan Sepulun.††

21 Iyamulan imwalahiy iyata norun hamou pihin, pe iyoh ngalan Tainah.

22 Pwen pe Ngindrai ilohongani Rahel, pe ihilingi totohun tan pe ipaiwani mundropwa ndriyan para kipo mbunah. 23 Yiy ikuniy pe imwalahiy iyata norun hamou kamai. Pe ipa, “Ngindrai kinirapiyani masirai to kiniyau pe ihingini noru hamou kamai. 24 Andre YAPAN kiyki noru kamai hamou i.” Pwen iyoh ngalan Yosep.‡‡

Yakop hilu Lapan hilu tamwaniye nongna hilu para mbulen

25 Iyamulan para Rahel imwalahiy ta Yosep, Yakop ipwai iyata Lapan ipa, “Hiyan para apwai pe kumui kuya kolo pe pwene imwonen. 26 Wou anpahasaniy tehe yo uropo po mbulyam isa manne mahapo. Pe mbulyam masih apwai ara umbulyaniy topwei. Pwen mahapo apa hiyan para kuwiri nambuyu hu pe noru hu pe yowu kayau ndre pwi?”

* 30:6: “Tan” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “iya hiyan sato”; Eng: “he has vindicated/judged”; TP: “Em i orait long mi” † 30:8: “Naptali” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “ndriyo itayi yiy”;

‡ 30:11: “Kat” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “kuntamwaitini yiy”; § 30:13: “Aser” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “pwesai”; ** 30:18: “Yissakar” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “ndraimo”; †† 30:20: “Sepulun” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “yukyuk”; Eng: “honour”; TP: “presen” ‡‡ 30:24: “Yosep” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “kiykiy porosih”;

²⁷ Hapeko Lapan ipwai iya kili yiy ipa, “Andre kupa handra lohongo kisa kili wou na; yo urakowem pe unimei tehe YAPAN imbusi hiyan isa kili yo, paratesah, wou aropo kili yo. ²⁸ Nahapo apohowe kennem masahayeh, pwen andre kusowani wou.”

²⁹ Yakop ipwai iyatan ipa, “Wou apahasaniy tehe sipsip tam masih huya soyon ara iya pahandra mbulen pe pwokere to ko. ³⁰ Koluw ara hu sipsip tam hu kanhon tehe mahapo pwi yoh. YAPAN ara itoholi wou iya mbulen urupo mbusiy pe hu sipsip tam kansarayah soyon iya. Hapeko nahapo ara yo mbukeno unamiliy para kupo mbulyo imwonen.”

³¹ Lapan isok yiy ipa, “Andre kusowani wou kiya tesah?”

Yakop ipa, “Yo mbuwali para asowani yo, hapeko andre kupokarani hu sipsip porosih i kapa apwes kiya lohongai to nakupwai mahapo ye. ³² Nahapo andre kuya nime hu sipsip pe meme tam hutora kowahu pe kuwiri hu noru sipsip lokuran, iyasura hu noru sipsip pe meme soluhuyai; yihu masih andre kuwiri hu kaya sowo. ³³ Pe kamulan kapa asa pe anime hu sipsip pe meme para sowo andre apahasaniy tehe nongan upwai satam mepo ara ndrokonan ndre pwi. Kapa asanime hu sipsip ndre meme to nepo lokuran pwi ndre soluhuyai pwi pwen ipwaingani tehe kunpahanowe hu.”

³⁴ Lapan ipa, “Yo upwes; talu kambusi tehe apwai.”

³⁵ Hapeko lang ara ko, Lapan ihirani hu meme iyapolo hu sipsip lokuran, pe ipwai iyata norun hu kamai para hu kaluwi hu sipsip pe hu meme ara kaya hape mwanan pe marahu koro tahu. ³⁶ Pwen pe Lapan iyasura norun hu hutali kol ara pe huyau pe huye rikai lang maroyoh huya mawen kili Yakop. Pe Yakop ara maran iro tahu sipsip pe meme hayah ta Lapan.

³⁷ Iyamulan Yakop iwiri hu sino ndrakei mwandran tiken para hu kei matikou, pwen irakayani kapilohu — hape iyau, hape iro, hape iyau, hape iro — pe ndrinan palen isarayah. ³⁸ Yakop iyki hu ndrandra kei ara iro mu iyatahu sipsip pe meme; iyki hu ara iro ndrandonoku pwelekei mepo ngara hu kayin ndran kiro aliy. Iyki hu iro ara, paratesah, yihu sipsip pe meme kapa hu kasa para kayin ndran kiro mwonen walehehu, pwen andre hu hamou kiya kili hamou. ³⁹ Pwen iyamulan pe hu meme huya kili hamouhamou iro mu para ndrandra kei ara, pwen pe hu meme kakuni noruhu ara soluhuyai o. ⁴⁰ Yakop ara ipirani noru hu sipsip pe meme mendreheh pe soluhuyai, ara iya mawen kili hu namandran. Pe irapaiwani hu sipsip pe meme naman-dran ara marahu iya ndrandra kei nepo hu kan lokuran ta Lapan iro aliy. Tehen torako Yakop iyki hu sipsip pe meme tan iro mawen iyata Lapan. ⁴¹ Walehe hu sipsip naman-dran isarayah para hamou kiya kili hamou, Yakop ngara kiyki ndrandra kei kiro mu kiya pakeh kili pwelekei tahu para ndran. Pwen ngara hu hamou kiya kili hamou. ⁴² Hapeko Yakop ara kinohoiki ndrandra kei kinto mwalinga hu sipsip pe meme mepo humbuyei para hamou kiya kili hamou, ara pwi yoh. Iyamulan yihu sipsip pe meme ta Lapan ara hu masih kanimbuyei topwei, hapeko ta Yakop ara mandrahu saiyan pe pwokeyan. ⁴³ Tehen torako Yakop ara irayah ndramat hamou naman-dran pe mangalan. Yiy imbusi hu sipsip pe meme pe ndramiran para mbulyan, pe hu *kamel* iyapolo hu *tongki* tan ara husarayah soyon iya.

31

Yakop iwop iya mawen kili Lapan

¹ Yakop ihilingiy tehe noru Lapan hu kamai ara huro pwahaltani yiy hupa, “Yakop kinpo topwe memelit

masih ta tama yowu. Yiy irayah ndramat namandran pe melit tan iya soyon ara iro kili tama yowu ko.”

² Pe Yakop inime pakut ta Lapan ara imeu pe kinmbus tehe koluw pwi.

³ Pwen YAPAN ipwai iyata Yakop ipa, “Amui aya kolo tamam hu pe yowem hu, pe andre kuro sura wou.”

⁴ Pwen Yakop ipwanos nongan iya kili Rahel hilu Leyah para hilu kasa nime yiy kasa kol nepo hu sipsip pe meme tan iro aliy. ⁵ Ipwai iyata hilu ipa, “Ngindrai ta tomo hu ara iripo sura yo, pe yo unimei tehe tama walu ara kinnamili yo tehe koluw kinna pwi yoh. ⁶ Walu pahasani tehe umbulyani mbulya tama walu iyasura pwoke to masih. ⁷ Pe tama walu ara ipwasike yo pe kenne ara irapaiwaniy maporosongui. Hapeko Ngindrai ara ikaituwe yiy pe kinmbusi handra melit mwomwan kinsa kili yo pwi. ⁸ Mamu Lapan ipa hiyan para hu meme mepo soluhuyai ara ato para sowo. Hapeko iyamulan hu meme hurosus pe noruhu ara hurayah soluhuyai opu. Pwen ipa hiyan para hu meme nepo kinima soluhuyai iro mandrahu niwen ara kiya para sowo. Pwen iyamulan yihu meme ara hurosus pe noruhu husarayah pe kinima soluhuyai iho mandrahu ara niwen opu. ⁹ Pwen tehen tora ko pe Ngindrai iwiri hu sipsip pe meme ta tama walu isa mawen kili yiy pe iyki hu sato.

¹⁰ Porosih aro, imwonen walehe hu meme kamai ngara hu kaya kili hu meme pihin isarayah, pe yo unihinih pe unime hu meme kamai mepo yomuhu soluhuyai opu ara huya kili hu meme pihin. ¹¹ Pe yo unihiyani angelou hamou ta Ngindrai isa pe iyoh isa kili yo ipa, ‘Yakop!’ Pe yo upa, ‘Tegah; yo ye.’ ¹² Pe yiy ipa, ‘Anime! Yihu meme kamai mepo hu torapo iya kili hu meme pihin yomuhu ara soluhuyai opu. Yo umbusiy pe isarayah tehen tora ko, paratesah, unimei tehe Lapan ngara kirakultuwani wou. ¹³ Yo ara Ngindrai nepo usarayah usa

kili wou aro Petel, pe arapaniu isa kili yo pe atilingi ndraikeyi para *holip* iya ndrita pat sih para lolohonge. Nahapo amui aya kolom mepo amwalahiy aro aliy.’ ”

¹⁴ Pwen Rahel pe Leyah hilu somwi Yakop hilpa, “Pe youlu ara kanlahiy para kapo hayah melta tama yolu pwi. ¹⁵ Yiy imbusi yolu ara tehe hu pihi mawen. Yiy kinwiri kenne yolu pwen, hapeko yiy kinirasumbuwaniny topwei. ¹⁶ Hiyan, melit masih nepo Ngindrai iwiri iro kili tama yolu ara kinna torou pe noru worou hu. Wou ambusi sehe melit mepo Ngindrai kinpwai kinsatam.”

¹⁷ Pwen Yakop iyki hu pihin tan pe norun hu ara huya ndrita *kamel*, ¹⁸ pe irakuhuyani hu para hu nakayau kaya kolo taman Yisak ita pwan Kanaan. Pe imbultaha hu kan tan masih ara huro mu kili yiy, iyasura melit masih nepo iwiri iro Pattan Aram.

¹⁹ Iro mwonen lang ara, Lapan kinyau kinna san yomuhu sipsip tan, pe Rahel iya pe ipahanowe hu sumwoiwa pairan nepo ngara kiykiy kiro memerani suwen. ²⁰ Yakop kinnese ndrainga Lapan ndramira Aram tehe yiy nakiyau ara pwi yoh. ²¹ Yiy iwiri menmenan masih pe iwop kokohe, pe isingondriti ndran namandran Yuparates. Pwen pe irikai iya pwen te ngondron para pahayi Kileyat.

Lapan iro ndruwa Yakop

²² Lang malwoh ihipwen, pe iya lang maroyoh hutie ndrainga Lapan tehe Yakop ara kinwop. ²³ Pwen Lapan iwiri hu ndriya sih o, pe huro ndruwa Yakop. Lang manandrtoyoh ihipwen, huyarayah huya kili Yakop iro kol pahayi ngondron para Kileyat. ²⁴ Ping ara Ngindrai iyarayah iya kili Lapan iya nihinih pe ipa, “Maram kiro tam; mbunapa hapesah hiyan ndre mwomwan kiya kili Yakop.”

²⁵ Pwen Yakop hu, hu kanpwili yopeyehu pwen iro kol pahayi ngondron para Kileyat. Pe Lapan hu husako, hunime Yakop, pe hupwili yopeyehu iho ngilse hu tehen aliy yi.

²⁶ Pwen Lapan ipwai iyata Yakop ipa, “Tehen tapeh ndrokonan apakarawani yo pe apahanowe noru malmou pihin pe wawu yau, tehe hu ndramat para pahun ngara kambusiy? ²⁷ Paratapeh ansike yo pwi pe wawu wop kokohon opu? Kapa anese hape, pwen kupwai kiyatahu yau to pe yowu kapwesani wawu kiya ndramiy, kuwah, pe waliy pe wawu kayau. ²⁸ Wou anpa hiyan kinsato para kuhunghung kiyata tumbu hu pe noru hilu pihin ara pwi. Ambusi kultuw ara tehe ndramat lohonga pwi. ²⁹ Yo uhungoruwe pwoke to ara ilahiy para kumbusi mwomwan kisa kili wou. Hapeko pinge ping Ngindrai ta tamam ipwai isa kili yo ipa, ‘Mbunapa hapesah hiyan ndre mwomwan kiya kili Yakop.’ ³⁰ Nahapo anamiliy para amui aya kili tamam pe yowem hu. Ara hiyan. Hapeko, paratapeh apahanowe hu paio?”

³¹ Yakop ipwai iya kili Lapan ipa, “Unohowanij matisan aratuwe norum hilu. ³² Kiya, kapa akahi hiyeh iwiri hu pairam, ara andre katingundrun kimat. Hu yowe tolu topo, pe kapa anime handra melit tam iripo kili yo, pwen awiriy.” Hapeko Yakop ara ikowu tehe Rahel kinpahanowe hu paira taman.

³³ Pwen Lapan isong imu iya kamai ta Yakop, pwen iya kamai ta Leyah. Pwen iyamulan isong iya nondriya kamai ata hilu pihin para poya mbulya hilu malmou. Hapeko iya kinkahi pairan pwi. Iyamulan isa ngawan pe isong iya kamai ta Rahel.

³⁴ Rahel ara iwiri hu paira taman pe ikohoni hu iro pahandra melit para hatina mbulu ndramat mepo ngara hu kaiki kiro ndrita *kamel*. Pe Rahel irompwan ndritan. Lapan ara

ipokekelah nondriya kamai masih hapeko kininimei pwi yoh.

³⁵ Pe Rahel ipwai iya kili taman ipa, “Ndrinam mbuna kilokuh to, tomo, yo kunlahiy para kuntine kiro mbulmaram pwi, paratesah, mwamwa towu pihin ara iwiri yo.” Pwen pe taman ara ikah, ikah ndrit.

³⁶ Pwen Yakop irandrokomat iyata Lapan ipa, “Yo nono, umbusi sehe kultuw mwomwaneh, pe aro ndruwo? ³⁷ Wou anmbuingiri nondriya suwe yowu pwen, pe ankahi pairam? Kapa ankahiy, kiya, awiriy kisa ngawan pe hu yowe talu hu kanimei pe karamwanianyi talu.

³⁸ Yo uro sura wou hayou malungui, pe yihu sipsip pe meme tam ara hurosus hiyan o. Pe yo ara kunyan hamou sipsip tam kamai pwi. ³⁹ Kapa hu kan mwomwan para yangiy hu karaiyi hamou sipsip ndre meme ara yo kunhosap kisa kili wou pwi. Yo ngara kuwiri ato mbukeno pe ngara kupo soiwin. Pe wou akeyani yo para kusowani sehe melit hu pahanowei, lang ndre ping. ⁴⁰ Lang sih tehe sih ngara mwandrai kitimwi yo, pe ngara kuwulen kiping, pe kunoho matin hiyan pwi. ⁴¹ Yo uro sura wou hayou malungui. Pe upo mbulyam hayou songui pe hahiu ara para kuwiri norum hilu pihin malmou. Pe hayou manonoh iyapolon ara para kuwiri hu meme pe sipsip tam tiken. Hapeko wou lang masih ngara arapaiwani kenne. ⁴² Kapa Ngindrai ta tumbu Aparaham nepo tomo Yisak ngara kitotohun kiyatan ara kintosura yo pwi, ara andre kuyau o mwaihei, pe andre kunkun hapesah pwi. Hapeko Ngindrai inime sehe mbulen ngandrahan umbusiy iya nimo. Pwen nepo pinge ping isaiki nongan pwokeyan isa kili wou.”

Yakop pe Lapan hiltapaniu

⁴³ Lapan iwong imui iya kili Yakop ipa, “Hilu pihin malmou ara noru, pe hu mbunah ara tumbu; pe hu sipsip pe meme ara ato yi. Melit masih ata

nime i ara ato. Hapeko mahapo andre kumbusi tesah para kukaituwe noru hilu malmou pihin kiyapolo noru hilu hu? ⁴⁴ Asa, talu kasoye pat kipwaingani tapaniu mwele talu.”

⁴⁵ Pwen Yakop itine pe iwiri pat sih niwen pe isoyei para kipwaingani tapaniu. ⁴⁶ Pe ipwai iya kili yowen hu pe humbultani pat hayah. Huwiri hu pat hayah ara pe humbultani huya ndrohos sih. Pwen hu masih huya mbultere hu pe hunamnam huro pakeh kili ndrohos ara.

⁴⁷ Lapan ipohowe ngala hape ara, “Yekar Sahatuta.” Pe Yakop ipohowe ngalan “Kaleet.”*

⁴⁸ Lapan ipwai iyata Yakop ipa, “Ndrohos iye ara andre kinima tapaniu ta talu.” Tehen torako hupohowe ngala kol ara “Kaleet.”

⁴⁹ Pe Lapan ipa tehen toro yi, “Mara YAPAN andre kiro kili talu itandrohonga talu koro mawen kili hamou-hamou.” Pwen hupohowe ngala ndrohos ara “Mispah” i.†

⁵⁰ Pe Lapan iwong ipa, “Kapa ambusi mwomwan kiya kili noru malmou, ndre ayesou kiya kili pihin hamou; alohonganiy tehe Ngindrai ara maran iripo kili talu.”

⁵¹ Pe Lapan iwong paiwe iya kili Yakop ipa, “Anime i, pat niwen kunsoyei, iyapolo ndrohos iye. ⁵² Pat niwen ara, pe ndrohos iye, ara kinima tapaniu talu mbusiy mwele ngala talu. Yo andre kuntamwaitini kinima tapaniu ta talu para kusa popahun kisa kili wou, ara pwi. Pe wou tehen aliy yi; mbunaramwaitini kinima tapaniu ta tolu pe asa popahun kisa kili yo, ara pwi yoh. ⁵³ Ngindrai ta Aparaham pe Ngindrai ta Nahor ara andre kiramwaniye mwalinga talu.”

Pwen Yakop irandrangan iya ngala Ngindrai nepo Yisak ngara kitotohun kiya tan. ⁵⁴ Yiy itingundru kan hamou pe iykiy tehe totohun iro pahayi ara, pe ipwanos hu ndramiran husa namnam iyasura yiy.

⁵⁵ Makohuping para lang sih, Lapan irahunghung iyata tumbun hu pe norun hilu pihin malmou. Pwen itali hu pe imui iya kolon.

32

Yakop iponokule yiy para kiya nime Esau

¹ Pe Yakop huro tokai huya pe hu angelou hayah ta Ngindrai husa rapuhunani hu huro sai. ² Inime hu, pe ipa, “Iye ara kolo Ngindrai.” Pwen pe ipohowe ngala kol ara “Mahanayim.”*

³ Yakop ipwandrisa hu ndramiran hayah pe huro mu tahu pe huya kili nalin Esau iro kol Seyir, ita nondriya kol namandran Etom. ⁴ Pwen ipwai iya kili hu ipa, “Iye ara nongno para akaya pwai kiyata namandran to Esau. Akapa toro: ‘Yo Yakop, nakuya pwandrendres tam. Uro sura Lapan ipo iya mannen mahapo, pe nakumui kusa ara. ⁵ Yo ma menmeno masakene: tehe hu mbulmwakau, *tongki*, sipsip, pe meme iyapolo hu ndramat kamai pe pihin. Naman-dran to, nongno isa kili wou, pe mahapo nakusok wou: koyum andre kisikirani yo ndre pwi?’ ”

⁶ Pwen hu ndramat mepo Yakop ipwandrisa hu ara, humui huya kili yiy pe hupa, “Yowu ya kili nalim Esau, pe yiy mahapo ara itapo isa para kisa puhunani wou, iyasura hu ndramat mahaangat (400).”

⁷ Pe Yakop ilolohonge soyon pe inoh. Pe irahihiri hu ndramiran ara iya malpat, iyasura hu kan para hanghang, pe hu *kamel* tehen aliy

* **31:47:** “Yekar Sahatuta” iya nongna kol ta Lapan (nongna hu Aram) pe “Kaleet” iya nongna kol ta Yakop (nongna kol tahu Hipuru) ara pwaya hilu handra ko, ipa “ndrohos para kiniman.” Eng: “witness heap”; TP: “hip ston i stap olsem mak” † **31:49:** “Mispah” iya nongna kol tahu ara ipa “ndrohonoku nimnim”; * **32:2:** Iya nongna kol tahu Hipuru, “Mahanayim” ara ipa, “Ndrohonoku ngohongoh”; Eng: “Mahanaim” means “two camps”; TP: “Mahanaim” long tok Hibru i klostu wankain olsem tok “Kem”

yi. ⁸ Yiy ilolohonge ipa, “Kapa Esau kisa pe kitingundru hu hapat, pwen andre hu hapat ara hu kawop.”

⁹ Pwen Yakop itohun pe ipa, “O Ngindrai ta tumbu Aparaham pe tomo Yisak, wou YAPAN nepo apwai sato apa, ‘Amui aya kili yowem hu pe andre kumbusi hiyan satam’; ¹⁰ yo ndramat para mbulyam kulturewayi ara hiyan pwi, hapeko hiyan tam pe koisirai tam isa kili yo ara pwokeyan iya. Koluw usingondriti ndran Yortan, ara urukai iyasura nes sih opu. Pakumui kusa ko, yo kunna malpat. ¹¹ Utohun tehe wou apwokarani yowu, paratesah, unoh ta nali Esau, mahisan kipo pahun kisa kili yowu pe kitingundru yowu masih kiyasura hu pihin pe hu mbunah. ¹² Wou alohongani tapaniu tam hiyan mepo anpwai pwen kinsa kili yo. Pe ndrayehu kamulan ara andre kasarayah soyon iya, tehe kalayeng ita poholeng.”

¹³ Pwen Yakop imatin iya masan ndroulang, pwen ipirani hu melit atan para kaikiy kiya kili nalin Esau tehe yukyuk. ¹⁴ Pwen ipirani hu meme pihin malungat (200) pe hu kamai malungui (20), pe hu sipsip pihin malungat (200) pe hu kamai malungui (20), ¹⁵ pe hu *kamel* pihin matungui (30) iyasura noru hu, pe hu mbulmwakau pihin mahaangui (40) pe hu kamai masongui (10), pe hu *tongki* pihin malungui (20) iyasura hu kamai masongui (10). ¹⁶ Pwen irahihiri hu kan ara hayoi iro wule hape pe hayoi iro wule hape, pe ipwai iyatahu ndramiran para poya mbulyan para marahu korotahu. Pe ipwai iyatahu ipa, “Akeyemu kili yo pe akaiki mwele hu kan ara hayoi-hayoi.”

¹⁷ Pe Yakop ipwandrandrahaniiy iya kili ndramat para poya mbulyan iye mu ipa, “Kapa nali Esau kipuhunani wou pe kipa, ‘Wou pwandrendres ta hiyeh? Pe wou nayaleheh? Yihu kan masih huyera mu ara ata hiyeh?’ — ¹⁸ pwen, kapa kisike wou,

apwai kiya kili yiy toro, apa, ‘Yihu kan masikene ara ata pwandrendres tam Yakop. Yiy ita mulan, pe iyki hu satam tehe yukyuk.’ ”

¹⁹ Pe yiy ipwandrandrahaniiy ndrainga hu ndramat hamou-hamou huro mu iyatahu hayoi-hayoi, ara toro: “Kapa wawu kanna puhunani Esau, wawu masih ara andre kayapa nongan handra ko. ²⁰ Pe wawu andre kapwai kapa, ‘Ehe, ndramat para pwandrendres tam, Yakop, ara ita ndruwa yowu.’ ” Yakop ipa tehen toro, paratesah, ilolohonge pe ipa, “Lohongai para yukyuk to iye ara hiyan, para kupomene nali kaliy, pe koyun kirut ndrina lokuh tan isa kili yo. Kapa kinime yo andre koyun kiti yo.” ²¹ Pe yiy iyki yukyuk tan iro mu pe yiy ara iro matin ndrohonoku ngohongoh.

Yakop iposisiwe iya sura Ngindrai iro Peniyel

²² Pwen ping ara ko, Yakop itine pe irakuhuyani nambuyun malmou iyasura pihin malmou para poya mbulya hilu pe norun hu kamai songui pe hamou pe husingondriti ndran Yappok. ²³ Iyaiki hu matne ndramwiying kanna haroh ihipwen, pe ipwai iyatahu ndramat para poya mbulyan pe hukuni melit tan masih iya haroh i. ²⁴ Hapeko yiy opu iyendron haroh pe ndramat hamou isa pe iposisiwe iyasura yiy, ipo lang ileu. ²⁵ Ndramat ara iposisiwe iya pe inimei tehe yiy andre kinlahiy pwi, pwen pe iti ndruwi pwoke Yakop pe imatihise. ²⁶ Ndramat ara ipwai ipa, “Atali yo pe nakuyau; lang kinileu ara.”

Hapeko Yakop ipa, “Andre kuntali wou pwi kipo atoholi yo.”

²⁷ Ndramat ara isok yiy ipa, “Wou ngalam hiyeh?”

Pe ipa, “Yo ngolo Yakop.”

²⁸ Pwen pe ndramat ara ipa, “Ngalam mamu ara Yakop, hapeko nahapo ara ngalam howen nakiya

Yisrayel.† Paratesah, wou aposisiwe iyasura ndramat pe Ngindrai yi, pe anpwoke pwen.”

²⁹ Pwen Yakop ipa, “Nahapo apo-howe ngalam kisa kili yo.”

Hapeko yiy ipa, “Paratapeh pe wou papahasani ngolo.” Pwen iro tandrohongan ara ndramat ara itoholi yiy.

³⁰ Yakop ipa, “Yo unime Ngindrai iya moro, hapeko kunmat pwi yoh.” Pwen yiy ipohowe ngala kol ara “Peniyel.”‡

³¹ Paramwandrai kiningas pe Yakop pakitali Peniyel, ara irikai mwomwan, paratesah, ndruwi pwoke ara iro matihise manau.

³² Yihu ndraye Yisrayel mahapo ara hu konohoyan sangi ndruwi yipwoke kan ara pwi. Paratesah, ndramat ara irayi Yakop iya sangi pwoke.

33

Yakop iya puhunani Esau

¹ Yakop maran itandras pe inime Esau iyasura ndramiran hu mahaang-at ara huropo husa. Pwen itaingani norun hu masih para hu kaya pe koro tine sura tina hu; ata Leyah ara huya kili yiy, ata Rahel ara iya kili yiy, pe ata pihin para mbulyan malmou ara huya kili hilu yi. ² Pe iyki hilu pihin para mbulyan pe norun hilu ara huro mu, pe Leyah pe norun hu ara huro ndrokolon; pe Rahel iyasura norun Yosep ara hilu ye ndruwa hu masih. ³ Pe yiy iye mu iya pe itukuruhu pe payan iya pwan ara maporoandrtoyoh ipo iya pakeh mbulmara nalin.

⁴ Hapeko Esau ingap iya pe indrohosi nalin Yakop, pe ihunghung iyatan. Pwen hilu malmou kene hilrang. ⁵ Pwen Esau maran iya pe inime hu pihin pe hu mbunah; pe

isok hu ipa, “Hutora sura wou ara hiyeh hu ko yeh?”

Yakop ipa, “Yapane, yihu iye ara noru hu, Ngindrai itoholi yo pe ihingini yo yaliy. Pe yo ara pwan-drendres tam.”

⁶ Pwen hilu pihin para poya mbulyan hilusa iyasura noru hilu, pe hu masih hutukuruhu iro mbulmara Esau. ⁷ Iyamulan Leyah pe norun hu husa pe hutukuruhu. Pwen Rahel pe norun Yosep ara tehen aliy yi, hilu sa pe hilu tukuruhu.

⁸ Esau isok ipa, “Tehen tapeh uhis pe urapuhunani hu ndramat yapolo hu kan huro mu? Ara ndroiyn tesah ndrokonan?” Pwen Yakop ipa, “Ara para kusopwi wou para ndriyam kimbuluhi yo.”

⁹ Hapeko Esau ipa, “Nali, melto ara soyon iya; hiyan, awiri meltam masih hu kamui.”

¹⁰ Pwen Yakop ipa, “Pwi, Nali; wou ndriyam imbuluhi yo, pe hiyan para awiri yukyuk to iye. Yo unime mbulmaram ara tehe mbulmara Ngindrai, paratesah, anamili yo. ¹¹ Ngindrai ara imbusi hiyan sato pe ihingini yo melit masih. Pe yo upa hiyan para awiri yukyuk to masih nepo uikiy isa kili wou.” Yakop iro kekei ipo Esau isomwiw.

¹² Pwen Esau ipa, “Kiya, tukayau; pe yo andre kuyapolo wawu.”

¹³ Hapeko Yakop ipa, “Wou apahasaniy tehe noru hu masih ara payamulai o. Pe ulohongani hu sip-sip iyasura hu kan masih pe noru hu nepo hutora yin sus manau, ara matisan hu karikai nomun nondriya lang sih sesek pe hu masih kamat. ¹⁴ Yapane, wou aye mu kili talu pe yo andre kuro rikai nokule nokule kuyendruwam, kiya-sura hu kan masih pe noruhu, kipo kusarayah kusa kili wou kusa Etom.”

† 32:28: “Yisrayel” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “iposisiwe sura Ngindrai”; Eng: “Israel” means “he struggles with God”; TP: nem “Israel” i wankain olsem dispela tok, “Em i pait long God”

‡ 32:30: “Peniyel” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “mbulmara Ngindrai”; Eng: “Peniel” means “face of God”; TP: “Peniel” i klostu wankain dispela tok, “pes bilong God”

15 Pe Esau ipa, “Kiya, kapa tehen tora pwen hu ndramiro hayah hu koro ndron sura wou.”

Hapeko Yakop ipa, “Paratesah apambusiy tehen tora? Konan. Yapanane, hiyan para ndriyam imbuluhi yo.”

16 Pe imwonen lang ara, Esau irikai iyemu ipo iyarayah iya Etom.

17 Hapeko Yakop iya Sukkot pe ipun suwen iyapolo youpeye hu kan tan masih. Tehen torako ngala kol ara irayah Sukkot.*

18 Pwen tehen torako Yakop kintali kol Pattan Aram, pe iyarayah iya kol namandran Kanaan. Pe iya yih kalsuwan iro pakehekeh ngilse kol Sekem ita nondriya kol namandran Kanaan. 19 Yiy isowani pwan hambut ara iro kili Hamor tama Sekem, iya sombu pat *silwa* masangat (100).†

20 Pwen isoye keyeu para totohun iro ara, pe ipohowe ngala keyeu ara “El Elohe Yisrayel.” Ipa toro: “Ngindrai para Yisrayel.”‡

34

Sekem irakultuw mwomwan iya kili Tainah

1 Pwen lang sih aro noru Yakop hilu Leyah pihin, ngalan Tainah ara, iya saisai iyapolo hu pihi Kanaan.

2 Hamor ara pohon tahu Hipi, pe norun hamou ngalan Sekem ara inime Tainah pe iya luwi yiy pe imbusi kultuw mwomwan iyatan. 3 Pe Sekem inime Tainah ara pihi lahayah iya pe inamili yiy. Pe iro hinonou para kiwiri lohonga Tainah para kimbuluhi yiy. 4 Pwen ipwai iya kili taman ipa, “Yo unamiliy para awiri pihin iye kiya nambuyu.”

5 Pe Yakop ihilingiy tehe Sekem imbusi kultuw mwomwan iyata norun pihin, hapeko norun hu kamai masih ara huro ndron ndrohonoku mbulen, iyasura hu kan para hanghang tahu. Pwen Yakop ara

kinpo hapesah pwi ipo norun hu masih husarayah.

6 Pwen Hamor tama Sekem iya pe iwong iyasura Yakop. 7 Hilu ro wong ndron, pe noru Yakop hu kamai husarayah. Hu ara kanhilong pwen tehe Sekem imbusi kultuw mwomwan iyata pisuhu. Pwen pe husa nun o huro, pe ndrinahu ara ilokuh pe hundrangis. Paratesah, kultuw ara iya lohonga hu Yisrayel ara nonombun masih.

8 Hamor ipwai iyatahu toro, “Noru ara inamili norum pihin, pwen usok lohonga wawu; hiyan para hilu kayesou ndre pwi? 9 Worou tukapa hiyan kiya handra lohongai, pe noru tou hu pihin ara hu kayesou kaya kasa. 10 Pwen andre wawu korosura yowu pe akambusi sehe melit kiro pwan iye ara kiya lohonga wawu ko. Pe akamangse ndroho peheya wawu, pe andre kiya mbukenan wawu.”

11 Pwen Sekem ipwai iya kili tama Tainah pe wayin hu ipa, “Kapa wawu kasomwi soksoke to iye, pwen andre kuiki sehe melit nepo wawu namiliy. 12 Kapa wawu kaya hiyan sato para kuwiri Tainah; pwen akapwai kisa to sehe melit wawu namiliy. Wawu kapohowe kenne Tainah kiya masahayeh kiya lohonga wawu, hapeko andre kuiki sehe melit wawu kasoksok kiyaliy. Hapeko akaiki pihin ara ko kisato tehe nambuyu.”

13 Sekem ara kinmbusi kultuw mwomwan kinnata pisuhu pwen, pe yihu noru Yakop kamai ara hupwandritiye nongan para hu kapwasike Sekem pe taman Hamor. 14 Pwen hupwai iyatan hupa, “Kinlahiy para yowu kaiki pisu yowu kiyesou kiya kili hu ndramat nepo sosondrih kinna tahu pwi, ara pwi yoh. Andre kiyki masirai kisa mwalinga yowu.

* **33:17:** “Sukkot” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “wum mendreheh” ndre “yopai”; Eng: “Sukkoth” means “shelter”; TP: “Sakot” em i tok “liklik haus” † **33:19:** TP: 12.5 kilo silva ‡ **33:20:** “El Elohe Yisrayel” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “Ngindrai para Yisrayel”; Eng: “God of Israel”; TP: “God bilong Israel”

¹⁵ Yowu andre kapa hiyan kiya sok-sok tam, kapa wawu kasomwi yowu kiya lohongai handra iye: hu kamai tawawu masih andre kasosondrih katahu pe hu kasarayah tehe yowu. ¹⁶ Tehen tora ko andre yowu kapa hiyan para noru tou hu pihin andre kayesou kaya kasa. Pe yowu andre kampwan sura wawu pe tukasarayah hapat o. ¹⁷ Hapeko kapa wawu kansomwi lohongai para sosondrih iye pwi, pwen andre yowu kawiri pisu yowu pe yowu kayau.”

¹⁸ Pe Hamor iyapolo norun Sekem ara hilpa hiyan iya lohongai ara.

¹⁹ Pwen Sekem ara kinlonge ndragan niwen pwi, paratesah inamili noru Yakop pihin ara namandran iya. Yiy ara ndramat hamou ngara hu kasikiye yiy nondriya wum tan. ²⁰ Hamor pe norun Sekem hiluya ndrohonoku mbultere pakeh kili pohomara karam para kol namandran ara, pe hilu wong iya kili hu kamai masih para kolohu. ²¹ Pe hilu pa, “Yihu ndramat ara yihu hiyan iya; hiyan para hu keyempwan sura tou pe hu kambus melit kiya lohongahu ko. Pwenerou ara namandran pe ilahi hu yi. Andre tukayesou kaya kasa. ²² Hapeko hu ndramat ara hupwes iya lohongai sahin o para hu korosura tou. Tehen tora ko andre tuka sosondrih kiyata hu kamai torou masih tehe yihu kansosondrih kinna tahu pwen. ²³ Pwen andre hu sipsip pe mbulmwakau tahu masih andre kisa torou. Kapa tukasomwi nongna hu, pwen andre hu koro sura tou.”

²⁴ Yihu ndramat masih para kol namandran ara, hupa hiyan iya sehe nongan Hamor pe norun Sekem hilu wong iyaliy. Pwen yihu masih huro nondriya kol namandran ara, ara husosondrih iyatahu topwei.

²⁵ Iro mwonen nondriya lang maroyoh, pe hu ndramat neken tahu ara iro lek ndron, pwen wayi Tainah malmou kamai, Simeyon pe Lepi, hilu wiri semen pe hilya

nondriya kol namandran ara. Pe mwoiwahu masih ara ihin pe hamou ndramat kinlahiy para kinmbultuwe hilu pwi. Pwen hilu tingundru hu kamai masih para kol namandran ara, ²⁶ iyasura Hamor pe norun Sekem. Pwen hilu wiri Tainah iro wum ta Sekem pe huyau. ²⁷ Pwen iyamulan para hu kamai masih kanmat topwei, noru Yakop hu kamai masih, huya nondriya kol ara para kaya pahana melit iya konoha kultuw mwomwan humbusi iyata pisuhu. ²⁸ Hu wiri hu meme, sipsip, mbulmwakau, pe *tongki* iyasura melit masih iro nondriya kol namandran ara, iyapolo hu melit masih iro ngawan i. ²⁹ Huya pe hulokuhuyani topwei melit masih mepo kennehu namandran pe lahayen, iyapolo hu pihin pe hu mbunah pe melit masih iro nondriya seu.

³⁰ Yakop ipwai iyata Simeyon hilu Lepi ipa, “Walu kaniyki nopwaran kinsa kili yo ara. Nahapo yihu para Kanaan, pe hu Peris iyasura hu masih hutopo kol iye ara andre hu kasingat ano. Yo ara ndramiro soyon pwi, pe kapa hu masih kaya wule pe hu kasa popahun kasa kili yo, andre hu katingundru yowu masih.”

³¹ Hapeko hilu pwai hilpa, “Tehen tapeh; hiyan para hu koro ramin-mini pisu yowu tehe hamou pihin para sai, ndre?”

35

Yakop iro Petel pe Ngindrai iyki lomwes iya kili yiy

¹ Pwen Ngindrai ipwai iya kili Yakop toro: “Atine pe aya kol Petel pe ampwan aliy, pe asoye keyeu sih kisa kili yo. Yo ara Ngindrai mamu urosura wou tandrohonga awop ta nalim Esau.”

² Pwen Yakop ipwai iya kili norun hu pe hu ndramat huro sura yiy ipa, “Wawu kapiyani hu paira* wawu masikene ita kili wawu kiyau,

* 35:2: Eng: foreign gods; TP: giaman god

pe akasuluyani wawu kiya koyau howen pe koro ndruwa kultuw hiyan. ³ Kiya, wawu kasa, pe tukatali kol iye pe tukaya kol Petel. Pwen andre kusoye keyeu sih kiya kili Ngindrai. Tehe Ngindrai kinsopwat yo kinna nopwaran kinsarayah kili yo. Pe iro sura yo iya hape aleheh uya aliy.” ⁴ Pwen huiki pairahu masih iya kili Yakop, iyapolo kowa ndraingahu pe ironiy iya pahandra kei hakou nonombun ngalan hok†, ita pakeh kol Sekem.

⁵ Pwen Yakop iyapolo yowen hu huro tikai nakayau. Pe Ngindrai imbusi nohowai namandran isarayah isa kili hu ndramat masih para kol mendreheh pakeh kili kol Sekem. Pwen pe yihu ara kanngaplani yowe Yakop hu pwi.

⁶ Pwen Yakop iyapolo yowen hu ara huyarayah iya kol Lus, ara ita nondriya kol namandran Kanaan. Kol Petel, ara ngalan mamu hupohowei Lus. ⁷ Pwen Yakop isoye keyeu sih pe ipohowe ngala kol ara, “Ngindrai para Petel,”‡ paratesah, Ngindrai isarayah isa kili yiy mamu iro kol ara tandrohonga iwop ta nalin.

⁸ Pwen iyamulan hape, Teporah, pihin para mbulya Repekah, imat iro hape ariya. Pe huroni yiy iro pahandra kei namandran hakou ngalan hok iya pwen te kup para kol Petel. Ndroyin ara ko pe hupohowe ngala kei ara, “Kei para ndriyang.”§

⁹ Tandrohonga Yakop kintali Patan Aram pe kinmui kinsa Kanaan, pe Ngindrai isarayah isa kili yiy porosih i pe itoholi yiy tehe mamu. ¹⁰ Pwen Ngindrai ipwai iyatan ipa, “Ngalam mamu ara Yakop, hapeko mahapo kunrapaiwani ngalam kinna Yisrayel pe andre kanpohowe

ngalam Yakop pwi.” Tehen torako Ngindrai ipohowe ngalan ara Yisrayel.

¹¹ Pe Ngindrai ipwai ipa, “Yo ara Ngindrai Pwokeyan Iya. Pe wou andre aiki ndrayem hu kasarayah soyon pe ndromweyahu kiya soyo-soyon iya. Pe andre hu kahon kiya mara kol hakol-hakol, pe tumbang hu andre hu kasarayah kenon pe pohon para kol. ¹² Pe pwan koluw mepo kunikiy kinna kili Aparaham pe Yisak; mahapo andre kuhungini wou kiyaliy, kiyasura ndrayem hu kamulan i.” ¹³ Pwen Ngindrai iwong iya kili Yakop iro kol ara ihipwen, pe itali yiy pe imui iya paingan.

¹⁴ Pwen Yakop isondritiyani pat sih niwen pe itilingi ndruru wain pe ndraikei para holip iya ndritan tehe yukyuk. ¹⁵ Ngindrai iwong iya kili Yakop iro kol ara, pwen pe Yakop ipohowe ngala kol ara Petel.**

¹⁶ Pwen Yakop iyapolo yowen hu ara hutali Petel pe huyau huya kol Eparat. Huro tokai ndron pe Rahel ihingotou iyata mbunah para nakimwalahiy kiyatan, pe ihingorowe ngandran ara namandran iya. ¹⁷ Pe tandrohonga irohingorowe ngandran, pe pihi yondrop tan ipwai iyatan ipa, “Mbunanoh; norum iye ara kamai yi.” ¹⁸ Pwen Rahel pakeh nakimat pe ngohan hape iron-dron pe iyoh ngala mbunah ara, Penoni††. Hapeko iyamulan taman iyoh ngalan Penyamin.‡‡

¹⁹ Pwen Rahel imat pe huroni yiy iro Eparat ngilse sai pakeh kol Petlehem. ²⁰ Tandrohongan ara Yakop isondritiyani pat sih iro ara, ara irakinima ngare Rahel. Pat ara, ita ipo isa mannen mahapo.

† 35:4: Eng: oak (a type of tree); TP: diwai tambu ‡ 35:7: Hipuru & Eng: El Bethel; TP: God bilong Betel § 35:8: Hipuru: Allon Bacuth; Eng: Oak of weeping; TP: Diwai bilong krai ** 35:15: “Petel” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “numwa Ngindrai” †† 35:18: “Penoni” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “noru ukuni ngandran iya tan”; Eng: “Ben-Oni” means “son of my trouble”; TP: “Benoni” em i klostu wankain olsem dispela tok, “pikinini mi karim wantaim planti pen” ‡‡ 35:18: “Penyamin” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “noru para nimo sangin”; Eng: “Benjamin” means “son of my right hand”; TP: “pikinini bai i gat biknem”

21 Pwen hurukai huya ngilse seu niwen para Eter^{§§}, pe huya hangoh hape pe hupwili numwahu iro aliy. 22 Pwen Yisrayel irontron ara, pe Rupen imatin iyapolo Pilhah, hamou pihi paiwa nambuyu taman. Pwen pe taman Yisrayel ara ihilingi kultuw mwomwan Rupen imbusiy.

Ngala noru Yakop hu

Pe Yakop ara norun hu kamai songui pe lumou.

23 Iye ara ngala noru Leyah hu: Rupen ara ndrhou ta Yakop; Simeyon, Lepi, Yutah, Issakar, pe Sepulun.

24 Pe Rahel ara norun malmou kamai, ngala hilu ara Yosep pe Penjamin.

25 Pilhah, pihin para poya mbulya Rahel, ara norun malmou, ngala hilu ara Tan pe Naptali.

26 Pe Silpah, pihin para poya mbulya Leyah, ara norun malmou, ngala hilu ara Kat pe Aser.

Yakop ara iro Pattan Aram pe iyki hu mbunah songui pe lumou.

Yisak imat

27 Pwen Yakop imui isa kili taman Yisak iro kol Mamre. Mamre ara kolo Aparaham pe Yisak hilyen aliy mamu, pe ita pakeh kol Kiriyat Arpa. Heparon, ara koluw hupohwei ngala kol ara Kiriyat Arpa.

28 Pwen hayou ta Yisak ara iro sangat pe androlngui (180). 29 Pe iya parangoloh masih pe imat. Pe norun malmou, Esau pe Yakop, ara hiltoni yiy.

36

Ngala ndraye Esau hu

1 Pe iye ara titiye ta Esau. Pe ngalan handra ara hupohwei Etom.

2 Esau ara iyesou iya Kanaan, pe iwiri pihin hamou ngalan Atah SuElon. Elon ara yiy hamou ndramat para Hit. Pwen iyesou paiwe

pe iwiri Oholipamah SuAnah, pe Anah ara noru Sipeyon, yiy ara hamou ndramira Hipi. 3 Pwen iyesou paiwe yi, pe iwiri Pasemat SuYismayel, pe wayin hamou ara ngalan Nepayot.

4 Pe Atah ara ikuni noru Esau kamai hamou ngalan Elipas. Pe Pasemat ara ikuni norun hamou kamai ngalan Ruwel. 5 Pe Oholipamah ara ikuni norun hu kamai: Yewus, Yalam, pe Korah. Yihu ara noru Esau kamai, husarayah huro kol Kanaan.

6 Pwen Esau itine pe iwiri nambuyun hu, norun hu kamai pe pihin pe hu ndramat masih huro sura yiy, pe iyasura hu kan tan masih pe iyapolo memelit masikene mepo iro nimnim iyatahu iro pwan Kanaan, ara irakuhuyani hu masih pe huyau huya pwan hambut mwanan hape kili nalin Yakop. 7 Esau iya mawen kili nalin Yakop, paratesah, menmena hilu iyasura hu kan ta hilu ara soyon iya. Pe pwan hape ara, ara kinlahi hilu pwi. 8 Pwen Esau (Etom) iyau iya pe iyempwan kol hakol ngondron ita pahayi para Seyir.

9 Pe iye ara titiye ta Esau, tama hu Etom masih ita kol ngondron para pahayi Seyir.

10 Pe iye ara ndraye noru Esau hilu kamai malmou, ngala hilu ara Elipas noru Atah pe Ruwel noru Pasemat.

11 Pe Elipas ara, norun hu kamai mayimou ngalahu ara iye: Teman, Omar, Sepo, Katam, pe Kenas. 12 Pe Timna ara pihin hamou iya paiwa Elipas. Pe Timna ara ikuni Amalek. Yihu ara tumbu Esau husarayah iro kili Atah.

13 Pe noru Ruwel hu kamai mahamou ngalahu ara iye: Nahat, Serah, Samah, pe Missah. Yihu ara husarayah iro kili Pasemat, pihin ta Esau.

§§ 35:21: Eng: "Migdal Eder" or "tower of Eder" or "tower of the flock"

- ¹⁴ Oholipamah ara nambuyu Esau, pe norun hu ara matimou, ngalahu ara iye kene:
Yewus, Yalam, pe Korah. Oholipamah ara noru Anah, pe Anah ara noru Sipeyon.
- ¹⁵ Pe iye ara ngala ndrayer noru Esau hu, nepo husarayah pohon tahu.
Pe hu noru Elipas, mepo ndrighou ta Esau, ara husarayah pohon para pwaimwa wum hawum-hawum tahu; ngalahu ara iye:
Teman, Omar, Sepo, Kenas,
- ¹⁶ Korah, Katam pe Amalek. Yihu masih husarayah pohon, pe hu masih ara ndrayer Elipas opu, hunimnim iya kol namandran Etom. Pe yihu ara mangmbu Atah, nambuyu Esau.
- ¹⁷ Pe noru Ruwel hu, ngalahu ara iye:
Nahat, Serah, Sammah, pe Misah. Yihu sarayah pohon para pwaimwa wum hawum-hawum pe hunimnim iya kili yowehu tora Etom. Yihu ara mangmbu Pasemat nambuyu Esau.
- ¹⁸ Pe hu noru Oholipamah SuAnah, nambuyu Esau, ngalahu ara iye kene:
Yewus, Yalam, pe Korah. Yihu ara husarayah pohon para pwaimwa wum tahu hawum-hawum.
- ¹⁹ Pe yihu ndramat masih ara, ara hu ndrayer noru Esau (Etom). Yihu ara husarayah pohon para pwaimwa wum hawum-hawum tahu.

Ngala ndrayer Seyir hu

- ²⁰ Pe iye ara ndromweya ngala hu mbunah kamai noru Seyir. Yihu noru Seyir ara husarayah pohon para pwaimwa wum Hor ita kol Etom. Pe ngalahu ara iye kene:
Lotan, Sopal, Sipeyon, Anah,
- ²¹ Tison, Eser, pe Tisan. Yihu ara hu noru Seyir kamai, pe husarayah pohon para

pwaimwa wum Hor ita nondriya kol namandran Etom.

- ²² Pe noru Lotan hilu malmou kamai, ngala hilu ara iye:
Hori pe Hemam. Pe pisu Lotan hamou ara ngalan Timna.
- ²³ Pe noru Sopal hu kamai, ngalahu ara iye:
Alpan, Manahat, Epal, Sepo, pe Onam.
- ²⁴ Pe noru Sipeyon hilu malmou kamai, ngala hilu ara iye:
Aiyah pe Anah. Anah ara ngara kiro nimnim kiyatahu *tongki* ta taman Sipeyon, pe ngara kiro kol ndrohoyin. Pwen inime hu ngat ndrikou hayah ara ndran ngandrahan iho aliy.
- ²⁵ Pe noru Anah hilu malmou, ngala hilu ara iye:
Tison pe Oholipamah. Oholipamah, ara noru Anah pihin.
- ²⁶ Pe noru Tison hu kamai, ngalahu ara iye:
Hemtan, Espan, Yitran pe Keran.
- ²⁷ Pe noru Eser hu kamai, ngalahu ara iye:
Pilhan, Saapan, pe Akan.
- ²⁸ Pe noru Tisan hilu kamai, ngala hilu ara iye:
Us pe Aran.
- ²⁹ Pe hu ndramat nepo husarayah pohon para pwaimwa wum Hor, ita nondriya kol namandran Etom, ngalahu ara iye kene:
Lotan, Sopal, Sipeyon, Anah,
- ³⁰ Tison, Eser, pe Tisan.

Ngala hu kenon para Etom

- ³¹ Tandrohongan ara, hamou kintayah kenon para Yisrayel mapu, pe yihu ndramat iye ara husarayah kenon para kol namandran Etom.
- ³² Pela NdraPeyor; yiy ara isarayah Kenon para Etom. Pe hupohowe ngala kolon ara Tinhapah.
- ³³ Pwen Pela imat pe Yopap NdraSera para kol Posrah ara iwiri nokun tehe kenon.

- ³⁴ Pwen Yopap imat pe Husam para kol Teman ara iwiri nokun tehe kenon.
- ³⁵ Pe Husam imat pe Hatat NdraPetat isarayah kenon. Hatat ara iya kol Mowap para kiya popahun kiyasura hu para Mitiyan, pe irahu topwei. Pe kolon ara Apit.
- ³⁶ Pwen Hatat ara imat pe Samlah para kol Masrekah isarayah kenon.
- ³⁷ Pwen Samlah imat pe Sawul para kol Rehopot, ngilse ndran Yuparates, ara isarayah kenon.
- ³⁸ Pwen Sawul imat pe Paal-hanan NdraAktor isarayah kenon.
- ³⁹ Pwen Paal-hanan NdraAktor ara imat pe Hatar iwiri nokun pe isarayah tehe kenon iro kolon Pau. Pe nambuyu Hatar ara ngalan Mehetapel, yiy ara noru Materet pihin nondriya Mesahap.
- ⁴⁰ Pe hu ndramat iye kene ara husarayah pohon para pwaimwawum hawum-hawum ta Esau: Timna, Alpah, Yetet, ⁴¹ Oholipamah, Elah, Pinon, ⁴² Kenas, Teman, Mipsar, ⁴³ Maktiyel, pe Iram. Yihu sarayah pohon para kol Etom.
- Pe Esau ara tumbuho Etom masih. Pe aro ara ndraye Etom hu masih husarayah pohon para pwaimwawum hawum-hawum pe kolohu hakol-hakol.

37

Nali Yosep hu ndrina hu ilokuh tan

¹ Yakop ara iro pwan Kanaan, kolo taman Yisak mepo koluw impwan aliy.

² Iye ara titiye ta Yakop pe norun hu.

Yosep ara mawihou, pe hayou tan ara iro songui pe andrtoyoh. Yiy iro nimnim iyatahu sipsip pe meme iyasura nalin hu, yihu noru Pilhah pe Silpah, pihin malmou ta taman. Pe Yosep ara ngara kiya nese ndrainga taman kiya mwomwan ata nalin hu.

³ Yakop, ngalan handra Yisrayel, yiy ngara ndriyan kimbuluhi Yosep namandran iya, iyata norun hu masih; paratesah, tandrohonga tinan imwalahiy iyatan ara Yisrayel kinna parangoloh pwen. Pwen pe imangsani koyau hamou lahayen iya, iro manne koyun iya niman pe iya hapwen iya ndrikan, pe inowi norun Yosep iyaliy. ⁴ Nalin hu hunimei tehe tamahu ara ndriyan imbuluhi Yosep pwokeyan iya, iyatahu masih. Pwen pe ndrinhahu ara ilokuh namandran iyatan, pe yihu konohowong hiyan kinna tan pwi.

⁵ Lang sih Yosep inihinih pe yiy itiyaniy iyata nalin hu, pe ndrinhahu ara ilokuh namandran iya, iyatan. ⁶ Yosep ipwai iyatahu ipa, "Wawu kahalingi nihinih to namu. ⁷ Worou masih tora piyang hambut tu tora was wit. Pwen wit to hapus ara itatine imwonen pe atawawu ara irahakowa wit to pe pelehu iwayu isa kili wit to."

⁸ Pe nalin hu ara huhilingi yiy, pe hupwai iyata Yosep hupa, "Wou ata lohonganiny para asarayah kenon, pe animnim kisa towu pe yowu kaya pwandrendres tam, ndre?" Pwen ndrinhahu ara ilokuh iyatan, paratesah, iwong iyatahu iya nihinih tan.

⁹ Pwen iyamulan Yosep inihinih paiwe pe yiy itiyaniy iyata nalin hu ipa, "Yo unihinih pe unime paramwandrai, walah, pe hu piri songui pe sih, ara hutukuruhu isa kili yo."

¹⁰ Yosep itiyani nihinih tan iya kili taman pe nalin hu. Pwen pe taman ipwayi yiy ipa, "Ara sehe nihinih ndrokonan? Apa ndre yo, pe tinam, pe nalim hu masih katukuruhu kisa kili wou, ndre?" ¹¹ Pwen nalin hu, ara hundrangis iyatan. Hapeko taman ara ilohongani hu nihinih tan iro manau payan.

Yihu Yismayel huwiri Yosep iya Yisip

¹² Porosih aro, nali Yosep hu huya kol Sekem para kaya hang hu sipsip ta tamahu. ¹³ Pe Yisrayel ipwai iyata Yosep ipa, “Nalim hu kanna hang hu sipsip kinna sahin iya pwen te kol Sekem. Yo ulohongani para aya nimnim kiyatahu.”

Pe Yosep ipa, “Hiyan, Tomo; andre kuya.”

¹⁴ Pe taman ipwai iyatan ipa, “Wou aya nime nalim hu, pe hu sipsip torou; ara hu tora hiyan ndre pwi? Wou aya nime hu, pe amui asa nese ndraingo.” Pwen Yisrayel ipwandrisa Yosep iya yau Pwenten Heporon pe iyerikai ipoo iyarayah iya kol Sekem.

¹⁵ Pe yiy iho mwakaiye sahin ara, pe ndramat hamou inime yiy pe isike yiy ipa, “Wou ata kah tesah ndrokonan?”

¹⁶ Pe Yosep isomwiy ipa, “Yo uropo kah nali hu. Ilahi para apwai kisato hape aleheh hu tora hang sipsip tahu yaliy?”

¹⁷ Pe ndramat ara ipwai iyatan ipa, “Yihu kantali kol aripo. Uhulingi huwong pe hupa, ‘Tukaya kol Totan.’”

Pwen Yosep iho ndruwa nalin hu pe iya nime hu huro kol Totan.

¹⁸ Yiy iho ndron mwanan pe nalin hu, ara hunime yiy iropo isa. Pwen pe nalin hu, hurawule lohonge para karayi yiy kimat.

¹⁹ Pwen yihu ro wong mwalinga hu ko, hupa, “Kanimei, ndramat para nihinih kinsa. ²⁰ Kiya tukarayi yiy kimat, pe tukapiyani yiy kiya sih ngat ita. Kamulan tukapa kan hamou mwomwan kinatingundrun pe kinyani yiy. Pe worou kanimei tesah andre kisarayah kiya nihinih atan.”

²¹ Rupen ihilingi nongnahu pe koyun isikirani Yosep pe pakispowat yiy. Pwen pe ipwai ipa, “Worou mbuna karayi yiy kimat. Konan, kimwa. ²² Worou mbuna katingundrun. Hapeko tukapiyani yiy kiya ngat sih aro ita kol ndrohoyin.

Hapeko mbuna tukambusi mwomwan kiyatan.” Rupen ilolohonge para kiwiri Yosep kimui kiya kili taman.

²³ Pwen pe Yosep iyarayah iya kili nalin hu, pe nalin hu ara humbultuwe yiy pe yihu tali koiwen iyau — koiwen mwayih mepo taman imangsaniy atan ara. ²⁴ Pwen yihu wiri yiy pe huya piyani yiy iya ngat sih, mepo ndran aliy pwi.

²⁵ Pwen yihu pakampwan para hu kanamnam pe yihu nime hu ndrayer Yismayel husa, iyasura hu *kamel* tahu. Yihu ndramat ara huyau sahin Kilyat, pe hu nakaya kol naman-dran Yisip. Hu nakaya Yisip para hu kaya sou tiken kennahu tehe muluw, koiyo, pe ndraikey mangonohon.

²⁶ Pe Yutah ipwai iyata nalin hu ipa, “Kapa worou karayi nalirou kimat pe tukakulani mwomwan torou, pwen andre tukawiri tesah hiyan ndrokonan kiyau aliy? ²⁷ Kiya, worou kaiki yiy kiya kili hu Yismayel pe yihu kasowani yiy, pe kisarayah tehe ndramat hamou para pwandrendres tahu. Pe worou mbuna kambusi mwomwan kiyatan, paratesah, yiy ara nalirou ndrokonan pe ndrayerou.” Pwen pe nalin hu, ara hupa hiyan iya nongan tehe ipwai.

²⁸ Pwen nalin hu huro wong ndron, pe hu ndramat para Mitiyan husarayah. Pwen pe nalin hu huluwi yiy iro ngat isa mawen, pe huiki yiy iya kili hu Yismayel. Yihu Yismayel husowani yiy iya kili nalin hu iya sombupat *silwa* malungui (20)*, pe yihu wiri Yosep huyau huya Yisip.

²⁹ Pwen Rupen imui iya ngat ndrikou ara, hapeko kinnime Yosep kinto aliy pwi. Pwen pe koyun isikirani nalin pe niman iya koiwen pe indrohomwiriy. ³⁰ Pe imui iya kili nalin hu pe ipa, “Yosep kinto ngat ndrikou pwi yoh! Mahapo andre kumbusi tapeh ndrokonan?”

³¹ Pwen hutingundru meme hamou pe huwiri koyau niwen pe

* **37:28:** Eng: twenty shekels of silver (about 0.2 kilogram 200 grams of silver);

lahayan ata Yosep ara pe hutumwiy iya ndreyen. ³² Pwen yihu wiri koyau mepo ndrai iro aliy ara imui iya kili tamahu pe hupa, “Yowu noni koyau hamou iye, pe animei na; ata norum ndre pwi?”

³³ Yiy ituluwaniny pe ipa, “Ara koyau ata noru kamai! Andre hamou puyap kintingundrun pe kintamuruwe yiy!”

³⁴ Pwen Yakop indrohombwiri koyau tan pe isulye yiy iya koyau para koisirai. Pe lang sih tehe sih koyun ngara kipoti norun. ³⁵ Pwen hu norun kamai pe pihin husa kili yiy para rambunmbuni tamahu. Hapeko yiy mbuwalin masih pe ipa, “Pwi yoh! Koisirai to ara andre kiro kipo kumat kasura noru.” Pwen taman irang tisingi yiy.

³⁶ Yihu Mitiyan ara huwiri Yosep huya Yisip pe Potipar isowani yiy iro kili hu. Pe Potipar ara namandran tahu makundrayen mepo ngara hu koro nimnim kiya nondriya seu namandran ta Kenon para Yisip.

38

Tamar ipwasike Yutah

¹ Porosih aro Yutah itali nalin hu pe iyau iya iye sura Hirah, ndramat hamou para kol Atullam. ² Pwen Yutah ara inime pihi Kanaan hamou pe iwiri yiy iya nambuyun pe iro sura yiy. Pihin ara, ara noru ndramat hamou ngalan Suwa, yiy ndramira Kanaan. ³ Pe SuSuwa ara mapwindriyan, pe imwalahiy iyata norun kamai hamou pe iyoh ngalan Er. ⁴ Pe imwalahiy iyata norun kamai hamou paiwe, pe iyoh ngalan Onan. ⁵ Pwen SuSuwa ikuniy porosih i pe imwalahiy iyata norun kamai hamou, pe iyoh ngalan Selah. Pe Yutah iro ndron kol Kesip pe nambuyun ara imwalahiy ta Selah.

⁶ Iyamulan Yutah iwiri pihin hamou ngalan Tamar iya nambuyu norun ndrighou ngalan Er. ⁷ Hapeko Er ara, kultuwayin mwomwan

masih iya mbulmara YAPAN, pwen pe YAPAN irayi yiy imat.

⁸ Pwen pe Yutah ipwai iyata Onan ipa, “Wou aya matin kiyasura nambuyu nalim, paratesah, pwayan ipwai tehen aliy. Pwen pe kikun hamou mbunah kiya soiwi nalim.”

⁹ Hapeko Onan ara welen imai para kipo mbunah mepo norun imwonen pwi. Pwen pe yiy imatin iyasura nambuyu nalin, hapeko ndran tan ara imuw o mwaihei iya pwan, paratesah, mbuwalin para kipo soiwi noru nalin. ¹⁰ Pwen pe YAPAN inime kultuw mepo Onan imbusiy ara, ara mwomwan masih iya mbulmaran. Pwen pe YAPAN ara irayi yiy imat i.

¹¹ Pwen pe Yutah ipwai iyata mbuyu norun ipa, “Wou anna pihinau, pe amui aya kili yowem hu, pe alonge noru Selah kimandra na.” Yutah ipa toro, paratesah, inohowani norun Selah, matisan kimat i. Pwen pe Tamar ara imui iya iye suwe taman.

¹² Pe iya ndrangan niwen hape ihipwen, pe nambuyu Yutah, SuSuwa, ara imat. Pwen merei pe koisirai ta Yutah ihipwen, pwen Yutah iya kol Timnah para kiya nime hu ndramat huro sondrih yomu hu sipsip tan. Pe irikai iyapolo kowasen Hirah, ndramira Atullam. ¹³ Pwen pe ndramat hamou inese ndrainga Tamar ipwai ipa, “Tama nambuyum ara ita rikai nakiya Timnah para nakiya sondrih yomuhu sipsip tan.”

¹⁴ Pwen Tamar ara kinpahasani tehe Selah ara kinmandra kinna wihou, hapeko hu kanramwaniye para kisawiri yiy ara pwi. Pwen pe Tamar itali koiwe pihinau tan, pe indrutuhi mbulmaran iya koyau hasai, pe iya imi parasanga sai, iya pwen te Enayim. Enayim ara kol hakol ita sai iyapwen te Timnah.

¹⁵ Yutah iro rikai iropo iya, pe inime pihin ara, pe ipa ndre yiy pihin hamou para payangosai. Pe pihin ara indrutuhi mbulmaran iya koyau hasai mendreheh. ¹⁶ Pwen Yutah iya

kili yiy ngilse sai pe ipwai iyatan ipa, “Asa na, nakumatin kiyasura wou.” Pe Yutah ara, tanan tehe yiy ara mbuyu norun ara pwi yoh.

Pwen pe pihin ara ipa, “Wou naiki tesah kiya ndraimo?”¹⁷ Pwen Yutah ipa, “Yo andre kuiki noru meme hamou kisatam.”

Pe pihin ara ipa, “Kiya, arandranga hapesah kisa kili yo tehe kinimam.”

¹⁸ Yutah ipa, “Yopo, andre kuiki tesah kisatam tehe kinimo?”

Pe pihin ara ipa, “Aiki ndraimam kiyasura malkeyen kiyapolo nesem ara kisa kili yo tehe kinima talu mahapo.” Pwen Yutah iyki melit matindra ara iya kili yiy pe imatin iyasura yiy. Pe iyamulan pe pihin ara mapwindriyan.¹⁹ Pwen Yutah iya kili yiy ihipwen, pe pihin ara itine pe iyau, pe itali koyau hasai mepo iwasiy iya ndrutuha maran ara iya mawen. Pe isohongani koiwe pihinau tan imui.

²⁰ Pe Yutah irapeyani noru meme hamou iya nima Hirah para kiyaike pe kiwiri menmenan kimui. Hapeko Hirah ara kinnime pihin ara pwi.²¹ Pwen yiy isok hu ndramira Enayim ipa, “Wawu nime pihine wum para totohun mepo ngara kimpwan ngilse sai ita Enayim, ndre pwi?”

Pwen husomwiy hupa, “Hamou pihin tehen tora kinto aripo pwi.”

²² Pwen Hirah imui iya kili Yutah pe ipa, “Yo ara kunnime yiy pwi. Pe usok hu ndramira Enayim pe hupa, ‘Hamou pihin tehen tora kinto aripo pwi.’ ”

²³ Pe Yutah ipa, “Hiyan, konan. Melto masih ara kiro ndron kili yiy. Matisan hu ndramat kanime pe hu kapasimiri yolu. Pe yo ara pakurapeyani noru meme aro kiya kili yiy, hapeko aya pe yiy kinto pwi.”

²⁴ Pe iya walah maroyoh ihipwen, pwen hu ndramat hayah hunese ndrainga Yutah hupa, “Anime, mbuyungundram, Tamar, ara ipo pilah pe mapwindriyan yoro.”

Pwen pe Yutah iyki nongan pwokeyan ipa, “Akawiri yiy pe akatimwi yiy kiya mwan pe kimat.”

²⁵ Pwen lang ara yihu pakawiri yiy, pe yiy ipwanos iya kili tama nambuyun ipa, “Yo mapwindriyo ara iyata ndramat mepo melit tan iye kene. Anime nes, pe ndraiman iyapolo malkeyen iye. Melit matindra iye ara ata hiyeh ndrokonan?”

²⁶ Pwen Yutah ara iyirowe melit matindra ara, pe ipa, “Melit ara, ara ato kopu. Kultuwayin ara hiyan — pe ato ara mwomwan. Paratesah, yo kunsokomburani noru Selah, ara kinna tan pwi.” Pwen yiy kinmatin kinna sura yiy paiwe pwi.

²⁷ Pwen irahihini lang para nakimwalahiy, huyirowei tehe norun ara mwan.²⁸ Imwonen nakimwalahiy, nima norun hamou ara isa ngawan. Pwen pihiyondrop ara imbultuwe nima mbunah pe iwasi komu malikei laman iho ngondro niman. Pe yiy ipa, “Mbunah iye imu.”²⁹ Hapeko iluwi niman imui, pe nalin isa pwan imu. Pwen pe pihiyondrop ipa, “Aripo tapeh ndrokonan pe aramwaitini nalin pe asa pwan imu!” Pwen iyoh ngalan ara Peres.*³⁰ Pwen iyamulan nalin, mepo komu malikei laman iho ngondro niman ara isa pwan. Pwen pe huyoh ngalan ara Serah.†

39

Yosep iro seu ta Potipar

¹ Pe yihu kowase Yismayel huwiri Yosep pe huyaiki yiy iya Yisip. Pwen Potipar isowani yiy iro kili hu para pwandrendres tan. Potipar ara makundrayen hamou ngara kiyamu tahu makundrayen masih mepo

* **38:29:** Ngalan “Peres” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa, “ramwaitini nalin”; Eng: “Perez” means “breaking out”; TP: Long tok Hibrui dispela nem “Peres” i klostu wankain olsem dispela tok, “Brukim lain” † **38:30:** Ngalan “Serah” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa, “laman”;

ngara hu koro nimnim kiya seu ta kenon.

² Hapeko YAPAN ara irosura Yosep, pe melit masih Yosep iro mbusiy iya suwe Potipar ara irayah hiyan o. ³ Pe Potipar ara inimei tehe YAPAN irosura Yosep, pe melit masih iro mbusiy ara ngara kisarayah hiyan o. ⁴ Pwen pe Potipar ara, welen iso iyata Yosep. Pwen pe yiy iyki Yosep iro mu iya pohombulen, para maran kiro suwen pe kiro kili meltan masih. ⁵ Iro tandrohonga Yosep irayah pohon para wum ta Potipar pe iro nimnim iya meltan masih, pwen YAPAN itoholi Potipar, paratesah, Yosep irosura hu. Pe YAPAN itoholi melit masih para seu, piyang, pe menmena Potipar masih. ⁶ Pwen tehen tora ko Potipar iyki melit tan masikene iro pahandra pwokere ta Yosep para maran kiro aliy. Pe Potipar ara kinho lohongani melit masih iro nondriya seu pwi, paratesah, melit masih ita nima Yosep, pe Potipar ara ngara kilohongani anan-drinan o.

Yosep ara solopwereyin iya pe mbulmaran ara lahayen iya. ⁷ Pe iyamulan hape nambuyu Potipar maran ilimiri Yosep pe inamili yiy, pwen ipwai iyatan ipa, “Asa matin kasura yo.”

⁸ Hapeko Yosep ipa pwi iya nongna nambuyu Potipar, pe ipa, “Animei; namandran ato ara iyki melit masih para seu iye, ara iripo pahandra pwokere to ko. Pe yiy ara ngara kinho lohongani meltan masih ara pwi. ⁹ Yo ko ara mangolo tehe yiy o, urupo seu iye. Pe yiy ipa hiyan sato para moro kiro kene melit masih iripo seu, hapeko wou opu, kinpa hiyan sato para kumatin kisa suram pwi. Tehen tapeh ndrokonan pe andre kumbusi kultuw ara? Ara kinna mwonen kinna mbulmara Ngindrai pwi.” ¹⁰ Pe lang sih tehe sih pihin ara ngara kisike Yosep para kimatin kiyasura yiy. Pe ngara kipwahihiri yiy, hapeko Yosep ara kinho hilingi yiy pwi, pe kinmatin kinna sura yiy

pwi. Pe kinohopo kinna pakeh kili yiy pwi masih.

¹¹ Pwen lang sih Yosep iya nondriya seu para kiyapo mbulen, pe lang ara hamou ndramat para poya mbulen ara kinto seu pwi. ¹² Pwen pe nambuyu Potipar isa pe imbul-tuwe koyau ta Yosep, pe ipwai ipa, “Asa matin kapolo yo.” Hapeko iwop iya ngawan, pe itali ndrohan ara iro ndron niman.

¹³ Nambuyu Potipar inimei tehe Yosep ara itali ndrohan pe iwop iya ngawan. ¹⁴ Pwen pe yiy iyoh iya kili hu ndramira mbulen para seu ipa, “Akanime iye na! Ndramira Hipuru mepo nambuyu iwiriy isa iripo seu ara imbusi mwomwan isa torou. Yiy isa kili yo nondriya seu pe ipa yo kumatin kiyasura yiy. Hapeko uwayeh pwokeyan iya. ¹⁵ Pwen ihilingi uwayeh pe iwop iya ngawan pe iyki ndrohan o ara iro ndron ndrahaso.”

¹⁶ Pwen nambuyu Potipar iwiri ndroha Yosep ara iro ndrahasan ipo namandran tan isarayah isa seu. ¹⁷ Pwen yiy itiyani titiye masih ipa, “Ndramira Hipuru para mbulyam mepo awiriy isa pe iropo po mbulen, ara isong isa seu pe isike yo. ¹⁸ Hapeko yo uwayeh pe yiy iwop iya ngawan, pe iyki ndrohan o ara iro ndron ndrahaso.”

¹⁹ Potipar ihilingi nongan masih mepo nambuyun itiyaniy iyatan, pwen pe ndrinan ara ilokuh. ²⁰ Pwen namandran ta Yosep ara iwasi yiy, pe iwiri yiy iya kou ta kenon nepo hu ndramat para tandroindroi huro aliy. ²¹ Hapeko YAPAN ara irosura Yosep i, pe itoholi yiy. Pwen pe namandran tahu makundrayen para nondriya kou ta kenon ara welen iso iyata Yosep. ²² Pwen pe iyki Yosep ara iromu iyatahu ndramat para tandroindroi mepo huro nondriya kou, pe iro nimnim iya melit masih mepo ngara kirayah kiro nondriya kou. ²³ YAPAN ara irosura Yosep pe isop-wat yiy, pe melit masih Yosep iro mbusiy ara irayah hiyan opu. Pwen

pe namandran tahu makundrayen mepo ngara kiro nimnim kiya nondriya kou, ara kinoho lolohonge kiya hapesah pwi, paratesah, Yosep ngara kiro mbusi melit masih ara irayah hiyan o.

40

Yosep ipohowe nondriya nihinih

¹ Iya ndrangan niwen hape, pe ndramat ngara kiro nimnim kiya ndrunu *wain** ta Kenon para Yisip pe ndramat mepo ngara kiro nimnim kiya ndrina nohun ta kenon, ara hilu mbusi melit handra mwomwan, pe kenon welen ara imai ta hilu. ² Pe yiy ara ndrangan ilokuh ta hilu ndramat namandran ara — hamou ngara kiro mu para yukiya *wain* ta kenon, pe hamou ngara kiro mu para mbusiya ndrina nohun ta kenon.† ³ Pwen pe huiki hilu iya nondriya kou. Kou ara, ara ita nondriya seu ta pohon tahu makundrayen mepo ngara hu koro nimnim kiya seu ta kenon. Kou ara ko, ara Yosep iro aliy yi. ⁴ Pe namandran tahu makundrayen ipwai iyata Yosep para maran kiro ta hilu ndramat ara. Pe yihu ro nondriya kou ara ndrangan niwen hape.

⁵ Iro nondriya ping sih, hilu ndramat mepo hilro nimnim iya *wain* pe ndrina nohun ara hilu malmou kene hilu nihinih. Pe nihinih ta hamou ara handra pe ta hamou ara handra.

⁶ Pwen Yosep isa kili hilu mandroulang pe inime saiyanu hilu tehe hilu lomwa. ⁷ Pe isike hilu ipa, “Walu hisah, mara walu isuwas yesah?”

⁸ Pe hilu somwi hilpa, “Ehe, yolu malmou kene ara yolu nihinih, pe kinlahi hamou ndramat iripo iye kitiyani ndroyi nihinih tolu pwi.”

Pwen Yosep ipwai iyata hilu ipa, “Ngindrai opu ngara kipwaingani ndroyi nihinih. Kiya, walu kitiyani nihinih ta walu kisa kili yo.”

⁹ Pwen pe ndramat ngara kiro nimnim kiya *wain* ta kenon ara itiyani nihinih tan ipa, “Yo ara unihinih pe unime mwisi *wain* hakou mandrandran iyapolo yowin isa iho mbulmoro. ¹⁰ Pe *wain* ara ndrangan matindra, pe kaimbuwen husarayah, pe indrou pwi iyki nonowen pe hupwai pe sangin ipep iho aliy. ¹¹ Pwen umbultuwe pweniu ta kenon; pe uwiri mbuwa *wain* pe upisa ndrangan iyaliy pe uikiy iya kili yiy.”

¹² Yosep ipa, “Ndroyi nihinih tam ara ipa toro: ndrangan matindra ara iranonyani lang maroyoh. ¹³ Andre kiho nondriya lang maroyoh, kenon ara andre kiwiri wou aya mawen nondriya kou pe kiyki wou amui aya mbulyam koluw aro aliy. Pe wou andre aroyuk pweniu para *wain* kiya nima kenon tehe koluw ngara aro mbusiy. ¹⁴ Hapeko alohongani yo, kapa melit masih kisarayah hiyan kisa kili wou; pe koyum kisikiranu yo, pe apwai kiyata kenon para kisa wiri yo kuya mawen nondriya kou aro. ¹⁵ Mamu kinna hu ndramat huluwi tarahani yo uro pwan tahu Hipuru pe usa uropo kol iye; pe yo kunmbusi handra kultuw mwomwan pwi, hapeko huiki yo ko mwaihei usa nondriya kou aro.”

¹⁶ Pwen ndramat imu tahu para timwa ndrangan nohun ihilingi ndroyi nihinih ta ndramat para mbulya *wain* ara mwayih iya. Pwen pe ipa, “Yo unihinih i. Pe yo ara unime i tehe ukuni keyeh matihat iro poyo ara ipep iya ndrangan nohun. ¹⁷ Keyeh sahat iro ndrangan masih ara ipep iya ndrangan nohun handra-handra mepo kenon ngara kinamilyi. Hapeko hu norukan husa pe huroiniy.”

¹⁸ Pwen Yosep ipa, “Ndroyi nihinih tam ara ipa toro: Keyeh matihat ariya iranonyani lang maroyoh.

¹⁹ Kiho nondriya lang maroyoh

* **40:1:** Eng: wine † **40:2:** Eng: the chief cupbearer and the chief baker of the king of Egypt; TP: man i save lukautim *wain* bilong king wantaim man i bosim haus bret bilong king

kenon andre kiwiri wou asa mawen, pe yihu andre kandrusuwam! Pwen yihu andre kandruyani nombuwem kiho ndrungak mandra pahut, pe hu norukan andre kasa pe kainiy.”

²⁰ Pwen lang maroyoh ara, irahihini lang para Kenon para Yisip kipwesani lengen mepo tinan imwalahiy iyatan. Pwen pe ipo yon sih iyatahu ndramat para poya mbulyan. Pe ndramat para mbulya ndrina nohun pe ndramat para mbulya *wain* ara huwiri hilu sa ngawan iro mbulmara hu ndramat namandran masih para poya mbulya kenon. ²¹ Pe kenon iwiri ndramat para mbulya *wain* tan ara imui iya mbulen tan mamu iro aliy. ²² Hapeko iwiri ndramat para timwa ndrina nohun ara pe huwasi yiy iho ndrungak mandra pahut. Pwen tehen ara ko, ndroyi nihinih ta hilu kinsarayah imwonen tehe Yosep kintiyaniy kinnata hilu.

²³ Hapeko ndramat para mbulya *wain* ara kinlohongani Yosep pwi, pe koyun ara irut tan masih.

41

Yosep itiyani ndroyi nihinih ta Kenon ta Yisip

¹ Hayou malwoh kinhipwen, pe iyamulan Kenon para Yisip ini-hinih tehe iro tine ngilse Ndran Nayil. ² Pe inime hu mbulmwakau manandrtimou ara yihu ro ndran pe husa paingan pwaki ndran, pe huroyan ndromwindriu. Yihu mbulmwakau ara husai pe lahayani iya, pe nombuwehu ara imuh. ³ Pwen hu mbulmwakau manandrtimou i ara husarayah mulan huro ndran husa paingan, pe yihu ara ndrui-ndruwihu ko, pe sangihu ara imwiling. Yihu sa pe huro tine iyasura hu mbulmwakau para mamu, pe huro ngilse Ndran Nayil. ⁴ Pwen hu mbulmwakau mepo ndruiwihu ko, ara huini topwe hu mbulmwakau mepo nombuwehu

imuh pe isai ara. Kenon inime nihinih ara ihipwen pe itine.

⁵ Pwen pe imatin porosih i pe inihinih paiwe. Pe inime pele mbuwa youyou manandrtikou ara hu masih huro wule pweye pele hakou o. Pe mbuwa youyou ara hupwai mwayih, pe hurayah namandran pe lahayani. ⁶ Pwen iya mulan hape yi, pe pele mbuwa youyou manandrtikou husarayah i; pe nimnim tahu pele mbuwa youyou ara, ara tehe ngandraha nohai iro kol pwosowen kintimwi hu masakene. Pe huiki mbuwahu ara hurayah mendreheh o. ⁷ Pe pele mbuwa youyou mepo mendreheh masih ara, huro pe hundrimi hu mbuwa youyou mepo mbuwahu namandran. Pwen kenon ara itine pe ipahasaniy tehe inihinih.

⁸ Pwen mandroulang ara iro pe ilolohonge soyon iya. Pwen iyoh hu ndramat para lohonge hiyan para kol Yisip — yihu ndramat mepo ngara hu karakau. Pwen itiyani nihinih tan iya kili hu para yihu katiyaniy, hapeko hamou tahu kinlahiy para kitiyani ndroyi nihinih tan pwi.

⁹ Pwen pe ndramat iro mu para yukiya *wain* ta kenon ipa, “Yo mepo andre kupohopoh kiya sehe melit ukose iyaliy. ¹⁰ Wou koluw ara ndrnam ilokuh to pe ta ndramat mepo para timwa ndrina nohun. Pwen pe aiki yolu ya yolu ro nondriya kou kili pohon tahu makundrayen mepo ngara kiro nimnim kiya nondriya seu tam. ¹¹ Pwen ping sih yo pe yiy yolu nihinih, pe nihinih to ara handra pe atan ara handra. ¹² Pe wihou hamou para Hipuru ara irosura yowu. Yiy ara ndramat hamou ngara kiropo mbulen nondriya seu ata pohon tahu makundrayen. Pe yolu tiyani nihinih tolu, pe yiy itiyani ndroyi nihinih isato pe ata ndramat para timwiya ndrina nohun ara. ¹³ Melit masih itiyaniy ara isarayah tehe itiyaniy opu — tehe yo ara umui

usa mbulyo, pe yiy ara hundruiyani yiy.”

¹⁴ Pwen kenon ipwai iyatahu ndramat para mbulyan, pe huya wiri Yosep iro nondriya kou isa mawen. Pwen Yosep irasingi yiy pe isulyani koiwen, pwen isa mbulmara kenon.

¹⁵ Pe kenon ipwai iya kili yiy ipa, “Yo ara unihinih pe kinlahi hamou para kitiyani meresaya nihinih to ara pwi. Yo ara uhulong tehe ngara wou ahalingi nihinih pe alahiy para aratiyani ndroyin.”

¹⁶ Pwen Yosep ipa, “Yo ara kunlahiy para kumbusi hapesah pwi, hapeko Ngindrai opu ara andre kipwaingani topwe nihinih tam masih mepo ata lohonganiy.”

¹⁷ Pwen kenon ipa, “Yo unihinih pe unime utatine ngilse Ndran Nayil. ¹⁸ Pwen pe unime hu mbulmwakau manandrtimou, huro ndran pe husa paingan pwaki ndran pe huro yan ndromwindriu. Yihu mbulmwakau ara husai pe lahayani iya pe nombuwehu ara imuh. ¹⁹ Pwen hu mbulmwakau manandrtimou i husa paingan, ara ndruwi-ndruwihu ko pe sangihu ara imwiling. Yo ara kunoho nime hu mbulmwakau tehen tora koro Yisip pwi. ²⁰ Pe hu mbulmwakau nepo ndruwi-ndruwihu ko ara huini hu mbulmwakau mepo nombuwehu imuh ara. ²¹ Hapeko iyamulan para huyani hu topwei, kinlahi hamou para kiyirowei pwi; nimnim tahu ara iro manau nokuhu tehe mamu. Pwen usa tine.

²² Pe yo unihinih porosih i, pe unime pele mbuwa youyou manandrtikou ara hu masih huro wule pweye hakou o. Pe mbuwa youyou ara hupwai mwayih, pe hurayah namandran pe lahayani. ²³ Pwen iyamulan hape yi, pe pele mbuwa youyou manandrtikou isarayah i, pe nimnim tahu pele mbuwa youyou ara, ara tehe ngandraha nohai iro kol pwosowen kintimwi hu masikene. ²⁴ Pwen pe pele mbuwa youyou mepo mendreheh masih ara

hundrimi hu mbuwa youyou mepo mbuwahu namandran.

Yo utiyani nihinih to aro iya kili hu ndramat para takau, hapeko hamou tahu kinlahiy para kitiyani ndroyi nihinih to pwi.”

²⁵ Pwen Yosep ipwai iyata kenon ipa, “Nihinih malndra kene ndroyi hilu ara handra kopu. Ngindrai ara ipwainganiy isatam sehe melit yiy nakimbusiy. ²⁶ Pe hu mbulmwakau manandrtimou ara iranonoyani hayou manandrtoyoh; pe hu pele mbuwa youyou manandrtikou ara tehen aliy opu. Nondriya nihinih malndra kene ara ipwaingani melit handra ko. ²⁷ Pe hu mbulmwakau manandrtimou pe iyasura pele mbuwa youyou manandrtikou iro ngawan o pe ngandraha nohai itimwi, ara iranonoyani hayou manandrtoyoh andre song namanandran kisarayah.

²⁸ Kiya, tehe upwai satam — - Ngindrai ara ipwainganiy isatam sehe melit yiy nakimbusiy. ²⁹ Nondriya hayou manandrtoyoh ara, andre anandrinai kisarayah soyon iya kiro kol Yisip masih. ³⁰ Hapeko kiya mulan, andre song namandran kisarayah nondriya hayou manandrtoyoh i; pe hu hayou isarayah hiyan mamu ara, andre koyumowu kimayit aliy. Song ara andre kipwalngani kol pwan masih. ³¹ Yihu ndramat masih andre koyuhu kirut hu hayou hiyan kanna mepo anandrinai soyon iya isarayah iro aliy, paratesah, song nakisarayah kamulan ara nakirayah namandra-namandran iya pe andre kipwalngani kol masih. ³² Pe nihinih tam kinsarayah malndra ara, paratesah Ngindrai kinlohonganiy pwen tehe nakimbusiy, pe yiy andre kimbusiy ndrokonan. Pe iyinganiy tehe kindrou pwi melit ara andre kisarayah.

³³ Pe mahapo ara, hiyan para wou akah hamou ndramat mepo lohongan hiyan, para kiro nimnim kiya kol namandran Yisip. ³⁴ Pe

wou arakinima hu hayah ndramat hukasarayah pohon para kol hakol-hakol para nondriya kol namandran. Pe nondriya hayou manandrtoyoh mepo anandrinai kisarayah soyon iro aliy, pwen andre yihu ndramat huro mu iya pohombulen ara andre hu kawiri piyang hasai iro nondriya piyang mayimisai tahu ndramat masih.³⁵ Yihu ndramat hu kaya mu para poho mbulen ara, hu kambultani anandrinai masih kiyawule nondriya hu numwa anandrinai ta kenon. Pe hu koropo mbulen kiya pahandram pe hu karawurani mbuwa youyou handra-handra pe hu kaikiy kiya wum namandran kiro kol hakol-hakol para anandrinai.³⁶ Pe anandrinai ara, ara andre yihu kaikiy kiro. Pe kiro mwonen hayou manandrtoyoh para song kisarayah kiro Yisip, pwen andre hu ndramat masih andre kanmat kinna mundruwai pwi.”

Kenon iyki Yosep iro nimnim iya kol namandran Yisip

³⁷ Pwen Kenon para Yisip iyasura hu ndramat namandran huya mu para poho mbulen, yihu hilingi nongna Yosep pe hupwes iyaliy.³⁸ Pe kenon isok yihu ipa, “Worou andre tukakahi hiyeh hira ndron? Mwoiwa Ngindrai ita kili ndramat iye ko.”

³⁹ Pwen kenon ipwai iyata Yosep ipa, “Ngindrai ara kinpwaingani melit masih kinsa kili wou; pwen hamou ndramat waison pe lohongan hiyan para kiratiyani melit kiwayis tehe wou ara kinto iye pwi.⁴⁰ Yo andre kuiki wou aya mu para kol namandran iye, pe andre hu ndramiro masih hu korō hilingi wou o. Melit masih ita pahandram, pe ngolo ko ara iyerahin kili wou.”

⁴¹ Pwen kenon ipwai iyata Yosep ipa, “Yo mahapo uiki wou aro yapane kol namandran Yisip.”⁴² Pwen

kenon ite pwenah iro ndrakupwen-iman, pe iykiy iya ndrakupwenima Yosep. Pwenah ara, ara kinima kenon iyeraliy. Pe kenon inowi Yosep iya koiyau lahayana iya, pe iyki sowiy hasou humbusiy iyau *kolt*^{*} pe inosi Yosep iyaliy.⁴³ Pwen iwiri *karis* hakou mepo iho mulan iya atan ara isa, pe iykiy iya kili Yosep pe iho saisai iyaliy.[†] Pe hu ndramat huro mu kili yiy ara huyoh hupa, “Akaya mawen sai!” Iya lohonge aro ko kenon iyinganiy tehe Yosep kinsarayah yapane kol Yisip.

⁴⁴ Pe kenon ipwai iyatan ipa, “Yo ko ara kenon; hapeko kinlahi hamou ndramat iripo Yisip kimbusi handra melit kiya lohonge tan o mwaihei ara pwi. Kapa hiyeh nakimbusi sehe melit ara andre kisok wou kimu.”⁴⁵ Pe kenon ipohowe ngala Yosep handra Sapenat-Paneyah, pe iyki Asenat SuPotipera iya nambuyun. Potipera ara, yiy hamou *pris* para nondriya kol namandran Heliyopolis.

⁴⁶ Pwen Kenon para Yisip iyki mbulen iya kili Yosep ara, ndrohonga hayou tan iro matingui. Pwen kenon iro pe Yosep irikai iya kene nondriya kol masih para Yisip.⁴⁷ Iro manne hayou manandrtoyoh anandrinai isahapuh pe sangin ihon iya soyon iya iro Yisip.⁴⁸ Pe iro mwonen hayou ara Yosep imbultani hu anandrinai soyon iya iro pingge hamouhamou pe irawurani pe iykiy iro numwa anandrinai iro nondriya kol namandran hakol-hakol.⁴⁹ Pe anandrinai ara iya soyo-soyon iya tehe kalayeng ita poholeng. Pwen pe Yosep koyun iyarut ndromweyan.

⁵⁰ Pwen hayou para song kinsarayah mapu, pe nambuyu Yosep, Asenat SuPotipera, imwalahiyy iyata noru Yosep kamai malmou.⁵¹ Yiy ipa, “Ngindrai imbusiy, pe koyu ara irut iya nopwaran to iyapolo tomo

* **41:42:** Eng: gold chain; TP: wanpela sen gol † **41:43:** Eng: He had him ride in a chariot as his second-in-command; TP: Em i larim Josep i raun long namba 2 karis bilong king ‡ **41:51:** Ngalan “Manasseh” ara ndrungen iho pakeh kili nongan handra ipa “koyu irut”; Eng: “Manasseh” sounds like the Hebrew word for “forget”;

pe nali hu.” Pwen pe iyoh ngala norun kamai ndrihou ara Manasseh[‡] ⁵² Iyamulan para norun kopwan is-
 arayah pe Yosep ipa, “Ngindrai iyki noru hilu malmou, iro nondriya kol para nopwaran ato.” Pwen pe ipohowe ngala norun kopwan ara Eparayim.[§]

⁵³ Pe hayou manandrtoyoh para anandrinai soyon ara kinhipwen nondriya kol Yisip, ⁵⁴ pe irahihini hayou manandrtoyoh para song namandran kisarayah, tehe Yosep kinpwai. Mundruwai namandran ara iro kol hakol-hakol, hapeko anandrinai ara iro nondriya kol Yisip masih. ⁵⁵ Tandrohongan ara yihu Yisip ara humundrui. Pwen yihu rang iya kili kenon para anandrinai. Pe yiy ipwai iyatahu ipa, “Akaya kili Yosep, pe akambusi sehe melit nakipwai kisa kili wawu.”

⁵⁶ Song ara iwene kol masih, pwen pe Yosep itepe numwa anandrinai, pe hu ndramat masih para Yisip husa sou anahu anandrinai. ⁵⁷ Pe hu ndramat para kol hakol-hakol nondriya kol pwan masih ara husa Yisip para hu kasou anandrinai iro kili Yosep, paratesah song ara isilihi pe ipwalngani topwe kol pwan masih.

42

Nali Yosep hu ara huya Yisip huya sou mbuwa youyou

¹ Pwen tandrohongan ara Yakop ihilong tehe mbuwa youyou ara iro Yisip. Pe ipwai iya kili norun hu ipa, “Paratapeh pe wawu mirampwan o mwaihei pe wawuiki koisari? ² Uhulong tehe mbuwa youyou ara ita Yisip. Akayaliy pe akaya sou antou hayah. Mahin tukamat kiya mundruwai.”

³ Pwen nali Yosep hu masongui ara huya Yisip para kaya sou mbuwa youyou. ⁴ Hapeko Yakop kinpwan-
 drisa Penyamin kinna surahu pwi yoh. Yiy ara nali Yosep imwonen.

Pe Yakop ara inoh, ipa ndre matisan Penyamin kiya puhunani mwomwan kiho mwalinga sai. ⁵ Pwen noru Yakop hu ara, huya sura hu ndramat hayah mepo hu pakaya sou mbuwa youyou, paratesah, song ara kintayah iro kol Kanaan i.

⁶ Yosep ara kinrayah pohon para kol Yisip, pe iropo peheya mbuwa youyou iya kili hu ndramat masih mepo ngara hu kaya sou. Pwen pe nali Yosep hu ara husa pe hutukuru-
 ruhu pe payahu iya pwan. ⁷ Pe Yosep inime nalin hu pe iyirouwei tehe ara yihu ko, hapeko imbusiy tehe kinpahasani yihu pwi. Pwen yiy isike hu pwokeyan iya ipa, “Wawu yau aleheh?”

Pe yihu pa, “Yowu pwen te Kanaan para kasa sou anandrinai.”

⁸ Pe Yosep ipahasaniy tehe yihu ara nalin, hapeko yihu ara kanyirouwei tehe yiy ara Yosep pwi yoh. ⁹ Pwen yiy ara ilohongani nihinih tan mepo inime nalin hu husa pe hutukuruhu iya kili yiy. Pe yiy ara ipa, “Wawu ara ndramat para tandrihindrih! Wawu pakasa tuluwani nondriya kolo yowu — ipwoke ndre pwi.”

¹⁰ Pe yihu pa, “Pwi yoh, yapane! Yowu sa pahandram para kasa sou anandrinai opu. ¹¹ Yowu ara noru ndramat hamou o. Yowu ara ndramat para nongan ndrokongan opu — ndramat para tandrihindrih pwi.”

¹² Yosep ipwai iyatahu ipa, “Pwi yoh! Wawu ara pakasa tuluwani nondriya kolo yowu, mepo pwokeyan ndre pwi.”

¹³ Pe yihu pa, “Yapane, tama yowu ara hamou o, yapane kol Kanaan. Pe yowu norun kamai ara songui pe lumou. Nali yowu hamou ara kinto pwi, pe nali yowu kopwan ara mawihou o pe kinyera ndron sura tama yowu.”

¹⁴ Pwen Yosep ipwai iyatahu paiwe ipa, “Nongno tehe kunpwai mamu

§ 41:52: Ngalan “Eparayim” ara ndrigen iho pakeh kili nongan handra ipa “iyki maporoluwoh”; Eng: “Ephraim” sounds like the Hebrew for “twice fruitful”; TP: Long tok Hibru “Efraim” i klostu wankain olsem dispela tok, “Givim pikinini”

ara; wawu ara ndramat para tandrihindrih! ¹⁵ Mahapo upahasani sai para kupakarawani wawu. Yo upwai ndrokongan iya ngala Kenon para Yisip andre wawu kaniyau pwi, kipo nali wawu kopwan ara kisa iye. ¹⁶ Hamou ta wawu kiya pe kiwiri nali wawu kopwan kisa. Pe wawu masih ara akaya pe koyoro nondriya kou, pe yowu andre kakahiy tehe nongan ara ndrokongan ndre pwi. Kapa yowu kakahi nongan ara pwasoyou, pwen upwai ndrokongan iya ngala Kenon para Yisip, wawu ara ndramat para tandrihindrih.” ¹⁷ Tehen torako, yiy iyki hu huro nondriya kou ipo lang maroyoh.

¹⁸ Pwen pe lang maroyoh ihipwen, pe Yosep ipwai iyatahu ipa, “Kapa akayau ndruwa nongno, andre wawu koro hiyan, paratesah, yo ara ndramat hamou ngara kunoh ta Ngindrai. ¹⁹ Kapa nongna wawu ara ndrokongan, pwen hamou ta wawu ara andre kiro ndron nondriya kou. Pe wawu masih akakuni mbuwa youyou ta wawu pe akayaikiy kiya kili hu kontora wum mepo hu tora mundrui. ²⁰ Akaya pe akawiri kopwan ta wawu kisa kili yo. Pwen andre kupahasaniy tehe wawu wong ndrokongan, pe andre kumbusi wawu kanmat pwi.”

Pe yihu ara hupwes iya nongnan. ²¹ Pe hamou iro pwai iyata hamou hupa, “Animei, koluw tumbusi mwomwan iya kili nali tou. Pe worou tunime yiy irang pe iyoh worou para tukasopwat yiy, hapeko tukanhilingi yiy pwi. Kapa sehe mwomwan kisarayah kiltou, ara isulyani mwomwan torou opu.”

²² Pe Rupen ipwai ipa, “Yo kunpwai kinsa ta wawu tehe wawu ara mbuna kambusi mwomwan kiyata wihou ara; hapeko wawu kanihilingi yo pwi yoh. Pwen pe worou mahapo turopo wiri nopwaran ara iyau kimat tan.” ²³ Yosep ara iro hilingi nongna nalin hu, hapeko yihu tanahu tehe Yosep iro hilingi hu ara

pwi yoh, paratesah, Yosep ngara kiwong kiya nongna kol tahu Yisip, pe ndramat hamou para tapaiwe iro tapaiwani nongnan imui iya kili nalin hu.

²⁴ Pwen pe Yosep ara itali hu iya mawen pe iya rang. Irang ihipwen, pwen imui iya kili hu pe iwong iya kili hu ndramat para mbulyan, pe humbultuwe Simeyon pe huwasi yiy iro mbulmara nalin hu.

Nali Yosep hu humui huya Kanaan

²⁵ Pwen Yosep ipwai iyatahu ndramat para poya mbulyan para hu kanihi mbuwa youyou kiya ndropwa nalin hu masih. Pe ipwai iyatahu para hu kaiki singayai ta hamou-hamou ara kimui kiya ndropwahu imwonen, pe kayuk anandrinai para sohoya hu yi. Pwen hu ndramat para poya mbulya Yosep humbusi melit masih tehe ipwai. ²⁶ Pwen nalin hu huiki mbuwa youyou mepo husou ara iya ndrita hu *tongki* tahu pe huyau.

²⁷ Huro rikai huro rikai huya ipo kol iya ping tahu. Pwen hungoh huro aliy para hu kamatan. Pwen hamou tahu ara inik ndropwan pe pakiyuk anandrinai kiyata *tongki* tan, pe inime singayai tan ara iro mara ndrop. ²⁸ Pwen iyoh iya kili nalin hu ipa, “Singayai to ara imui isa kili yo yi. Akanimei, iripo mara ndropwo.” Pwen yihu ara hunimei pe nerehu imama pe hunoh turut. Pe hamou iro pwai iyata hamou ipa, “Aripo sehe melit Ngindrai imbusi isa kili tou eh?”

²⁹ Pwen huyarayah huya kili tamahu iro Kanaan, pe hunese ndraingan iya melit masih kinrayah kili hu. ³⁰ Hupa, “Tomo, ndramat imu iya pohon tahu Yisip ara, iwong pwokeyan iya isa kili yowu ipa, ‘Wawu ndra pakasa tandrihindrih kisa koloyowu?’ ³¹ Pe yowu pa, ‘Yowu ara ndramat para tandrihindrih pwi yoh, yowu ara ndramat para nongan ndronkonan o. ³² Tama yowu ara hamou o. Pe yowu norun kamai ara yowu songui pe lumou.

Nali yowu hamou ara kinto pwi, pe nali yowu hamou ara kopwan kinyera ndron Kanaan kili tama yowu.'

³³ Pwen pe ndramat namandran ara ipwai ipa, 'Kiya, kapa wawu pwai ndrokonan, pwen hamou ta wawu ara andre kiro. Pe wawu masih ara akakun mbuwa youyou pe wawu kayau kaya kili hu ta wawu mepo hu kontora mundrui. ³⁴ Akaya pe akawiri nali wawu kopwan kisa kili yo. Pwen pe andre kupahasaniy tehe wawu ara ndramat para tandrihindrih pwi, wawu ara ndramat para nongan ndrokonan. Pwen andre kuiki nali wawu kimui kisa kili wawu, pe wawu andre koro tikai kol iye kiya lohonga wawu ko.' "

³⁵ Pwen hu masih ara pakarayuwani ndropwahu namandran pwi, hunime ndropwa singayai mendreheh ta hamou-hamou iro pohomara ndropwahu sahat-sahat. Pwen yihu yapolo tamahu ara hunime pe hunoh. ³⁶ Pwen tamahu ipwai iyatahu ipa, "Wawu mbusi tehen tora pe kunpiyani noru hilu. Yosep kinto pwi; Simeyon kinto pwi; pwen nahapo nakawiri Penyamin kiya yi. Melit masih ara iraporuwi yo!"

³⁷ Pwen Rupen ipwai iya kili taman ipa, "Kapa yo kunsaiiki Penyamin kinmui kinsa kili wou pwi, pwen wou atingundru noru hilu kamai malmou ara kaya soiwin. Aiki yiy kisa kili yo pe andre kiro pahandra pwokere to; pwen andre yo kusaiki yiy kimui."

³⁸ Hapeko Yakop ipa, "Noru ara andre kinna sura wou pwi. Nalin hamou kinmat pe yiy hamou o ara iripo ndron. Yo ara kunna parangoloh pwen, pe matisan hapesah kisarayah kili yiy kiho mwalinga sai, pwen andre kiyki ndriyang kisa kili yo pe andre kumat."

43

Nali Yosep hu ara humui huya Yisip huyasura Penyamin

¹ Pwen song iro Kanaan ara irorayah namandran iya, ² pe Yakop hu norun ara huini topwe mbuwa youyou nepo hukun mamu iro Yisip isa. Pwen tamahu ipwai iya kili norun hu ipa, "Akamui kaya pe akayasou antou hayah mbuwa youyou paiwe."

³ Pwen pe Yutah ipwai ipa, "Yapane Yisip ara ipwai tisingiy isa kili yowu, tehe yowu ara kanlahiy para kayarayah kaya mbulmaran o mwai-hei pwi, kipo yowu kawiri nali yowu kopwan kiyasura yowu. ⁴ Kapa apa hiyan para nali yowu kirikai sura yowu, pwen andre yowu kaya sou anandrinai tam. ⁵ Hapeko kapa anyiki yiy kinsa sura yowu pwi, andre yowu kanna pwi, paratesah, ndramat ara ipwai isa kili yowu ipa, 'Kapa nali wawu kinsa sura wawu pwi, pwen andre kunnime wawu pwi.' "

⁶ Pwen Yakop, ngalan handra Yisrayel ara, isikei hu ipa, "Paratesah pe wawu pwai iyata yapane kol ara tehe nali wawu hamou iripo ndron? Wawu mbusi tora pe nopwaran namandran iripo rayah kili yo!"

⁷ Yihu pwai iya kili yiy hupa, "Pe ndramat ara isoksok yowu soyon iya, ipa 'Kiya, tama wawu imirandron? Pe nali wawu hamou ita ndron?' Yiy isok yowu toro pe yowu somwi yiy o. Yowu ara, kanpahasani pwi tehe yiy andre kipa, 'Wawu kawiri nali wawu kisa.' "

⁸ Pwen Yutah ipwai iya kili taman Yisrayel ipa, "Aiki wihou ara kisa sura yo pe yowu masih kaya kileh. Pwen yowu pe wou pe noru worou hu andre kanmat pwi. ⁹ Awiri yiy kisa pe moro kiro tan. Kapa yo kunwiri yiy kinmui kinsa kili wou pwi, pwen andre kukuni nopwaran paraliy lang masih. ¹⁰ Kapa anikaituwe yowu pwi, ara yowu kanna pe kansa maporoluwoh pwen."

¹¹ Pwen tamahu, Yisrayel, ipwai iyatahu ipa, "Kapa hasai sai pwi, kiya, wawu kambusi toro: kapo hayah melit mwayih para kolorou,

pe akanihiy kiya ndropwa wawu pe akayaiki kiya kili ndramat ara tehe yukyuk. Akawiri melit masih mwayih tehe: kunan, pe ndruru kei handra-handra para katumwiy kiya mandra ndramat, pe ndraikei mangonohon layin, pe mbuwakei tehe nengei pe nangiyou.* ¹² Akawiri ndromweya singayai mandrayiluwoh kiro kili wawu; singayai mamu wawu wiri imui isa, ara kiyapolo singayai para mahapo yi; matisan hu potiriyis pe hunihiy iya ndropwa wawu. ¹³ Akawiri nali wawu pe kamui kileh kaya kili ndramat ara. ¹⁴ Pe Ngindrai Pwokeyan Masih kiyki koisirai kiya ndriya ndramat ara, para kitali nali wawu kiyapolo Penyamin hilu kamui kasasura wawu. Pe kapa noruhu masih katali yo, hiyan, hu katali yo.”

¹⁵ Pe yihu huwiri topwe yukyuk tahu ara, iyapolo singayai mandrayiluwoh, pe huwiri Penyamin iya polon i. Pwen hu leheleh o huya Yisip, pe huya yingani hu iya kili Yosep. ¹⁶ Pwen Yosep inime Penyamin iro surahu, pe ipwai iyata ndramat imu iya pohombulen para nondriya suwen, ipa, “Ayawiri hu ndramat iye kaya suwe, pe ara hamou kan pe akaruwaniiy para namnam; yihu andre kanamnam kiyasura yo ndrokololang.”

¹⁷ Pe ndramat ara imbusiy tehe Yosep ipwai iyatan, pe iwiri hu iya seu ta Yosep. ¹⁸ Pe nali Yosep hu ara huropo huya nondriya seu pe hunoh pe huro pa, “Worou tusa seu iye ara andre iya konoha singayai para mamu imui isa nondriya ndropwarou? Yiy matisan pakipanohowani worou, pe tukarayah ndramat para mbulyan o mwaihei, pe kiwiri *tongki* torou i.”

¹⁹ Pwen yihu ya seu ta Yosep, pe hupwai iyata ndramat imu iya pohombulen para numwan mepo iro-tine pohokaram ara hupa, ²⁰ “O namandran, koluw kinna ara yowu

sa iye para kasa sou anandrinai. ²¹ Yowu ya pe kol iyaping pwen yowu ngoh. Yowu ro ara, pe yowu nikiri ndrop; pwen hamou-hamou towu inime singayai towu iro pohomara ndrop. Ndromweya singayai ara iro mwonen nokun o, pwen yowu wiriy imui yi. ²² Mahapo ara yowu po singayai hayah iyasuran i para pakasasou anandrinai. Hapeko yowu kanpahasaniiy pwi, sehe ndramat ndrokongan inihi singayai imui iya ndropwa yowu.”

²³ Ndramat ara ihilingi nongnahu pe ipa, “Ara hiyan; wawu mbuna kanoh. Ngindrai ta wawu pe Ngindrai ta tama wawu ara iyki singayai iya ndropwa wawu. Singayai ta wawu para mamu ara kunwiriy.” Pwen iya wiri Simeyon pe iyki yiy imui iya kili hu.

²⁴ Pe ndramira mbulen ara iwiri hu pe huya nondriya seu ta Yosep. Pe iyki ndran para sungeya ndrikahu, pe iya yuk anandrinai iyatahu *tongki* yi. ²⁵ Pe yihu hulong tehe Yosep ara andre kisa namnam kisapolo hu ndrokololang, pwen yihu ara hramwaniye yukyuk tahu ko pe humin.

²⁶ Pwen Yosep isa wum, pe yihuiki hu yukyuk mepo huwiriya isa seu ara iya kili yiy. Pe yihu tukuruhi iya kili yiy pe payahu ara iya pwan. ²⁷ Pwen Yosep ipa ndrokololang iyatahu, pe isok hu ipa, “Tama wawu koluw mepo wawu nese ndraingo iyatan ara iyerandron?”

²⁸ Pe hupwai iya kili yiy hupa, “Yapanewu, tama yowu ara ita hiyan.” Pwen hutukuruhi pe payahu ara iya pwan paiwe yi.

²⁹ Pwen Yosep inime nalin ndrokongan, Penyamin, mepo tina hilu hamou o, pe isike hu ipa, “Nali wawu kopwan mepo koluw wawu sa pe wawu nese ndraingo iyatan ara, ariipo, ndre?” Pwen yiy ipa, “Noru, koisirai ata Ngindrai ara ita sura wou.” ³⁰ Pe Yosep ara koyun isikirani

* **43:11:** Eng: pistachio nuts and almonds; TP: ol dispela kain galip ol i kolim pistasio na amon

nalin pwokeyan iya, pe ileheleh o iya kah hape nokun iro nondriya suwen para kiyaliy pe kirang. Pwen iya rang iya ndrohonoku matiliu tan.

³¹ Irang ihipwen, ihitih, pe isungani mbulmaran. Pwen mandran ipwoke pe isa ngawan. Pe ipwai iyatahu ndramat para mbulyan ipa, “Akawiri anandrinai kisa ngawan.”

³² Pwen hurai anan ara iya keyeu sih, pe ana nalin hu ara iya keyeu sih. Pe anahu Yisip huro sura yiy ara iya keyeu sih i, paratesah, yihu Yisip ara hu konoho namnam kinna sura hu Hipuru pwi yoh. Pakut ara, ara kinmwonen mbulmara hu Yisip pwi.

³³ Yosep kinpwai kinna tahu ndramat para mbulyan pe huiki nalin ara hu humpwan iyau ndruwa mandra tahu — iro kili ndrohan pe iyahapwen iya kili kopwan. Pwen pe nalin hu hunimeit tehe humipwan tehen tora pe hamou ituluwani hamou pe mwoiwahu ihin. ³⁴ Hu ndramat para mbulya Yosep huwiri anandrinai iro keyeu ta Yosep pe hurai iya pwelekeya nalin hu ara weneyan o. Hapeko ata Penyamin ara hurai ihohin iya, iya tahu masih; isahapwas masih tehe ilahi hu ndramat mayimou hu kainiy. Pwen huro namnam pe huro yin ndran pe huro pwes iyasura Yosep.

44

Pweniu ta Yosep kinto pwi

¹ Pwen pe Yosep ara iyki nongan iya kili ndramat imu para pohombulen iya nondriya suwen ipa, “Anihi anandrinai kiya ndropwahu hamou-hamou ara kiya weneyan o, ilahiy para hu kakuniy. Pe aiki singayai tahu hamou-hamou ara kimui kiya mara ndropwahu masakene. ² Pwen awiri pweniu *silwa* to* pe aikiy kiya ndropwa kopwan tahu, kiyasura singayai mepo pakisasou mbuwa youyou kiyaliy.” Pwen pe yiy imbusiy tehe Yosep ipwai.

* 44:2: Eng: my silver cup; TP: kap silva bilong mi

³ Pe makoluhun o hupwandrisa nali Yosep hu iyasura hu *tongki* tahu huyau. ⁴ Pwen nalin hu ara hutali kol namandran pe hu kanna mwanan mapwi, pe Yosep ipwai iyata ndramat imu para pohombulen ipa, “Atine pe ahalleh aro ndruwa hu ndramat ara. Ayarayah aya kili hu, pe asike hu toro: ‘Yowu kanmbusi hiyan kinsa kili wawu, pe paratesah wawu mbusi kultuw ara isa kili yowu? ⁵ Pweniu nepo wawu kanwiry, ara pweniu ta namandran towu mepo ngara kiyinyin kiyaliy. Pe yiy ara ngara kiwiri lohongai hiyan para tayakau kiyau pweniu *silwa* ara ko. Wawu mbusi kultuw ara, ara mwomwan masih.’”

⁶ Pwen ndramira Yosep ara, ihileh pe iyambultuwe nali Yosep hu huhondron sai sahin. Pe iyapwai topwe nongan masih mepo Yosep kinpwai kinnatan. ⁷ Pe hupwai iya kili yiy hupa, “Paratapeh pe apwai tehen tora isa kili yowu? Yowu ara kanlahiy para kambusi kultuw ara pwi yoh. ⁸ Wou tanam tehe singayai ara, mepo yowu wiriy iro mara ndrop towu iro kol Kanaan, ara yowu kansaikiy kinimui iho nondriya tokuyai maporolusap. Tehen tapeh, apa ndre yowu pahanowe *silwa* ndre *kolt* iro nondriya seu ta namandran tam? ⁹ Namandran, kapa anime hiyeh towu ara iwiri pweniu pe inihiy iya ndropwan, pwen akarayi ndramat ara kimat, pe yowu masih andre kasarayah ndramat para pwandrendres ta wawu ko mwaihei.”

¹⁰ Pe ndramat para pohombulen ta Yosep ara ipa, “Nongna wawu imwonen. Hapeko kapa kunime hiyeh ta wawu iwiri pweniu ara, yiy opu andre kisa pe kirayah ndramat para pwandrendres to. Pe wawu masih mepo kantandroindroi pwi, ara wawu masih kayau.”

¹¹ Pwen o, yihu hamou-hamou ara huiki ndropwahu iya pwan pe hutepei. ¹² Pwen ndramat imu iya poho

mbulen ta Yosep inime nondriya ndropwahu masih — iro kili ndrohan ipo iya manne kopwan. Pe inime pweniu ara iro nondriya ndrop ta kopwan tahu, Penyamin. ¹³ Pwen nalin hu ara hunime pweniu iro kili yiy, pe hu ndrohomiwiri koiwe hu, paratesah, ndriyahu ara irangsi yiy. Pwen huiki ndrop tahu imui iya ndrita hu *tongki* tahu pe humui huya kol namandran ara paiwe.

¹⁴ Pwen Yutah pe nalin hu, humui huya seu ta Yosep pe hunime yiy ara iye ndron aliy. Pe hunoh turut pe hulah huya pwan mbulmaran. ¹⁵ Pe Yosep ipwai iya kili hu ipa, “Wawu mbusi kultuw ara paratesah ndrokonan! Wawu kanpahasaniy tehe ndramat hamou tehe yo, ara ulahiy para kurakau pe kupahasaniy hu melit kokohon ndre pwi?”

¹⁶ Pe Yutah ipa toro: “Yapane, yowu andre kapa tesah kiya nongnam? Yowu ara kanlahiy para kanpa hapesah pwi. Ngindrai ara kinpwaingani mwomwan towu pwen. Yapane, andre yowu, pe hiyeh mepo iwiri pweniu tam, ara yowu masih karayah ndramat para pwandrendres tam.”

¹⁷ Hapeko Yosep ipa, “Pwi yoh, andre kunmbusi tehen tora kisa kili wawu pwi! Andre ndramat o nepo iwiri pweniu to, ara andre kirayah ndramat para pwandrendres to ko mwaihei. Pe wawu masih ara ndriya wawu kiwayis pe akamui kaya kili tama wawu.”

Yutah ara pakiwiri noku Penyamin

¹⁸ Pwen Yutah iya ndrahasa Yosep pe ipa, “Yapane, ahalingi yo; ndri nam mbuna kilokuh to. Wou ara pohon para Yisip, imwonen tehe kenon o. ¹⁹ Namandran, koluw wou asike yowu tehe toro: ‘Wawu ma tama wawu pe ma nali wawu ndre pwi?’ ²⁰ Pe yowu pa, ‘Ehe, tama yowu ara kinna parangoloh. Pe yiy kinna parangoloh pwen pe iyki nali yowu hamou kopwan. Yiy kopwan ara iyera, pe nalin hamou ara kinmat;

tina hilu ara hamou o. Pe taman ara inamili yiy namandran iya.’

²¹ Yapane, wou mbukenam apwai pe yowu wiri nali yowu kinsa para anime yiy. ²² Pe yowu pwai isa kili wou, tehe taman ara kinoho piyani yiy pwi. Kapa kitali taman, andre taman kimat. ²³ Hapeko wou apwai isa kili yowu apa, ‘Kapa nali wawu kinsa sura wawu pwi, pwen andre wawu kanlahiy para kasa mbulmoro iye pwi.’

²⁴ Pwen yowu mui yowu ya kili tama yowu, ndramat para mbulyam, pe yowu nese ndraingan iya sehe melit apwai.

²⁵ Pe tama yowu ara ipwandrisa yowu para kamui pe kasasou hayah anandrinai yi. ²⁶ Pe yowu pwai yatan yowu pa, ‘Kapa nali yowu kopwan ara kinto sura yowu pwi, pwen yowu kanlahiy para kanna pwi. Kinlahiy para yowu kayarayah kaya mbulmara ndramat namandran ara pwi, kipo yowu kaya kapolo nali yowu kopwan.’

²⁷ Pe tama yowu, ndramat para mbulyam, ara ipwai isa kili yowu ipa, ‘Wawu pahasani tehe nambuyi imwalahiy iyata noru kamai malmou opu. ²⁸ Hamou ara kinna mawen kili yo, pe upa ndre hamou kan kintayiy kinmat, pe kinyani yiy topwei. ²⁹ Pe kapa wawu kawiri hamou iye kiya mawen kili yo yi, andre wawu kaiki koisirai kisa kili yo, pe yo kumat kileh.’

³⁰ Kapa yowu kanwiri mbunah ara kinmui kinna sura yowu pwi, tama yowu ara andre kimat, paratesah, kopwan tan ara tehe neren imwonen. ³¹ Kapa tama yowu kinnime mbunah kamai kinto sura yowu pwi, yiy andre kikoi. Pwen tehen tora ko pe yowu andre kaiki nopwaran kiya kili tama yowu, pe yiy andre kiyki koisariy pe kimat kileh! ³² Yo ara upwatingiy iya kili tomo tehe andre kuro pwokarani kopwan pe kuwiri yiy kimui kiya kili yiy. Pe

yo upa, 'Kapa yo kunwiri yiy kinmui pwi, pwen andre mwomwan ara kiro ndrilo lang masih.'

³³ Pwen pe yo usike wou, Yapane, para kuwiri noku kopwan towu, pe yo ara kurayah ndramat para pwan-drendres tam o mwaihei. Pe hiyan para wou aiki yiy kimui kiyasura nalin hu. ³⁴ Kapa kopwan ara kinna sura yo pwi, tehen tapeh pe andre kumui kuya kili tomo? Pwi yoh! Mbuwali para kunime nopwaran ara kirayah kili tomo."

45

Yosep ipwaingani yiy iya kili nalin hu

¹ Yosep ara koyun isikirani nalin hu pe ihingorowei tehe pakirang. Pwen pe iyoh iya kili hu yau tan ipa, "Wawu masih kaya ngawan namu." Pe yiy hamou o irosura nalin hu, pe ipwaingani yiy iya kili hu. ² Yosep irang namandran iya pe hu para Yisip huhilingiy. Pwen yihu ya seu ta kenon pe huya nese ndraingan.

³ Yosep ipwai iya kili nalin hu ipa, "Yo ara Yosep; tomo iyera?" Hapeko nalin hu, nongnan ara ilohori hu, pe yihu kanlahiy para kasomwi yiy pwi.

⁴ Yosep ipwai iyatahu paiwe ipa, "Akasa pakeh kili yo." Pwen huya pakeh kili yiy pe ipa, "Yo ara nali wawu, Yosep. Koluw wawuiki yo tehe kenna wawu pe hu ndramat husowani yo pe husaiki yo usa Yisip.

⁵ Pe mahapo mbuna kalolohonge soyon pe ndrina wawu mbuna kilokuh ta wawu mbukena wawu iya kultuw mepo wawu mbusiy isa kili yo mamu; paratesah, Ngindrai ara ipwandrisa yo umu ta wawu para kusopwat hu ndramat pe andre hu kanmat pwi. ⁶ Song ara kinngas kol pwan nondriya hayou malwoh pwen; pe hayou mayimah itandron ara andre hu ndramat kanlahiy para kapo anandrinai kiro piyang pwi.

⁷ Ngindrai ara imbusi melit namandran pe iya handra masih isa kili wawu, paratesah, ipwandrisa yo

umu usa urupo iye ara para kusopwat wawu pe andre wawu kanmat pwi.

⁸ Pwen pe wawu kanpwardrisa yo kunsu kol iye pwi, Ngindrai mbukenan ara ipwandrisa yo usa. Pe yiy o imbusi yo usarayah tehe tama Kenon para Yisip. Yo urupo nimnim iyatahu ndramat masih para nondriya suwen, pe yo uya namandran tahu kol masih iripo nondriya kol namandran Yisip.

⁹ Mahapo akahalleh kaya kili tomo pe akapwai katan toro: 'Yo, norum Yosep, uiki nongan iye isa kili wou: Ngindrai imbusi yo urayah yapane kol namandran Yisip. Pe mbunalonge, wou ahalleh asa kili yo.

¹⁰ Andre wou ampwan kol Kosen, pakeh kili yo -- wou pe norum hu, pe tumbang hu masih, wawu andre kampwan kol ara kiyasura hu meme pe hu mbulmwakau pe kiyasura meltam masih. ¹¹ Asa pe wawu kampwan kol Kosen pe andre yo kuro nimnim kisatam; paratesah, hayou mayimah para song ara mapu kinsa, pe yo mbuwali para wawu norum pe hu kan masih ara hu kamundru.' "

¹² Pe Yosep ipwai iya kili nalin hu ipa, "Wawu tora nime mwaniyani yo, pe Penyamin ara tehen aliy yi, tehe yo ara Yosep ndrokongan uropo wong isa kili wawu. ¹³ Wawu kayapwai kata tomo, tehe yo ara mangolo urupo nondriya kol namandran Yisip. Pe akapwai katan kiya melit masih mepo wawu kannime topwei. Wawu kaya pe kawiri yiy kisa kileh."

¹⁴ Yosep iwong ihipwen pe indrohosi nalin Penyamin pe Penyamin ara imbusiy tehen aliy yi; pe hilu rangsi hilu. ¹⁵ Pe Yosep irakunani nalin hu pe irahunghung iyatahu pe irang. Pwen nalin hu ara hungoruwe hiyan para hu kawong kawule.

¹⁶ Pwen Kenon para Yisip ihilong tehe nali Yosep hu ara hu kansa, pe kenon iyasura hu ndramiran namandran ara hu masih hupwes. ¹⁷ Pe kenon ipwai iyata Yosep

ipa, “Aya pe apwai kiyata nalim hu toro: ‘Wawu kamwaniyani wawu kapolo hu *tongki*, pe akamui kaya kol Kanaan. ¹⁸ Pe wawu kayawiri tama wawu pe noru wawu hu masih pe wawu masih kamui kasa kili yo. Pe andre yo kupwainge hape pwan hiyan masih iripo nondriya Yisip kiyata wawu. Pe pwan ara, anandrinai andre kirayah kiro aliy soyon iya, pe andre hu koroyan lang masih.’ ”

¹⁹ Pe kenon ipwai paiwe iya kili Yosep ipa, “Wou apwai kiyatahu toro: Wawu kawiri hu *karis* para Yisip kiyapolo wawu, pe wawu kayawiri hu pihin pe hu mbunah kiyasura tama wawu pe akasa. ²⁰ Wawu mbuna kalolohonge kiya melit masih para kol Kanaan, paratesah, melit hitun iripo nondriya kol Yisip ara andre kuikiy kisata wawu.”

²¹ Pwen noru Yisrayel hu ara, ara yihu mbusiy tehe kenon kinpwai. Pe Yosep ihilingi nongna kenon pe yiy iyki *karis* hayah iya kili hu, iyapolo anandrinai hayah para sohoya sai. ²² Pe iyuk koyau hamou-hamou iyatahu, hapeko ata Penyamin o ara iyki koyau maiyimou, iyasura sombu pat *silwa* matingat.* ²³ Pe Yosep iwiri melit soyon mwayih para Yisip pe iykiy iya ndrita *tongki* kamai masongui pe yiy irapeyaniy iya kili taman. Pe yiy iwiri ndrina nohun pe melit tehe mbuwa youyou handra-handra, pe ikiy iya ndrita *tongki* pihin masongui, pe irapeyaniy para kisopwat taman kiho sai. ²⁴ Pwen Yosep ipwandrisa nalin hu huyau, pe ipwai iya tahu ipa, “Wawu kayau pe mbuna kahangas mwalinga wawu koho sai.”

²⁵ Pwen nalin hu ara hutali kol Yisip pe huyau humui huya kili tamahu, Yakop, iro kol Kanaan. ²⁶ Pwen yihu pwai iyata tamahu hupa, “Yosep ara kinimat pwi yoh! Yiy ara iyera ndron, pe ita nimnim iya kol Yisip masih!” Yakop ihilingi nongan aro pe lohongan indrap.

Pe kiniyki ndriyan kinna nongnahu pwi. ²⁷ Pe yihu tiyani melit masikene iya kili tamahu tehe Yosep kinpwai kinnatahu. Pwen Yakop inime hu *karis* mepo Yosep ipwandrisa hu husa para kiwiri yiy kiya Yisip, pe lohongan ara imui. ²⁸ Pwen Yisrayel ipa, “Ndrokonan! Mahapo upahasaniy tehe noru, Yosep, ara iyera ndron. Ma uye po ndron, pe kuya nime yiy.”

46

Yakop iyasura norun hu masih ara huya Yisip

¹ Pe Yakop irakuhuyani hu meltan masih iyasura norun hu, pe huropo huya Yisip. Pwen huyarayah huya kol Peersepa pe Yakop ara itingundru hu kan hayah pe iyki hu iya kili Ngindrai ta taman Yisak tehe yukyuk.

² Pwen ping ara Ngindrai iwong iya kili Yakop iya taltal, pe ipa, “Yakop! Yakop!”

Pe Yakop isomwi Ngindrai ipa, “Ehe, yo urupo.”

³ Pe yiy ipa, “Yo ara Ngindrai — Ngindrai ta tamam. Wou mbunanoh para aya kol Yisip. Yo ara andre kumbusi wawu kasarayah soyon iya, koro ariya. ⁴ Yo andre kuya Yisip sura wou, pe andre kuwiri wou amui asa mawen paiwe. Pwen kapa amat Yosep mbukenan andre kironi wou.”

⁵ Pwen Yakop itali Peersepa, pe noru Yisrayel hu kamai ara huwiri tamahu, Yakop, iyasura nambuyuhu pe noruhu masih pe huhis huya hu *karis* mepo Kenon para Yisip ipwandrisa hu para kasuni hu kaliy. ⁶ Pe yihu ara hulokuhuyani hu mbulmwakau iyasura melit masih tahu mepo iro kol Kanaan. Pe Yakop iyasura tumbun hu masih ara huya Yisip. ⁷ Yiy iwiri norun hu kamai pe pihin, iyapolo tumbun hu kamai pe pihin masikene pe hu masih huyau.

* 45:22: moni silwa ara nopwaran paraliy tehe kilokram maroyoh pe sahin

⁸ Iye ara ngala noru Yisrayel hu masikene mepo huyasura yiy pe huya Yisip (Yakop iyasura norun hu): Ndrihou ta Yakop ara Rupen.

⁹ Pe noru Rupen hu kamai, ngalahu ara iye:

Hanok, Pallu, Hesron pe Karmi.

¹⁰ Pe noru Simeyon hu kamai, ngalahu ara iye:

Yemuwel, Yamin, Ohat, Yakin, Sohar, pe Sawul — yiy ara noru pihi Kanaan hamou.

¹¹ Pe noru Lepi hu kamai, ngalahu ara iye:

Kerson, Kohat, pe Merari.

¹² Pe noru Yutah hu kamai, ngalahu ara iye:

Er, Onan, Selah, Peres pe Serah, (hapeko Er pe Onan ara hilu kanmat irontron kol Kanaan. Pe ngala noru Peres hilu kamai, ngala hilu ara iye: Hesron pe Hamul.

¹³ Pe noru Yissakar hu kamai, ngalahu ara iye: Tola, Puwah, Yasup, pe Simron.

¹⁴ Pe noru Sepulun hu kamai, ngalahu ara iye:

Seret, Elon pe Yahleel. ¹⁵ Ariya kene ara ngala noru Yakop hu mwaniye husarayah iro kili Leyah mepo ikuni hu irontron kol Pattan Aram. Pe Leyah ara ikuni mbunah hamou pihin i, ngalan Tainah. Pwen pe noru Yakop hu pe tumbun hu masih husarayah kili Leyah ara, ndromweyahu masikene iyawule ara tingui pe timou (33).

¹⁶ Pe noru Kat hu kamai ngalahu ara iye:

Sepon, Hakki, Suni, Espon, Eri, Aroti pe Areli.

¹⁷ Pe noru Aser hu kamai, ngalahu ara iye:

Yimnah, Yispah, Yispi pe Periyah, pe pisuhu ara Serah.

Pe noru Periyah hilu kamai, ngala hilu ara iye:

Heper pe Malkiyel. ¹⁸ Ariya kene ara ngala noru Yakop hu pe tumbun hu masih husarayah iro kili Silpah mepo Lapan iykiy iya kili norun Leyah. Ndromweyahu masih iyawule ara songui pe anomou (16).

¹⁹ Pe noru Yakop hilu hilsarayah iro kili nambuyun Rahel ngala hilu ara iye:

Yosep pe Penyamin. ²⁰ Yosep ara iro Yisip pe iwiri Asenat SuPotipera pe iyki Manasseh hilu Eparayim. (Potipera ara yiy hamou *pris* para kol Heliopolis.)

²¹ Pe noru Penyamin hu kamai, ngalahu ara iye:

Pela, Peker, Aspel, Kera, Naaman, Ehi, Ros, Muppim, Huppim, pe Art.

²² Ariya kene ara ngala noru Yakop hu pe tumbun hu masih husarayah iro kili Rahel. Ndromweyahu masih iyawule ara songui pe haamou (14).

²³ Pe noru Tan kamai, ngalan ara iye:

Husim.

²⁴ Pe noru Naptali hu kamai, ngalahu ara iye:

Yahsiyel, Kuni, Yeser, pe Sillem.

²⁵ Ariya kene ara ngala noru Yakop hu pe tumbun hu masih husarayah iro kili Pilhah mepo Lapan iykiy iya kili norun Rahel. Ndromweyahu masih iyawule ara manandrtimou (7).

²⁶ Ariya kene ara noru Yakop hu pe tumbun hu imwonen mepo huya Yisip. Pe ndromweyahu masikene iyawule ara anongui pe anomou (66). Hapeko hu mbuyu ngundra Yakop ara ndromweyahu kinto nondriya ndromndrom iye pwi. ²⁷ Pe iyapolo hilu mbunah kamai ta Yosep mepo tina hilu imwalahiy ta hilu iro Yisip, pwen ndromweya tumbu Yakop hu masih huro Yisip ara manandrtimou (70) imwonen.

Yakop iyasura norun hu masih huya huro Yisip

²⁸ Pwen Yakop ara ipwandrisa Yutah iyamu tan para kiya sike Yosep iya meresai iya Kosen. Pwen huyarayah iya Kosen, ²⁹ pe Yosep imwaniyani *karis* tan pe iya puhunani taman, Yisrayel, iya kol Kosen. Pwen Yosep iyarayah iya kili taman o, indrohosi yiy pe irang mali yiy.

³⁰ Pwen Yisrayel ipwai iyata Yosep ipa, “Mahapo andre kuyen o pe kuye longe kimat o; paratesah, kunsanime wou pwen, pe upahasaniy tehe ayepondron.”

³¹ Pwen Yosep ipwai iyata nalin hu pe hu para wum ta taman masih ipa, “Mahapoko andre kuya pe kupwai kiyata Kenon para Yisip kupa, “Tomo pe nali hu ara hu kantali Kanaan pe hu masih kansarayah kansa kili yo topwei. ³² Yihu ara hu ndramat para pwokere sipsip. Pe yihu lokuhuyani hu sipsip pe mbulmwakau iyasura meltahu masih pe hu kansa.” ³³ Yo nakupwai kiyata kenon tehen toro, pe kapa kenon kiyoh wawu pe kisike wawu kiya sehe mbulen wawu pahasaniy para kambusiy, ³⁴ pwen wawu kapwai kapa, ‘Namandran, yowu ara ndramat para kapwok-erani hu sipsip pe hu mbulmwakau. Yowu ngara kambusi mbulen tehen toro mambunah o isa mannen mahapo; paratesah, tama yowuhu koluw ngara hu kambusiy tehen aliy.’ Kapa wawu kapwai kiyata kenon toro, pwen andre kiyki wawu kampwan kol mendreheh Kosen, paratesah, hu ndramat para Yisip ara mbuwali hu para hu kanime hu ndramat para pwokere hu sipsip.”

47

¹ Pwen Yosep ara iya pe iya pwai iyata Kenon para Yisip ipa, “Tomo pe nali hu ara hukantali kol Kanaan pe hukansa. Husa yasura hu sipsip, mbulmwakau, pe iyapolo meltahu masih, pe mahapo hu tora kol

Kosen.” ² Pwen Yosep irakinima nalin hu mayimou pe iwiri hu pe iyapwaingani hu iya mbulmara kenon.

³ Pe Kenon para Yisip ara isike hu ipa, “Mbulya wawu ara tesah ndrokonan?”

Pe yihu pwai iya kili kenon hupa, “Namandran, yowu ara ndramat para pwokere hu sipsip, tehe tama yowu ngara hu kambusiy koluw.”

⁴ Pwen yihu pwai iyatan hupa, “Yowu nakoro kol iye hape na, paratesah, song ara ipwalngani kol Kanaan. Pe ndromwindriu, mepo anandrinahu sipsip towu, ara kinihipwen topwei. Namandran, kapa welem kisso towu, yowu namiliy para yowu kampwan kol Kosen.”

⁵ Pwen kenon ipwai iyata Yosep ipa, “Tamam pe nalim hu, ara hu kansa pwen, pe andre hu koro sura wou. ⁶ Pe wou alohongani hambut pwan hiyan masih hira hapeleheh iripo nondriya kol namandran Yisip, pe wou apwai kiyatahu para hu kampwan aliy. Kapa anamiliy, hiyan; aiki hu kampwan kol Kosen. Pe kapa hiyeh tahu lohongahu iman para hangna hu mbulmwakau, apwai katahu para hu kasa pe kapwokere hu mbulmwakau to yi.”

⁷ Pwen Yosep iwiri taman iya kili kenon, pe yiy itoholi kenon. ⁸ Pe kenon isike yiy ipa, “Hayou tam masahayeh?”

⁹ Pe Yakop ipwai iyatan ipa, “Hayou to urupo kol pwan ara sangat pe tingui opu. Hayou to ara mulai o, pe ngandrahan hape kopu. Hapeko, hayou ata tumbu hu ara soyon iya iramwaitini hayou to.” ¹⁰ Pwen Yakop itoholi kenon ihipwen, itali yiy pe iyau.

¹¹ Iyamulan, Yosep imbusiy tehe kenon ipwai iyatan; pe iwiri taman pe nalin hu pe huya huye kol namandran Yisip. Pe iyki pwan iya kili hu iro nondriya kol mendreheh Rameses.* Pe pwan ara, ara hiyan

* 47:11: Eng: the district of Rameses; TP: long distrik bilong taun Rameses

iya, pe iramwaitini pwan masih hira nondriya kol Yisip. ¹² Pwen Yosep ara ngara kinimnim kiyata ndrayen hu kiya anandrinai. Pe yiy ngara kiyuk anandrinai kiya kili taman, nalin hu, nambuyu nalin hu, pe noru nalin hu ara iwene hu ko.

Song namandran ipwalngani kol Yisip

¹³ Song namandran irorayah manau pe anandrinai masih para kol ara ihipwen. Tandrohongan ara ipwalngani kol namandran Yisip pe Kanaan. ¹⁴ Pe hu ndramat masih para kol Yisip pe Kanaan, singayai tahu masakene ara hupiye topwei iya sowa mbuwa youyou iro wum namandran mepo Yosep iro nimnim iyaliy. Pe Yosep iwiri topwei singayai ara pe iykiy iro seu ta kenon. ¹⁵ Pwen singayai tahu ndramat para kol Yisip pe Kanaan ara ihipwen masih, pe hu ndramat para Yisip huya kili Yosep. Pe hupwai iyatan hupa, “Wou ahang yowu anandrinai; kapa pwi, andre song namandran iye kipwalngani yowu, pe andre yowu kayos pe kamat koro mbulmaram! Asopwat yowu, paratesah, singayai towu masih ara kinihipwen topwei.”

¹⁶ Pwen Yosep ipwai ipa, “Kapa singayai tawawu kinihipwen, kiya, akawiri hu kan ta wawu kisa pe akasulye kaliy pe akapo anandrinai.”

¹⁷ Pwen yihu ya yuk hu *hos*, hu sipsip, hu meme, hu mbulmwakau, pe hu *tongki* tahu ara iya kili Yosep. Pwen hayou ara, ara huro mbusi tehen tora ko, pe huro po anandrinai.

¹⁸ Pwen pe hayou ara isayau pe humui huya kili Yosep pe hupwai iyatan hupa, “Namandran towu, yowu ara kanlahiy para kakulani hapesah mbulmaram pwi. Wou anwiri topwei singayai towu pe hu kan towu masih. Hapesah kinto pwi; melit malndra

iripo ndron ara yowu ndramat pe pwene yowu ko. ¹⁹ Wou mbunandronge yowu ndramat kamat koro mbulmaram, pe yowu kasura pwene yowu ka mwomwan masih. Kiya, asowani yowu pe pwene yowu para kasulye anandrinai kaliy. Hiyan para kenon kiwiri yowu pe pwene yowu kaya pahandran. Akahang yowu mbuwa youyou pe andre yowu kanmat pwi, pe pwene yowu andre kinna mwomwan pwi.”

²⁰ Pwen itandrohongan ara, Yosep isowani topwei pwan masih tahu Yisip. Yihu ndramat masakene para Yisip ara huiki topwei pwanehu masih ara iya pwane kenon; paratesah, song ara irayah namandran iya. ²¹ Pe Yosep ara imbusi hu ndramira Yisip masih ara husarayah ndramat para poya mbulya kenon, iro mbusungo kol sahin iya sahin para Yisip.† ²² Hapeko pwan tahu *pris*‡ opu ara Yosep kinsowaniy pwi; paratesah, kenon ngara kiyuk singayai kiya kili hu pris, pe yihu sowani anandrinai tahu iyaliy. Tehen tora ko pe hu *pris* kaniyki pwenehu kinna kili kenon pwi.

²³ Pwen Yosep ipwai iya kili hu ndramat ipa, “Mahapo yo kunsowani pwan tawawu masih. Pe wawu ara kansarayah ndramat para poya mbulya kenon o mwaihei. Iye ara mbuwa youyou tawawu; akawiriy kaya pe akayahasiy kiya pingge wawu. ²⁴ Pe kapa anandrinai kiro piyang kiman, pwen wawu kawiri piyang hasai iro nondriya piyang mayimisai pe akaikiy kiya kili kenon. Pe piyang mahaasai iro ndron ara ata wawu para akahas paiwe yi, pe para sohoya wawu pe noru wawu hu.”

²⁵ Pwen hu ndramat hupwai hupa, “Namandran, wou ara asopwat yowu hiyan iya, pe mahapo yowu

† 47:21: Ndramat hayah para tapaiwani nongna kol, ara hu ratuluwi nongan ara tehe toro: “Pe Yosep ara imbusi hu ndramat masih para kol Yisip pe hutali pwan tahu pe husa huro nondriya hu kol namandran.” Eng: Some translators think this verse means “he moved the people into the cities”; TP: “Na Josep i mekim olgeta manmeri long olgeta hap bilong Isip i lusim graun bilong ol na i go i stap long ol taun.” ‡ 47:22: Eng: priests

masih ropo hiyan o. Kapa welem kisso towu, pwen hiyan para yowu kasarayah ndramat para poya mbulya kenon.”

²⁶ Pwen Yosep iyki pwandrendrehe handra pwokeyan, iya kili hu ndramat para Yisip pe pwandrendrehe ara ita ipo isa mannen mahapo. [§] Pwandrehe ara ipwai tehe hu kawiri piyang hasai kiro nondriya piyang mayimisai pe hu kaikiy kiya kili kenon. Hapeko pwenehu *pris* opu ara kenon kin-wiriy pwi.

Yosep ipwatingiy tehe andre kironi Yakop kiya Kanaan

²⁷ Pe noru Yisrayel hu ara humpwan Yisip iro nondriya kol Kosen, pe huwiri pwan iho ariya. Pe hukun mbunah ara soyo-soyon iya pe ndromweyahu ara iya hitun iya.

²⁸ Pe Yakop impwan Yisip hayou songui pe andrtoyoh (17), pe hayou tan masih iyawule ara irayah sangat haangui pe andrtoyoh (147). ²⁹ Yiy ihingorowei tehe pakeh nakimat, pwen pe iyoh Yosep isa kili yiy. Pe ipwai iyatan ipa, “Kapa welem kisso to ndrokongan, kiya, aiki nimam kiya pahandra mbupo pe apwatingiy ndrokongan kisa kili yo tehe andre ambusi hiyan iya kisa kili yo. Mbunaroni yo kuro Yisip. ³⁰ Pe kapa kumat kasura tomo hu kanmat, pwen awiri nombuwe kiya mawen kol Yisip pe aroni yo kiyapolo tumbu hu.”

Pe Yosep isomwi yiy ipa, “Andre kumbusiy tehe apwai.”

³¹ Pe Yakop ipwai paiwe ipa, “Wou arandranga paingan tehe andre ambusiy ndrokongan tehe upwai.” Pwen Yosep irandranga paingan, pe Yakop itukuruhu pe payan iya pwan ndrita yokyok.

[§] 47:26: Nongan ara ipa “pwandrendrehe ara ita ipo isa mannen mahapo” ara kiniwong kinna lang torou mahapo pwi. Iwong iya lang mepo sehe ndramat iratuluwi nongan aro. Eng: The reference to the fact that this law of Joseph’s is “still in force today” does not refer to our modern time, but to the time when the writer wrote this book.; TP: Dispela tok “i kam inap nau” i no tok long taim bilong yumi. Nogat. Em i tok long taim bilong man i raitim dispela buk.

48

Yakop iyki lomwes iya kili Eparayim hilu Manasseh

¹ Iyamulan hape hu nese ndrainga Yosep hupa, “Tamam ara imwa.” Pwen Yosep iwiri norun hilu malmou kamai ara, Manasseh hilu Eparayim, hilya sura yiy pe huya nime Yakop. ² Hu ndramat hupwai iyata Yakop hupa, “Norum Yosep ara kinsa pwen para kisanime wou.” Pe Yakop indrowa kopu, itine, pe impwan yokyok para kinime Yosep.

³ Yakop ipwai iyata Yosep ipa, “Ngindrai Pwokeyan Masih ara isarayah isa kili yo iro kol Lus ita nondriya kol namandran Kanaan. Pe yiy itoholi yo ⁴ pe ipwai sato ipa, ‘Yo andre kuiki norum hu kasarayah soyon, pe ndromweya ndrayer norum hu ara andre kisahon soyo-soyon iya. Pe andre kuiki pwan iye kiya kili ndrayer hu pe andre kiro pwanehu lang masih.’

⁵ Mahapo norum malmou mepo hilsarayah iro Yisip makunsa mapu ara, andre hilu karayah tehe noru imwonen; Eparayim pe Manasseh ara hilu kasarayah tehe noru imwonen, mwensen tehe noru hilu Rupen pe Simeyon. ⁶ Hapeko hu sehe mbunah nakasarayah kamulan kiro kili Eparayim hilu Manasseh ara norum hu imwonen. Kiya lang para nakaramburungi pwan kiya kili hu hapat-hapat, pwen andre hu mbunah hunakasarah mulan ara, andre hu koro pahandra Eparayim hilu Manasseh, hilu nalihu imwonen. ⁷ Yo upowong iye, paratesah, koyu isikirani tinam, Rahel. Yowu tali kol Pattan Aram pe yowu mui sa Kanaan, pe yowu ho ndron sai pe yiy imat iho mwanan hape ko kili kol Eparat. Pwen pe uroni yiy iro ngilse

sai nakiya Eparat.” (Eparat ara ngala Petlehem mamu.)

⁸ Pwen Yisrayel inime noru Yosep malmou, pe yiy isikei ipa, “Hilu wi-hou ara noru hiyeh?”

⁹ Pe Yosep ipwai iyata taman ipa, “Ariya ara noru malmou nepo usa uropo Yisip, pe YAPAN ihingini yo iyaliy.”

Pwen Yisrayel ipa, “Awiri hilu kasa kili yo para kutoholi hilu.”

¹⁰ Yisrayel ara kinna parangoloh pwen, pe maran tehe pakeh nakiyoh, pe kinlahiy para kinnimnim hiyan pwi. Pwen pe Yosep iluwi norun hilu, hilsa pakeh kili taman pe Yakop indrohosi hilu pe ihunghung iya ta hilu.

¹¹ Pe Yisrayel ipwai iyata Yosep ipa, “Koluw yo upa ndre kunlahiy para kunime wou paiwe pwi. Hapeko mwakan Ngindrai imbusiy pe mahapo yo unime wou pe iyapolo norum hilu yi.”

¹² Pwen Yosep iluwi hilu mbunah malmou hilsa mawen ngondroka Yisrayel, pe yiy iyki payan itukuruhu iya pwan. ¹³ Pe Yosep iwiri hilu malmou kene hilya kili taman. Pe iwiri norun ndrihou, Manasseh, iro niman kamou pe iyki yiy iya pwen te nima taman mot. Pe iwiri norun mulan, Eparayim, iro niman mot pe iyki yiy iya pwen te nima taman kamou. ¹⁴ Hapeko Yisrayel irapaiwani niman mot pe iykiy iya paya Eparayim, pe iyki niman kamou iya paya nalin namandran Manasseh.

¹⁵ Pwen iyki lomwes iya kili Yosep pe ipa,

“O Ngindrai, tumbu Aparaham pe tomo Yisak ara hilu ho pahandram o, pe yo uro pahandra pwokere tam tandrohonga nano ikuni yo ipo isa mannen mahapo.

¹⁶ Pe wou asa rayah isa kili yo tehe hamou angelou, pe apwokarani yo iya sehe melit mwomwan mepo pakisarayah kili yo.

Mahapo aiki lomwes tam kiya kili noru hilu aro,

pe ambusi yowe noru hilu kasarayah soyon kiro kol pwan.

Pe andre koyu hu ndramat andre kinmait ngolo

pe ngala Yisak pe Aparaham pwi.”

¹⁷ Pe Yosep inime nima taman mot ara iro paya Eparayim pe kinpwes pwi; pwen pe imbultuwe nima taman mot iro paya Eparayim pe pakiykiy kiya paya Manasseh. ¹⁸ Pe Yosep ipwai iyatan ipa, “O Tomo, mbunambusi tehen tora. Iye ara yiy ndrihou, aiki nimam mot kiya payan.”

¹⁹ Hapeko taman mbuwalin, pe ipwai iyata Yosep ipa, “Pukene, Noru. Yo upahasani sehe melit uropo mbusiy. Upahasaniy. Pe yihu ndraye Manasseh ara, andre yihu ndramiran kasarayah soyon iya. Hapeko nalin mendreheh, Eparayim, ara andre kiramwaitini yiy, pe ndrayen hu andre kasarayah soyo-soyon iya pe andre hu kahon koro kol hakol-hakol.”

²⁰ Iyki lomwes iya kili hilu lang ara, pe ipa,

“Yo Yisrayel andre kupwai mahapo, pe kiya mulan kapa hiyeh nakiyki lomwes kiyata hamou andre kipwai tehen toro:

‘Ngindrai andre kimbusi wou asarayah tehe Eparayim hilu Manasseh.’ ”

Iya lohonge tehen tora pe Yakop iyki Eparayim ara isamu iya kili Manasseh.

²¹ Pwen Yakop ipwai iya kili Yosep ipa, “Yo pakeh andre kumat ara. Hapeko Ngindrai andre kiro sura wawu pe andre kiwiri wawu kamui kaya pwene tumbu wawu imwonen.

²² Pe yo andre kuiki kol hakol para ngondron Sekem kisa tam, paratesah, wou ara ata mu iyata nalim hu. Pwan ara, ara kunpopahun kinnaliy kinna semen wak pe keye tapwiwe, pe uwiriy iya kili hu Amor.”

49

Yakop iyki lomwes iya kili norun hu

¹ Pwen Yakop iyoh norun hu husa kili yiy, pe ipwai iyatahu ipa, “Akasa pakeh kili yo, pe nakutitiye ndrainga wawu kiya sehe melit andre kisarayah kili wawu kiyamulan.

² Wawu kasa pakeh pe wawu kahalingiy; noru Yakop hu kamai.

Akahalingi tama wawu.

³ Rupen wou ara noru ndrohan, Uiki wou ara tandrohonga manoru wihou to; pe arakinima pwoke ato.

Ngalam ara pwokeyan iya pe iyera hin kili nalim hu.

⁴ Pakut tam ara tehe non irah pwokeyan iya pe kinlahi hamou para kisingoriy pwi, hapeko wou andre anto yokum tehe ndrohan pwi yoh.

Paratesah, amatin iyasura nambuyu tamam, pe aiki masirai isa kili yo.

Kultuw anmbusi ara mwomwan masih.

⁵ Simeyon pe Lepi ara hilu nali hilu. Semela hilu ara semela pahun, hilu wiriy pe hilu pongengei iyataya hu ndramat.

⁶ Yo kunpwes para hilu mburi lohonga hilu pwi, pe kunlahiy para kuya sura hilu para hilu tawulani lohonga hilu iyawule pwi;

Paratesah, ndrina hilu ngara kilokuh, pe ngara hilu katingundru hu ndramat.

Pe ngara hilu katumbuwe ndriska hu mbulmwakau kiya lohongai ta hilu ko.

⁷ Ndrina lokuh ta hilu ara andre kipwalngani hilu.

Pe takokowai ta hilu ara andre kiyki ndriyang o kimui kiya kili hilu.

Andre kurasumbuwani ndrayera hilu kaya mawen kili Yakop, pe andre hu kamasumbuwe kiya nondriya Yisrayel.

⁸ Yutah, nalim hu ara andre hu kasomwani wou, pe andre nimam kindrek koyu hu ndramat mepo humwisinani wou

Noru tamam hu kamai ara andre hu katukuruhu kisatam.

⁹ Yutah ara kaipisam tehe hamou noru *layon**

Ngara kira hu yohou pe kiyan pe ngara kimui kisa pe sangin kipwoke

Ngara kiwayis pe ngara kimemere, pe hamou ndramat kinoho tandroindroi kiya mbulmaram pwi.

¹⁰ Nes mepo irakinima pwoke ta kenon ara, ara kinlahi para kiya mawen kili Yutah pwi, pe yiy andre kiro kenon lang masih.

Pe andre kiro kipo kiya manne mbukena nes ara kisa.

Pe hu ndramat para kol masih andre koro hilingi yiy opu.

¹¹ Hu ndrandra *wain* tan ara soyon iya.

Pwen pe pakiwasi *tongki* tan ara ngara kiwasiy kiya ndrandra *wain* mepo hiyan masih.

Pe yiy andre kirih hu mbuwa *wain* tan, pe kipisai,

pe andre kisungani koyau tan kiyaliy.

¹² Peke maran malwoh ara ilam tehe pekemara mbusiy, pe iramwaitini *wain*.

Pe yahan ara palen iya, iramwaitini sus.

¹³ Pe Sepulun ara andre kiye pakeh poho leng,

pe pohomara ndras kayou tan ara, andre hu ndroi naman-dran hu kasa pe hu kohoraipit aliy.

Pe ndranga pwanen ara andre kiya pwen te kol Siton.

¹⁴ Yissakar ara yiy pwokeyan iya tehe hamou *tongki*,

ngara kiye matin mwalinga ndrop malhat.

¹⁵ Pe inime pwanen para ngohongoh

* 49:9: Eng: lion; TP: laion

- ara hiyan iya,
 pwen andre kiwayani yiy kiya
 mbulen namandran pe nop-
 waran.
 Pe kamulan andre kirayah ndra-
 mat para hu karandrokomat
 anan.
- 16 Tan ara ndramat para tamwaniye
 kiro mwalinga hu ndramat,
 tehe wum para tamwaniye tahu
 Yisrayel.
- 17 Pe Tan ara tehe hamou mwat para
 ngilse sai,
 tehe hamou yawi para pwaki sai
 mendreheh.
- Ngara kitani ngondro ndrika hu *hos*.
 Pe andre ndramira *hos* ara an-
 dre kipwang te ndruwan.
- 18 YAPAN, yo urupo longe para wou
 asopwat yo.
- 19 Kat ara andre hu ndramat para
 pahana hu karayiy,
 hapeko andre kipopahun kimui
 kiya kili hu paiwe, pe andre hu
 kawop kili yiy.
- 20 Aser ara anandrinai tam andre
 kirayah mwayih iya,
 Pe andre apo anandrinai
 handra-handra hiyan tehe
 ana hu kenon.
- 21 Naptali kaipisan ara tehe hamou
 meme puyap pihin pe andre
 kiro rakohoyou kiya lohongai
 tan o.
 Pe ngara kikun norun hu ara
 lahaya huya.
- 22 Yosep ara irayah hiyan iya
 tehe hakou kei hira ndran
 ndrikou sih.
- Mbuwan ara ngara kirayah soyon
 iya.
 Pe ndrاندran ara husinot iya ni-
 wen, iyah, pe iroh iramburuhi
 kou.
- 23 Pe hu ndramat para pahun iya
 tapwiwe ara hupopahun iya
 kili yiy,
 pe humbusi mwomwan iya kili
 yiy.
- 24 Hapeko kei tapwiwe ta Yosep ara
 niman kinhitan aliy pwi,
 pe ipwotisingiy iro nokun o,
- paratesah, pwoke namandran ta
 Ngindrai ta Yakop ara iro pe
 iyki pwoke iyatan.
 Ngindrai ara tehe Ndramat para
 pwokere yiy,
 pe tehe sih Pat para lohowan.
- 25 Paratesah, Ngindrai ata tamam
 ara yiy pwokeyan iya pe ngara
 kisopwat wou.
 Pe yiy opu ngara kitoholi wou
 pe kiyki lomwes para paingan,
 pe lomwes para mbulu pwan,
 pe lomwes para hu kakun hu
 mbunah kaya soyon iya.
- 26 Lomwes ta tamam ara mam-
 buniyan iya, tehe pahayi,
 pe iramwaitini lomwes para
 piyang pe yanigiy para koluw.
- Yosep, melit masih aro andre hu
 kasarayah koro kili wou,
 pe wou ara ansarayah yapane
 nalim hu masih.
- 27 Pe Penyamin ara kaipisan
 tehe mwiw hamou puyap
 mundruwan soyon para
 yangiy.
 Ndroulang masih ngara kiyan
 hu yohou mepo ngara kitin-
 gundrun,
 Pe ipiyah ngara kitaingani hu
 yohou nepo iyapo.”
- 28 Aro ara hu poho pwaimwa wum
 hawum-hawum tahu Yisrayel songui
 pe lumou. Pe aro ara nongan mepo
 tamahu itoholi hu iyaliy, pe iyki
 lomwes tahu iwene kaipisa norun hu
 hamou-hamou imwonen.
- Yakop imat pe huroni yiy*
- 29 Pwen Yakop itoholi norun hu
 ihipwen pe ipwai iyatahu ipa, “Yo
 ara pakeh nakumat kuyasura tumbu
 hu. Pe akaroni yo kuya ngat
 nepo kansowanij pwen ita pwan
 ta Eporon mamu, yiy ndramira Hit.
- 30 Ngat ara, iro pwan hape mepo
 Aparaham kinsowanij pwen iyapolo
 ngat para tonton iro kili Eporon. Pe
 pwan ariya ara ngalan Makpelah, ita
 ngilse Mamre nondriya kol Kanaan.
- 31 Ngat ara hu kantoni Aparaham
 pe nambuyun Sarah italiy, iyasura
 Yisak hilu Repekah. Pe Leyah ara

uroni yiy italiy yi. ³² Pwan nepo ngat italiy ara kansowaniy pwen iro kili hamou ndramira Hit.”

³³ Pwen Yakop itiyani ndrainga norun hu ihipwen, pe isoli ndrikan iya yokun, pe imat iya pairi tumbun hu.

50

¹ Pwen Yosep inime taman imat, pe iyah iya ndritan, irang, pe irahunghung iya kili yiy. ² Iyamulan, Yosep iyapwai iyatahu ndramiran para tamwaniye nombuwe ndramat* para hu kaiki *marasin*† kiya nombuwe taman, Yisrayel. Marasin ara, ara para kimbusi nombuwe taman andre kinpwala pwi. Pe hu ndramat ara humangsaniy tehe Yosep ipwai. ³ Pe huroiki *marasin* ara ipo iya lang mahaangui (40), paratesah, mbulen para yukiya *marasin* ara ngara kiwiri lang mahaangui imwonen. Pe hu ndramat para Yisip ara huro rangsi tama Yosep ipo lang manandrtingui (70).

⁴ Pwen lenge koisirai ara isayau, pe Yosep iyapwai iyatahu ndramat huro mu iya pohombulen ta kenon ipa, “Yo unamiliy para wawu kayapwai kata kenon toro: ⁵ “Tomo kinmat mapu, pe ipwatisingi nongnan pwokeyan isato ipa, “Kapa kumat andre kakuni nombuwe pe kaya roni yo kuya ngare imwonen, nepo kunmbusiy pwen ita pwan para Kanaan.” Pwen pe kapa welem kisso to, nakuya roni tomo; kihipwen, kamulan andre kumui.’ ”

⁶ Pwen kenon isomwi nongna Yosep pe ipwai iyatan ipa, “Ahalingi nongna tamam tehe kinpwatisingiy kinsatam; akuni nombuwen pe akaya roni kiya ngat ita kol Kanaan tehe kinpwai.”

⁷ Pwen hu ndramat huya mu iya poho mbulen ta kenon, pe hu ndramat namandran para poya mbulya

kenon, iyapolo hu poh para kol Yisip, ara hu masih hurikai yasura Yosep para kaya roni taman. ⁸ Pe nalin hu pe yowe taman hu masih ara huyasura yiy. Hapeko hu mbunah mbuskau iyapolo hu sipsip, meme pe mbulmwakau ara hurondron kol Kosen. ⁹ Hu ndramat ngara hukoro *karis* pe hu ndramat ngara hu kampan ndrita *hos* ara huya yi. Hu ndramat soyo-soyon iya ara huya.

¹⁰ Pwen huyarayah iya kol Atat, haroh iyapwen te kup para Ndran Yortan. Hape ariya ara ndrohonoku yihiya pwisi mbuwa youyou. Pwen hu ndramat ara huye rang naman-dran pe huye rang turut. Pe Yosep ilohongani ping manandrtoyoh iro ariya para koisirai ta taman. ¹¹ Pwen pe hu ndramira Kanaan ara hunime hu Yisip huro rang kol Atat, pe hupa toro: “Hu Yisip ara hutora mbultere pe huyera tang turut iya.” Pwen ndroyin ara pe hupohowe ngala kol hape ara iya Apel-Misrayim.‡

¹² Pwen noru Yakop hu ara huhilingi nongna tamahu pe humbusiy tehe kinpwai kinnatahu. ¹³ Pe hukuni nombuwen iya Kanaan, pe huroni yiy iya ngat ita Makpelah pakeh Mamre. Pwan ara, ara ndrohonoku tonton nepo Aparaham kinsowaniy pwen kili ndramira Hit hamou ngalan Eporon.

¹⁴ Pwen merei ta taman ihipwen, pe Yosep imui iya Yisip iyasura nalin hu pe hu ndramat masih nepo huya sura yiy huya tonton ta taman.

Yosep itali kultuw mwomwan ta nalin hu

¹⁵ Pe nali Yosep hu ara hunime tehe tamahu kinmat pe hupwai hupa, “Tehe tapeh; matisan Yosep kipo soiwi mwomwan mepo tumbusiy iya kili yiy ara kimui kisa kili tou.”

* **50:2** Eng: the physicians in his service; TP: ol dokta bilong en † **50:2** Eng: to embalm; TP: putim olkain marasin long bodi ‡ **50:11**: “Apel-Misrayim” iya nongna kol tahu Hipuru ara ipa “ndringe hu Yisip”; Eng: “Abel Mizraim” means “mourning of the Egyptians”; TP: Long tok Hibru nem “Abel Misraim” i klostu wankain olsem dispela tok, “Ol Isip i kra”

¹⁶ Pwen hupwannos nongan iya kili Yosep hupa, “Koluw tomorou kinmat mapu pe iyki nongan sahin isa kili yowu. ¹⁷ Pe yiy ipwai isatowu para kaiki nongan iye kisa kili wou: ‘Yosep, upwai satam para koyum kisirani nalim hu iya kultuw namandran mwomwan nepo yihu mangsani isa kili wou.’ Mahapo yowu ndramira Ngindrai ta tama worou, ara yowu sikei para koyum kisikirani yowu kiya kultuw mwomwan mepo yowu kanmbusiy kinsa kili wou.” Pe Yosep ihilingi nongna nalin hu pe iyerang o.

¹⁸ Pwen iyamulan nalin hu imwonen huya, pe hulah ya pwan mbulmaran. Pe hupwai iyatan hupa, “Yowu ara pwandrendres tam.”

¹⁹ Hapeko Yosep ipwai iyata nalin hu ipa, “Wawu mbunakanoh. Yo ara kunwiri noku Ngindrai pwi yoh. ²⁰ Wawu mburi lohongai mamu para pakarawani yo. Hapeko Ngindrai isulyani lohongai mwomwan ara isarayah hiyan para kisopwat hu ndramat masih. Wawu kannimei pwen sehe mbulen kinmbusiy. ²¹ Pwen wawu mbunakanoh. Yo andre kuponokulani wawu kiyasura noru wawu hu.” Pwen Yosep iyki nongan para koisirai ara iya kili nalin hu pe imbusi ndriyahu ara iwayis.

Yosep imat

²² Pwen Yosep irosura yowe taman hu huro Yisip, pe hayou tan masih iyaharong ara isarayah sangat pe songui (110). ²³ Pwen Yosep inime salsalin hu — yihu tumbu Eparayim. Pe hu noru Makir ara, ara huwiri hu mamalaman o, pe huiki humimpwan mbupan. Makir ara noru Manasseh kamai.

²⁴ Pwen Yosep ipwai iyata nalin hu ipa, “Pakeh nakumat, hapeko YAPAN andre kipunokulani wawu kamulan pe andre kiwiri wawu kaya mawen kol iye. Pe andre kiwiri wawu kaya pwan nepo koluw kinpwatisingiy pwokeyan kinna kili Aparaham,

Yisak, pe Yakop.” ²⁵ Pwen Yosep ipwai iya kili hu noru Yisrayel para hu karandranga paingan, ipa, “Yo upahasaniy ndrokonan-ndrokonan tehe Ngindrai ara andre kisopwat wawu kamulan; pwen akawiri ndruwi kiyasura wawu pe wawu kaya mawen kol iye.” Yosep ipwai pe nalin hu ara hurandranga paingan iya nongan tehe ipwai.

²⁶ Yosep imat, pe iro tandrohongan ara hayou tan ara sangat pe songui (110). Pwen huiki *marasin* iya nombuwen, para nombuwen andre kinpwala pwi. Pe huiki nombuwen iyera kokou§ pe iro Yisip.

**Nongan Hiyan
Markus
Iratuluwiy
(English: The Good Talk
Markus Wrote)
(Tok Pisin: Gutnius
Makus i Raitim)
Nongan Imu**

Nongan imu para puk iye - *“Nongan Hiyan Markus Iratuluwiy”* - ara ipa toro, “Iye ara nongan hiyan ta Yesus Kristus, Noru Ngindrai.” (1:1) Nondriya puk iye ara Markus iratuluwiy tehe Yesus ara ndramat hamou mepo pwoke tan namandran iya, pe ilahiy para kimbusi melit masih handra-handra. Itiyaniy tehe Yesus ihinuwani hu ndramat iya nongnan pwokeyan pe tahakulan, pe irapiyani hu payit huyau iya pwoke tan, pe ngara kitali kultuw mwomwan tahu ndramat. Yesus ara ipohowe ngalan mbukenan tehe toro: “Noru Ndramat”. Pe yiy ipwai tehe kinsa kol pwan para kiyki mwoiwan para kisowani hu ndramat soyon iya (10:45)

Markus ara iratuluwi nongan imu pe itiyani titiye ta Yohanes, ndramat para paptais, pe titiye ta Yesus iwiri paptais, pe titiye ta Sinai pakipakarawani yiy. Iya-mulan itiyaniy tehe Yesus koyun isikiranani hu ndramat mepo huro kuni nopwaran handra-handra, pe isopwat hu pe itiyani nongnan iya kili hu. Mamumu hu ndramira Yesus ara lohongahu kinileu kinna hu melit Yesus iro mbusiy ara pwi yoh. Hapeko huro wiri lohongai kili yiy tahape-tahape.

Pe Markus iratuluwi titiye tehe hu ndramat tiken ara huhingasi Yesus pe huiki nopwaran namandran iya, iya kili yiy. Pe iya hapwen para

puk *Nongan Hiyan Markus Iratuluwiy* ara itiyani titiye ta Yesus imat pe itine paiwe.

Yohanes, ndramat para paptais,* ara iramwanyani saya Yesus

¹ Aro ara ndroiya nongan ta Yesus Kristus, noru Ngindrai.

² Poropet Yisayah kinratuluwiy pwen ipa toro:

“Yo andre kupwandrisa pwandrendres to kimu kili wou, pe andre kiramwanyani sayam.

³ Yoholai itapo iya kol ndrohoyin nepo hapesah aliy pwi, pe ita pwai ipa,

‘Koro ramwanyani saya Yapan, pe kambusi meresayan kiro mwonen para tokuyan.’ ”

⁴ Pwen pe Yohanes, ndramat para paptais, isarayah pe iro sumuluwani hu ndramat ya pwen te kol ndrohoyin, pe iro pwai iya tahu ndramat para hu karapaiwani kultuwayihu mwomwan kiyau pe hu kawiri *paptais*. Pwen pe Ngindrai andre koyun kisikiranani hu pe andre kitali mwomwan tahu kiyau. ⁵ Hu ndramat masih para Yerusalem iyasura hu ndramat para kol hakol-hakol nondriya kol namandran hape Yutiya ara huya kili Yohanes. Hupohowe mwomwan tahu iya ngawan, pwen isumuluwani hu iya Ndran Yortan.

⁶ Yohanes ara koiwen humbusiy iyau yomu hu kamel pe kundrayen ara humbusiy iyau kapilo mbulmwakau. Pe anandrinan ara hu kaspou pe kunan para yangiy. ⁷ Pe itiyaniy ipa, “Ndramat hamou nakiho ndrwo kamulan, ara pwoke tan pwokeyan pe iho hin kili yo. Yo ara ndramat mwaihei o, pe kunwenei para kutukuruhu pe kutali haina pwelekan pwi. ⁸ Yo urupo sumuluwani wawu iya ndran, hapeko yiy ara andre kisumuluwani wawu kiya Mwoiwan Haiyan.”

* 1:: “paptais” iya nongna kol tahu Krik, ara ipa “sumuluwani.” Pwen ngala ndramat aro, “Yohanes, ndramat para paptais”, iyinganiy tehe yiy ndramat hamou ngara kisumuluwani hu ndramat kiya ndran.

Yohanes isumuluwani Yesus

⁹ Lang sih iho aliy, Yesus ipwen te Nasaret, kol hakol ita nondriya kol namandran hape Kaliliy, pe isa kili Yohanes. Pwen isumuluwani yiy iya Ndran Yortan. ¹⁰ Yesus itine iro ndran iropo isa paingan, pe indrou pwi ko inime yang ite, pe Mwoiwa Ngindrai ituh isa pwan kili yiy tehe pai hamou. ¹¹ Pwen yoholai sahin iyau yang isa ipa, “Wou ara noru pe ndriyo imbuluhi wou. Yo ara upwesani wou namandran iya.”

Sinai pakipakarawani Yesus iro kol ndrohoyin

¹² Indrou pwi, Mwoiwa Ngindrai ipwandrisa yiy iya kol ndrohoyin. ¹³ Iya iyen aliy iya matne lang mahaangui, pe nondriya lang mahaangui ara, Sinai isa pe pakipakarawani yiy. Yesus iro aliy iyasura hu kan puyap, pe hu angelou husa pe husopwat yiy.

Yesus irandroyi mbulyan iro Kaliliy

¹⁴ Yamulan para Yohanes iya nondriya kou, Yesus iya nondriya kol namandran hape Kaliliy pe itiyani nongan hiyan ta Ngindrai. ¹⁵ Ipwai ipa, “Lang kinsa rayah pwen, pe lenge king ta wawu, Ngindrai, ara kinsa pakeh. Wawu karapaiwani kultuwayi wawu pe kapwotisingi nongan hiyan.”

Yesus iyoh hu ndramat mahaamou huye ndruwan

¹⁶ Pwen porosih aro, Yesus iro tikai pwaki ndran makaiye namandran ngalan Kaliliy, pe inime hilu ndramat malmou, Simon iyapolo nalin Andruw. Hiluro piye kahu iya Ndran Makaiye Kaliliy, paratesah, hilu ara ndramat para poya ni. ¹⁷ Pwen Yesus ipwai iya ta hilu ipa, “Walu kasa koho ndruwo, pe andre kuhunuwani walu kasarayah ndramat para poya ndramat.” ¹⁸ Indrou pwi ko, hilu tali kahu ta hilu pe hilu ho ndruwa Yesus.

¹⁹ Yesus iro tikai iya hangoh hape pe inime NdraSepetiy malmou, hamou ngalan Yakopus pe iyapolo nalin Yohanes. Hilu to nondriya ndroi pe hilu ro soro hu kahu tahu. ²⁰ Indrou pwi ko, iyoh hilu pe hilu tali tama hilu, Sepetiy. Tama hilu iyapolo hu ndramiran para mbulen ara huro ndron nondriya ndroi, pe hilu ho ndruwa Yesus.

Yesus irapiyani payit iro ndrita ndramat hamou iya mawen

²¹ Huya kol hakol ngawan ngalan Kapernawum pwen pe iya mwonen lang Sapat* pe Yesus iya nondriya numwa totohun pe ihinuwani hu ndramat. ²² Hu ndramat ariya mwoiwahu ihin iya tan iya nongan iro hinuwani hu yaliy. Kinwong tehe hamou ndramat para hinuwani nongan para pwahanou pwi, hapeko iro wong pe nongnan ara pwokeyan iya pe tahakulan. ²³ Indrou pwi ndramat hamou iro nondriya numwa totohun tahu, ara payit iro ndritan, pe iwayeh namandran iya ipa, ²⁴ “Yesus, Yapan Nasaret! Wou nasahaye yowu? Wou pasa pwokasiyani yowu, ndre? Yo upahasani wou hiyeh – wou ara ndramat haiyan ta Ngindrai.”

²⁵ Yesus iwayeh ana payit pe ipa, “Amun o! Pe asa mawen kili yiy.” ²⁶ Payit ileleyani ndramat ara pe iwayeh pwokeyan iya, pe itali yiy.

²⁷ Ndramat masih mwoiwahu ihin pe hamou iro pwai iya ta hamou hupa, “Aripo tesah? Handra nohonou howen ara – mepo pwokeyan pe tahakulan iya! Ndramat ara iwong iya tahu payit i, pe huhilingi nongnan.” ²⁸ Pwen pe nolo Yesus pe memelit iro mbusiy ara ingau, pe isilihi kol masih ita nondriya kol namandran hape Kaliliy.

Yesus isopwi nosu Petrus iya hiyan

²⁹ Indrou pwi Yesus, iya sura hu ndramat hayah, hutali numwa totohun husa ngawan, pe huya sura

* **1:21:** Sapat ara lang andrtoyoh para ngohongoh; Eng: Sabbath; TP: Sabat

Yakopus pe Yohanes huya seu ta Simon pe Andruw. ³⁰ Huya pe nosu Simon imwa pe sangin ingandrah pe iye pwan. Yesus iya pe indrou pwi hutiye ndraingan. ³¹ Pwen iya, imbultuwe niman, pe isoli yiy itine. Pwen pe mwamwa itali yiy pe ingoh. Pwen ipwokeikei anahu.

Yesus imwanyani hu ndramat soyon iya huya hiyan

³² Kol kinipiyah pwen, pe paramwandrai kinna tuh, pwen pe huwiri hu ndramat masih humwa, pe hu ndramat masih mepo hu payit huro ndritahu, ara husa kili Yesus. ³³ Hu ndramat masih para kol aro, husawule huro pohomara karam. ³⁴ Yesus irapiyani mwamwa handra-handra tahu ndramat soyon iya, pe irapiyani hu payit soyon iya, huya mawen. Hapeko Yesus isiyi poho hu payit para hu mbuna kawong, paratesah, hupahasani yiy hiyeh.

Yesus irakaiyani kol Kaliliy pe iratiyani nongnan

³⁵ Makohuping para lang sih, pe kol imbungahiy, Yesus itine pe iyau iya kol hape imanun mepo ndramat aliy pwi; pwen iya pe iro totohun. ³⁶ Pwen Simon iya sura yowen hu ara huya ten yiy. ³⁷ Pwen hukahi Yesus pe hupwai iya tan hupa, “Hu ndramat masih hurupo ten wou.”

³⁸ Yesus ipwai imui iya kili hu ipa, “Worou tukaya hu kol tiken pakeh, para kuya tiyani nongan kiya kili hu yi. Ndroiyin ara ko, usa yaliy.” ³⁹ Pwen irikai iya payumwa totohun nondriya Kaliliy masih; pe iro tiyani nongan pe irapiyani hu payit huyau.

*Yesus imwanyani ndramat hamou, mepo lepara iro mandrakuyun, is-
arayah hiyan*

⁴⁰ Pwen ndramat hamou mepo lepara* iro mandrakuyun isa pe itukuruhu iya mbulmara Yesus pe ipa, “Kapa welem kiso, alahiy para asop-wiyani yo kuya hiyan.”

* **1:40:** Eng: leprosy; TP: sik lepra

⁴¹ Yesus ara, koyun isikirani yiy, pe iyki niman iya tan pe ipa, “Wele iso. Arayah hiyan.” ⁴² Indrou pwi ko, yeken ihiwin pe sangin iya mwayih.

⁴³ Pwen Yesus ipwandrisa yiy iyau, pe ipwatisingiy iya kili yiy ipa, ⁴⁴ “Mbuna aranenese kiya kili hamou iya tesah kinsarayah kili wou. Hapeko aya mwonen aya kili hu pris pe ayingani wou aya kili hu; pe ambusi yukyuk tehe Mose ipwatisingi para kimbusi wou asarayah howen mbulmara Ngindrai. Pwen andre kiyingingiy kiya kili hu tehe Ngindrai kin-mwaniyani wou.” ⁴⁵ Hapeko pwi; ndramat ara itiyani titiye aro pe ingau iya ngawan iya marakol masih. Pwen tehen toro ko pe Yesus kinlahiy kinna kol ngawan mbulmara hu ndramat pwi. Hapeko yiy iro ndron kol mawen mepo ndramat aliy pwi, pe hu ndramat para kol masih kene ngara hu kasa kili yiy.

2

Yesus imwanyani ndramat hamou sangin imat

¹ Lang hayah iyamulan, Yesus imui iya Kapernawum pe nongan ingau tehe Yesus kinmui kinsa wum. ² Pwen ndramat hitun husawule, pe nondriya seu iyapolo pohokaram kene, masih ara ipep topwei tahu ndramat. Pe Yesus iro tiyani nongnan iya kili hu. ³ Pwen hu ndramat tiken husa, iyapolo hu mahaamou mepo huhiri ndramat hamou sangin imat, ara isa kili Yesus. ⁴ Pe wum indrap tahu ndramat pe hu kanlahiy para kahari ndramat ara kisa pakeh kili Yesus pwi. Pwen pe huhiri yiy iya payandroha wum, pe hurambuskehe payandroha wum hape, pe huyuwani yiy ma nokun iya pwan mbulmara Yesus. ⁵ Pwen Yesus inime lohongahu ipwotisingiy, pe ipwai iya kili ndramat mepo sangin

imat ara ipa, “Noru, kuntali mwomwan atam.”

⁶ Hu ndramat tiken para hinuwani nongan para pwahanou hurompwan ara, pe huro lolohonge soyon iro ndriyahu hupa, ⁷ “Teheh tappeh ndramat aro iwong tehen tora? Yiy ipwasimiri Ngindrai, ndre? Ngindrai hamou opu ara ilahiy para kitali mwomwan.”

⁸ Indrou pwi ko, Yesus ara kinpahasani lohongahu pwen iro ndriyan, pe ipwai iya tahu ipa, “Teheh tappeh lohongai ara ita ndriya wawu? ⁹ Sehe nongan ara waison para kupwai kiya ta ndramat sangin imat? Ara waison para kupa, ‘Kuntali mwomwan atam,’ ndre ara waison para kupa, ‘Atine, awiri nokum pe arikai?’ ¹⁰ Hapeko para wawu kapahasaniy tehe Noru Ndramat ara pwoke ita kili yiy iripo kol pwan para kitali mwomwan tahu ndramat ...” Pwen ipwai iya kili ndramat sangin imat ara ipa, ¹¹ “Yo upwai satam, atine, awiri nokum, pe ayau aya suwem.” ¹² Indrou pwi, itine, iwiri nokun, pe iyau iya mawen mbulmarahu masih. Pwen hu ndramat masih mwoiwahu ihin pe huhuri ngala Ngindrai hupa, “Yowu ara konoho nime memelit tehen tora pwi.”

Yesus iyoh Lepi

¹³ Porosih aro, Yesus iyau imui iya pohleng para Ndran Makaiye Kaliliy, pe hu ndramat hitun iya husa kili yiy pe ihinuwani hu. ¹⁴ Pwen iro tikai iya pe inime ndramat hamou para poya sombulepat para takis* ta kapman.* Yiy ngalan Lepi NdraAlpiyus. Yiy imimpwan ndroho mbulen tan, pe Yesus ipwai iya tan ipa, “Asaho ndrwo.” Pwen pe Lepi itine pe iho ndrwo.

¹⁵ Iyamulan hape, Yesus iro namnam iya seu ta Lepi. Pe hu ndramat para poya takis soyon, iyapolo hu ndramat soyon kultuwayihu ara mwomwan, huro namnam iyapolo

Yesus pe hu ndramiran. Hu ndramat soyon tehen ara ngara hu koho ndrwo. ¹⁶ Pwen hu ndramira Parisiy tiken para hinuwani nongan para pwahanou, ara hunimey tehe Yesus iro namnam iyapolo hu ndramat kultuwayihu mwomwan pe hu ndramat para poya takis. Pe hupwai iya tahu ndramira Yesus hupa, “Teheh tappeh pe Yesus iro namnam iya sura hu ndramat para poya takis pe hu ndramat kultuwayihu mwomwan?”

¹⁷ Yesus ihilingi hu pe ipa, “Hu ndramat mwaniyehu hiyan ara andre hu kanna nime hu ndrwo pwi. Hapeko hu ndramat humwa, hu ara ko ngara hu kaya nime hu ndrwo. Yo kusa para kuyoh hu ndramat kultuwayihu hiyan ara pwi; hapeko yo usa para kuyoh hu ndramat kultuwayihu mwomwan.”

Yesus iwong iya kultuw para kayuh anandrinai

¹⁸ Lang sih, hu ndramira Yohanes pe hu ndramira Parisiy huyuh anandrinai. Pe hu ndramat tiken husa pe hupwai iya kili Yesus hupa, “Paratappeh hu ndramira Yohanes pe hu ndramira hu Parisiy hutora yuh anandrinai, hapeko hu ndramiram, ara konoho yuh tehen tora pwi.”

¹⁹ Yesus ipwai iya tahu ipa, “Kapa hamou ndramat nakipo kowase yesou, tehen tappeh andre yowen hu kayuh anandrinai tandrohonga iro ndrwo kili hu? Pwi yoh! Yihu kanlahiy para kayuh anandrinai pwi, paratesah, iro ndrwo kili hu. ²⁰ Hapeko lang itapo isa andre hu kawiri ndramat kinyesou ara kiya mawen kili hu, pe andre kinto kili yowen hu pwi. Pwen tandrohonga lang ara andre yowen hu kayuh anandrinai.

²¹ Hamou ndramat kinoho sorowe koyau hape howen pe kirapairaniy kiya sura koyau saken ara pwi yoh. Kapa tehen tora, koyau hape howen ara andre kindrohomiwiri

* **2:14:** Eng: tax collector * **2:14:** Eng: government (“kapman” refers to the government of Rome)

koyau saken pe kiya mwomwan masih. ²² Pwen tehen aliy o, hamou ndramat andre kinsongorani wain howen kiya nondriya pwisi wain saken ara pwi. Kapa tehen tora, pwen wain howen andre kitaluwe pwisi wain saken; pe wain howen iyapolo pwisi wain saken, ara maluwoh kene andre karahis. Pwen iya lohongai ara ko, hu ndramat ngara kasongorani wain howen kiya nondriya pwisi wain howen opu.”

Yesus iwong para kahaiyani lang Sapat

²³ Lang sih Sapat, Yesus iyapolo hu ndramiran huro tokai nondriya piyang hambut. Pe hu ndramiran huro rih mbuwa wit* hayah. ²⁴ Pwen pe hu Parisiy hunime, pe hupwai hupa toro: “Akanime, paratesah humbusi memelit mepo nonombun iya lang Sapat?”

²⁵ Yesus isomwi hu ipa, “Wawu kannime titiye ta Ndrepiit ndre pwi? Titiye ipa tehe Ndrepiit iyapolo hu ndramiran anandrinahu pwi pe humundru. ²⁶ Aro ara irayah imwonen Apiyatar iro ndron payan tahu pris. Pwen Ndrepiit isong iya nondriya numwa totohun ta Ngindra pe iwiri ndrina nohun nonombun. Pwahanou ara ipa tehe hu pris opu andre kayan ndrina nohun ara, hapeko Ndrepiit iya pe iya wiri ndrina nohun ara pe iyan pe ihang hu ndramiran i. Wawu nime titiye ara ndre pwi?”

²⁷ Pwen ipwai iyatahu ipa, “Lang Sapat ara isarayah para kisopwat hu ndramat; hapeko hu ndramat para kasopwat lang Sapat, ara pwi. ²⁸ Pwen pe Noru Ndramat ara yiy Yapane lang Sapat.”

3

Yesus imwanyani ndramat hamou niman hakip imat isarayah hiyan, iho nondriya lang Sapat

¹ Porosih aro, Yesus iya nondriya numwa totohun, pe ndramat hamou

iro aliy ara niman hakip kinmat. ² Hu ndramat tiken huro ten pohosai para hu kaiki Yesus kiya nongan. Pwen pe huro memerani yiy, paratesah, lohongahu hupa ndre kiya pe kirakultuwani nima ndramat ara kiya hiyan kiho nondriya lang Sapat. ³ Pwen Yesus ipwai iyata ndramat ara ipa, “Asoro tine mbulmara hu ndramat masih iye.”

⁴ Pwen Yesus isike hu ipa, “Tesah ndrokonan ita pwandrendrehe para pwahanou para Sapat? Kambusi hiyan ndre kambusi mwomwan? Kasopwat ndramat ndre katingundru ndramat kimat?” Hapeko hu ndramat masih, ara huhun o huyen.

⁵ Yesus maran ihiselep iya kili hu, pe ndrinan ilokuh. Inime tehe ndriyahu kinpwoke, pwen pe ndriyan irang. Pwen ipwai iya ta ndramat aro ipa, “Amwaniyani nimam.” Pwen ndramat ara imwaniyani niman pe niman iya hiyan masih tehe mamu. ⁶ Pwen hu Parisiy huya ngawan, pe yihu iyasura hu ndramira King Herot, humburi nongnahu para katen sai pe katingundru Yesus.

Hu ndramat soyon iya huya huho ndruiwa Yesus

⁷ Pwen Yesus itali kol ara iyapolo hu ndramiran, pe huyau huya Ndran Makaiye Kaliliy. Pe hu ndramat soyon iya para kol malkol naman dran hape Kaliliy pe Yutiya, ara huho ndruiwan. ⁸ Pe hu ndramat soyo-soyon iya ara, huyau te Yerusalem, Itumeya, haroh para Ndran Yortan, Taya, pe Siton, pe huho ndruiwan, paratesah, huhulong memelit hitun Yesus iro mbusiy. ⁹ Hu ndramat huro hon huya soyon iya; pwen pe Yesus ipwai iyata hu ndramiran para hu kamwaniyani ndroi hakou mendreheh kiro mweimwei, paratesah, kol ipep pe huro tandrapndrap, pe mahin hu katinihi yiy. ¹⁰ Yesus imbusi hu ndramat hitun iya, huya hiyan, pwen pe hu ndramat humwa

* 2:23: Eng: grain; wheat (wit) is one kind of grain; TP

iya mwamwa handra-handra, ara huro rasinge hu huropo huya para nimahu kahatek katan. ¹¹ Pe hu ndramat mepo payit iro ndritahu, ara hunime Yesus pe hulah huya pwan huro mbulmaran pe huwayeh namandran iya hupa “Wou ara Noru Ngindrai.” ¹² Hapeko Yesus isiyi poho hu payit para hu mbuna kapohowe yiy hiyeh.

Yesus irakinima hu ndramiran songui pe lumou

¹³ Yesus ingas iya iro sese pahayi sih, pe iyoh hu ndramat mepo inamili hu ko, para hu kasa kili yiy. ¹⁴ Pwen Yesus irakinima hu ndramat songui pe lumou para hu koro sura yiy, pe karayah ndramat para kipwandrisa hu para pohoweya nongna Ngindrai. Pwen pe iyoh hu ara *aposel*.* ¹⁵ Pe iyki pwoke iya tahu para karapiyani hu payit kaya mawen. ¹⁶ Hu ndramat ara, ara ngala hu iye kene: Simon (Yesus iyoh ngalan handra yi ara Petrus); ¹⁷ Yakopus NdraSepetiy iyapolo nalin Yohanes - Yesus iyoh hilu Powanerkes. Ndroiyi lohonga ngala hilu, iya nongna kol tahu, ara ipa ‘hilu noru korukorong’ - ¹⁸ Andruw, Pilip, Partolomiu, Metiu, Tomas, Yakopus NdraAlpiyus, Tatiyus, pe Simon yiy hamou tahu *Selot*,* ¹⁹ pe Yutas Yiskariyot, mepo iyamulan ipakarawani Yesus.

Hu ndramat para hinuwani pwahanou hupa Yesus ipo mbulyan iyau pwoke ta Sinai

²⁰ Pwen iyau iya nondriya wum hawum, pe hu ndramat soyon iya, ara husa mbultere hu paiwe yi. Pwen pe Yesus iyasura ndramiran hu, hu kanlahiy para hu kangoh hape para hu kanamnam ara pwi. ²¹ Pwen hu ndraisih imwonen ta Yesus huhulong, pwen pe husa

pakasa wiri yiy, paratesah, huropa, “Ngou kinwiri yiy.”

²² Hu ndramat para hinuwani nongna pwahanou ara hupwen Yerusalem husa pwan, pe hupa, “Paalsepul* ita ndritan. Pwen pe ita rapiyani hu payit iya mawen, ara iyau pwoke ta yapane hu payit.”

²³ Pwen Yesus iyoh hu husa pakeh kili yiy, pe iwong nongan sahin para pwandritiye iya kili hu ipa, “Tehen tappeh andre Sinai kirapiyani Sinai?

²⁴ Kapa hu ndramira king hamou hu kahingas mwalinga hu, pe katan kaya malpat, pwen andre hu kanlahiy para hu koro tine pwokeyan pwi. ²⁵ Pe kapa wum hawum kahingas mwalinga hu, pe katan kaya malpat, pwen andre wum ara kinlahiy kiro tine pwokeyan pwi. ²⁶ Pe kapa Sinai kipopahun kiya kili yiy mbukenan, pwen andre yiy kinlahiy kipwokeyani yiy mbukenan pwi. Andre yiy kihipwen masih. ²⁷ Tehen tora ko, kinlahi ndramat kisong kiya nondriya seu ta ndramat hamou pwokeyan pe kipahanowe meltan ara pwi. Kapa pakimbusi tehen tora, andre kiwasi tiriya ndramat pwokeyan ara namu. Pwen kamulan andre kipahana meltan kiro suwen. ²⁸ Upwai ndrokonan sata wawu toro: Ngindrai ilahiy para kitali kultuw mwomwan handra-handra masih, pe nongan handra-handra ngara hu ndramat kapwasimiri hu ndramat kaliy. ²⁹ Hapeko kapa ndramat hamou kipwasimiri Mwoiwan Haiyan, ara andre Ngindrai kinlahiy para kitali mwomwan ariya pwi. Mwomwan aro ara andre kinto-kinto.”

³⁰ Yesus ipa toro, paratesah, hupa, “Mwomwoyou mwomwan ara iro ndritan.”

Hiyeh ara tina Yesus pe nalin hu?

* **3:14:** “Aposel” ara iya nongna kol tahu Krik ipa “pwandrendres”; Eng: apostle; Greek: apostellos = “sent one” * **3:18:** Eng: Simon the Zealot; “*Selot (Zealot)*” iya nongna kol tahu ara ipa “hu ndrokoyirayi sih mepo huiki hu masih iya nongan para pwahanou” * **3:22:** Paalsepul ara ngala Sinai handra; Eng: Baalzebul is another name for Satan; TP: Belsebul em narapela nem bilong Satan

³¹ Pwen tina Yesus iyasura nalin hu husarayah. Husa huro ngawan, pe hupwandrisa ndramat hamou para kiya pwai kiyatan para kisa kiya kili hu. ³² Hu ndramat soyon iya hurahakowan, ara hupwai iya tan hupa, “Tinam, nalim hu, pe pisum hu ara hutora ten wou ngawan.”

³³ Yesus isomwi hu pe isike hu ipa, “Hiyeh ndrokonan ara tino pe nali hu?”

³⁴ Pwen maran ihiselep iya kili hu hiyeh hurompwan hu rakaiyani yiy, pe ipa, “Akanime, hu iye ara tino pe nali hu. ³⁵ Kapa sehe ndramat kimbusi namiliwa Ngindrai, yiy ara nali, pisu, pe tino.”

4

Yesus iwong nongan pwandritiye iya ta ndramat hamou ipiye peke wit iya pingan

¹ Pwen Yesus iro hinuwani hu ndramat paiwe yi, ngilse ndran makaiye. Pe hu ndramat soyo-soyon iya husa kili yiy. Pwen pe ihis iya nondriya ndroi hakou iho pit, pe impwan aliy. Pe hu ndramat masih ara huro poholeng pwaki ndran makaiye. ² Pe Yesus ihinuwani hu iya nongan pwandritiye soyon. Pwen ipwai iya tahu iya nondriya nongan para hinonou tan ipa, ³ “Wawu kahalingiy! Ndramira mbulya piyang hamou iya piye peke wit iya piyang tan. ⁴ Yiy iro piye hu peke wit huya, pe tiken paraliy ara hulon huro sai pe hu norukan husa pe huiniy. ⁵ Pe hu tiken i hulon huro ndrita pwan sosolou, mepo pwan soyon kinto aliy pwi. Pe indrou pwi husa mbunehet, paratesah, pwan kinna hangoh mbulun pwi. ⁶ Hapeko tandrohonga paramwandrai ingas, ara ngandraha mwandrai itimwi hu pe huwayiu, paratesah, ngondrohu kansin kanna pwan pwi, pe humang. ⁷ Pe tiken tahu peke wit hulon huya mwalinga hu maskei maporon; pe hu maskei ara huraimwani hu pe hu kanippwai pwi. ⁸ Hapeko tiken

tahu mepo hulon, huro pwan hiyan, ara hulek pe huppwai. Hayah huppwai isarayah mapeke tingui, hayah isarayah mapeke anongui, pe hayah ara isarayah mapeke sangat.”

⁹ Pwen Yesus ipwai iya tahu ipa, “Hiyeh mandraingan ara kihilingi nongan iye.”

Ndroiyin tesah pe Yesus iwong iya hu nongan pwandritiye

¹⁰ Iyamulan hape, pe yiy opu iro mweimwei pe ndramiran hu huya pe hu rahakowan, iyapolo hu ndramat hayah i, pe husike yiy iya nongan pwandritiye ara. ¹¹ Pe ipwai iya tahu ipa, “Nongan kokohon para kili King Ngindrai ara kinsa kili wawu. Hapeko hu ndramat hutora ngawan, melit masih urupo pwai ara itapo iya kili hu iya pwandritiye nongan opu.

¹² Pwen pe, andre hu koro ten, hapeko andre hu kankahiy pwi; pe andre hu koro hilingiy, hapeko andre hu kanpahasaniy pwi.

Kapa pwi, matisan hu karapaiwani hu pe Ngindrai kitali mwomwan tahu.”

Ndroiyi nongan pwandritiye iya ta ndramat ipiye peke wit iya pingan

¹³ Pwen Yesus isike hu ipa, “Wawu kanpahasani nongan pwandritiye iye pwi, ndre? Pwen andre wawu kapahasani ndroiya nongan masih ita nongan pwandritiye tehen tappeh i? ¹⁴ Akahalingiy; ndramat para piyeya peke wit ara ihasi nongna Ngindrai. ¹⁵ Hu peke wit mepo hulon huro sai ara tehe ndramat hayah mepo huhulong nongna Ngindrai, pe indrou pwi Sinai isa pe iwiri nongan mepo kiniyiy iro kili hu iya mawen. ¹⁶ Pe hu peke wit tiken hulon huro ndrita pwan sosolou ara tehe ndramat hayah mepo huhulong nongan, pe indrou pwi huwiri pe hupwes iyaliy. ¹⁷ Hapeko ngondrohu ara kinsin hiyan pwi, pe huro hape kopu. Pwen kapa nopwaran tiken

kiwiri hu, ndre kapa hu ndramat kapwasimiri hu kiyau ndroiya nongna Ngindrai, ara kindrou pwi ko, andre hu kayos. ¹⁸ Pwen hu peke wit tiken hulon huya mwalinga hu maskei maporon, ara tehe hu ndramat huhulong nongan, ¹⁹ hapeko hulohongani melit soyo-soyon iya para kol pwan, pe sombulepat ipakarawani hu pe lohongahu imeu iyaliy, pe hunamili melit handra-handra – pwen pe melit masih tehen tora, ara iraimwani nongna Ngindrai pe kinippwai pwi. ²⁰ Hapeko hu peke wit hulon iya pwan hiyan ara tehe hu ndramat mepo huhilingi nongan pe hupwotisingi nongan ara, pwen huppwai. Hayah ara huppwai husarayah matungui, pe hayah mannongui, pe hayah masangat.”

Hu ndramat hu konho kulani ngana mwan pwi

²¹ Pwen Yesus ipwai iya tahu ipa, “Iya hiyan para ndramat hamou kiwiri mwan kisa pe kikulani ngana mwan kiya pahandra pwelekei ndre kiya pahandra sousou? Ara pwi yoh! Hiyan para kiykiy kiro ndrita keyau. ²² Melit masih ita kohon ara andre kamulan kisarayah ngawan, pe melit hundrutuhiy, ara andre kamulan kiro yelan. ²³ Hiyeh mandraingan ara kihilingi nongan iye.”

²⁴ Pwen pe ipwai iya tahu paiwe ipa, “Mara wawu kiro melit masih wawu kanhilingiy. Tanonoye mepo wawu nakaikiy kiya kili hamou, tanonoye tehen tora ko ara andre kimui kisa kili wawu kihisoule ko yi – pe andre kiho hin hape. ²⁵ Hiyeh mepo meltan soyon, andre kipo sura meltan ara. Hapeko hiyeh mepo meltan pwi, ara hape mendreheh imira kili yiy andre hu kawiriy topwei kiyau.”

Nongan pwandritiye para hu mbuwakei hulek

²⁶ Pwen ipa, “Kultuwayi King Ngindrai ara pwen tehe ndramat

hamou ipiye mbuwakei pe ilon iya ndrita pwan. ²⁷ Ping iro matin pe lang itine ipo mbulyan, hapeko mbuwakei iro lek pe iro mandra, pe ndramat ara ikowu tehen tappeh irayah. ²⁸ Pwan mbukenan ara ihingini hu mbuwakei pe hulek, pwen iyamulan huppwai. Yowin isarayah, pe iyki nonowen, pwen iyamulan iyki sangin. ²⁹ Pwen iro mwonen mbuwakei iman, indrou pwi ndramat ara iwiri semen pe isondritiy, paratesah, lang para rihiyen kinsarayah pwen.”

Nongan pwandritiye iya peke mastet

³⁰ Pwen Yesus iwong paiwe ipa, “Yorou andre tukapa tesah kiya kultuwayi King Ngindrai? Sehe nongan pwandritiye andre tukatiyaniy para kiyinganiy? ³¹ Ara tehe peke mbuwa mastet.* Peke mbuwa mastet ara mendreheh masih iya kili hu mbuwakei masih mepo ngara kayuk. ³² Hapeko kapa tukahas mbuwa mastet, pwen andre kimandra kiya namandran kili hu kei masih para piyang. Ndrandran ara namandran pe ilahi hu norukan hu kaya pe kapwili numwahu kiho aliy.”

Nongna Yesus masih ara pwandritiye ko

³³ Yesus ngara kiwong kiya nongan pwandritiye soyon iya tehen tora ko, mepo ilahi lohongahu. ³⁴ Nongan masih iro wong iya kili hu, ara ngara kiwong kiya nongan pwandritiye ko; kinho wong ngawan pwi. Kapa yiy pe hu ndramiran o hu koro, pwen ngara kitiyani melit masih kileu.

Yesus ipwai pe nohai namandran imaito

³⁵ Piyahon para lang ara, pwen ipwai iya kili hu ndramiran ipa, “Tukayau kaya ndran makaiye haroh.” ³⁶ Hu ndramiran huhis huya ndroi mepo Yesus iro aliy, pe hutali hu ndramat soyon huro ndron pe huyau. Pe hu ndroi hayah

* **4:31:** peke mbuwa mastet ara mendreheh masih tehe peke mbuwa walah; Eng: mustard seed

ara huya surahu yi. ³⁷ Pwen nohai namandran ingas pe nowei iro talon iya nondriya ndroi, pe ndroi ara pakeh kisomun. ³⁸ Pe Yesus iye kuwi ndroi pe iyki payan iye ndrita wayung pe kinmatin turut. Hu ndramiran huhingini yiy pe hupa, “Ndramat Para Hinonou, pakeh worou nakayuh ara; alohongani worou ndre pwi?”

³⁹ Pwen itine pe ipwayi nohai, pe ipwai iya kili nowei iro talon ipa, “Mosun! Awayis!” Iwong ihipwen pe nohai imaito pe ndras imat.

⁴⁰ Pe ipwai iya kili hu ndramiran ipa, “Paratappeh pe wawu noh? Wawu kanpwotisingi lohongai pwi, ndre?”

⁴¹ Pwen hunoh mimirihu, pe hamou iro sok hamou ipa, “Aripo sehe ndramat? Nohai pe nowei kene ara hilu hilingi nongnan i!”

5

Yesus irapiyani hu payit soyon iro ndrita ndramat hamou

¹ Pwen Yesus iyapolo ndramiran hu, hutali Ndran Makaiye Kaliliy haroh, pe huya haroh yapwen te kol namandran hape ngalan Kerasa. ² Huyarayah o, pe Yesus iropo isa mawen nondriya ndroi, pe ndramat hamou isa mawen nondriya ngarasou para tona ndramat. Ndramat ara payit iro ndritan, pe isa pe ipuhunani Yesus. ³ Pe yiy ngara kiro matin nondriya ngat sou ariya, pe kinlahi hamou para kiwasi yiy kiya wasiu ndre malkei handrahandra pwi. Konan kapa hu kawasi yiy kiya malkei haiyen* ndrahandrington, hapeko malkei masih ara kinlahiy pwi ko. ⁴ Hu kanwasi yiy pwen lang soyon kinna iya wasiu pwokeyan iya. Huwasi niman pe ndrikan iya kondrei humbusiy iyau haiyen, pe malkei haiyen i,* hapeko

kinlahiy pwi yi. Masikene ara, ara indrohombwiri hu topwei, pe hamou kinlahiy para kipwahatini yiy pwi masih. ⁵ Lang pe ping sih tehe sih ngara kihombui ngarasou sih kiya sih pe ngondron sih kiya sih, pe ngara kilommei pe kisondriti yiy mbukenan kiya pat.

⁶ Yiy inime Yesus iho ndron mwanan hape, pe ingap isa kili yiy, pe itukuruhu pe itumbuwe ngundrun iya ngondro ndrika Yesus. ⁷ Pe iwayeh namandran iya ipa, “Yesus, Noru Ngindrai Paingan Iya, wou nasa sahaye yo? Upwai tisingiy satam iya ngala Ngindrai, mbuna ambusi mwomwan sato.” ⁸ Iwayeh toro, paratesah, Yesus kinpwai kinna tan ipa, “Wou payit mwomwan, asa mawen kili ndramat ara.”

⁹ Pwen Yesus isike yiy ipa, “Wou ngalam hiyeh?”

Pe ipwai ipa, “Ngolo Hundram,* paratesah, yowu soyon iya.” ¹⁰ Pwen yiy iro kekeyani Yesus para mbuna kirapiyani yihu payit mwomwan kaya mawen kili kol namandran ariya.

¹¹ Pwen hu puw hitun iya, ara huro susuwan iya sese pahayi haroh pakeh kili hu. ¹² Pwen pe hu payit hurakekeyani Yesus para kirapiyani hu kaya kili hu puw ara, pe kaya nondriyahu. ¹³ Pwen Yesus isomwi hu. Pwen hu payit mwomwan hutali ndramat ara pe huya nondriya hu puw. Ndromwoya hu puw ara iho pakeh malpou (2000). Pe hu puw ara huwop turut, hulai mbusupahiya, pe huya yos huya ndran makaiye. Pwen pe huya mut pe humat topwei.

¹⁴ Hu hangna puw hunime pe huwop turut, pe huya tiyaniy iya kol ngawan pe hu kol mendreheh pakeh kili hu. Pwen pe hu ndramat para hu kol ara husa nim sehe melit irayah. ¹⁵ Pwen husarayah husa

* **5:3:** Eng: chain (iron rope); TP: sen   * **5:4:** Eng: fetters/shackles and chains; TP: hankap na sen   * **5:9:** Iya nongna kol tahu Krik, ngalan “Hundram” (Latin/Greek: “Legion”) iyinganiy tehe hu payit soyo-soyon iya hutora ndrita ndramat ara. Eng: Legion; a Roman legion was a large group of soldiers; sometimes there were 5,000 to 6,000 men in one legion.

kili Yesus, pe hunime ndramat mepo mamu hu payit soyon iya iro ndritan, ara kinsuluyani yiy kinna koyau, pe lohongan kinileu pe irompwan. Pwen hunime ndramat ara pe hunoh pwokeyan iya. ¹⁶ Hu ndramat mepo hunime melit masih kinsarayah ara, hutiyani melit masih kene irayah iro kili ndramat mepo payit iro ndritan; pe hutiyani titiye tahu puw i. ¹⁷ Pwen pe hurakekeyani Yesus para kitali kolohu pe kiyau kiya mawen.

¹⁸ Pwen Yesus iro his nakiya nondriya ndroi, pe ndramat mepo mamu payit iro ndritan, ara irakekeyani Yesus para kihis kiya sura yiy. ¹⁹ Hapeko Yesus ara ipa pwi iya tan, pe ipwai iya tan ipa, “Amui aya kili ndramiram hu, pe apwai kiya tahu kiya melit masih Yapan kinmbusiy pwen kinsa kili wou, pe atiyani koisirai tan mepo kinsopwat wou kinnaliy.” ²⁰ Pwen ndramat ara iyau iya kol namandran hape Tekapolis* pe iro tiyani melit masih Yesus kinmbusiy kinna kili yiy. Pe hu ndramat ara huhilingiy pe huteleh mwomwan.

Yesus ihingini mbunah hamou imat, pe imwanyani pihin hamou niman iyahatek iya payakoiwen

²¹ Pwen Yesus imui iya ndran makaiye haroh pe hu ndramat soyon iya huya rawuwure hu huro sura yiy. Pe huro pakeh pwaki ndran makaiye, ²² pe ndramat hamou ngara kimu kiya numwa totohun isa; yiy ara ngalan Yairus. Tandrohonga inime Yesus, ilah iya pwan ngondrokan. ²³ Pe irakekeyani yiy ipa, “Noru pihindrahin ara imwa kinna mwomwan masih, pe pakeh nakimat. Asa pe aiki nimam kiya kili yiy pe asopwi yiy pe andre kingoh pe kiro mwalen.” ²⁴ Pwen Yesus irikai iyapolo yiy.

Pe hu ndramat soyon iya hurikai sura yiy, pe hundrap pe huro rasinge hu. ²⁵ Pe pihin hamou iro

mwalinga hu ara mwamwa ndrai iro kili yiy ipoo iya matne hayou songui pe luwoh. ²⁶ Iropo iya nime hu ndrokta soyon, hapeko huroiyki ngandrahan namandran iya imui iya kili yiy. Pe sombulepat tan masih iro kili yiy, ara iro piyaniy topwei o mwaihei iya kili hu. Hapeko mwamwa tan ara kinhipwen pwi yoh; iro wiri yiy iya mwomwan masih. ²⁷ Pihin ara ihilong titiye ta Yesus, pwen pe isa iho yau mwalinga hu ndramat soyon iya ara. Yiy isa pakeh ndruwa Yesus pe niman iya hatek iya payakoiwen. ²⁸ Yiy mbukenan ipa, “Kapa kuiki nimo ko kiya hatek kiya payakoiwen, pwen andre kurayah hiyan.” ²⁹ Pwen tandrohonga niman iya hatek iya koiwe Yesus, indrou pwi ko, mwamwa tan ihipwen; pe hingorou tan ihingorowei tehe mwamwa ndrai ara kinhipwen pe kiningoh.

³⁰ Indrou pwi ko, Yesus ihingorowei tehe pwoke kintali yiy kinna mawen, pe irapaiwani yiy pe isike hu ndramat ipa, “Hiyeh ndrokonan niman isa koiwe?”

³¹ Pwen hu ndramiran husike yiy hupa, “Paratappéh asikei tora? Animei, hutopo tandrapndrap sura wou.”

³² Hapeko Yesus maran ihiselep pe irotén hiyeh ndrokonan imbusiy. ³³ Pwen pihin ara ipahasani sehe melit kintayah kili yiy, pe inoh pe ilen. Pwen ilah iya pwan ngondroka Yesus pe itiyani melit masih ndrokonan kintayah kili yiy iya ngawan kili Yesus. ³⁴ Pe Yesus ipwai iya kili yiy ipa, “Noru, anpwotisingi lohongam, pwen pe wou ansarayah hiyan pe aningoh. Ayau pe ndriyam kiwayis pe lohongam kiro hiyan. Nopwaran tam masih ara kintali wou.”

³⁵ Yesus iro wong manau pe hu ndramat tiken husarayah. Hu ndramat ara, huyau seu kili Yairus, husa pe hupwai iya tan hupa, “Norum pihin kinmat pwen. Konan. Mbuna

* **5:20:** “Tekapolis” iya nongna kol tahu Krik ara ipa ‘kol namandran makolo songui’; Eng; the Decapolis was a league of ten free cities.

arakekeyani ndramat para hinonou ara manau para kisa.”

³⁶ Yesus iro hilingi hu, hapeko kiniyki ndraingan kinna nongnahu pwi. Pe ipwai iya kili Yairus ipa, “Mbuna anoh; apwotisingi lohongam opwi.”

³⁷ Pe irandranga hu ndramat masikene para hu mbuna kaya sura yiy. Hu ndramiran matimou opu – Petrus, Yakopus, pe iya sura nalin Yohanes – hu ara ko, ipa hiyan para hu kaya sura yiy. ³⁸ Huyarayah iya seu ta Yairus pe Yesus inimei tehe hu kanpiye hu kinna ndriyang; pe huro rang turut pe ngaliya hu iropo iya namandran iya. ³⁹ Pwen Yesus iya nondriya seu pe ipwai iyatahu ipa, “Paratesah wawu rang pe ngaliya wawu ara iya namandran iya? Mbunah ara kinimat pwi; yiy ara ita matin opu.” ⁴⁰ Pe huhaisani nongnan.

Pwen irase hu masih huya ngawan, pe iwiri tama mbunah pe tinan, iyapolo ndramiran hu matimou, huya nondriya hapeleheh mepo mbunah iyen aliy ara. ⁴¹ Pwen imbultuwe nima mbunah ara pe ipa, “Talita, koun.” Iya nongna kol tahu, ara ipa toro: “Pihindrahin, upa, atine.” ⁴² Indrou pwi ko, pihindrahin ara itine pe irikai. Pihindrahin aro, ara hayou tan songui pe luwoh. Pe hunimei, mwoiwahu ihin, pe hunuun. ⁴³ Pwen Yesus ipwatisingi nongnan iya kili hu para hu mbuna karanenese sehe melit irayah. Pe ipwai iya tahu para hu kahang pihindrahin ara hape anandrinai.

6

Hu Nasaret ara welehu imai ta Yesus

¹ Yesus itali kol ara pe imui iya kolon, pe hu ndramiran huro ndruwan huya yi. ² Iro lang para Sapat sih, pe Yesus itiyani nongan iya nondriya numwa totohun. Hu ndramat soyon iya huhilingi yiy pe mwoiwahu ihin iya nongnan, pe hupa, “Ndramat ara, iwiri nongan

ara ipwen aleheh? Lohongai hira kili yiy ara sehe lohongai? Pe hu ndraikiya pwoke mepo ita pwaingani hu, ara iyau aleheh? ³ Yiy ara ndramat para pwilya seu, ndre? Yiy ara noru Mariya, pe nalin hu ara Yakopus, Yosep, Yutas, pe Simon, ndre? Pe pisun hu, hutopo sura tou iye yi, ndre?” Pwen welehu imai tan.

⁴ Yesus ipwai iya kili hu ipa, “Poropet hamou, kapa kiro kol mawen ara, andre hu karanuhuyani yiy. Hapeko kapa kiya ndroiya kolon imwonen, pe nondriya hu ndrayen pe hu hapat ara, andre hu kantanuhuyani yiy pwi.” ⁵ Pwen pe kinimbusi ndraikiya pwoke namandran iya kol ara pwi; hapeko iyki niman iya ndrita hu ndramat hayah humwa, pe isopwoyani hu hungoh. ⁶ Pe koyun indrap iya tahu ndramat hu kanpwotisingi lohongai pwi.

Yesus iyki mbulen iya kili ndramiran hu songui pe lumou

Pwen Yesus iya makaiye hu kol hakol-hakol pe iro tiyani nongan. ⁷ Pwen iyoh hu ndramiran songui pe lumou husa kili yiy, pe ipwandrisa hu malmou-malmou. Pe iyki pwoke iya kili hu, para hu payit mwomwan hu kahalingi nongnahu.

⁸ Pe iwong pwokeyan iya tahu para hu kasap nes opu, hapeko hu mbuna kasap hu melit handra-handra yi – tehe ndrina nohun, tehe ndrop, tehe singayai kiro ndropwa singayai – melit masih tehen ara, konan. ⁹ Ipa hiyan para hu kaiki haina pwelekahu, hapeko ipwai para hu mbuna kakun sulyahu malsap. ¹⁰ Pe ipwai iya kili hu ipa, “Kapa wawu kasarayah kaya kol hakol ara, pe akaya nondriya seu hawum, pwen akoro nondriya seu ara ko, kipoo wawu katali kol ara. ¹¹ Hapeko kapa akaya kol hakol pe yihu kahambuwalihu tawawu, pe hu kanwiri wawu kaya nondriya suwehu pwi, pe hu kanhilingi nongna wawu

pwi, pwen akatali kol ara; pe tandrohonga pakataliy, akaratolohani pwelendrika wawu. Pwen andre hu kawiri koran.”

¹² Pwen hu ndramiran ara huya pe hutiyani nongan iya kili hu ndramat, hupa, “Wawu karapaiwani ndriya wawu.” ¹³ Pe hurapiyani hu payit soyon iya mepo iro kili hu ndramat, pe hutumwi ndraikei iya mandrakuyu hu ndramat soyon iya mepo humwa, pe humbusi hu hungoh pe husarayah hiyan.

Herot ipa ndre Yesus ara Yohanes ndramat para paptais

¹⁴ Pwen King Herot ihilong, paratesah ngala Yesus kiningau marakol masih. Ndramat tiken hupa ndre Yohanes, ndramat para paptais, ara kintine, pe iripo mbusi hu ndraikiya pwoke ara.

¹⁵ Pe hu tiken hupa, “Yiy Elijah, ndre?” Pe hu tiken hupa, “Yiy ara poropet hamou, tehe yihu poropet para koluw.”

¹⁶ Hapeko Herot ihilong pe ipwai ipa, “Yohanes, mepo koluw usondriti koyun, ara mahapo kinsa tine yi!”

¹⁷ Titiye ta Herot isondriti koyu Yohanes ara ipa toro: Koluw Herot mbukenan kinpwai, pe huwasi Yohanes pe huiki yiy iya nondriya kou. Imbusi tora, paratesah, Herot ara kinwiri nambuyu nalin Pilip, ngalan Herotiyas, iya nambuyun.

¹⁸ Pe Yohanes ngara kipwayi Herot ipa, “Nongan para pwahanou ipa ara nonombun para awiri nambuyu nalin.” ¹⁹ Pwen Herotiyas lohongan imwa ta Yohanes pe pakitingundrun, hapeko kinlahiy pwi, ²⁰ paratesah, Herot ara inoh ta Yohanes. Herot ipahasaniy tehe Yohanes ara ndramat imwonen pe haiyan, pe ngara kipenani Herotiyas para mbuna kimbusi hapesah kiya tan. Tandrohonga Herot ngara kihilingi nongna Yohanes, yiy ngara kilolohonge soyon pe ndriyan ara

iporu; hapeko yiy ara ngara kinamiliy para kihilingi nongnan i.

²¹ Napwai, iyamulan hape, lang para Herotiyas kimbusi lohongan isa rahihini lang namandran sih. Lang ara, hu nakapwesani lenge Herot mepo tinan imwalahiy iya tan.* Pwen Herot ipo yon sih iya tahu namandran tan para mbulen, iyapolo hu ndramat huho hin tahu ndram, pe iya sura hu yapane kol Kaliliy. ²² Pwen huro namnam pe noru Herotiyas pihin isa nondriyan, pe iho ndran iya mbulmara Herot pe yowen hu, pe iluwi lohongahu. Pwen King ipwai iya ta pihindrahin ara ipa, “Kapa asike yo kiya sehe melit anamiliy, andre kuikiy.” ²³ Pe ipwatisingiy iya tan ipa, “Upwai ndrokonan isa tam, kapa asike yo kiya hapesah andre kuikiy kisa tam; pe kapa asike yo para kuramburingi pwane, andre kuramburingiy pe kuiki haroh mwanje satam.”

²⁴ Pwen noru Herotiyas ara iya pe isike tinan ipa, “Sehe melit ndrokonan andre kusoyingiy kili Herot?”

Pwen tinan ipa, “Asoyingi paya Yohanes, ndramat para paptais.”

²⁵ Indrou pwi, pihindrahin aro ihimbuh iya kili King pe ipa, “Yo unamili paya Yohanes, ndramat para paptais. Aikiy kiya nondriya sih pwelekei, pe kisa kili yo mahapo ko.”

²⁶ Pihindrahin ipa toro, pwen pe King ara ndriyan ipworu namanandran iya. Hapeko ilohongani nongnan mamu kinpwatisingiy kinna mbulmara yowen hu mepo huro namnam sura yiy, pe mbuwalin para kipa pwi kiya soksok ta pihindrahin ara. ²⁷ Indrou pwi, King ipwandrisa makundrayen hamou mepo ngara kitingundru hu ndramat, kiya pe kiwiri paya Yohanes kisa. Pe makundrayen ara iya pe isondriti paya Yohanes iro nondriya kou. ²⁸ Pwen iykiy iya nondriya pwelekei sih, pe ihiriy iya kili pihindrahin ara. Pwen pihindrahin ara isap iya kili tinan,

* **6:21:** Eng: birthday

Herotiyas. ²⁹ Hu ndramira Yohanes huhulong, pwen huya sap nombuwen pe huya roniy iya ngat sou.

Hu ndramat mayipou (5,000) hunamnam

³⁰ Pwen iyamulan hu aposel huumui husa mbultere hu yasura Yesus. Pe hutiyani hu mbulen humbusiy, pe hu melit masih huhinuwani hu ndramat iyaliy. ³¹ Pe Yesus iya sura hu ndramiran hu pakaya namnam, hapeko hu ndramat soyon iya huropo huya husa, pwen pe hu kanlahiy para kanamnam pwi. Pwen ipa, “Worou opu tukayau kaya hape lohwayin, pe tukaya hangong hape.”

³² Pwen huya his ndroi hakou pe yihu ko huya kol hape ndrohoyin hira mawen. ³³ Hapeko hu ndramat soyon iya hunime hu huyau pe huyirowe hu. Pwen hu ndramat soyon iya huyau kol namandran masih pe hungap pe huya rayah imu iya hapeleheh mepo Yesus pe hu ndramiran hu nakasaliy. ³⁴ Pwen Yesus ituh ndroi iya pwan, pe inime hu ndramat soyo-soyon iya hu kansa huro. Pe Yesus ara koyun isikirani hu, paratappeh, yihu ara tehe hu sipsip mepo ndramat para hangna hu pwi. Pwen Yesus ihinuwani hu iya memelit soyon iya.

³⁵ Pwen kol iro piyah masih pe hu ndramira Yesus husa kili yiy, pe hupwai iya tan hupa, “Kinipiyah pwen, pe yorou turopo kol ndrohoyin. ³⁶ Kiya, hiyan para apwai katahu ndramat para hu kayau kaya kol topo pakeh, pe kaya sou anandri-nahu.”

³⁷ Yesus ipa, “Wawu kahang hu anandrinai.”

Pwen husok yiy hupa, “Wou apa ndre hiyan para yowu kaya sowani ndrina nohun, pe yowu kayaikiy kanahu pe hu kainiy? Anandrinai ara, andre kenen kirayah tehe kene ndramat hamou ngara kiwiry non-driya walah mandrolwoh!”*

³⁸ Hapeko Yesus isike hu ipa, “Ndrina nohun ara, masahayeh ita? Wawu kaya nimei.”

Pwen huya nimei ihipwen, pe husa pwai iya tan hupa, “Ndrina nohun ara mayimah, pe iyapolo ni malmou.”

³⁹ Pwen Yesus ipwai iya kili hu ndramiran para hu karawurani hu ndramat koro ndrokoyirayi sih-sih, pe hukampwan ndrita ndromndriu salau. ⁴⁰ Pwen humpwan tasangat-tasangat pe yimingui-yimingui iro ndrokoyirayi sih-sih. ⁴¹ Pwen Yesus iwiri ndrina nohun mayimah pe ni malmou ara, pe maran iya paingan pe irawuloh iya ta Ngindrai. Pwen iramburingi ndrina nohun pe iykiy iya kili hu ndramiran para hu katain-ganiy kata hu ndramat masih. Pwen iramburingi ni malmou pe itain-ganiy iya tahu masih kene yi. ⁴² Hu ndramat masih hunamnam pe isihihu. ⁴³ Pwen hu ndramira Yesus huwiri ndrop mandropwa songui pe luhat pe hunihi ndritike ndrina nohun pe ni iyaliy pe hupep. ⁴⁴ Hu ndramat kamai mwanje mepo huiniy, ndromwoyahu ara mayipou (5,000).

Yesus irorikai ndrita ndran makaiye

⁴⁵ Indrou pwi, Yesus irakalahani hu ndramiran hukaya nondriya ndroi, para hu kaya koro mu kili yiy kaya kol Petsaita, ita haroh para ndran makaiye. Pe yiy opu iro mulan para kipwandrisa hu ndramat hu kayau. ⁴⁶ Iyamulan para hu kaniyau topwei, yiy iyau iya ngondron sih pe iya totohun.

⁴⁷ Iro piyah pe ndroi iya iho ndrokolo ndran makaiye pe Yesus hamou o ara iro ndron pwan. ⁴⁸ Yesus inimei tehe nohai imum te ngondroi isa, pe hu ndramiran ara huro lowayani hu iya pahau pwokeyan iya. Isorohi lang pe Yesus irikai ndrita ndran makaiye isa kili

* **6:37:** *sombulepat para sowani ndrina nohun ara namandran iya; Eng: “200 denarii,” or “8 months of a man’s wages”*

hu. Iro tikai isa, pe pakiramwaitini hu, ⁴⁹ hapeko hu ndramiran hunime yiy iro tikai ndrita ndran makaiye iropo isa, pe hupa ndre yiy ara hamou mwomwoyou. Pwen huwayeh, ⁵⁰ paratesah, yihu masih hunime yiy pe hunoh mimiri hu.

Indrou pwi ko, pe iwong iya tahu ipa, “Wawu mbuna kanoh! Aripo yo ko; ndriya wawu kipwoke.” ⁵¹ Pwen Yesus ihis iya nondriya ndroi kili hu pe nohai imaito. Hu ndramiran ara mwoiwahu ihin namandran iya, ⁵² paratesah, hu kannime sehe melit imbusiy iya ndrina nohun, hapeko lohongahu ara kinileu pwi. Lohongahu iro ndrap manau.

Yesus imwanyani hu ndramat soyon iya humwa huro Kennesaret huya hiyan

⁵³ Pwen yihu singondriti ndran makaiye huya haroh, pe husarayah husa kol hakol ngalan Kennesaret, pe huwasi ndroi iro aliy. ⁵⁴ Pwen iro mwonen huro ndroi husa pwan, pe indrou pwi, hu ndramat huyirowe Yesus. ⁵⁵ Pwen hungap huya nondriya hu kol ara kene, pe huya wiri hu ndramat humwa, pe husap hu iya pulukuw, pe husa hapelekeh mepo hu hilingiy tehe Yesus iro aliy. ⁵⁶ Pe hu kol namandran, hu kol mendrekeh, pe hu kol masih mepo Yesus irikai topwe aliy, ara huwiri hu ndramat masih humwa huya ndroho pehei. Pe hurakekeyani Yesus para kipa hiyan para nimahu kiya payango koiwen. Pe hu ndramat masikene humbusiy tehen tora, ara husarayah hiyan.

7

Pwahanou ta Ngindrai iramwaitini nongna tumburou hu

¹ Hu Parisiy tiken iyapolo hu ndramat tiken para hinuwani pwahanou, ara hu pwen te Yerusalem husa pe hurahakowa Yesus. ² Pe hunime

tehe hu ndramira Yesus hayah ara huro namnam, hapeko hu kansingani nimahu pwi,* tehe nongan para pwahanou kinpwai. ³ Hu Parisiy pe hu Yutah masih ara ngara hu karanuhuyani kowase tumbuhu para singaya nimahu, tehe kapa hu kansingani nimahu pwi, pwen andre hu kanlahiy para kanamnam pwi. ⁴ Pe kapa hu koro pehei pe hu kamui kasa, pe hu kansombungi hu pwi, ara andre hu kannamnam pwi. Pe ngara hu koro ndruwa kultuwayi tumbuhu tiken para koluw kinna yi, tehe ngara hu kasingani pweniu, kohoi, pe pwelekei.

⁵ Pwen pe hu Parisiy pe hu ndramat para hinuwani pwahanou husok Yesus hupa, “Paratappéh, pe hu ndramiram ara hu konoho ndruwa kultuwayi tumburou hu pwi, pe nimahu kas o pe hunamnam?”

⁶ Pwen Yesus isomwi hu ipa, “Poropet Yisayah kinrakinima wawu pwen, tehe wawu ara ndramat para pwandrandraman. Yiy iratuluwi nongan koluw kinna, pe ipa toro:

‘Hu ndramat masih iye ara ngara hu kahari ngolo kiya pohohu ko mwaihei,

hapeko ndriyahu pe lohongahu ara hu tora mawen kili yo masih.

⁷ Husa pohowe pwahanou tahu ndramat para kol pwan opu, pe hupa, “Ariyo ara nongna Ngindrai.”

Tehen tora ko, ngara hu katotohun o mwaihei kisa kili yo.’

⁸ Akanime, wawu ara kantali topwe pwahanou ta Ngindrai, pe wawu tora mbultuwe tisingi kultuwayi hu ndramat para kol pwan opu.”

⁹ Yesus ipwai iya tahu ipa, “Wawu pahasani pohosai hiyan para kahandrisani nongna Ngindrai kiya mawen, pe ngara wawu koho

* **7:2:** Iya lohonga hu Parisiy ara, nima hu ndramira Yesus ara hukas, paratesah, kas ara nonombu mbulmara Ngindrai. Pwen pe hu Parisiy ara ngara hu kasingani nimahu kimu, pwen hu kanamnam.

ndruwa kultuwayi wawu mbukenan. ¹⁰ Tehe Mose ipa, 'Kahaiyani tama wawu pe tina wawu,' pe 'kapa hiyeh kiten ana taman ndre tinan, andre karayi yiy kimat.' ¹¹ Hapeko wawu ngara kapwai kapa, 'Kapa hamou ndramat masombulepat ndre melit para pakisopwat taman pe tinan kiyaliy, hapeko ipwai iyata hilu ipa, "Sombulepat iye ara kuntandrangan kinna ta Ngindrai,'" ¹² pwen wawu kanpa hiyan para kapwokarani taman pe tinan pwi. ¹³ Tehen tora ko pe wawu pwalngani nongna Ngindrai pe wawu tora tokuyani kultuwayi kowase tumbu wawu hu ko. Pe ngara wawu kambusi hu kultuw soyon iya tehen tora ko."

Kultuw mepo iro nondriya ndramat iya ngawan ara ngara kipwalngani hu ndramat iya mbulmara Ngindrai

¹⁴ Pwen Yesus iyoh iya kili hu ndramat soyon iya mepo huro ariya ipa, "Wawu masikene, kahalingi nongno pe kalohonganiy ka hiyan. ¹⁵ Melit iro ngawan pe iya nondriya ndramat, ara kinlahiy para kipwalngani ndramat pwi. Hapeko melit iro nondriya ndramat pe isa ngawan, ara ko ilahiy para kipwalngani ndramat. ¹⁶ Wawu hiyeh mandrainga wawu, akahalingi nongan iye."*

¹⁷ Pwen Yesus itali hu ndramat soyon ariya, pe iya nondriya seu. Pe hu ndramiran huya sike yiy iya ndroiya lohongai para pwandritiye ara. ¹⁸ Pe Yesus isomwi hu ipa, "Lohonga wawu indrap, ndre? Wawu tana wawu pwi tehe hu memelit iro ngawan pe iya nondriya ndramat, ara kinlahiy para kipwalngani ndramat pwi, ndre? Hapeko melit iro nondriya ndramat o pe isa ngawan, ara ilahiy para kipwalngani ndramat. ¹⁹ Paratappeh, melit

iro ngawan pe iya nondriya ndramat ara kinhopo kinna neren pwi; hapeko iya iro puran opu, pe isa mawen nombuwen." (Tehen tora ko, ara Yesus iyinganiy tehe anandrinai masih ara hiyan opu para kaniyai.)

²⁰ Pwen Yesus iro wong manau, ipa, "Melit mepo iro nondriya ndramat isa ngawan, ara ngara kipwalngani ndramat. ²¹ Yo upa, melit handra-handra iro lohonga ndramat pe isa ngawan ara hu melit tehe toro kene: hu lohonge mwomwan, tandroindroi, pahana, taya ndramat imat, ²² kultuw para pilah iya kili hu yesowai, pe kultuw para kalimiriya, pe hu kultuw mwomwan handra-handra, pe pwasoyou, mbusihisi, ndrangsai, pwaturut, sikiye, pe ngou. ²³ Hu melit masikene mwomwan tora ara iro nondriya ndramat pe isarayah ngawan, pe ngara kipwalngani ndramat kiya mbulmara Ngindrai."

Pihi Ponisiya hamou ipwotisingi Yesus

²⁴ Pwen Yesus itine pe itali kol ara, pe iya pakeh kol hakol ngawan ngalan Tayar.* Yiy iya pe isong iya nondriya seu hawum, pe yiy mbuwalin para hamou ndramat kipahasaniy tehe yiy iya iro aliy; hapeko yiy ara kinlahiy para kikhon kili hu pwi yoh. ²⁵ Indrou pwi ko, pihin hamou ihilingi nongan tehe Yesus iro aliy. Pihin ara ma norun hamou pihin mepo payit iro ndritan, pwen pe ihileh isa, pe itukuruhu iya ngondro ndrika Yesus. ²⁶ Pihin iye ara hamou pihi Krik, pe tinan para kol namandran hape Ponisiya, ita nondriya kol namandran iya Siriya. Pe yiy isok Yesus pwokeyan iya para kirapiyani payit kiya mawen ndrita norun pihin.

²⁷ Hapeko Yesus ipwai iya tan ipa, "Hu mbunah kanamnam pe kahamosuhu namu; kinna hiyan para kawiri anandrinahu mbunah

* **7:16:** 7:16 Nongan sahin iye, "Wawu hiyeh mandrainga wawu, akahalingi nongan iye.", ara koluw kinto puk ta Markus pwi. * **7:24:** Tayar pe Siton; Tok Krik/Greek & Eng: Tyre and Sidon

pe kapiyaniy kana hu mwiy ara pwi.”

²⁸ Pwen pihin ara isomwi yiy ipa, “Ndrokonan, Yapan; hapeko hu mwiy mepo ngara hu koro pahandra keyau, ara ngara hu kaini konkonu hu mbunah i.”

²⁹ Pwen Yesus ipwai iya tan ipa, “Wou anpa tora, hiyan; amui ayau. Payit ara kintali norum.”

³⁰ Pwen imui iya wum, pe inime norun iye matin nokun, pe payit ara kintali yiy pwen.

Yesus isopwi ndramat hamou ndraingan iyui pe nongnan ikokot

³¹ Pwen Yesus itali kol mepo pakeh kol ngawan Tayar ara, pe iya pwen te kol namandran Siton pe ilai iya Ndran Makaiye Kaliliy. Pwen irikai iya nondriya kol namandran hape mepo hupohowei Tekapolis.*

³² Pwen hu ndramat hayah huwiri ndramat hamou isa kili Yesus; ndramat ara ndraingan iyui pe nongnan ikokot. Pe hurakekeyani Yesus para kiyki niman kiya ndritan.

³³ Pwen Yesus iwiri ndramat ara iya mawen kili hu ndramat soyon, pe iyki ndrakupweniman iya ndrainga ndramat ara. Pwen isokombunuh iya niman i, pe iyki niman iya hatek iya kalame ndramat ara. ³⁴ Pwen pe mara Yesus itandras iya paingan, pe itereyani yiy pe ihiri ngohan. Pwen ipwai iya kili ndramat ara ipa, “Ep-pata!” Nongan aro iya nongna kol tahu ara ipa, “Kileu!” ³⁵ Indrou pwi, pe ndrainga ndramat ara ileu, pe melit mepo irandrikipiri kalamen ara itan, pe iwong ileu.

³⁶ Pwen Yesus irandrokomat anahu pwokeyan iya, para hu mbuna katiyaniy kiya ta hamou. Yesus iropa toro, hapeko huro pwoke para hukaya pe kapwaharai manau.

³⁷ Pwen hu ndramat masih huhilingi nongan ara, pe mwoiwahu ihin turuwehu. Pe hupa, “Hu melit masih kinimbusiy ara hiyan o. Hu ndramat ndraingahu iyui, ara hurahihilong.

Pe hu ndramat pohohu pwi, ara hu kanwong topwei.”

8

Hu ndramat mahaapou hunamnam

¹ Pwen iho porosih aro, hu ndramat soyon iya husa tawuwure hu paiwe, pe anandrinahu pwi. Pe Yesus iyoh hu ndramiran husa, pe ipwai iya kili hu ipa, ² “Yo koyu isikirani hu ndramat iye. Huropo sura yo lang maroyoh pwen, pe anandrinai pwi. ³ Pe kapa kupwandrisa hu kamui kaya wum mamundruwahu, pwen andre marahu kawuh pe andre hukaya yos kaya sai, paratesah, hayah tahu ara hupwen mwanan husa.”

⁴ Pwen hu ndramiran husomwi yiy pe hupa, “Worou turopo kol ndrohoyin, pe andre tukawiri ndrina nohun kiyau aleheh kisa, para tukahang hu ndramat masikene tora kaliy?”

⁵ Pe Yesus isike hu ipa, “Ndrina nohun ita kili wawu, ara masahayeh?” Pe hupa, “Manandrtoyoh.”

⁶ Pwen Yesus ipwai iya kili hu ndramat masih para hu kampwan pwan. Pwen iwiri ndrina nohun manandrtoyoh ara, pe irawuloh; pwen iramburingiy, pe iyki iya kili hu ndramiran para hu katainganiy kiya kili hu ndramat masih. Pwen hutainganiy. ⁷ Pe anahu ni hayah mendreheh iro sura hu yi. Pwen Yesus iwiri hu pe irawuloh, pe ipwai iya tahu ndramiran para hu kaya tainganiy. ⁸ Pwen hu masih huyan pe humosuhu. Iyamulan hu ndramiran hurawurani ndritike anandrinai tahu iyawule, pe hunihiy iya ndrop manandrtihat. ⁹ Pwen ndromwoya hu ndramat masih kene huro ara iho pakeh mahaapou (4,000). Pwen ipwandrisa hu huyau. ¹⁰ Pe indrou pwi Yesus ihis iya nondriya ndroi iyasura ndramiran hu, pe huyau huya pwen te kol namandran hape Talmanuta.

* **7:31:** “Tekapolis” ara ipa “hu kol namandran masongui”; Eng: Ten Cities; TP: 10-pela bikpela taun. Anime 5:20.

Yihu Parisiy husok Yesus iya ndraikiya pwoke tan

¹¹ Hu Parisiy husa pe humu iya ndroiya takokowai iyapolo Yesus. Hu pakanohonou yiy, pwen pe husike yiy para kimbusi handra ndraikiya melit kiyau paingan, para kipwain-gani pwoke ta Ngindrai. ¹² Yesus ihiri kunuwen pwokeyan iya, pe ipa, “Tehen tappeh pe hu ndramat para mahapo hu pakanime ndraikiya melit? Upwai ndrokonan isata wawu, andre yihu kanime handra ndraikiya melit pwi.” ¹³ Pwen Yesus itali hu pe ihis iya nondriya ndroi paiwe, pe humui huya haroh para ndran makaiye.

Nongan pwandritiye para yis tahu Parisiy pe ta Herot

¹⁴ Pwen hu ndramiran koyuhu irut iya ndrina nohun, pe hu kanwiriy kinsa surahu pwi. Ndrina nohun sih opu iro nondriya ndroi surahu. ¹⁵ Pe Yesus ipa nongan pwandrendrehe ipa, “Mara wawu kiro yis tahu Parisiy pe yis ta Herot i.”

¹⁶ Pwen pe huro pwahulhun mwalinga hu ko, pe huro pa, “Matisan ndrina nohun pwi pe ita wong tora.”

¹⁷ Hapeko Yesus kinpahasaniy pwen sehe nongan huro wong yaliy. Pwen ipwai iya tahu ipa, “Tehen tappeh wawu tora pwahulhun tehe ndrina nohun pwi? Wawu kannime ndre kanpahasaniy mapwi ko? Pe ndriya wawu ndripiro iya yesah?”

¹⁸ Ma mara wawu, hapeko wawu konoho nimnim pwi, ndre? Pe ma ndrainga wawu, hapeko wawu konoho hihilong pwi, ndre? Koyu wawu kintut, ndre? ¹⁹ Tandrohonga uramburungi ndrina nohun mayimah iya kili hu ndramat mayipou ara (5,000), pwen wawu nihi ndritiken iya ndrop masahayeh?”

Pe hupa, “Songui pe luhat.”

²⁰ “Pe tandrohonga uramburungi ndrina nohun manandrtoyoh iya kili hu ndramat mahaapou ara (4,000),

pwen wawu nihi ndritiken iya ndrop masahayeh?”

Pe hupa, “Manandrtihat.”

²¹ Pwen ipwai iyatahu ipa, “Lohonga wawu kinileu mapwi ko, ndre?”

Yesus imwanyani mara ndramat hamou para Petsaita iyoh ara iya hiyan

²² Yesus iya sura ndramiran hu huyarayah huya kol mendreheh Petsaita. Pe hu ndramat tiken huwiri ndramat hamou maran iyoh isa kili yiy. Pe hurakekeyani Yesus para kiyki niman kiya ndrita ndramat ara. ²³ Pwen Yesus imbultuwe nima ndramat mepo maran iyoh ara, pe iluwi yiy pe hiltali kol mendreheh ara hilya ngawan. Pwen Yesus isokombunuh iya mbulmaran, pe iyki niman iya ndritan. Pwen isike yiy ipa, “Anime handra melit, ndre pwi?”

²⁴ Ndramat ara maran itandras pe ipa, “Unime hu ndramat, hapeko nimnim tahu ara tehe hu kei hutora tikai huya-husa.”

²⁵ Pwen Yesus iyki niman paiwe iya mara ndramat ara. Pe maran inim, pe isarayah hiyan paiwe, pe inime memelit masih ileu. ²⁶ Pwen Yesus ipwandrisa yiy iyau iya wum pe ipa, “Mbuna amui aya nondriya kol mendreheh ara.”

Petrus ipohowe Yesus tehe yiy hiyeh

²⁷ Pwen Yesus iyapolo hu ndramiran huyau huya kol hayah mendreheh, pakeh kili kol ngawan Sisariya Pilipai. Huro tokai sai huya, pe Yesus isike hu ipa, “Akapwai sato, hu ndramat masih hutora pa yo ara hiyeh?”

²⁸ Pwen hupwai hupa, “Hu hayah hupa wou Yohanes, ndramat para paptais; pe hu hayah i hupa wou Elijah; pe hu hayah i ara hupa wou hamou tahu poropet.”

²⁹ Pwen Yesus isike hu ipa, “Pe wawu mbukena wawu, wawu pa ndre yo hiyeh?”

Pwen Petrus ipwai ipa, “Wou ara Kristus.”*

³⁰ Pwen Yesus ipwanohowanihu para hu mbuna katiyaniy kiya kili hamou tehe yiy hiyeh.

Yesus ipa andre kimat pe kitine paiwe

³¹ Pwen Yesus iro hinuwani hu tehe Noru Ndramat ara, andre kiya nondriya hu ngandran soyon, pe andre hu yapane kol, hu naman-dran tahu pris, pe hu ndramat para hinuwani pwahanou ara, andre hu kahamwisinani yiy, pe andre hu karayi yiy kimat; pe lang maroyoh kihipwen, andre kisa tine paiwe.

³² Pe itiyani nongan ara iya ngawan kili hu. Pwen Petrus iwiri yiy iya ngelsen, pe ipwayi yiy.

³³ Hapeko Yesus irapaiwani maran iya kili ndramiran hu, pwen ipwayi Petrus ipa, “Sinai, asaya ndrwo! Anyau ndrwa lohonga Ngindrai pwi. Ata yau ndrwa lohonga ndrmat opu.”

³⁴ Pwen Yesus iyoh hu ndramat masih husa kili yiy, iyapolo hu ndramiran, pe ipwai iya tahu ipa, “Kapa hamou ndrmat pakihon ndrwo, pwen kiyki yiy kiya pwan masih, pe kikuni kei tondrih tan, pe kiho ndrwo.”

³⁵ Paratesah, kapa hamou ndrmat pakimbultuwe mwoiwan kiro manau kili yiy, pwen mwoiwan andre kitali yiy pe andre kimat. Hapeko kapa hamou ndrmat kilohongani yo, pe kirikai kiya nongan hiyan ato, pe kitali mwoiwan kisa kili yo, pwen ndrmat ara mwoiwan andre kiro hiyan.

³⁶ Kapa hamou ndrmat kiwiri melit masih para kol pwan kiro kili yiy, hapeko mwoiwan kitali yiy pe kimat, pwen melit masih kene ara andre kisopwat yiy tappeh? ³⁷ Sehe melit ndrokongan ndrmat hamou ilahiy para kiykiy para kisuliyani taleh tan kimui? ³⁸ Pe kapa hamou ndrmat kimasi to pe kimasi kiya nongno kiya nondriya hu lang mwomwan aripo -

hu lang para kultuw mwomwan pe pilah ara - ara andre Noru Ndramat kimasi ta ndrmat ara yi, kiya lang mulan - kirahihini lang para yiy nakisa, kapolo ngana Taman pe kapolo hu angelou haiyan.”

9

¹ Pwen Yesus ipwai iya tahu ipa, “Upwai ndrokongan sata wawu, hayah ta wawu topo tine iye, ara andre kanmat mapwi, kipoo Ngindrai kipwaingani yiy tehe king kiya sura pwoke tan.”

Nombuwe Yesus isarayah handra masih

² Pe lang manonoh ihipwen, Yesus iwiri Petrus, Yakopus, pe Yohanes huya polo yiy, pe iluwi hu huya ngondron sih paingan. Yihu kopu huya pe huro aliy. Pe mandrakuyu Yesus ipiy iya mbulmarahu. ³ Pwen pe koiwen ara isarayah pallen pe ngannganan iya. Kinlahi hamou ndrmat para kol pwan kisingani koyau kisarayah pallen tehen tora pwi. ⁴ Pe Eliyah iyasura Mose ara hilsarayah hilsa mbulmarahu, pe hilro wong iyasura Yesus.

⁵ Pe Petrus ipwai iyata Yesus ipa, “Ndramat Para Hinonou, hiyan masih para yowu koro iye. Pwen yowu kapwili yopai matiwmum - hawum atam, pe hawum ta Mose, pe hawum ta Eliyah.” ⁶ Petrus ipa toro, paratesah, hunoh mimirihu, pe ikowu sehe nongan para kiwong kiyaliy.

⁷ Pwen komkom isa pe irambu-ruhi hu, pe yoholai sahin iyau nondriya kokom ipa, “Iye ara noru mepo ndrwo imbuluhi yiy masih. Wawu kahalingi yiy.”

⁸ Indrou pwi pe marahu ihiselep, pe hu kannime hamou pwi; Yesus ko iro surahu.

⁹ Pwen hutali ngondron pe huro tuh nakamui kasa pwan, pe Yesus ipwatisingiy iya tahu tehe mbuna hu kanese ndranga hamou kiya

* **8:29:** “Kristus,” iya nongna kol tahu Krik, ara ipa “Ndramat mepo Ngindrai irakiniman.”

sehe melit hunimei, kipoo Noru Ndramat kitine pe kitali kimat. ¹⁰ Humbultuwe tisingi nongan ara, pe huro wong mwalinga hu hupa, “Nondriya nongan, ara ipa tesah ndrokonan - ‘kitine pe kitali kimat?’”

¹¹ Pwen husok Yesus hupa, “Tehen tappeh pe hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou ngara hu kapwai tehe Eliyah andre kisa mu?”

¹² Pwen Yesus ipwai iya tahu ipa, “Nongan ara ndrokonan; Eliyah andre kimu kisa pe kimwaniyani memelit masih. Hapeko tehen tappeh nongan ita nongna Ngindrai koluw kinpwai tehe Noru Ndramat andre kikuni ngandran pe andre hu ndramat kapwasimiri yiy?”

¹³ Hapeko upwai sata wawu toro: Eliyah ara kinsa pwen. Pe hu kanmbusi kultuw handra-handra kinna kili yiy, tehe pweheriyan mepo hu kantatuluwiy koluw mamu kinna kinpwainganiy.

Yesus irapiyani payit iro ndrita mbunah kamai hamou

¹⁴ Pwen Yesus iyasura hu matimou ara, humui husarayah husa kili hu ndramiran hayah i; pe hunime hu ndramat soyon iya hurahakowahu. Pe hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou hayah, huro takekei iyasura hu ndramira Yesus.

¹⁵ Pe indrou pwi, hu ndramat ara huho nime Yesus ko, pe huteleh mwomwan, pe hungap huya, pe hupuhunani yiy.

¹⁶ Pe Yesus isike hu ipa, “Wawu tora takekei iyapolohu ara ndroiyan tesah ndrokonan?”

¹⁷ Ndramat hamou iro mwalinga hu isomwi Yesus ipa, “Ndramat Para Hinonou, yo uwiri noru kamai isa kili wou, paratesah, payit para pohomum iripo ndritan. ¹⁸ Kiro mwonen lang para memelit mwomwan ngara kikohis kiya ndritan, ara ngara kimbultuwe yiy pwokeyan pe kipiyan yiy kiya pwan. Pe ngara mbusas kiro wet pohon, pe kiyantani koltan, pe

mandran kisiyan. Usok hu ndramiram para hu karapiyaniy kiyau, hapeko hu kanlahiy pwi.”

¹⁹ Pwen Yesus iwong imui iya kili hu ipa, “O wawu hasap para mahapo; ndriya wawu kinpwotisingiy pwi? Maporosahayeh ndrokonan andre kuro sura wawu? Mwalaiheh andre kuro kuni nopwaran ta wawu ko? Kiya, awiri mbunah kisa kili yo.”

²⁰ Pwen huwiri mbunah ara iya kili Yesus. Payit ariya inime Yesus pe indrou pwi ilusani mbunah ara iya mwomwan; ipiyani yiy iya pwan pe iro tiri pwan, pe iro ndrhisani yiy, pe mbusas iro wet pohon.

²¹ Pwen Yesus isike taman ipa, “Maporosahayeh kintayah kili yiy?”

Pe taman ipa, “Yiy mamendreheh o, pe irayah. ²² Lang hitun kinna ngara kipiyan yiy kiya mwan pe ndran kene, pakitingundrun kimat. Hapeko kapa alahiy para amwaniyani yiy, pwen koyum kisikirani yolu pe asopwat yolu.”

²³ Pe Yesus ipwai iya tan ipa, “Kapa alahiy?” Melit masih andre kisarayah kapa ndramat hamou kilohonganiy pwokeyan pe kipwotisingiy.”

²⁴ Indrou pwi, tama mbunah iwayeh ipa, “Yo upwotisingi lohongo; hapeko lohongo ara mulai opu. Asopwat yo ka lohongai!”

²⁵ Pwen Yesus inime hu ndramat soyon huro ngap husa pakeh kili hu, pwen iwayeh ana payit ara, pe ipwai iya tan ipa, “Wou payit para pohomum pe ndrainga pwi, upwotisingiy satam, atali yiy aya mawen, pe mbuna amui asa ndritan paiwe.”

²⁶ Pwen payit ara iwayeh iya namandran masih, pe mbunah ara iro lokuwai pwokeyan iya. Pwen payit isa mawen kili yiy. Pe mbunah imbueyi tehe kinimat pwen. Pe hu ndramat soyon iya hunime yiy pe hupa ndre kinimat. ²⁷ Hapeko Yesus iyki niman iya kili yiy pe isoli yiy, pe itine.

²⁸ Yamulan paraliy Yesus iya nondriya seu, pe hu ndramiran husok

iyi kokohe hupa, “Tehen tappeh yowu kanlahiy para karapiyani payit ara pwi?”

²⁹ Pwen Yesus ipwai iya tahu ipa, “Melit masih kinlahiy para kimbusi melit tehen iye kiyau pwi; hapeko totohun opu* ilahiy.”

Yesus iwong paiwe (maporolusap) the andre kimat pe kitine paiwe

³⁰ Pwen hutali kol aro pe husayau nondriya kol namandran hape Kaliliy. Pe Yesus ara mbuwalin para hamou ndramat kipahasani sehe kol ndrokongan huro aliy, ³¹ paratesah, yiy iro hinuwani hu ndramiran. Yesus ipwai iya tahu ipa, “Noru Ndramat ara andre hu kaiki yiy kiya tahu ndramat pe andre hu katingundrun. Hu katingundrun kihipwen, pwen kiya masan lang maroyoh andre kitine paiwe.” ³² Hapeko hu ndramiran ara hu kanpahasani ndroiya nongan ara pwi, pe hunoh para kasok yiy kiyaliy.

Hiyeh iho hin?

³³ Pwen husarayah husa Kaper-nawum pe husoro nondriya seu, pe Yesus isike hu ipa, “Wawu rotokai sai wawu sa, pe wawu ro takekei iya nongna tesah?” ³⁴ Hapeko humun opu, paratesah, huro pwen sai husa pe huro takekei mwalinga hu para hiyeh tahu ita hin.

³⁵ Pwen Yesus impwan pe iyoh hu ndramiran songui pe lumou husa kili yiy, pe ipwai iya tahu ipa, “Kapa hamou tawawu nakisarayah kihohin, pwen andre kiyki yiy kisa pwan masih, pe kirayah tehe pwan-drendres para kisopwat hu ndramat masih.”

³⁶ Pwen iwiri mbunah mendreheh hamou, pe iyki yiy iro tatine mwalinga hu. Pe ipwokarani yiy iro niman, pe ipwai iya tahu ndramiran ipa, ³⁷ “Kapa sehe ndramat kimbusi hiyan kiya kili mbunah mendreheh

hamou tehen iye, kiya ngolo, pwen imbusi hiyan isa kili yo; pe hiyeh kimbusi hiyan sato, ara kinmbusiy sato ko pwi, hapeko imbusiy iya ta hiyeh mepo ipwandrisa yo pe usa.”

Ndramat kinpo mwomwan satorou pwi, ara yiy kowaserou

³⁸ Pwen Yohanes ipwai ipa, “Ndramat Para Hinonou, yowu nime ndramat hamou iro rapiye hu payit huyau iya ngalam. Pe yowu pwayi yiy para mbuna kimbusi, paratesah, yiy hamou para kinye ndruwarou pwi.”

³⁹ Hapeko Yesus ipwai ipa, “Wawu mbuna kapwayi yiy. Kapa ndramat hamou kimbusi ndraikiya melit kiya ngolo, pwen kinlahiy para kipwahaltani yo kileh pwi. ⁴⁰ Kapa ndramat hamou kinhingasi rou pwi, pwen yiy ara para sura tou. ⁴¹ Pe kapa sehe ndramat kinime wawu ndramira Kristus, pe kihang wawu hape ndran wawen kiya ngolo, pwen upwai ndrokongan, kene mbulyan ara andre kintali yiy pwi.”

Kultuw mwomwan ngara kipwalngani lohongarou

⁴² Pe Yesus ipwai ipa, “Kapa hamou mbunah kipwotisingi yo, pwen mbuna hamou ndramat kimbusi yiy kiyos kiya kultuw mwomwan. Kapa ndramat hamou kimbusi tehen tora, pwen kene tandroindroi tan ara hiyan para hu kandruyani pat sih namandran kiya koyun, pe kapiyani yiy kiya ndras. Hapeko kenen ndrokongan nakiwiriya, ara mwomwan masih. ⁴³⁻⁴⁴ Kapa nimam hakai kimbusi wou ayos aya kultuw mwomwan, pwen hiyan para asondriti nimam ara kiyau. Hiyan para aya paingan kapolo nimam hakai o. Matisan aya kapolo nimam malkai pe hu kapiyani wou aya kol mepo mwan kinoho mat pwi.* ⁴⁵⁻⁴⁶ Pe kapa ndrikam

* **9:29:** Hu puk Paipel tiken para koluw hupa, “... totohun pe yuhuyuh.”; Eng: “... prayer and fasting”

* **9:43-44:** Hu Puk Paipel tiken para koluw, ara 9:44 italiy pe ipwai tehe 9:48 ipa toro: “Kol ara, wiy ipep italiy pe hu konoho mat pwi. Pe mwan ita yat aliy yi, pe andre kinto-kinto.”

hakai kimbusi wou ayos aya kultuw mwomwan, pwen hiyan para asondriti ndrikam ara kiyau. Hiyan para aya paingan kapolo ndrikam hakai o. Matisan aya kapolo ndrikam malkai, pe aya kol mepo mwan kinoho mat pwi.* ⁴⁷ Tehen aliy opu, kapa pekemaram sih kimbusi wou ayos aya kultuw mwomwan, pwen hiyan para ahasingi pekemaram ara kiyau. Hiyan para wou aya paingan kapolo pekemaram sih o, pe aya kol kokohon mepo King Ngindrai italiy. Matisan wou aya kapolo pekemaram malwoh kene pe hu kapiyani wou aya kol mepo mwan kinoho mat pwi.

⁴⁸ Kol ara,

‘wiy ipep italiy pe hu konoho mat pwi.

Pe mwan ita yat aliy yi, ara andre kinto-kinto.’

⁴⁹ Pe ndramat masih andre mwan kitimwi hu tehe ndras ngara kimbusi melit kirayah haiyan.

⁵⁰ Ndras ara hiyan, hapeko kapa ndras kankanan pwi, pwen andre tukambusi tesah para kana ndras kimui kisa? Pwen wawu kasarayah tehe ndras, pwen pe ndriya wayis kiro nondriya wawu masih.”*

10

Yesus iwong iya kultuw para yesou imut

¹ Pwen Yesus itali kol ara, pe iya kol namandran hape Yutiya, pe iya singondriti Ndran Yortan iya haroh. Pwen hu ndramat soyon iya husa mbultere hu porosih i. Pe ihinuwani hu iya nongna Ngindrai, paratesah kultuwayin ara tehen tora ko.

² Hu Parisiy hayah husa kili Yesus pe yihu pakapakarawani Yesus kiya nongan sahin. Pwen husike yiy hupa, “Nongan para pwahanou ta Ngindrai, ipa hiyan para kamai hamou kitali yesou tan?”

³ Yesus isomwi hu ipa, “Mose ipa tappeh iya nongan para pwahanou isa kili wawu?”

⁴ Pe hupwai hupa, “Mose ara kinipa hiyan para ndramat hamou kiratuluwi sahin nongan para yesou kimut, pe kiykiy kiya kili nambuyun pe kirase yiy kiyau.”

⁵ Hapeko Yesus ipwai iya tahu ipa, “Mose ipahasaniy tehe ndriya wawu ara ipwoke, pwen pe yiy iratuluwi nongan pwahanou ara isa kili wawu. ⁶ Hapeko koluw, koluw mamu kinna, Ngindrai imangsani hu ndramat malpat - kamai pe pihin. ⁷ ‘Tehen tora ko kapa kamai kitali taman pe tinan pe kipo hamou pihin kisarayah nambuyun, pwen andre nombuwe hilu kasarayah hapat o.’ ⁸ Pwen tehen tora ko hilu konto tehe malmou pwi; mahapo nombuwe hilu kansarayah hamou o. ⁹ Pwen sehe melit Ngindrai kin-sokomburaniy tisingiy ara, mbuna hamou kisondritiy.”

¹⁰ Pwen humui huya nondriya seu i, pe hu ndramira Yesus husok yiy porosih i iya lohongai ara. ¹¹ Pe Yesus ipwai iya tahu ipa, “Kapa hamou kamai kitali yesou tan, pe kipo hamou pihin paiwe yi, ara ipo pilah pe irandroyani nambuyun. ¹² Pe tehen aliy o, kapa hamou pihin kitali yesou tan pe kipo hamou kamai paiwe yi, ara ipo pilah pe irandroyani nambuyun.”

Yesus ipwai para hu katali hu mbunah kasa kili yiy

¹³ Hu ndramat hayah huwiri hu mbunah mendreheh husa kili Yesus para Yesus kiyki niman kiya ndri-tahu. Hapeko hu ndramiran hunimey pe hupwayi hu ndramat ara. ¹⁴ Pwen Yesus inimey tora pe ndriyan kinipwes pwi pe ipwayi hu ndramiran ipa, “Wawu katali hu mbunah mendreheh kasa kili yo, pe mbuna akapenani hu; paratappeh, kol ta

* **9:45-46:** Hu Puk Paipel tiken para koluw, ara 9:46 italiy pe ipwai tehe 9:48 ipa toro: “Kol ara, wiy ipep italiy pe hu konoho mat pwi. Pe mwan ita yat aliy yi, pe andre kinto-kinto.” * **9:50:** Ndroiyi lohongai para nongan ita 9:49-50 ara kinileu hiyan pwi. (Nongan para “ndras”; Eng: salt; TP: sol)

king Ngindrai ara kolohu ndramat mepo tehe hu mbunah mendreheh toro. ¹⁵ Upwai ndrokongan isa ta wawu, kapa hamou ndramat kinwiri kultuw hiyan ata King Ngindrai tehe hu mbunah iye pwi, pwen kinlahiy para kisong kiya nondriya kolo King Ngindrai pwi masih.” ¹⁶ Pwen ipwocarani hu mbunah husa ndrahasa niman, pe iyki niman iya ndritahu pe itoholi hu.

NDRAMAT HAMOU MENMENAN SOYON IYA ARA IWONG IYAPOLO YESUS

¹⁷ Pwen Yesus itine irotokai iya iho sai, pe ndramat hamou ingap isa pe itukuruhu iya mbulmaran, pe isok yiy ipa, “NDRAMAT HIYAN PARA HINONOU, yo andre kumbusi tappeh para mwoiwo kileh pe andre kinto-kinto?”

¹⁸ Pwen Yesus ipwai ipa, “Paratappeh wou apohowe yo hiyan? Hamou hiyan pwi. Ngindrai, yiy hamou opu, ara hiyan. ¹⁹ Wou anpahasani nongan para pwahanou pwen, ara ipa toro: mbuna arayi ndramat kimat, mbuna apo pilah, mbuna apahana, mbuna apwasoyou pe apakarawani hamou ndramat kiya nongan, mbuna apokoiwe, pe ahaiyani tamam pe tinam.”

²⁰ Pe ndramat aro ipa, “NDRAMAT PARA HINONOU, manoru wihow to ko isa matne mahapo, pe kunbusi melit masih atapohowei ara.”

²¹ Yesus maran iya kili yiy pe ndriyan imbuluhi yiy, pe ipwai iya tan ipa, “Melit handra ko ita ndron para ambusiy. Ayau aya, pe aya pehei pe asowani meltam masih pe ateingani sombulepat kiya kili hu ndramat meltahu pwi. Kapa ambusi tora, pwen wou andre awiri melit hiyan iya kiro kol paingan. Pwen asaho ndrupo.”

²² NDRAMAT aro ihilingi nongan ariyo pe mbulmaran ikohut pe iyau iyapolo ndriya pworu, paratappeh, memeltan ara soyon iya.

²³ Pwen Yesus maran iya kili hu ndramiran pe ipwai ipa, “Hu ndramat mepo meltahu soyon iya, ara

ingandrah pwokeyan iya para hu kaya nondriya kol hiyan ata King Ngindrai.”

²⁴ Ipa toro, pe hu ndramiran mwoiwahu ihin iya nongnan. Hapeko Yesus ipwai paiwe ipa, “Wawu noru, ndramat hiyeh mepo iyki ndriyan iya meltan soyon iya, ara ingandrah para kiya nondriya kol hiyan ata King Ngindrai. ²⁵ Ingandrah para kamel hamou kisong kiya ngara kan-nih para sosoro, hapeko iya ngandrahan iya para ndramat mepo meltan soyon iya, kiya nondriya kol hiyan ata King Ngindrai.”

²⁶ Hu ndramiran ara mwoiwahu ihin namandran iya pe huro wong mwalinga hu ko hupa, “Kapa tehen tora, pwen andre hiyeh ndrokongan kilahiy para kiwiri taleh mepo andre kinto-kinto?”

²⁷ Pwen Yesus maran iya kili hu pe ipa, “Isa kili hu ndramat ara hupo ndrit; hapeko iya kili Ngindrai, ara pwi. Melit masih iya waison opu iya kili Ngindrai.”

²⁸ Pwen Petrus iwong iya kili Yesus ipa, “Kiya, animei; yowu kantali melit masih topwei para koro ndrupo.”

²⁹ Pe Yesus ipa, “Upwai ndrokongan isa kili wawu; kapa sehe ndramat kilohongani yo pe nongan hiyan, pe kitali suwen, ndre nalin hu, ndre pisun hu, ndre taman, ndre tinan, ndre norun hu, ndre pwenen, ³⁰ pwen andre yiy kipo suluya melit soyon iya, kirayah tehe sangat, andre kirayah kili yiy mahapo iripo kol pwan. Ngindrai andre kiyki melit soyon iya andre kiramwaitini melit para koluw. Andre ndramat ara kiwiri suluya seu, suluya nalin, suluya pisun, suluya tinan, suluya norun, pe suluya pwenen soyon iya. Pe andre kiya nondriya nopwaran i, nopwaran mepo hu ndramat andre hu kambusiy ndritan kiya ndritan kiya kili yiy. Pwen lang mulan nakisarayah, andre yiy kiwiri taleh mepo andre kinto-kinto. ³¹ Pwen hu ndramat soyon iya hutora mu ara

andre hu kasa kaya mulan; pe hu ndramat soyon iya hutora mulan ara andre hu kasa kaya mu.”

Yesus iwong paiwe (maporotisap) tehe andre kimat pe kitine paiwe

³² Pwen huro tikai sai nakaya Yerusalem pe Yesus ara iye mu tahu. Pe hu ndramiran ara huro lolohonge soyon, pe hu ndramat huro ndr uwahu ara hunoh. Pwen iwiri hu ndramiran songui pe lumou huya pwakin hape pe itiyaniy iya tahu iya sehe melit nakisarayah kisa kili yiy. ³³ Iwong iya kili hu ipa, “Kiya, akanime. Worou topo rikai nakaya Yerusalem pe andre hu ndramat kaiki Noru Ndramat kiya nima hu namandran tahu pris pe hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou. Pe andre hu kaiki yiy kiya nongan pe kamburi nongan para katingundrun kimat. Pe andre hu kaiki yiy kiya nima hu ndramat mepo ndr aye Yutah pwi. ³⁴ Pe andre hu kapwasimiri yiy, pe kasokombunuhi yiy, pe andre hu kamwiri yiy kiya malkei; pwen andre hu katingundrun kimat. Pe lang maroyoh kihipwen, andre kisatine paiwe yi.”

Yakopus pe Yohanes hilu sikiye hilu

³⁵ Pwen hilu NdraSepetiy malmou, Yakopus pe Yohanes, hilusa kili Yesus pe hilu pwai iya tan hilpa, “Ndramat Para Hinonou, sehe melit yolu nakasok wou kaliy, ara yolu namiliy para ambulyaniy kisa kili yolu.”

³⁶ Pe ipwai iya kili hilu ipa, “Walu namiliy para kumbusi tesah kisa kili walu?”

³⁷ Pe hilu pwai iya tan hilu pa, “Tandrohonga wou nasarayah king imwonen, pwen yolu namiliy tehe hamou tolu kimpwan kapwen te nimam mot, pe hamou kapwen te nimam kamou.”

³⁸ Hapeko Yesus ipwai iya ta hilu ipa, “Walu tana walu tesah walu tora sok iyaliy pwi. Walu lahiy para kayin kiya pwisi pweniu iye mepo pakeh

nakuyin kaliy? Ndre walu lahiy para kaya nondriya paptais mepo nakuyaliy aro yi?”

³⁹ Pe hilu pwai iya tan hilpa, “Ehe, ara yolu lahiy.” Pe Yesus ipwai iya ta hilu ipa, “Ndrokonan; pwisi pweniu mepo nakuyin kiyaliy, ara andre walu kayin kaliy yi. Pe sehe paptais nakuwiri, ara andre walu kawiri yi. ⁴⁰ Hapeko para walu pakampwan nimo mot ndre kamou ara kinto nimo pwi. Mipwan ara, Ngindrai kinmwaniyaniy nakiya ta hilu sehe ndramat mepo hilu nakayaliy.”

⁴¹ Pwen hu ndramiran masongui ara, huhilingi nongan aro, pe ndr inahu ilokuh yata Yakopus pe Yohanes. ⁴² Hapeko Yesus iyoh hu masih husa wule kili yiy, pe ipwai iya tahu ipa, “Wawu pahasaniy tehe hu yapane kol para hu ndr aye Yutah pwi* ara ngara hu kaya mu kayata ndr amirahu tora pahandrahu. Pe hu namandran tahu ara ngara hu kaiki nongan pwokeyan iya kiya tahu ndr amat para pwanohowani hu. ⁴³ Hapeko wawu ara tehe yihu pwi. Hiyeh tawawu pakisarayah namandran, ara andre kirayah pwandrendres tawawu masih. ⁴⁴ Pe hiyeh ta wawu pakimu ta wawu masih, pwen andre kisarayah ndr amat para mbulyani mbulen tawawu ko mwaihei. ⁴⁵ Paratappéh, Noru Ndramat ara tehen aliy yi. Yiy kinsa kol pwan para hu ndr amat kasopwat yiy pwi. Yiy isa ara para kisopwat hu ndr amat, pe isa para kiyki mwoiwan para kisowani hu ndr amat soyon iya.”

Yesus isopwoyani mara ndr amat hamou iyoh ara iya hiyan

⁴⁶ Pwen husa kol ngawan Yeriko, pe iyamulan Yesus iyasura hu ndr amiran hu nakatali kol ara, iyapolo hu ndr amat soyon iya huro ndr uwahu. Pe ndr amat hamou maran iyoh, ngalan Partimeyus, yiy noru ndr amat hamou ngalan

* 10:42: Eng: Gentiles

Timeyus,* ara yiy impwan pwaki sai pe iro rakamam iya kili hu ndramat. ⁴⁷ Yiy ihilong tehe Yesus, ndramat para kol Nasaret, iropo isa. Pwen iyoh iya namandran iya ipa, “Yesus, noru Ndrepit, koyum kisikirani yo!”

⁴⁸ Hu ndramat soyon iya hupwayi yiy para kimun opu, hapeko iwayeh namandra-namandran iya ipa, “Yesus, noru Ndrepit, koyum kisikirani yo!”

⁴⁹ Pwen Yesus ihilingi yiy pe iro tine pe ipa, “Akayoh yiy kisa.” Pwen huyoh ndramat maran iyoh ara isa, pe hupwai iya tan hupa, “Apwokeyani wou pe atine; yiy ita yoh wou.” ⁵⁰ Pwen itali tamburuhan iya mawen, ikohis, pe isa kili Yesus.

⁵¹ Yesus isomwi yiy pe ipa, “Wou anamiliy para kumbusi tesah kisa tam?”

Pwen ndramat maran iyoh ara ipwai ipa, “Ndramat Para Hinonou, yo nakunimnim.”

⁵² Pe Yesus ipwai iya tan ipa, “Kiya, ayau; lohongam kinpwotisingiy, pe kinsopwoyani wou.” Ihopa toro ko pe maran ileu. Pwen iho ndruwa Yesus, pe hurotikai sai huyau.

11

Yesus iya nondriya Yerusalem tehe king

¹ Yihu ropo husa pakeh Yerusalem, pwen husa kol malkol hira Pahayi Holip, ngala kol malkol ara Petpake pe Petani. Pwen Yesus ipwandrisa ndramiran malmou ² pe ipwai iya ta hilu ipa, “Walu kamu kaya kol mararou itapo yaliy, pe indrou pwi andre walu kanime noru tongki hamou hu kanwasi yiy ita; pe tongki ara hamou ndramat kinmipwan ndritan mapwi. Alkalombuli yiy pe kaluwi yiy kisa. ³ Kapa hamou kisike walu kiya sehe melit

walu tora mbusiy, pwen walu kapwai katan, alkapa, ‘Yapan nakipombulen kiyaliy namu, pwen andre kindrou pwi kimui kisa nokun.’”

⁴ Pwen hilya pe hilu nime noru tongki ara iro tatine sai, mepo hu kanwasi yiy pwen iho pohomara seu hawum. Pwen hiluro taliy, ⁵ pe ndramat tiken huro tatine pakeh ara husike hilu hupa, “Walu tora tali tongki ara – walu nakasahaye walu kaliy?” ⁶ Hilu pwai imui iya kili hu sehe nongan Yesus kinpwai kinna kili hilu. Pwen hupa hiyan para hilu kawiriy kiya. ⁷ Pwen hilu luwi tongki isa kili Yesus, pe hilu tali ndroha hilu pe hilu pwalaniy iya ndrita tongki pe Yesus iya mipwan aliy. ⁸ Pe hu ndramat soyon iya hutali ndrohahu pe hupwalaniy iya sai. Pe hu hayah tahu huya piyang pe huya sondrih ndrandra nonou hayah pe hupwalaniy iya sai yi. ⁹ Pe hu ndramat huro mu pe hu ndramat huro ndruwan kene ara huro wayeh tehen toro: “Hosanna!

Katoholi yiy mepo isa iya ngala Yapan.

¹⁰ Ngindrai kitoholi king torou mahapo nakisa; yiy ara ndrayer tamarou Ndrepit.

Hosanna ita paingan masih!”

¹¹ Yesus iya nondriya Yerusalem pe isong iya nondriya numwa totohun namandran, pe maran itu-luwani melit masih. Hapeko kol iro piyah, pwen yiy imui iya Petani, iyasura hu songui pe lumou.

Yesus iten ana kei pik hakou para andre kinippwai pwi

¹² Mandroulang para langsih, huro tali Petani huyau pe Yesus ihingorowe yiy imundrui. ¹³ Pe inime kei hakou ngalan pik* ara iho mawen hape, pe yowin iramburuhi

* **10:46:** Iya nongna kol tahu, ngalan “Partimeyus” ara ipa, “Noru kamai ta ndramat hamou ngalan ‘Timeyus.’” Pwen worou Nali ngala tukapohowe ngalan tora: “NdraTimeyus.” * **11:13:** Eng: fig

iyi. Pwen pe iya pakeh, ipa ndre mbuwan iho pwoyen, hapeko iya pe inimei tehe kei aro kinippwai mapu. Hitun yowin opu; paratesah, nowen para kippwai ara mapu. ¹⁴ Pwen Yesus ipwai iyata kei ara ipa, “Kiro matne mahapo kiya, andre hamou ndramat kinyan sangim paiwe pwi.” Pe hu ndramiran huhilingi nongan ipwai ara.

Yesus irase hu ndramat huro pehei iya nondriya numwa totohun namandran

¹⁵ Pwen Yesus iyasura ndramiran hu huyarayah huya Yerusalem. Pe Yesus iya mwonen iya nondriya kowa numwa totohun namandran, pe irase hu ndramat husa pehei pe huro sousou memelit iyaliy. Pe itipiyani hu keyau tahu ndramat huro suluye sombulepat, pe itipiyani pwapwai tahu ndramat huro sousou pai tahu. ¹⁶ Pe ipwayi hu ipa nonombun para kakun melit para sousou kohorokai kaya kasa nondriya kowa numwa totohun. ¹⁷ Pwen ipwanou hu pe ipa, “Nongna Ngindrai mepo hu kantatuluwiy, ara pwayan ipa toro, ndre?

Ngindrai ipa, ‘Numwo ara andre kapohowei tehe numwa totohun tahu ndramat masih para kol pwan masih para hu katotohun kisa kili yo.’

Hapeko wawu kanmbusiy, pe mahapo kinsarayah numwa kokohon tahu ndramat para pahana.”

¹⁸ Hu namandran tahu pris iyasura hu ndramat para hinuwani pwahanou ara, huhilingi nongan ariyo pe huro ten lohongai para katingundru Yesus kimat. Hunohowani yiy, paratesah, hunimei tehe hu ndramat hitun huteleh mwomwan iya nongan iro tiyaniy.

¹⁹ Pwen kol ipiyah pe Yesus iyasura hu ndramiran hutali Yerusalem.

Ndramat hiyeh ipwotisingi lohongan pe itotohun, ara andre kipo melit hiyan kiyau aliy

²⁰ Pwen iya ndroulang paraliy, huro tokai sai huya, pe hunimei tehe kei pik mepo Yesus iten anan ara kinimang pwen te wiyin iyapoo ita ngondron. ²¹ Pe Petrus ilohongani sehe melit Yesus kinmbusiy, pwen ipwai iya ta Yesus ipa, “Ndramat Para Hinonou, animei! Kei mepo aten anan ara kinimang masih.”

²² Pwen Yesus isomwi hu pe ipa, “Lohonge ta wawu kipwotisingi Ngindrai. ²³ Upwai ndrokonan isa kili wawu, kapa hamou kipwai kiya ta pahayi ita para kiret kisa paingan pe kikohis kiya ndras, pe kapa lohongan kinmwakaikai pwi, hapeko lohongan kipwotisingiy tehe andre kisarayah, pwen sehe melit ipwai, ara andre kisarayah manaan kili yiy tehe ipwai. ²⁴ Pwen pe upwai sata wawu, sehe melit wawu nakasikei kiya totohun, ara lohonga wawu kipwotisingiy tehe akaniwiry pwen, pe andre kisarayah manaan kisa kili wawu. ²⁵⁻²⁶ Pwen kapa wawu korotine pe katotohun, pe akalohongani sehe melit mwomwan mepo hiyeh kinmbusiy kinsa kili wawu, ara akatali mwomwan tan; pwen pe tama wawu iyera paingan andre kitali mwomwan ta wawu yi.”*

Husok Yesus tehe hiyeh iyki pwoke iya kili yiy

²⁷ Pwen humui husarayah husa Yerusalem paiwe yi, pe Yesus iya ihorikai nondriya numwa totohun namandran. Pe hu namandran tahu pris iyasura hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou pe hu poho kol, ara hu masih huya kili yiy. ²⁸ Pe husok yiy hupa, “Kiya, wou sehe ndramat pe atambusi pwoke tora iyau aleheh? Pe hiyeh ipwai

* **11:25-26:** Pe hu ndramat hayah para ratuluwi nongan para koluw kinna, hu ratuluwi nongan sahin iya pairi 11:25 pe isarayah tehe 11:26, pe ipa toro: “Hapeko kapa wawu kantali mwomwan ta hamou pwi, pwen tama wawu iyera paingan ara andre kitali mwomwan ta wawu pwi.” (Anime Matiu 6:14-15)

satam pe awiri pwoke para ambusi melit ara?”

²⁹ Pe Yesus ipwai ipa, “Yo nakusike wawu kiya soksoh sahini iye nakisa kili wawu namu; pe kapa akasomwi yo, pwen andre kupohowei kisa kili wawu hiyeh ndrokonan iyki pwoke para mbulen ara isa kili yo. ³⁰ Akapwai sato: Yohanes iwiri pwoke para kisumuluwani hu ndramat kiya ndran, ara iyau kili hiyeh ndrokonan? – Iyau paingan, ndre iyau kili hu ndramat?”

³¹ Pwen huro lolohonge soyon mwalinga hu, hupa “Kapa tukapa, ‘Iyau paingan,’ ara andre kipwai kisa torou kipa, ‘Paratesah pe lohonga wawu kinpwotisingi nongnan pwi?’

³² Hapeko mbuna tukapa, ‘Iyau kili hu ndramat opu’ – ara konan.” (Hupwai tehen toro, paratesah, hunoh tahu ndramat masih, ara hunimeitehe Yohanes ara yiy hamou poropet ndrokonan.)

³³ Pwen pe husomwi Yesus hupa, “Yowu kowu yoh!”

Pe Yesus ipwai iya tahu ipa, “Hiyan; wawu kanlahiy para kasomwi yo pwi, pwen pe yo tehen aliy yi. Hiyeh mepo iyki pwoke isa kili yo para kumbusi hu melit iye, ara andre kunpohowe yiy pwi.”

12

Nongan pwandritiye tahu ndramat mwomwan mepo marahu iro pinge wain

¹ Pwen Yesus imu iya nongan pwandritiye iya kili hu ipa toro: “Ndramat hamou ihisi piyang hambut para wain, pe irahakowan. Pe yiy imbusi kupwiy sih para haliya mbuwa wain, pe isoye keyeu sih niwen para hu ndramat keyen aliy pe kamemerani piyang. Pwen iyki piyang aro iro kili hu ndramat hayah, para hu koro nimnim pe kapo mbulen kiyaliy. Pe yiy ara iyau iya kol hakol mwanan iya. ² Pwen irahihini lang para rihiya mbuwa mwisi wain aro, pe ipwandrisa ndramiran hamou para poya mbulyan. Ipwai

iyatan para kiya pe kikuni mbuwa wain hayah iro kili hu ndramat mepo ipwai iya kili hu para hu koro nimnim kaliy. ³ Hapeko hu ndramat huropo mbulen iya piyang ara humbultuwe tahatini yiy, hurayi yiy iya mwomwan, pe hupwandrisa yiy iyau o mwaihei. ⁴ Pwen ndramira piyang ara ipwandrisa ndramiran hamou iya paiwe yi, pwen hutaluwe payan pe hupwasimiri yiy. ⁵ Pe ipwandrisa ndramiran hamou iya paiwe yi, pe hutingundrun. Iyamulan, ipwandrisa hu soyon iya huya paiwe, pe hayah tahu hurayi hu, pe hayah tahu hutingundruhu humat.

⁶ Pwen hamou opu iro ndron para kipwandrisa yiy, ara norun imwonen mepo ndriyan imbuluhi yiy. Pwen iyamulan masih ipwandrisa norun, pe ilohonganiy ipa, ‘Kapa kupwandrisa noru kiya, andre hu karanuhuyani yiy.’

⁷ Hapeko hu ndramat para mbulya piyang ara huro wong mwalinga hu hupa, ‘Iye ara norun imwonen mepo nakinimnim kiya melta taman masih. Kiya, tukatingundrun pe meltan masih kiya mbukenan yorou.’ ⁸ Pwen humbultuwe yiy, hutingundrun, pe hupiyani nombuwen iya mawen piyang.”

⁹ Pwen Yesus isok ipa, “Kiya, akanime! Mbukena piyang ara andre kipo tesah ka tahu? Andre kisa pe kitingundru hu ndramat ara, pwen andre kiyki piyang kiya kili hu hayah para hu koro nimnim kaliy. ¹⁰ Wawu kannime nongna Ngindrai sahini ara ndre pwi? Nongan ara ipa toro:

‘Pat mepo hu ndramat humwisinaniy,
ara kinsarayah pat sih hiyan imu para sotina seu.

¹¹ Yapan imbusi melit aro,
pe isarayah hiyan iya mbulmaratou.’ ”

¹² Pe hu ndramat ara huten sai para kambultuwe yiy, paratesah, hupahasaniy tehe yiy iro wong nongan

pwandritiye ara, ara iyingani hu im-wonen. Hapeko hunohowani hu iya mbulmara hu yau, pwen pe hutali Yesus pe huyau.

Nongan para kapiye singayai kiya kili Sisa, ndre pwi?

¹³ Porosih aro hu pohon para Yutah hu pwandrisa hu Parisiy tiken pe hu ndramira Herot tiken, para hukaya kili Yesus pe hu kapakarawani yiy pe karatuni yiy kiya nongnan. ¹⁴ Pwen huyarayah huya kili yiy pe hupa, “Ndramat Para Hinonou, yowu pahasaniy tehe wou ndramat para nongan ndrokonan. Pe wou ara anhonoh ta hamou ndramat pwi, hapeko kultuwayim ara ihisoule iya kili hu ndramat masih. Pe wou ngara ahanuwani kultuwayi Ngindrai masih ndrokonan opu. Kiya; alohonganiy tappeh? Alohonganiy hiyan para yowu kayuk *takis* kiya kili Sisa ndre pwi? ¹⁵ Tehen tappeh, yowu kayukyuk ndre konan?”

Hapeko Yesus ara kinpahasaniy tehe yihu ara ndramat para pwan-drandruman. Pwen isok hu ipa, “Paratappeh wawu pakaratuni yo? Akawiri hambut sambulepat kisa pe kunimei na.” ¹⁶ Pwen huwiri sambulepat hambut iya kili Yesus, pe ipwai iya tahu ipa, “Kiya, iye, ara sumwoiwa hiyeh pe ngala hiyeh iripo aliy?”

Pwen husomwi yiy hupa, “Ara sumwoiwa Sisa.”

¹⁷ Pwen Yesus ipwai iya tahu ipa, “Kiya, akaiki sehe melit ata Sisa kiya kili Sisa, pe ata Ngindrai kiya kili Ngindrai.”

Pwen pe yihu hilingi isomwi hu, pe huteleh mwomwan iya nongnan.

Hu Satyusiy husok Yesus iya nongan para kamat pe katine paiwe

¹⁸ Pwen hu Satyusiy tiken husa kili Yesus. Yihu Satyusiy ara, ngara hu kapa tehe ndramat kanmat ara kanlahiy para hu katine paiwe pwi.

¹⁹ Pwen yihu pwai iya ta Yesus hupa,

“Ndramat Para Hinonou, Mose iratuluwi nongan sahin isa kili yorou toro: kapa ndramat hamou yesowai kimat pe norun pwi, pwen nalin andre kiwiri pihinau tan pe kipo mbunah kiya soiwin. ²⁰ Pwen titiye iye ara tahu kamai manandrtimou hu nalihu. Ndrohan tahu iyesou, pwen norun pwi pe imat. ²¹ Pwen parahara ndrohan iwiri pihinau ta nalin, hapeko imat pe norun pwi yi. Pe parahara hilu iho mulan tehen aliy yi. ²² Pwen tehen tora ko hu manandrtimou kene ara huwiri pihin hamou opu, hapeko hu masih noruhu pwi pe humat topwei. Iya-mulan pwen, pihinau ara imat i. ²³ Pe kapa yihu kasa tine kamulan, pihin ara andre kirayah pihine hiyeh ndrokonan? Animei! Yiy nambuyi hu manandrtimou kene!”

²⁴ Pwen Yesus ipwai imui iya kili hu ipa, “Akanimei, wawu kanpwotisi nongan, paratesah, wawu ara kanpahasani nongna Ngindrai pe pwoke tan para kimbusi hu ndramat kasa tine pwi. ²⁵ Pe kamulan hu ndramat masih kanmat andre hu kasa tine paiwe pe hu kamai pe pihin kene ara andre hu kanyesou pwi, hapeko andre hu koro ko tehe hu angelo hu tora kol paingan. ²⁶ Hapeko iya lohonge para kamat pe katine, wawu kannime nongan mepo Mose iratuluwi pwi, ndre? Akalohongani titiye para kei hakou mwan iyat aliy, ara Ngindrai ipwai iya kili Mose ipa, ‘Yo kopu ara urupo Ngindrai ta Aparaham, ta Yisak, pe ta Yakop.’ ²⁷ Akanimei; hu ndramat kanmat, ara yiy Ngindrai tahu pwi. Hapeko yiy ara Ngindrai tahu hiyeh mepo hu topo mwalen, tehe yihu matimou para koluw. Wawu kanpwotisi nongan.”

“Sehe nongan para pwahanou ihohin masih iya nongna Ngindrai masih?”

²⁸ Pwen ndramat hamou para hinuwani nongan para pwahanou isa kili hu, pe ihilingi hu Satyusiy huro takekei mwalinga hu. Ihilingi Yesus

isomwi hu hiyan masih, pwen pe isike Yesus ipa, “Sehe nongan para pwahanou ihohin masih iya nongna Ngindrai masih?”

²⁹ Pe Yesus isomwi ndramat para hinuwani nongan para pwahanou ara ipa, “Nongan sahin iyamu iya nongna pwahanou masih ara iye, ‘Akahalingiy, wawu Yisrayel! Yapan Ngindrai torou, yiy hamou opu ara Yapan. ³⁰ Pe ndriyam kimbulihi Yapan Ngindrai atam kiro ndriyam masih, mwoiwam masih, lohongam masih pe pwoke tam masih.’ ³¹ Pe pwahanou luhin paraliy ara iye, ‘Ndriyam kimbulihi yowem hu tehe wou ngara ambulihi wou mbukenam.’ Sahin pwahanou naman-dran ara kinho ramwaitini pwahanou malhin iye pwi.”

³² Pwen ndramat para hinuwani nongan para pwahanou ipwai iya ta Yesus ipa, “Nongnam ara imwonen masih. Ngindrai ara yiy hamou opu, pe hamou tehe yiy pwi. ³³ Pe tukambulihi Ngindrai kiya ndriyarou masih, lohongarou masih, pe pwoke torou masih; pe ndriyarou kimbulihi yowerou hu tehe yorou imwonen – kapa tukoro ndruga pwahanou malhin iye, ara iramwaitini yukyuk masih worou ngara katimwi hu pe worou ngara katotohun kiyaliy.”

³⁴ Pwen Yesus ihingorowei tehe lohonga ndramat ara waison masih. Pwen ipwai iya tan ipa, “Wou ara anto mwanan kili kolo King Ngindrai pwi.” Pwen hu ndramat masih hunnim o huro, pe hunoh pe humasi para kasike yiy kiya hapesah.

Yesus isok hu ndramat masih iya sehe ndramat Ngindrai irakiniman

³⁵ Pwen Yesus iro hinuwani hu ndramat nondriya kalsuwa numwa totohun. Pwen yiy ipwai ipa, “Tehe tappeh ndrokongan pe hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou hupa Kristus ara noru Ndrepit kamai? ³⁶ Mwoiwan

Haiyan iyki lohongai iya kili Ndrepit pe yiy mbukenan ipa,

‘Yapan ipwai iya kili Yapan to ipa, “Ampwan kiya pwen te nimo mot

kipoo kuiki hu ndram tam hu kasa pahandra pwekam.”’

³⁷ Pwen Ndrepit mbukenan iyoh yiy ‘Yapan to’. Pwen tehen tappeh pe yiy irayah noru Ndrepit?”

Hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou ara hu ngara karakultuw mwomwan

Hu ndramat soyon iya huhilingi nongna Yesus pe hupwes.

³⁸ Yesus iro hinuwani hu pe ipwai iya kili hu ipa, “Mara wawu kiro tahu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou. Hu ngara kanamiliy para kasuluye hu kiya koyau niwen iro koliuliu pwan pe huro tokai. Pe hu ngara kanamiliy para hu ndramat kahaiyani hu kiro ndrohoph. ³⁹ Tehe aliy opu hu ngara kanamiliy para kampwan ndroho mipwan hiyan nondriya hu numwa totohun, pe pwapwai hiyan hu ndramat ngara hu kahaiyani ita nondriya lang para yon. ⁴⁰ Hu ngara kapakarawani hu pihinau pe hu kapahanowe suwehu, pe hu ngara kasikiye hu kiya totohun niwen. Kiro lang para tamwaniye hu ndramat tehe tora, ara andre hu kakuni nopwaran namandran iya.”

Pihinau hamou iyki yukyuk tan iya kili Ngindrai

⁴¹ Pwen Yesus iya pe impwan nondriya numwa totohun naman-dran pakeh kokou para yukuya sombulepat, pe iro nime hu ndramat huro piye sombulepat iya nondriyan. Pe hu ndramat hitun menmena hu soyon iya, ngara hu kapiye singayai soyon kiya nondriya kokou. ⁴² Pwen pihinau hamou menmenan pwi masih ara isa pe iwiri singayai malpai, isarayah tehe sombulepat hambut, pe iyaikiy iya nondriya kokou.

⁴³ Pwen Yesus iyoh hu ndramiran husa kili yiy pe ipwai iya tahu ipa, “Yo upwai ndrokonan isata wawu tehe pihinau iye ara iyki sombulepat iya nondriya kokou ara, ara iho hin iya kili hu ndramat masih. ⁴⁴ Hu ndramat masih ara huiki tahape-tahape iyau menmena hu soyon pe husaikiy tehe yukyuk; hapeko pihinau ara, sohoyan masih imi kili yiy, ara iykiy topwei.”

13

Yesus ipwai tehe numwa totohun namandran andre hu ndramat kaleiwani

¹ Iro mwonen Yesus itali numwa totohun namandran pe isa mawen, ndramiran hamou ipwai iya tan ipa, “Ndramat Para Hinonou! Animei! Hu pat namandra-namandran iya! Pe hu seu nonowan iya!”

² Pwen Yesus isomwi yiy ipa toro: “Anime hu seu namandran masih, ndre? Andre hu ndramat tiken hu kasa, pe hu kataluwe hu pat namandran ara pe andre pat sih kinro ndrita sih pwi; andre hu katipiyani masih kiya pwan, pe kimasumbuwe topwei.”

Yesus ipa nopwaran soyon iya andre kisarayah

³ Pwen Yesus iyampwan iya Pahayi Holip, pe maran iya haroh pe inime numwa totohun namandran. Pwen pe Petrus, Yakopus, Yohanes, pe Andruw ara huya kili yiy nokulaniy, pe husok yiy kokohe hupa: ⁴ “Apwai satowu, kahale ndrokonan andre hu memelit masih mepo anpwai ara andre kasarayah? Pe sehe kaipisa melit ndrokonan andre kisa kimu, pe kipwainganiy tehe hu melit ara, ara pakeh hu nakasarayah?”

⁵ Pwen Yesus isomwi hu pe ipwai ipa, “Mara wawu kiro. Matisan hamou ndramat kipakarawani wawu. ⁶ Hu ndramat soyon iya andre hu kasa kiya ngolo, pe hu kapa ‘Yo ko ara ndramat ara.’ Pwen andre hu kapwasike hu ndramat soyo-soyon iya. ⁷ Pe kapa kamulan wawu

kahalong nongan para pahun pe pandrandraman para pahun kiropo kisa, nere wawu mbuna kihilim. Memelit masih ara andre kisarayah, hapeko lang para kihipwen ara mapu. ⁸ Kol hakol andre kipopahun kiya kili kol hakol, pe king hamou andre kipo pahun kiya kili king hamou. Pe nunuw andre kirayah kili hu kol tiken, pe song andre kirayah i. Hu melit masih aro, ara andre kisarayah kimu, tehe hamou pihin ihingorowe ngandran para nakimwalahiy.

⁹ Iro tandrohongan ara akoro hinehes. Andre hu kambultuwe tarahani wawu pe hu kaiki wawu kiya kili hu pohon para tamwaniye. Pe andre hu kamwiriyan i wawu kiro numwa totohun, pe hu kaluwi wawu kiya mbulmara hu pohon para hu kol namandran pe hu king, paratesah, wawu pwotisingi yo. Pwen andre akatiyani ngolo kiya ngawan kili hu. ¹⁰ Pe nongan hiyan ta Ngindrai andre hu kapohowei pe kisilihi kol pwan masih namu. ¹¹ Kapa hu kambultuwe wawu pe kawiri wawu kiya nongan, wawu mbuna kanoh pe kalolohonge soyon kiya sehe nongan wawu nakapwai. Kirahihini lang ara imwonen, sehe nongan Ngindrai kiykiy kisa kili wawu ara wawu kapohowei. Paratesah, nongan wawu nakapwai, ara nongna wawu pwi, hapeko Mwoiwan Haiyan andre kiyki nongan kisa kili wawu para akapwai.

¹² Pe hu ndramat hu nalihu andre hamou kiratuni hamou kiya nongan para hu katingundrun kimat. Pe tehen aliy o, taman andre kimbusiy kata norun. Pe hu mbunah andre hu karasingat ana tamahu pe tinahu, pe andre hu karatuni hu para hu ndramat hayah katingudruhu kamat. ¹³ Iya ngolo ko hu ndramat masih andre kahamwisinani wawu. Hapeko hu hiyeh mepo hu kapwokeyani hu kipoo lang kapwomwiriyan, ara andre Ngindrai kisopwat hu kiya lang mulan.”

Hu memelit tiken mwomwan i andre kisarayah

¹⁴ Pwen Yesus iro wong manau ipa toro: Pe tandrohongan ara ko, melit mwomwan-mwomwan masih andre kisarayah kiro hapeleheh mepo nonombun (wou hiyeh mepo anime nongan ara, ara alohonganiy kahiyani)*, pwen pe wawu para kol namandran hape Yutiyah ara wawu kawop kaya hu pahayi. ¹⁵ Pe wawu hiyeh koro payandroha seu, ara mbuna kaya pwan nondriya seu para kayawiri melit kiya ngawan. ¹⁶ Pe wawu hiyeh mepo wawu ro ndron pingge wawu, ara mbuna kaya suwe wawu para kawiri koiwe wawu. ¹⁷ Pe hu pihin mepo mapwindriyahu, pe hu hiyeh huhusuwe noruhu malaman, ara andre hu kaiki koisari tandrohonga lang ara nakisarayah. ¹⁸ Akatotohun tehe melit masih ara mbuna kisarayah kiro mwonen lenge nowou. ¹⁹ Nondriya lang ara, nopwaran namandran iya andre kirayah. Pe nopwaran ara, ara andre kiramwaitini hu nopwaran masikene kinsarayah, iro ndroiya lang Ngindrai imangsani melit masikene isarayah, isa manne mahapo. Pe nopwaran tehen tora andre kinsarayah paiwe pwi. ²⁰ Kapa Yapan kiniyki nowen kinna mulai pwi, ara andre kinlahi hamou ndramat kiyen pwi. Hapeko ilohongani hu hiyeh mepo kinpiranihu pe kinrakinimahu pwen, pwen pe iyki nowen ara iya mulai. ²¹ Pe kiro mwonen lang ara kapa hamou ndramat kipwai kisa ta wawu kipa, 'Akanime, iye ara Kristus,' ndre 'Akanime, yoro ara Kristus,' pwen wawu mbuna kalohongani tisingi nongnahu. ²² Pe hu Kristus para pwandrandraman pe hu poropet para pwandrandraman andre hukasarayah, pe andre hukapwaingani kaipisahu pe ndraikiya pwoke tahu. Ndrokonan masih, kapa hu kalahiy, pwen andre hu ka-

pakarawani hu hiyeh mepo Ngindrai kinrakinimahu pwen. ²³ Pwen pe mara wawu koro hinehes. Yo kumpwai mamu kinsa kili wawu, tehe melit masih ara, andre kisarayah kamulan.

Kamulan Noru Ndramat andre kimui kisa

²⁴ Pwen Yesus iro wong manau ipa toro:

"Kiyamulan para nopwaran namandran ara,
'pwen iho nondriya lang ara andre paramwandrai kilokuh,
pe walah andre kiniyki nganan pwi.

²⁵ Pe andre hu piriya hora yang hu kayos,

pe andre nunuw kinunuwani hu pwoke pwokeyan para yang.'

²⁶ Pwen tandrohonga lang ara, hu ndramat andre kanime Noru Ndramat kituh komkom kisa kol pwan, kiyapolo pwoke tan namandran pe nonowan ngannganan iya. ²⁷ Pwen andre Ngindrai kipwandrisa hu angelo tan hu kaya, pe hu kambultani hu ndramiran mepo kinrakinimahu nondriya kol pwan mahaasai, kiro sahin para kol pwan kiya ndrek kiya sahin para kol paingan."

Wawu kawiri lohongai para kaipisa kei pik

²⁸ Pwen Yesus iro wong manau ipa toro: "Kiya, wawu kawiri lohongai sahin iye ita pwandritiye para kei pik. Iro mwonen ndrandran isinot pe iyki kaimbuwen, ara kaipisan aro ipwainganiy tehe mwandrai namandran pakeh nakising. ²⁹ Pe, wawu yi, tandrohonga akanime hu kaipisa melit kisarayah tehen tora, pwen akapahasani tehe lang kinsa pakeh pohokaram. ³⁰ Yo upwai ndrokonan isata wawu tehe hu ndrayer hasap para mahapo, ara andre hu koro ndron toro, pe andre hu kanime hu melit masih aro andre kasarayah. ³¹ Kol pwan pe yang ara andre khipwen, hapeko nongno ara andre kinihipwen pwi."

* 13:14: Anime Taniel 9:27; 11:31; 12:11

Hu ndramat masih hukowu sehe lang ndrokongan hu memelit ara andre kisarayah

³² Pe Yesus iro wong manau ipa toro: “Ndramat hamou kinpahasani sehe lang ndre sehe paramwandrai melit masih nakisarayah, ara pwi. Pe hu angelo tora yang tanahu pwi yi. Pe Norun i ara tehen aliy yi. Taman opu ipahasaniy. ³³ Mara wawu kiro, pe akoro hinehes, paratesah, wawu kanpahasani sehe lang hu melit aro andre kisarayah pwi. ³⁴ Lohongai iye ara pakirayah tehe ndramat hamou pakitali suwen, pe kiyau kiya mwanan. Pe kiyki hu ndramat para poya mbulyan ara para mara hu koro meltan. Pe kiteingani mbulen kiya kili hu hamouhamou tahu, pe kipwandrandrahani hiyeh mepo kiro pohokaram para yiy kiro hinehes.

³⁵ Pwen tehen tora ko, wawu koro hinehes, paratesah tana wawu pwi sehe lang ndrokongan mbukena seu andre kisa. Andre kisa kipiayah, ndre ndrokolo ping, ndre tutut kirang, ndre ndroulang - ara tana wawu pwi. ³⁶ Matisan kisa kileh pe kinimey tehe wawu tora matin manau. ³⁷ Sehe nongan kunpwai kinsa kili wawu iye, ara ngara kutiyaney tehen tora ko kiya kili hu ndramat masih: ‘Wawu koro hinehes!’ ”

14

Hu pohon humburi nongan para katingundru Yesus kimat

¹ Lang malwoh iho ndron para kirahihini mbultere tahu Yisrayel para Pasopa kiyapolo lang para hu kalohongani Yon Para Ndrina Nohun Mepo Yis Aliy Pwi. Pe hu namandran tahu pris pe hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou ara, huramburi nongan para hu kako-rip kokohe para kambultuwe Yesus pe katingundrun kimat. ² Hapeko hupa, “Mbuna tukambus hapesah

kiro nondriya lang para mbultere, paratesah, kapa tukambusiy, matisan hu ndramat karambumbuwat.”

Pihin hamou itilingi ndraikey iya paya Yesus

³ Pwen Yesus iya iro suwe Simon iro kol Petani. Simon ara yiy ndramat hamou mepo mwamwa lepara iro kili yiy mamu. Pwen humpwan hurakaiyani keyau, pe pihin hamou isa isap pwisi ndraikey sih, ndraikey ngonohon layin iro nondriyan mepo kenen ara namandran iya. Ndraikey ara ngalan *nart**. Pwen itumbuwe mara pwisi ndraikey ara, pe itilingi ndraikey iya paya Yesus.

⁴ Pe hu ndramat tiken huro ara, hunimey pe ndrinhahu ara ilokuh. Pe huro pwanguluwaney mwalinga hu hupa, “Tehen tappeh pe itilingi ndraikey mangonohon layin ara mwaihey opu? ⁵ Kapa yiy kinpwalngani ndraikey mangonohon layin ara pwi, pwen hiyan para tukawiriy kiya pehey, pe andre yihu kasowaney kiya sombulepat silwa matingat (300).* Pwen sombulepat ara, ara iya hiyan para tukateinganiy kiya tahu ndramat mepo menmena hu pwi.” Pwen pe hupomatte pihin ara iya mwomwan.

⁶ Hapeko Yesus ipwai iya tahu ipa, “Akatali yiy kiro. Paratesah wawu pomatte yiy? Yiy ara imbusi kultuw hiyan isa kili yo. ⁷ Hu ndramat menmena hu pwi ara andre hu koro sura wawu lang masih. Pe ita weleso ta wawu ko, sehe lang apakasopwat hu, akasopwat. Hapeko yo ara kunlahiy kunto sura wawu lang masih pwi. ⁸ Pihin ara imbusi sehe melit ilahiy para kimbusiy. Yiy itilingi ndraikey mangonohon ara isa mondro para kirahihini tonton to. ⁹ Yo upwai ndrokongan isa ta wawu, hape aleheh nondriya kol pwan masih mepo hukaya pe hu kapohowe nongan hiyan kiyaliy, pwen andre hu

* **14:3:** Eng: nard; TP: sanda i dia tumas * **14:5:** Sombulepat silwa matingat (300) ara, irayah tehe kene ndramat hamou ngara kiwiri nondriya hayou sih mwanye. Eng: 300 pieces of silver; or about a year’s wage for one person.

katiyani sehe melit pihin iye imbusiy i, pe andre hu kalohongani yiy.”

Yutas irandrangan para kiyki Yesus kiya nima hu pohon tahu pris

¹⁰ Pwen Yutas NdraYiskariyot, yiy hamou tahu songui pe lumou ara, ara iya kili hu namandran tahu pris pe iya mburi lohongai para yiy kiratuni Yesus kiya nimahu. ¹¹ Pe huhilingi nongna Yutas pe hupwes namandran iya; pe hurandrangan para hu kasowani yiy kiya sombulepat. Pwen yiy ara iro ten sehe sai hiyan para kiratuni Yesus kiya nimahu.

Yesus inamnam iyasura ndramilan hu

¹² Pwen lang sih imu iya lenge Yon Para Ndrina Nohun Mepo Yis Aliy Pwi ara isarayah. Lang ara ngara hu katingundru noru sipsip para Pasopa. Pwen hu ndrāmira Yesus husike yiy hupa, “Hape aleheh welem iso para yowu kaya ponokulaney para aya pe ayan Pasopa kaliy?”

¹³ Pwen ipwandrisa hilu ndrāmiran malmou pe ipa, “Walu kaya nondriya kol namandran pe ndrāmrat hamou mepo ikuni kohoyenga ndrān ara andre kipuhunani walu; pwen walu koho ndrūwan. ¹⁴ Pwen sehe seu ndrāmrat ara nakisong kaliy, pwen walu kasok ndrāmira seu ara, alkapa, ‘Ndrāmrat Para Hionou ipwai ipa, “Ndrohonoku mbultere ara ita hapeleheh, mepo andre yo kuyan Pasopa kiyapolo hu ndrāmīro?’ ”

¹⁵ Pwen andre yiy kipwaingani nondriya seu sahin, hongān namandran, ita paingan. Hu kanmwaniyani melit masih tehe keyau pe ndrōho pwanpwan pwen, ita mweimwei para mbulya Pasopa.”

¹⁶ Pwen hilu ndrāmīran hilya nondriya kol namandran pe hilu nime memelit masih ara kinmwonen tehe Yesus ipwai. Pwen pe hilu ramwaniyani mbulen para Pasopa.

¹⁷ Pwen ipiyah, Yesus iyapolo hu ndrāmīran songui pe lumou huya

seu ara. ¹⁸ Pwen huya hurakaiyani keyau pe humi namnam, pe Yesus ipwai iya kili hu ipa, “Yo upwai ndrōkonan sata wawu, hamou ta wawu, hamou hiyeh mepo impo namnam sura yo mahapo, ara andre kiratuni yo kiya nima hu ndrāmrat para mwisinani yo.”

¹⁹ Yihu ndrāmīran ara huhilingi nongan aro pe ndrīyahu ara ipworu. Pe hamou-hamou tahu husok yiy, hupa, “Andre yo, ndrē?”

²⁰ Pwen pe ipa, “Yiy ara hamou tawawu songui pe lumou mepo iripo taimani ndrīna nohun iya nondriya pwelekei polo yo. ²¹ Noru Ndrāmrat ara andre kiho ndrūwa sehe nongan hu kanratuluwiy pwen. Hapeko sehe ndrāmrat mepo nakiratuni Noru Ndrāmrat kiya nima hu ndrām, ara hiyan masih kapa tinan kinmwalahiy kinna tan koluw pwi.”

Yesus iyki ndrīna nohun pe wain iya kili ndrāmīran hu

²² Iro mwonen huro namnam, pe Yesus iwiri ndrīna nohun, itoholiy pe iramburingiy. Pwen iykiy iya kili hu pe ipwai ipa, “Iye ara nombuwe; akawiriy.”

²³ Pwen iwiri pweniu wain sih, itoholiy, pe iyki iya kili hu. Pe hu masih ara huyin yaliy.

²⁴ Pwen Yesus ipwai iya kili hu ipa, “Iye ara ndreye para tapaniu, mepo urupo tilingiy para kusopwat hu ndrāmrat soyon. ²⁵ Upwai ndrōkonan isa kili wawu, yo andre kunyin ndrūnu maskei wain aro paiwe pwi, kipoo kiya lang para kuyin wain howen kiro mwonen yo kuya nondriya kolo King Ngindrai.”

²⁶ Pwen hupowaliy sahin ihipwen, pe huyau huya Ngondron Holip.

Yesus ipwai tehe Petrus andre kipwai tehe ikowu tan

²⁷ Pe Yesus ipwai iya tahu ipa, “Wawu masih andre katali yo topwei. Paratappēh Nongna Ngindrai ipwai ipa,

‘Andre kutingundru ndrāmrat para pokere hu sipsip,

pe andre hu sipsip ara hu kama-
sumbuwe topwei.’

²⁸ Hapeko kamulan kutine, andre
kuro mu kili wawu kuya Kaliliy.”

²⁹ Pwen Petrus ipwai iya tan ipa,
“Konan, kapa hu masih kakose pe
katali wou, hapeko yo ara pwi.”

³⁰ Pwen Yesus ipwai iya tan ipa,
“Upwai ndrokonan satam, mepo
kiping tutut kinrang maporolusap
mapu hapeko andre apa akowu to
maporotisap.”

³¹ Hapeko Petrus irakekei
pwokeyan ipa, “Konan kapa kumat
kasura wou, hapeko yo andre
kunpiyani wou pwi yoh!” Pwen
hu ndramira Yesus masih, hupwai
iyawule tehen aliy.

*Yesus iya totohun iya Piyang Ket-
semani*

³² Pwen husarayah huya piyang
ngalan Ketsemani pe Yesus ipwai iya
kili ndramiran hu ipa, “Akamine,
kipoo kutotohun kihipwen.” ³³ Pwen
iwiri Petrus, Yakopus, pe Yohanes
huya sura yiy. Pwen ihingorowe
nopwaran mwomwan namandran
iya, pe ndriyan ipworu iyaliy.
³⁴ Pwen Yesus ipwai iya tahu ipa,
“Hingorowo ara ipworu masih tehe
pakeh nakumat. Wawu koro iye pe
akoro hinehes.”

³⁵ Pwen iya hangoh hapeko men-
dreheh, pe itumbuwe ngundrun pe
itukuruhu iya ndrita pwan. Iro to-
tohun pe isikei kapa hape meresai
kihou para kihindrisani lang para
nopwaran ara. ³⁶ Pe iro totohun ipa,
“O, Tomo! Alahiy para ambusi melit
masih. Pwen pe awiri pweniu iye
kiya mawen kili yo. Hapeko mbuna
kisarayah kiya namiliwo; pwi yoh.
Kirayah namiliwam.”

³⁷ Pwen imui iya kili hu ndrami-
ran matimou pe inime huro matin.
Pwen ipwai iya kili Petrus ipa, “Si-
mon, wawu tora matin, ndre? Wawu
lahiy para koro poyoi kiho non-
driya paramwandrai sih o? ³⁸ Wawu
koro hinehes pe katotohun. Ma-
tisan nopwaran kirayah kili wawu

pe akayos. Namiliwai ita mwoiwa
wawu, hapeko nombuwe wawu ara
imbuyei.”

³⁹ Pwen iya mawen paiwe yi, pe
iya totohun. Pe iro ndruwa totohun
tan para mamu ko. ⁴⁰ Pwen imui
isa kili hu paiwe, pe inimei tehe
huro matin ndron, paratesah, mara
hu imwanunun. Pe hu kanpahasani
sehe nongan para hu kapwai kiya
kili yiy pwi.

⁴¹ Pwen imui maporotoyoh, pe ip-
wai iya kili hu ipa, “Wawu tora
matin manau, pe tora ngoh, ndre?
Hiyan; pwen ara. Lengen kin-
sarayah. Akanimei, mahapo hu
toraiki Noru Ndramat kiya nima
hu ndramat para kultuw mwom-
wan. ⁴² Kiya, akatine pe tukayau!
Akanimei! Ndramat hiyeh naki-
ratuni yo kiya nima hu ndram ara
kinsa iripo.”

*Yutas iyki Yesus iya nima hu
ndram*

⁴³ Yesus iro wong manau o, indrou
pwi ko Yutas, hamou tahu songui pe
lumou, ara isa rayah. Yiy iyapolo
hu ndramat soyon iya husa iyasura
semen pe kei. Hu namandran tahu
pris pe hu ndramat para hinuwani
pwahanou pe hu yapane kol ara hup-
wandrisa hu.

⁴⁴ Pwen ndramat mepo nakiyki yiy
kiya nima hu ndram ara kinpwain-
gani kaipisan pwen kinna kili hu,
pe kinpwai kinna tahu tehe toro:
“Hiyeh mepo nakurahungung kiya
kili yiy, ara yiy ara ko. Akam-
bultuwe tahatini yiy, mara wawu
kiro tan, pe akaluwani yiy kiya.”

⁴⁵ Indrou pwi ko, Yutas isarayah pe
iya mwonen iya kili Yesus pe ipwai
ipa, “Ndramat Para Hinonou.” Pwen
irahunghung iya kili yiy. ⁴⁶ Pwen
humbultuwe Yesus pe huwasi taha-
tini yiy. ⁴⁷ Pwen ndramira Yesus
hamou iro tine ngilsen ara iwiri
semen, pe isahi ndrainga ndramat
hamou para pwandrendres ta pris
ihohin.

⁴⁸ Pwen Yesus isomwi hu pe ipwai
iya tahu ipa, “Wawu pa ndre yo

ndramat para pahana pe wawu sa yapolo semen pe parakei para kambultuwe yo, ndre? ⁴⁹ Lang sih tehe sih ngara kuro sura wawu pe ngara kuhunuwani wawu kuro nondriya kalsuwa numwa totohun namandran, hapeko wawu kansa mbultuwe tahatini yo pwi. Hapeko pwayan kinipwai ita nongna Ngindrai, ara andre kisarayah manaan.” ⁵⁰ Pwen o, hu ndramira Yesus masih ara hutali yiy pe huwop topwei.

Wihou hamou iwop

⁵¹ Tandrohonga lang ara, wihou hamou iye ndruwa Yesus, ara isumwa yiy iya koyau hamou pallen. Hu makundrayen hu mbultuwe yiy, ⁵² hapeko itali koyau tan, pe iwop mwaheh o iyau.

Huiki Yesus iya mbulmara hu pohon tahu pris

⁵³ Pwen huluwani Yesus iya seu kili pris ihohin iya tahu pris masih. Pe hu namandran tahu pris, hu yapane kol, pe hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou ara hu masih humbultere hu huro aliy. ⁵⁴ Pwen pe Petrus iho ndruwa Yesus, hapeko iho ndron mwanan hape. Pe irikai ipoo iya nondriya kou para kalsuwa pris ihohin tahu pris masih. Pwen irimpwan sura hu makundrayen pe iro ling mwan.

⁵⁵ Hu namandran tahu pris iya-sura hu pohon tahu pris huden hu ndramat tiken para hu katiyani kultuw mwomwan ta Yesus para kipwokeyani lohongai para hu katingundru Yesus kimat. Hapeko hukah ndrit. ⁵⁶ Pe hitun tahu ara hurasusut nongan, hapeko titiye tahu ara kinna wule handra ko pwi.

⁵⁷ Pe hayah tahu ara hurasusut nongan pwasoyou para kapwasimiri yiy kaliy. Pe hupwai toro: ⁵⁸ “Yowu hilingi yiy ipa, ‘Andre kutumbuwe numwa totohun namandran mepo hu ndramat hu kanpwiliy iya nimahu; pwen, nondriya lang maroyoh o, andre kupwili hawum

paiwe yi, hapeko andre kunpwiliy kiya nimo pwi.’ ” ⁵⁹ Hapeko nondriya titiye tahu aro imasumbuwe pe kinna wule handra ko pwi.

⁶⁰ Pwen pris ihohin ara itine iro mbulmarahu pe isok Yesus ipa, “Wou andre asomwi sahin nongan hu tora tasuhuhuri wou iyaliy ndre pwi?” ⁶¹ Hapeko Yesus imun o iro, pe kinsomwi hu kinna sahin nongan pwi.

Pwen pris ihohin isok yiy paiwe ipa, “Wou ara Kristus, Noru Ngindrai Haiyan, ndre pwi?”

⁶² Pe Yesus isomwi yiy ipa, “Yo ara; yo kopu. Pwen kamulan andre wawu kanime Noru Ndramat kimpwan iya pwen te nima Ngindrai mot, mepo yiy pwokeyan masih. Pe andre kanime yiy kisa kiyapolo kokom para yang.”

⁶³ Pwen pris ihohin ara, indrohomiwiri koiwen pe ipwai ipa, “Mbuna katen hu ndramat tiken paiwe para katiyani kultuw tan pwi. ⁶⁴ Wawu kanhilingiy tehe yiy kinpwasimiri ngala Ngindrai. Pwen wawu lohonganiy tappeh?”

Pwen hu masih hupwai tisingiy tehe Yesus irakultuw mwomwan, pwen pe andre katingundrun kimat. ⁶⁵ Pwen hu tiken tahu ara husokombunihi yiy. Pe husumwa maran iya koyau pe hutti yiy iya nimahu pe hupwai iya tan hupa, “Apa wou poropet? Apwai!” Pwen hu makundrayen tiken ara huwiri yiy pe huhusili yiy.

Petrus ipwai tehe yiy ikowu ta Yesus

⁶⁶ Petrus iro ndron kalsiu pwan nondriya kou, pe pihin hamou para pwandrendres ta pris ihohin ara irikai isa ⁶⁷ Pwen maran iya pe inime Petrus iro ling mwan. Pe ituluwani yiy, pe ipwai iya tan ipa,

“Wou ara, aro sura Yesus para Nasaret i.”

⁶⁸ Hapeko Petrus ipa pwi iya nongan ipa, “Yo ukowu pe kunpahasani sehe nongan ata wong iyaliy pwi.”

Pwen iyau iya poho mara kou imwonen, pe tutut irang.

⁶⁹ Pwen pihin para pwandrendres ara inime yiy paiwe yi, pe ipwai iya kili yihu hiyeh huro tine ngilsen ipa, “Yiy ita ara hamou tahu.” ⁷⁰ Hapeko ipa pwi paiwe yi.

Iyamulan hape, yihu hiyeh huro tine ngilsen hupwai iya kili Petrus hupa, “Ndrokonan, wou ara hamou tahu, paratesah, wou ara ndramira Kaliliy.”

⁷¹ Pwen Petrus irandrangan pe ipa, “Upwai ndrokonan, ndramat mepo wawu tora wong iya tan, ara ukowu tan. Urandrangan tehe kapa kupwawou pwen Ngindrai kiten ano.”

⁷² Pwen indrou pwi pe tutut irang paiwe yi, pe Petrus ilohongani nongna Yesus kinpwai mamu kinna tan ipa, “Tutut kinrang maporolusap mapu, hapeko andre apa akowu to maporotisap.” Pwen Petrus ilohonganiy pe irang turut.

15

Huiki Yesus iya kili Pailat

¹ Pwen, makohuping sahin opu, hu namandran tahu pris, hu yapane kol, hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou, pe hu pohon tahu pris masih, huya mbultere hu para hu karawurani lohongahu. Pwen huwasi Yesus pe huluwi yiy iya mawen pe huyaiki yiy iya nima ndramat para tamwaniye ngalan Pailat.

² Pe Pailat isok Yesus ipa, “Wou ara King tahu Yutah, ndre pwi?”

Pe Yesus isomwi yiy ipa, “Tehe apwai ara.”

³ Pe hu namandran tahu pris hurasusut nongan soyon iya kili Yesus.

⁴ Pwen Pailat isok yiy porosih i ipa, “Wou andre asomwi sahin nongan ndre pwi? Anime hurasusut nongan soyon mwomwan isa ndritam!”

⁵ Hapeko Yesus kinsomwi sahin nongan pwi, pe Pailat ilolohonge soyon.

Pailat ipwai para hu kaiki Yesus kiya kei tondrih

⁶ Pwen irahihini lang para Yon para Pasopa, hayou sih tehe sih, Pailat ngara kitali hamou tahu iro kou kisa ngawan. Kapa hu ndramat masih kapohowe ngala sehe ndramat hunamiliy ita nondriya kou, pwen yiy ara ko andre Pailat kitali yiy kisa ngawan. ⁷ Koluw hu kaniyki hu ndramat tiken kanna nondriya kou. Hu ndramat ara hutandroindroi pe hupopahun iya sura hu yapane kol, pe hutingundru hu ndramat hayah humat. Pe ndramat hamou ngalan Parapas ara yiy hamou tahu yi. ⁸ Pwen hu ndramat tiken husarayah husa kili Pailat, pe husike yiy para kimbusiy kiya kili hu sehe lohongai ngara kimbusiy hayou sih tehe sih.

⁹ Hapeko Pailat isomwi hu pe ipa, “Wawu namiliy para kutali King para Yutah kisa kili wawu?”

¹⁰ Pailat ipahasaniy tehe hu namandran tahu pris ara huiki Yesus iya nongan, paratesah, hundrangis iya tan. ¹¹ Hapeko hu namandran tahu pris ara husuhuri hu ndramat huro wule para hu kasok Pailat tehe mbuna kitali Yesus, hapeko kitali Parapas kisa ngawan kili hu.

¹² Pailat isomwi hu paiwe ipa, “Wawu namili yo para kumbusi tesah kata ndramat ita, mepo wawu pohowe yiy King tahu Yutah?”

¹³ Pe hupalngai anan hupa, “Kaiki yiy kiya kei tondrih!”

¹⁴ Hapeko Pailat iro pwai iya tahu ipa, “Paratappah? Imbusi tesah mwomwan?”

Hapeko hupalngai namandran iya hupa, “Kaiyki yiy kiya kei tondrih!”

¹⁵ Pwen pe Pailat irambumbuni hu para hukapwes. Pwen itali Parapas iya ngawan kili hu, pe iyki Yesus iya nima hu makundrayen pe humwiriyani yiy. Pwen ipwai iya kili hu makundrayen para hu kaiki yiy kiya kei tondrih.

Hu makundrayen hupwasimiri Yesus

¹⁶ Pwen hu makundrayen huluwi yiy iya ngawan, pe huwiri yiy iya nondriya kou para kalsuwa hu makundrayen. Pwen huyoh hu makundrayen masih husa wule. ¹⁷ Pwen huwiri koyau anandritan hasai, pe husuluyani Yesus iyaliy. Pwen hurakaiyani maskei hamou maporon tehe kasahayapai, pe huikiy iya payan. ¹⁸ Pwen huro palngai anan pe hupwasimiri yiy hupa, “Oi, King tahu Yutah!” ¹⁹ Pwen hurapaingi payan iya parah ken iho ken, pe husokombunihi yiy. Pe hutumbuwe ngundruhu pe hutukuruhu iyatan. ²⁰ Hupwasimiri yiy ihipwen, pe hutali koyau anandritan iro kili yiy isa mawen. Pwen husuluye yiy paiwe iya koiwen imwonen, pe huluwi yiy iya ngawan para hu kayaiki yiy kiya kei tondrih.

Huiki Yesus iya kei tondrih

²¹ Huropo huya pe hupuhunani ndramat hamou ngalan Simon, ndramira Sairini. Yiy ara tama Aleksandra pe Rupus. Yiy ipwen te kol ngawan iropo isa nakiya kol namandran. Pwen hu makundrayen ara hu rakekeyani yiy para kikuni kei tondrih ta Yesus. ²² Pwen huwiri Yesus iya kol hakol ngalan Kolkota. Pe ndroiya ngala kol ara, ara “kolo ndruwi paya ndramat.” ²³ Pe hu pakahang Yesus wain mepo hurapaiwaniy iyasura marasin para kiyin, hapeko kinimwiw pwi yoh. ²⁴ Pwen huiki yiy iya kei tondrih pe hutaingani koiwen tehe toro: hunonoyou pokomus para kipwaingani hiyeh tahu andre kiwiri menmenan.

²⁵ Iho mandroulang, paramwandrai iro mandrosih, pwen huiki yiy iya kei tondrih. ²⁶ Pe huratuluwi koran ita konoh iho ndrita payan ara ipa toro, “King tahu Yutah.” ²⁷ Pe huiki hilu ndramat malmou para pahana ara hilya kei tondrih malkou hilya sura yiy. Huiki hamou iya pwen te niman mot pe hamou iya

pwen te niman kamou. ²⁸ Pwen nongan mepo Ngindrai kinpwai koluw kinna, kinsarayah ndrokonan, ara ipa toro: “Hundromwa yiy iyapolo hu ndramat para takultuw.”

²⁹ Pe yihu hiyeh mepo huro rikai iya isa, ara hupwasimiri yiy pe humbuwani payahu pe hupa, “Yo! Apa ndre naleiwani numwa totohun pe napwiliy kiya nondriya lang maroyoh o, ndre?” ³⁰ Asopwat wou mbukenan, pe atali kei tondrih asa pwan.”

³¹ Pwen tehen aliy i hu namandran tahu pris, pe hu ndramat para hinuwani nongan para pwahanou ara, huye pwasimiri yiy mwalinga hu, hupa, “Kinsopwat hu tiken kinna, hapeko mahapo yiy kinlahiy para kisopwat yiy mbukenan pwi. ³² Kiya, ndramat para kisopwat hu ndramat hira, mepo ipa yiy King tahu Yisrayel, ara hiyan para kitali kei tondrih pe kisa pwan. Pwen andre yowu kanime yiy pe lohonga yowu kipwotisingi yiy.” Pe hilu mepo hilho kei tondrih sura yiy, ara hilu pwasimiri yiy tehen aliy i.

Yesus imat

³³ Pwen iho ndrokolo lang pe paramwandrai iro songui pe luwuh, ara kol pwan masih ilokuh ipoo iya manne paramwandrai maroyoh

³⁴ Iho nondriya paramwandrai maroyoh, Yesus iwayeh pwokeyan iya, ipa toro: “Eloi, Eloi, lama sapaktani?” Ndroiye nongna kolo hu ara ipa toro: “Ngindrai to, Ngindrai to, paratappeh antali yo?”

³⁵ Pe tiken tahu nepo huro tine ngilsen, ara huhulingi yiy iwayeh pe hupa, “Akahalingiy, ita yoh Elijah, ndre?”

³⁶ Pwen hamou iro mwalinga hu ingap iya, pe itaimani nanmam iya wain susuwen pe iwasiy iya parah sahin pe iykiy iya kili Yesus para kiyin. Pwen pe ipwai ipa, “Kiro pe tukanime; andre Elijah kisa pe kitali yiy kisa pwan, ndre pwi?”

³⁷ Pwen Yesus iwayeh pwokeyan iya paiwe, pe kunuwen ihipwen pe imat.

³⁸ Tandrohongan imat ara, koyau hamou iho ndrungak nondriya numwa totohun namandran ara ilen iya maltoh. Ilen iho paingan pe isahandrek isa pwan. ³⁹ Pwen ndramat mepo iya pohon tahu makundrayen mepo iro tine haroh ngilse Yesus, ara inime kaipisa kimat ta Yesus, pe ipa, “Ndrokonan masih! Ndramat aro, ara Noru Ngindrai.”

⁴⁰ Pe hu pihin hayah ara, huro ndron mwanan hape pe huro nimei. Mwalinga hu pihin ara, ara Mariya para Maktala, Mariya mepo tina Yakopus mbusukau pe Yoses, pe iya-sura Salome. ⁴¹ Hu pihin ara, ngara hukoho ndruwa Yesus, pe ngara hu kasopwat yiy ma iro ndron Kaliliy. Pe hu pihin hitun i, huro aliy ara, ara hu kanrikai pwen huyapolo Yesus husa Yerusalem.

Huiki nombuwe Yesus iya ngat sou

⁴² Pe kol iho piyah, pe ponokule para lang Sapat nakisarayah.

⁴³ Pwen Yosep yapa Arimatiya isarayah. Yiy ara poh hamou hiyan tahu Yutah. Pe yiy ara hamou tahu hiyeh iro sohoni lenge King Ngindrai andre kisa. Pwen yiy ara ndriyan ipwokeyani yiy pe iya nime Pailat pe isike yiy para kiwiri nombuwe Yesus. ⁴⁴ Pailat ara ilolohonge soyon pe ipa, “Yesus ara kinimat, ndre?” Pwen iyoh iya kili pohon tahu makundrayen, pe isike yiy para kipahasaniy tehe Yesus kinimat ndre mapu. ⁴⁵ Pwen ihilingi nongna pohon tahu makundrayen, pe isomwiw, pe ipa hiyan para nombuwe Yesus kiya kili Yosep.

⁴⁶ Pwen Yosep isowani koyau hamou pallen, pe itali nombuwe Yesus isa pwan, pe isumwa yiy iya koyau ara. Pe iwiri nombuwen pe iyaikiy iya ngat sih mepo hu kanrai iro pat sou. Pwen itiriyani pat sih isingori poho mara ngat ara. ⁴⁷ Pe Mariya para

Maktala pe Mariya tina Yoses ara huro nimei hapeleheh mepo huroni Yesus iyaliy.

16

Yesus itine paiwe

¹ Pwen lang para Sapat kinhipwen pe Mariya para Maktala, Mariya tina Yakopus, pe Salome, huya sowani ndraikeyi pe melit hayah mangonohon layin, pe hu pakaya tumwiw kiya nombuwe Yesus.

² Makohuping o, iya lang sih imu para sandre sih, hu pihin ara huya ngat maparamwandrai iro sisiyaniy o. ³ Pwen huro wong mwalinga hu hupa, “Hiyeh ndrokonan andre kitiriyani pat kiltou kiya mawen poho mara ngat?”

⁴ Pwen huyarayah pe marahu pakitandras o, hunime pat ara, ara hu kantiriyaniy kinna mawen. Pe pat ara namandra-namandran iya. ⁵ Pe husong huya nondriya ngat, pe hunime wihou hamou, koiwen pallen pe niwen, ara imimpwan iya pwen te mot. Pwen pe huteleh mwomwan.

⁶ Hapeko wihou ara ipwai iya tahu ipa, “Mbuna akateleh mwomwan. Yo upahasaniy tehe wawu tora ten Yesus, ndramira Nasaret, hiyeh mepo imat iho kei tondrih. Yiy kinto iye pwi. Yiy kintine. Akanime nokun huiki yiy iyen aliy, ara iye.

⁷ Pwen wawu kaya mahapo pe akapwai kiya ta ndramiran hu, pe Petrus i, tehe Yesus ara kinna mu tawawu kinna Kaliliy. Pe wawu andre kaya nime yiy kayaliy, tehe koluw kinpwai kinsa ta wawu.”

⁸ Pwen husong ngat husa ngawan, pe huwop huya mawen. Paratesah, hulelen pe lohongahu indrap. Pe hu kannese ndrainga hamou pwi, paratesah, hunoh.

Mariya para Maktala inime Yesus

⁹ *Yesus itine kimat makohuping o, iya lang sih imu para sandre sih. Pe yiy iyarayah imu iya kili Mariya

* **16:9:** Nondriya hu puk Paipel tiken para koluw, Markus 9:9-20 ara kinto pwi.

para Maktala hiyeh mepo koluw kinrapiyani payit manandrtimou iro ndritan iya mawen. ¹⁰ Pwen Mariya para Maktala ara, iya pe inese ndrainga hu hiyeh mepo hu ngara koro sura Yesus, tandrohonga huro nondriya numwa merei pe huro rang. ¹¹ Tandrohonga huhulong kili Mariya tehe Yesus kintine, pe kin-nime yiy pwen, hapeko ndriyahu kinpwotisingi nongnan pwi.

Hilu ndramira Yesus malmou hilu puhunani yiy iho sai

¹² Pe iyamulan hape, yiy ipiy pe iyarayah iya kili hilu ndramiran malmou hilu rotokai nakatali kol namandran kaya ngawan. ¹³ Pwen hiluya pe hilnese ndrainga hu ndramira Yesus masih, hapeko ndriyahu kinpwotisingi nongna hilu pwi yi.

Yesus iyki pwoke iya kili ndramiran hu para kapo mbulyan

¹⁴ Iyamulan paraliy, Yesus iyarayah iya kili ndramiran hu songui pe hamou hurompwan hurakaiyani keyau para namnam. Pwen ipwomate hu, paratesah, hu kanpwotisingi lohongahu pwi, pe payahu ara pwokeyan iya. Ipwai tehen toro, paratesah, ndriyahu kinpwotisingi nongnahu pwi, mepo

hiyeh hunime yiy imu pe husa nese iya tahu tehe kintine.

¹⁵ Pwen ipwai iya tahu ipa, “Akaya kene kol pwan masih, pe akapohowe nongan hiyan kiya kili hu masakene mepo Ngindrai imangsaniy. ¹⁶ Hiyeh ndriyan kipwotisingi yo pe hu kawiri paptais ara andre kiro hiyan. Hapeko hiyeh mepo ndriyan kinpwotisingi yo pwi ara, andre kikuni kora kultuwayin. ¹⁷ Pe hu ndraikiya pwoke to iye, ara andre kiro ndruwa hiyeh hu kapwotisingi yo: kiya ngolo, andre hu karapiyani hu payit, pe andre hu kawong kiya nongna kol hakol-hakol. ¹⁸ Pe andre hu kasap mwat para taya ndramat, pe kapa hu kayin melit ngahan tunguyan ara andre kinngahi hu pwi. Pe andre hu kaiki nimahu kiya ndrita hu ndramat humwa pe andre hu kangoh i.”

Ngindrai iwiri Yesus iya kol paingan

¹⁹ Pwen Yapan iwong iya kili hu ihipwen, pe Ngindrai isoli yiy iya kol paingan, pe iya impwan iya pwen te nima Ngindrai mot. ²⁰ Pwen ndramiran hu huya kol pwan masih pe huya tiyani nongnan. Yapan iro pom-bulen iyasurahu, pe iyki ndraikiya pwoke ara para kipwokeyani nongnahu.